

e-ISSN: 2587-1862

Filistin Araştırmaları Dergisi

Bulletin of Palestine Studies

Sayı [Issue]

17

Yıl [Year]

2025

e-ISSN: 2787-1862
www.filistin.org

Filistin Araştırmaları Dergisi

Bulletin of Palestine Studies

Sayı [Issue]:
17

Yıl [Year]:
2025

Filistin Araştırmaları Dergisi (FAD), Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez Türkiye’de yayınlanan, online açık erişimli ve ilmi esaslara dayalı, uluslararası hakemli, akademik bir dergidir. Türkiye’de Filistin çalışmaları alanında sürekli yayınlanan en eski (2017’den beri) akademik dergilerden biri olan FAD, Filistin çalışmaları ile ilgili disiplinlerde bilimsel yönetime uygun yürütölen, analiz ve araştırmaya dayalı özgün çalışmaları yayınlamaktadır. Filistin’le ilgili olmak koşuluyla tarih, uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi gibi disiplinlerdeki çalışmalara ve Ortadoğu çalışmaları ve çatışma yönetimi gibi disiplinlerarası alanlardaki çalışmalara açıktır. Dergiye gönderilen makalelerin daha önceden yayınlanmamış özgün metinler olması ve aynı anda başka bir derginin değeriendirme sürecinde olmaması gerekmektedir. Yayınlanmak üzere kabul edilen çalışmaları bilimsel etik kurallarına uygun olarak “çift kör hakemlik” süreciyle değeriendirilir. Gönderilen makaleler ilk olarak yayın kurulunun incelemesine tabi tutulur ve dergi kurallarına uygunlukları incelenir. Bu kurallara uygun olmayan makaleler yazarlarına iade edilirken diğerleri değeriendirme için hakemlere gönderilir. Tüm makaleler intihallere karşı *iThenticate* intihal programı ile denetlenmektedir. Yayınlanan makalelerde ifade edilen fikirler yalnızca yazar(lar)ına ait olup yazının muhtevasından dolayı dergi sahibi, editör ve yayın kurulu sorumlu tutulamaz.

Bulletin of Palestine Studies (BPS), is an online, open access, scientifically based and internationally refereed academic journal published in Turkey biannually, in June and December. BPS, one of the oldest continuously published academic journals (since 2017) in the field of Palestinian studies in Turkey, publishes original studies based on analysis and research conducted in accordance with the scientific method in disciplines related to Palestinian studies. It welcomes studies in disciplines like history, international relations and political science as well as articles in interdisciplinary fields like Middle East studies and conflict management provided that they are related to Palestine. Articles submitted to the journal must be original manuscripts that have not been published elsewhere and that are not currently being evaluated by another journal. The studies accepted for publication are evaluated through a “double-blind peer review” process in accordance with the rules of scientific ethics. The submitted articles are first subjected to the editorial board’s review and their compliance with the journal’s rules is assessed. Articles that do not comply with these rules are returned to their authors, while the others are sent to referees for evaluation. All the articles are checked for plagiarism with the *iThenticate* plagiarism program. Views expressed in the published articles belong solely to the author(s). The owner, the editor, and the editorial board cannot be held accountable for the content of the articles.

Yazışma Adresi / Mailing Address

yayinkurulu@filistin.org

Web adresi / Web Address: <http://www.filistin.org/>

FAD, Creative Commons Alıntı-Gayri Ticari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) ile lisanslanmıştır.

**Filistin Araştırmaları
Dergisi uluslararası
hakemli bir dergidir**
*Bulletin of Palestine
Studies is a refereed
international journal*

Yayın Türü:
Uluslararası
Süreli Yayın

Publication Type:
International Periodical

**Dergi yılda iki kez
yayınlanır
(Yaz ve Kış)**
*The Journal
is published biannually
(Summer and Winter)*

Sayı [Issue] | 17
Yıl [Year] | 2025

Filistin Araştırmaları Dergisi *Bulletin of Palestine Studies*

Yayıncı / Publisher

Muhammed Mustafa KULU [Selçuk Üniversitesi]

Editör / Editor

Doç. Dr. Alaattin DOLU [Kastamonu Üniversitesi]

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Tuğçe ERSOY CEYLAN [İzmir Katip Çelebi Üniversitesi]

Doç. Dr. Selim TEZCAN [Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi]

Doç. Dr. Alaattin DOLU [Kastamonu Üniversitesi]

Doç. Dr. Can DEVECİ [Erciyes Üniversitesi]

Dr. Roberto Mazza [Northwestern University]

Prof. Dr. Mahmoud YAZBAK [Retired from University of Haifa]

Arş. Gör. M. Mustafa KULU [Selçuk Üniversitesi]

Dr. Abdulqader Steih* [Ramallah Turkish Cultural Center]

* Derginin Filistin resmi temsilcisi / The official representative of the journal in Palestine

Alan Editörleri / Area Editors

Yakınçağ Tarihi

Prof. Dr. Gülsüm POLAT [Hacı Bayram V. Üniversitesi]

Eskiçağ Tarihi

Prof. Dr. Selim Ferruh ADALI [Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi]

Uluslararası İlişkiler

Doç. Dr. Tuğçe ERSOY CEYLAN [İzmir Katip Çelebi Üniversitesi]

Dil Editörü / Language Editor

Selim TEZCAN [Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi]

Editöryal Sekretery / Editorial Assistance

Arş. Gör. M. Mustafa KULU [Selçuk Üniversitesi]

Jenerik ve Kapak Tasarım / Generic Design

Tekin Aycan TAŞÇI [Erciyes Üniversitesi]

Alaattin DOLU [Kastamonu Üniversitesi]

*Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
All responsibility of the studies published belongs to the author(s).*

**Filistin
Araştırmaları**
**Dergisi uluslararası
hakemli bir
dergidir**
*Bulletin of Palestine
Studies is a refereed
international journal*

Yayın Türü:
Uluslararası
Sürelî Yayın
Publication Type:
International
Periodical

**Dergi yılda iki kez
yayınlanır
(Yaz ve Kış)**
*The Journal
is published
biannually
(Summer and Winter)*

Sayı [Issue] | **17**
Yıl [Year] | **2025**

BİLİM ve DANIŞMA KURULU

- Prof. Dr. Ali BALCI** [Sakarya Üniversitesi]
Prof. Dr. Ali MAHAFAZAH [Jordan University]
Prof. Dr. Gülsüm POLAT [Hacı Bayram Veli Üniversitesi]
Prof. Dr. Halil ERDEMİR [Celal Bayar Üniversitesi]
Prof. Dr. Hatice ERDEMİR [Celal Bayar Üniversitesi]
Prof. Dr. Mustafa GÜLER [Afyon Kocatepe Üniversitesi]
Prof. Dr. Nuh ARSLANTAŞ [Marmara Üniversitesi]
Prof. Dr. Özlem TÜR [Ortaoğlu Teknik Üniversitesi]
Prof. Dr. Selim Ferruh ADALI [Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi]
Prof. Dr. Şeyma AY ARÇIN [Pamukkale Üniversitesi]
Prof. Dr. Yasemin AVCI [Pamukkale Üniversitesi]
Doç. Dr. Abdullah ÇAKMAK [Afyon Kocatepe Üniversitesi]
Doç. Dr. Ayşe Ömür ATMACA [Hacettepe Üniversitesi]
Doç. Dr. Eldar HASANOĞLU [Hacı Bayram Veli Üniversitesi]
Doç. Dr. Hasan Hüseyin GÜNEŞ [Bartın Üniversitesi]
Dr. Ali İhsan AYDIN [FSMV Üniversitesi]
Dr. Asuman GÖLPINAR [MEB]
Dr. Ceyhun ÇİÇEKÇİ [Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi]
Dr. Işıl Işık BOSTANCI [Mustafa Kemal Üniversitesi]
Dr. Philipp O. AMOUR [Sakarya Üniversitesi]

Unvan ve isme göre alfabetik sıralı/ Sorted by academic title and name

**Filistin
Araştırmaları
Dergisi**
uluslararası
hakemli bir
dergidir
*Bulletin of
Palestine Studies is
a refereed
international
journal*

Yayın Türü:
Uluslararası
Sürekli Yayın
Publication Type:
*International
Periodical*

**Dergi yılda iki
kez yayımlanır
(Yaz ve Kış)**
*The Journal
is published
biannually
(Summer and
Winter)*

Sayı [Issue] 17
Yıl [Year] 2025

ATIF İNDEKSLERİ VE VERİ TABANLARI DATABASES AND INDEXES

SCOPUS

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 2024
(2019 yılı itibarıyla)

Academic Search Ultimate
Central & Eastern European
Academic Source

EBSCO

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 01.2021
(Academic Search Ultimate)
(Central & Eastern European Academic Source)

ERIH PLUS

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 04.2024

MLA

Kabul Tarihi /Acceptance Date: 01.2020

See for others/ Diğer index ve veritabanları için bkz.
<http://www.filistin.org/tr/pub/indexes>

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

i-ii | Takdim

Araştırma Makaleleri / Research Articles

1-34	Identity and Resistance: The Constructivist Transformation of Palestine Kimlik ve Direniş: Filistin'in Konstrüktivist Dönüşümü DAMLA KOCATEPE
35-66	Siyonist Yahudi Kimliği: Kassız Yahudilikten Steroidli Siyonizme Zionist Jewish Identity: From a Muscleless Judaism to Steroid Boosted Zionism SEMİHA KARAHAN
67-93	Turkey's Legal Contribution to the South Africa v. Israel Case: An Analysis within the Framework of Article 63 of the ICJ Statute Güney Afrika v. İsrail Davasına Türkiye'nin Hukuki Katkısı: UAD Statüsü'nün 63. Maddesi Çerçevesinde Bir Analiz OSMAN ÖĞÜTCÜ
95-127	Aktivist Reklam ve Filistin Aktivizmi: İsrail Marka Boykotu Üzerine Bir Ampirik Araştırma Activist Advertising and Palestine Activism: An Empirical Research on Israeli Brand Boycott ALPER YILMAZ
129-166	Visualization of the Israeli-Palestinian War in Digital Media: An Analysis of Anadolu Agency Infographics Dijital Medyada İsrail-Filistin Savaşının Görselleştirilmesi: Anadolu Ajansı İnfografikleri Üzerine Bir Analiz İBRAHİM YILDIZ
167-201	Mescid-i Aksâ Kitâbeleri Bağlamında Yazı-Mekân İlişkisi Writing-Space Relationship in the Context of Masjid al-Aqsa Inscriptions GÜLŞEN SOYCAN

Takdim

Kıymetli okurlarımız!

Filistin Araştırmaları Dergisi'nin 17. sayısını (Yaz/2025) 6 araştırma makalesiyle takdirlerinize sunuyoruz.

Bu sayının ilk araştırma makalesi, Damla Kocatepe tarafından kaleme alınan “Identity and Resistance: The Constructivist Transformation of Palestine” başlıklı çalışmadır. Kocatepe çalışmasında Filistin kimliğindeki değişim ve dönüşümü konstrüktivist teori perspektifinden 1948 öncesinden başlatarak günümüze kadar kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Çalışmada Filistin kimliğinin sabit, statik ve doğuştan gelen bir olgu olmadığı; aksine, tarihsel, toplumsal ve siyasal dinamiklerin etkisiyle sürekli olarak inşa edilen ve zaman içinde dönüşen bir yapıya sahip olduğu ortaya konulmaktadır.

Sayının ikinci makalesi ise “Siyonist Yahudi Kimliği: Kassız Yahudilikten Steroidli Siyonizme” başlığıyla Semiha Karahan’a aittir. Karahan çalışmasında Siyonizmin Yahudi toplumu için bir kurtuluş ideolojisi gibi sunulmasına rağmen, aslında Batılı seküler fikirlerle şekillenmiş bir milliyetçilik projesi olduğunu savunmaktadır. Bu proje, Yahudi tarihini, dinini ve kutsal metinlerini (Tevrat/Tanah) araçsallaştırarak kendi meşruiyetini inşa etmiş, ancak Yahudiliğin özündeki Tanrı merkezli, Tevrat eksenli kutsal kimliği dönüştürüp seküler, savaşçı, toprak fetişizmine dayalı yeni bir “İbrani” kimlik tasarlamıştır.

Bu sayıdaki üçüncü makale Osman Öğütçü tarafından “Turkey's Legal Contribution to the South Africa v. Israel Case: An Analysis within the Framework of Article 63 of the ICJ Statute” başlığıyla kaleme alınmıştır. Öğütçü çalışmasında Türkiye'nin Güney Afrika'nın İsrail'e karşı başlattığı yargı sürecine müdahalesine ilişkin yaptığı hukuki sunumu incelemektedir. Çalışma, Türkiye'nin hukuki gerekçesini diğer müdahil devletler tarafından benimsenen yaklaşımlarla karşılaştırmalı olarak ele almaktadır.

Sayının dördüncü makalesi Alper Yılmaz'ın “Aktivist Reklam ve Filistin Aktivizmi: İsrail Marka Boykotu Üzerine Bir Ampirik Araştırma” adlı çalışmasıdır. Yılmaz makalesinde Filistin-İsrail sorunu bağlamında Filistin aktivizminin BDS hakereti ile İsrail menşei ürün ya da hizmet markalarını boykot eden aktivist reklamı araştırmakta ve aktivist reklamın bireyler üzerindeki etkilerini açıklamaktadır.

Sayının beşinci makalesi, İbrahim Yıldız'a ait “Visualization of the Israeli-Palestinian War in Digital Media: An Analysis of Anadolu Agency Infographics” başlıklı makaledir. Yıldız çalışmasında Anadolu Ajansı örneğinde 7 Ekim 2023-7 Ekim 2024 tarihleri arasında yayımlanan 336 Türkçe ve 134 İngilizce infografikten yola çıkarak bu grafiklerin bir hikâye anlatısı şeklinde düzenli olarak aktarıldığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda infografiklerin savaşla ilgili ulusal ve uluslararası ölçekte kamuoyunu bilgilendirmede etkin rol üstlendiği sonucuna ulaşmıştır.

Bu sayımızdaki altıncı ve son makale Gülşen Soycan tarafından kaleme alınan “Mescid-i Aksâ Kitâbeleri Bağlamında Yazı-Mekân İlişkisi” başlıklı makaledir. Soycan çalışmasında Mescid-i

Aksâ örnekleminde âbidevî yazıların mekânın anlamlandırılmasına etkisini konu edinirken, çeşitli Müslüman devletlere ait örneklerle kitâbe-mekân arasındaki çift taraflı etkileşimin izini sürmektedir.

Dergimizin bu sayısında emeği geçen hakemlerimize, alan editörlerimiz ile yayın ve bilim kuruluna müteşekkirimiz.

Doç. Dr. Alaattin DOLU
Editör

Identity and Resistance: The Constructivist Transformation of Palestine

 Damla Kocatepe^a

Abstract

This study examines the change and transformation of Palestinian identity from a constructivist theoretical perspective, starting from the pre-1948 period and covering the entire process up to the present day. The main argument of the study is that Palestinian identity is not a fixed, static, or inherent phenomenon; rather, it is continuously constructed and shaped over time under the influence of historical, social, and political dynamics. In this regard, a comprehensive literature review is conducted to explore the transformation of Palestinian identity in depth and to provide historical coherence with constructivist theory. The unique and valuable contribution of the study is its analysis of the evolution of Palestinian identity, examining it within the contexts of Gaza, the West Bank, Israel, and refugees, highlighting how this identity has developed from pre-1948 to the present and the role of socio-political dynamics in this evolution. Furthermore, the study is significant for its in-depth analysis of how Palestinians living in different geographical areas have engaged with this process and how they have shaped the concept of "Palestinianness." By approaching the construction of Palestinian identity not just as a historical phenomenon but also as a dynamic process shaped by social, cultural, and political factors, the study emphasizes not only the ethnic and religious characteristics of identity but also its aspects related to resistance and national belonging. Analyzing Palestinian identity across five distinct periods and within the defining characteristics of each era, the study offers an in-depth examination of its constructivist nature. In doing so, it aims to provide a substantial contribution to the existing literature and serve as a valuable resource for researchers interested in the subject.

Keywords: Palestine, Identity in Palestine, Palestinianness, Collective Identity Construction, Constructivism.

Kimlik ve Direniş: Filistin'in Konstrüktivist Dönüşümü

Özet

Bu çalışma, Filistin kimliğindeki değişim ve dönüşümü konstrüktivist teori perspektifinden 1948 öncesinden başlatarak günümüze kadar kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Çalışmanın temel argümanı Filistin kimliğinin sabit, statik ve doğuştan gelen bir olgu olmadığı; aksine, tarihsel, toplumsal ve siyasal dinamiklerin etkisiyle sürekli olarak inşa edilen ve zaman içinde dönüşen bir yapıya sahip olduğudur. Bu doğrultuda, geniş bir literatür taraması yapılarak Filistin kimliğindeki dönüşüm derinlemesine incelenmekte ve konstrüktivist teori ile tarihsel bir bütünlük

^a Asst. Prof. Dr., Kafkas University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Kars, Türkiye, dml.sahinn@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1564-3995

sağlanmaktadır. Çalışmanın özgün ve değerli katkısı, Filistin kimliğinin evrimini Gazze, Batı Şeria, İsrail ve mülteciler bağlamında bir arada ele alarak bu kimliğin 1948 öncesinden günümüze kadar nasıl dönüştüğünü ve toplumsal-politik dinamiklerin bu süreçteki rolünü vurgulamasıdır. Ayrıca farklı coğrafyalarda yaşayan Filistinlilerin bu sürece nasıl farklı şekillerde dahil olduklarını ve “Filistinlilik” olgusunu nasıl şekillendirdiklerini derinlemesine incelemesi bakımından da önem arz etmektedir. Filistin kimliğinin inşasını sadece tarihsel bir olgu olarak değil aynı zamanda toplumsal, kültürel ve politik faktörlerin etkisiyle şekillenen dinamik bir süreç olarak ele alan ve bu bağlamda kimliğin etnik ve dini özelliklerinin yanı sıra direniş ve ulusal aidiyet yönlerini de vurgulayan çalışma, Filistin kimliğini beş ayrı dönemde ve her dönemin belirleyici özellikleri çerçevesinde incelemektedir. Filistin kimliğinin inşacı karakterine dair derinlemesine bir analiz sunarak bu alandaki literatüre önemli bir katkı sağlamayı amaçlayan çalışma, konuyla ilgilenen araştırmacılar için kıymetli bir kaynak olmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Filistin’de Kimlik, Filistinlilik, Kolektif Kimlik İnşası, Konstrüktivizm

Introduction

*I am lost and confused,
Searching for my identity...
No, I don't like the color blue...
Nor am I happy to be white,
It reminds me of oppressive minds...*

Menel Badarene, Katru'n-Nedâ¹

Identity, in its broadest sense, refers to the way individuals and societies define themselves, shaped by historical, cultural, and social dynamics. In this context, identity is not merely a domain of personal belonging but also a collective way of life. Individuals who feel a sense of belonging to a community construct and reproduce their identities within the framework of historical experiences, cultural values, religious beliefs, and political conditions. Rather than being fixed and static, identities undergo continuous transformation in response to changing circumstances. The dynamic and constructed nature of identities finds its most suitable theoretical foundation in constructivism. Constructivism does not perceive identity as an objective reality but rather as a phenomenon shaped and reproduced within a historical context. In this regard, states, groups, and individuals continuously reconstruct their identities through discourses, norms, and historical experiences.

When examined from a constructivist perspective, Palestinian identity is not a static structure tied to a specific historical period but rather a phenomenon shaped and transformed by the interaction of political and cultural dynamics. In this context, Palestinian identity is too comprehensive to be confined solely to ethnic affiliation or geographic boundaries; instead, it is shaped as part of historical, political, and ideological processes. Since the Nakba, Palestinian identity has undergone constant transformation in the context of exile, resistance, and the struggle for national liberation, reflecting the

¹ Haifa Majadly and İbrahim Yılmaz, “Filistin Edebiyatında Kimlik Sorunu,” *İlahiyat Tetkikleri Dergisi= Journal of İlahiyat Researches*, no. 46 (2016): 152.

* The poem has been translated into English by the author.

reciprocal interaction between national identity and resistance practices. The historical evolution of the concept of “Palestinianness” is, in fact, one of the most defining characteristics of the constructivist nature of Palestinian identity. In this regard, the construction of Palestinian identity is primarily shaped by national movements, cultural heritage, resistance practices, and collective memory.

This article aims to examine Palestinian identity not as a fixed and externally given structure but as a process that is constructed and transformed over time, providing a comprehensive examination of the phenomenon of “Palestinianness.” The construction of Palestinian identity is not limited to historical events alone; rather, it reflects a dynamic understanding of identity shaped by social, cultural, and political interactions. In this context, the article approaches Palestinian identity and the perception of being Palestinian as a dynamic and interactive construct, aiming to reveal how this identity has been constructed and reconstructed across different historical periods through a case study based on a qualitative research method. The research questions of the article are as follows:

- What are the key factors influencing the formation of Palestinian identity? Has there been any change or transformation in this identity over time?
- When did a significant portion of Arabs living in Palestine begin to identify themselves as Palestinian?
- Did the identity formation process develop in the same way for Palestinians living in different regions (Israel, Gaza, the West Bank, and refugee camps)?
- How have religious, ethnic, or other types of identity influenced the sense of identification with Palestine?
- What are the factors that strengthen or weaken Palestinian identity? What is the role of collective identity in this process, and what are the dynamics that increase or decrease the perception of Palestinianness?

A literature review reveals that many studies have been conducted on Palestinian identity.² In addition to general analyses of Palestinian identity, there are also research studies focusing on the identities of specific groups. For instance, studies on the identity of Palestinians in Israel;³ the identity of Palestinians in Gaza and the West Bank;⁴ identity

² Rashid Khalidi, *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness* (New York: Columbia University Press, 1997); F Robert Hunter, *The Palestinian Uprising: A War by Other Means* (University of California Press, 1993); Mustafa Kabha, *The Palestinian People: Seeking Sovereignty and State* (USA: Lynne Rienner Publishers, Incorporated, 2014); Nadim N Rouhana and Areej Sabbagh-Khoury, “The Indigenous Palestinian Bedouin of the Naqab: Forced Urbanization and Denied Recognition,” *The Palestinians in Israel* (2011).

³ John E Hofman and Benjamin Beit-Hallahmi, “The Palestinian Identity and Israel’s Arabs,” *Peace Research* 9, no. 1 (1977); Elia Zureik, “Being Palestinian in Israel,” *Journal of Palestine Studies* 30, no. 3 (2001); Nadim N Rouhana and Sahar S Huneidi, *Israel and its Palestinian Citizens: Ethnic Privileges in the Jewish State* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017); Haim Koren, “The Arab Citizens of the State of Israel: The Arab Media Perspective,” *Israel Affairs* 9, no. 1-2 (2002); Ahmad H Sa’Di, “Trends in Israeli Social Science Research on the National Identity of the Palestinian Citizens of Israel,” *Asian Journal of Social Science* (2004); As’ad Ghanem and Sarah Ozack-Lazar, “The Status of the Palestinians in Israel in an Era of Peace: Part of the Problem but Not Part of the Solution,” *Israel Affairs* 9, no. 1-2 (2002); Muhammad Amara, “The Collective Identity of the Arabs in Israel in an Era of Peace,” *Israel Affairs* 9, no. 1-2 (2002); Mahmoud Mi’ari, “Collective identity of Palestinians in Israel after Oslo,” *International Journal of Humanities and Social Science*

perception among Palestinians in refugee camps;⁵ identity among Palestinian children and youth⁶ and identity among Palestinian women⁷ are other important topics addressed in the literature. The unique and important contribution of this study is that it analyses the perception and change of identity among Palestinians in the context of Gaza, the West Bank, Israel and refugees in a holistic manner, from pre-1948 to the present day, and examines in depth how identity is continuously shaped and how social and political contexts affect this process by approaching the study within the framework of social construction theory. The article, excluding the introduction and conclusion sections, addresses the construction of identity from a constructivist perspective in the theoretical framework and then examines Palestinian identity under five main headings: 1) Palestinian Identity Before 1948, 2) Palestinian Identity from 1948 to 1967, 3) Palestinian Identity from 1967 to 1993, 4) Palestinian Identity from 1993 to 2006, and 5) Palestinian Identity from 2006 to the Present. These sections focus on historical turning points in Palestinian identity, revealing the dynamic and evolving nature of the process.

Conceptual and Theoretical Framework: Identity and Constructivism

The term “identity,” which has its origins and usage dating back to Ancient Greek and Western philosophy⁸ but began to be used as a popular social science term in the 1950s, derives from the Latin root “idem,” meaning “same.”⁹ Identity is one of the most important concepts in various social and human sciences. The phenomenon of identity, which is too specific and simultaneously broad to be confined to a single definition or expression, is generally measured by the questions “Who are you?” or “Where are you from?” and the answers given to these questions.

Since any definition made or to be made when explaining the concept of identity will be incomplete, identities are fundamentally divided into two categories: individual and social.¹⁰ While individual identity emphasizes who a person is, their characteristics, and societal perception, social identity pertains to the social categories to which an individual

1, no. 8 (2011); Tuğçe Ersoy-Ceylan, “Social Identities in Conflict: Israeli Palestinians and Israeli Jews,” *Digest of Middle East Studies* 32, no. 3 (2023).

⁴ Mahmoud Mi'ari, “Transformation of Collective Identity in Palestine,” *Journal of Asian and African Studies* 44, no. 6 (2009); Mahmoud Mi'ari, “Self-identity and Readiness for Interethnic Contact among Young Palestinians in the West Bank,” *Canadian Journal of Sociology/Cahiers Canadiens de Sociologie* (1998).

⁵ Pamela Murgia, “The Discourse on Identity in Palestinian Refugee Camps. The Role of Textual Genres and Representations,” *América Crítica* 5, no. 2 (2021); Rosemary Sayigh, “The Palestinian Identity Among Camp Residents,” *Journal of Palestine Studies* 6, no. 3 (1977).

⁶ Ahmad Baker, “Psychological-Political Perception of Identity among Palestinian Youth,” in *The Future of Palestinian Identity*, ed. Sharif Kanaana (Cambridge: Cambridge Scholars Publishing 2018); Janette Habashi, “Palestinian Children: A Transformation of National Identity in the Abbas Era,” *Fennia-International Journal of Geography* 197, no. 1 (2019).

⁷ Maria C Holt, “A Crisis of Identity: Palestinian Women, Memory and Dissent,” in *the Future of Palestinian Identity*, ed. Sharif Kanaana (Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2018).

⁸ Rogers Brubaker and Frederick Cooper, “Beyond “Identity”,” *Theory and Society* 29, no. 1 (2000): 2.

⁹ Philip Gleason, “Identifying Identity: A Semantic History,” *The Journal of American History* 69, no. 4 (1983): 911.

¹⁰ Sefa Şimşek, “Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri,” *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3, no. 3 (2002): 35.

feels belonging and emerges¹¹ as a result of interpersonal interactions, shaping their social status. An individual who identifies with a group may adopt their social identity, sometimes at the expense of their personal desires and freedoms. Collective identity, on the other hand, is considered an expression of social identity at the community level. In this context, the legitimate bearers of personal identity turn to collective identity, which serves as a more inclusive center of action and responsibility, to respond to the griefs and aspirations they experience.¹²

Collective identity functions as an umbrella, encompassing traditionally prominent ethnic, religious, and national identities, as well as newer identity types such as environmentalism, cosmopolitanism, and feminism. However, among these identity types, national identity stands out as the most influential and capable of generating more radical effects.¹³ Anthony Smith, in explaining the concept of national identity, emphasizes the notions of “similarity or commonality.” According to Smith, national identity refers to “a named human population that shares a historic territory, common memories and origin myths, a mass, standardized public culture, a common economy and territorial mobility, and common legal rights and duties for all members of the community.”¹⁴

When examining the usage of the concept of identity in the Oxford English Dictionary, it is defined as “who or what somebody/something is.”¹⁵ However, James D. Fearon challenges this definition, arguing that it is not comprehensive when it comes to national and ethnic identity. He questions whether a nation must always and everywhere be “the same” or behave in the same way for a national identity to exist, suggesting that such a notion may lead to overgeneralization. In this context, while Fearon acknowledges the idea of temporal and spatial continuity in national identity, he differs from Smith by focusing more on “differences” rather than “sameness.”¹⁶

The process of identity construction is shaped through the mechanism of opposition and mutual dependence between the “self” and the “other.” This is because defining the “self” becomes possible only through the “other” that is positioned in contrast to it. In this context, identity construction is not only shaped by how the subject defines itself but also by how it is perceived and defined by “others.”¹⁷ Stuart Hall explains this situation with the metaphor, “It has to go through the eye of the needle of the other before it can construct itself.”¹⁸

¹¹ Henri Tajfel and John C Turner, “The Social Identity Theory of Intergroup Behavior,” in *Political Psychology*, ed. J. T. Jost and J. Sidanius (Psychology Press, 2003), 283.

¹² William E Connolly, *Kimlik ve Farklılık Siyasetin Açmazlarına Dair Çözüm Önerileri*, trans. Ferma Lekesizalın (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995), 259.

¹³ Bilal Karabulut, “15 Temmuz ve Türk Ulusal Kimliğinin Uyanışı: Konstrüktivist Teori Perspektifinde Bir Analiz,” *Bilig*, no. 79: 5-6.

¹⁴ Anthony D Smith, “National Identity and the Idea of European Unity,” *International Affairs* 68, no. 1 (1992): 60.

¹⁵ Oxford Dictionary. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/identity>.

¹⁶ James D Fearon, “What is identity (As We Now Use the Word),” *Stanford University, California* (1999): 8.

¹⁷ Gökhan Çapar, “Dış Politika Açısından Toplumsal, Siyasal ve Uluslararası Boyutlarıyla Kimlik ve Kültür: Biz ve Ötekiler Ayrımına Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış,” in *Uluslararası İlişkilerde Kimlik Perspektifinden Dış Politika Biz ve Ötekiler*, ed. Gökhan Çapar (Ankara: Siyasal Kitabevi, Ankara), 15.

¹⁸ Stuart Hall, “The Local and the Global: Globalization and Ethnicity,” in *Culture Globalization and the World System*, ed. Anthony D. King (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1991), 21.

In international relations, identity is often addressed in a collective context. According to Brubaker and Cooper, it refers to the fundamental and consequential similarity between members of a group or category, whether on an objective or subjective level. This similarity manifests primarily in collective action, tendencies, and consciousness¹⁹ and is constructed through discourses. In this regard, constructivism, by proposing that identity is a concept based on the construction process, is one of the most important theories that enable in-depth analyses in this field. Constructivism is the reflection of the structuration theory, which was conceptualized by Anthony Giddens, in the field of international relations.²⁰ Nicholas Onuf, who introduced the concept of constructivism to international relations and laid its philosophical foundation, critiques most international relations scholars in his work *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, arguing that they do not go far enough back in developing their theories. He outlines the fundamental principles of constructivism in this context.²¹ According to Onuf, in constructivism, which begins with actions, individuals and societies construct each other.²² The person who popularized the concept and theorized it using its philosophical foundation is Alexander Wendt. Wendt explains his ideas, known as "social constructivism," in his work *Social Theory of International Politics*²³ and positions his theory as a "middle path" (bridge) between rationalists and reflectivists. In his work *Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics*, Wendt critiques the concept of "anarchy" as presented by neo-realist Kenneth Waltz. He also shares his thoughts on identity, which is a crucial foundation of the theory. According to Wendt, just as each individual can have multiple institutional identities, such as teacher, sibling, or citizen, states can similarly have multiple identities, such as "sovereign" or "imperial power."²⁴

Alexander Wendt argues that the identities of actors are not given, but are developed, maintained, and transformed through interaction.²⁵ According to Wendt, identities are a characteristic that produces behavioral tendencies for international actors and form the basis of interests. This is because an actor is not aware of what they want until they know who they are.²⁶ On the other hand, Wendt's statement that "identities may be hard to change, but they are not carved in stone" reflects the constructivist theory's view that identities can be changed through interaction, yet they are also "relatively stable" structures.²⁷

¹⁹ Brubaker and Cooper, "Beyond 'Identity'", 7.

²⁰ Davut Ateş, "Uluslararası İlişkilerde Konstruktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi," *Sosyal Bilimler Dergisi* 10, no. 1 (2008): 216.

²¹ Nicholas Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations* (Columbia SC: University of South Carolina Press, 1989).

²² Onuf, *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, 35-36.

²³ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, vol. 67 (Cambridge: Cambridge University Press, 1999).

²⁴ Alexander Wendt, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics," *International Organization* 46, no. 2 (1992): 398.

²⁵ Wendt, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics," 397; Ted Hopf, "Constructivism All the Way Down," *International Politics* 37 (2000): 372.

²⁶ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 231.

²⁷ Maja Zehfuss, "Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison," in *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and His Critics*, ed. S. Guzzini and A Leander (London: Routledge, 2005), 7-8.

According to constructivist theory, identities are classified into four types: personal/legal, role, type, and collective.²⁸ Personal identities refer to the identity that distinguishes actors from others; type identities examine the attitudes, behaviors, and appearances of actors; role identities refer to the identity associated with an actor's position within the social structure. In collective identity, the concept of a shared fate is crucial, and it is expected that actors may, if necessary, limit their own desires and demands for the sake of the collective identity.²⁹ Vamik Volkan explains this situation as “large group identity.” When the identity of a large group is humiliated or threatened, individuals belonging to that identity psychologically perceive it as legitimate to humiliate, sacrifice, and even kill members of the enemy group in the name of that identity.³⁰ In this context, Palestinian identity has become not only an individual form of belonging but also a symbol of collective resistance, due to the historical threats and traumas it has endured. The preservation and continuity of this identity are made possible through individual sacrifices, and as a result, Palestinians perceive attacks on their identity as an existential struggle.

The Transformation of Palestinian Identity in the Historical Process

The Palestinian identity is not a fixed and unchanging phenomenon but rather a dynamic construct that is continuously reshaped by historical experiences and political developments. Key turning points such as Ottoman rule, the British Mandate, the establishment of Israel, the Arab-Israeli wars, and the Oslo Process have played a crucial role in shaping how Palestinians define themselves and their collective identity. Palestinian identity has been shaped not only through ethnic or religious affiliation but also through the threats faced and practices of resistance, making resistance itself an inseparable part of identity. Each generation has inherited the experiences of the past, reproducing its understanding of identity and updating its elements through collective memory, thereby attributing new meanings to it. As a result, Palestinians have not only been the bearers of historical heritage but also active agents who continuously reconstruct this identity in response to political and social conditions.

Palestinian Identity Before 1948: The Transition from Ottomanism to Arab Nationalism

Palestine, referred to as *Filastin* in Arabic and *Eretz-Yisrael* in Hebrew, is a land of deep historical and religious significance. For the Christian world, it is the land where Jesus was born, crucified, and resurrected; for the Jews, it is their ancestral homeland mentioned in their sacred texts (*Eretz HaKodesh* – the Holy Land); and for the Islamic world (*Al-Ard Al-Muqaddas* – the Holy Land), it holds significance as the site of Al-Aqsa Mosque in Jerusalem, where Prophet Muhammad ascended to heaven. During the classical period, the term *Jund Filastin* was used to refer to a military district. In later

²⁸ Wendt, *Social Theory of International Politics*, 198.

²⁹ Alexander Wendt, “Collective Identity Formation and the International State,” *American Political Science Review* 88, no. 2 (1994): 386.

³⁰ Vamik D Volkan, “Large-Group Identity, International Relations and Psychoanalysis” (paper presented at the International Forum of Psychoanalysis, 2009), 207.

periods, the region, including the districts of Jerusalem, Nablus, and Acre, was generally referred to as Southern Syria or simply Palestine.³¹

The naming of the country was a political act that took place in Ottoman Palestine in the late 19th century. Before this period, there was no debate over the country's name, and the names used by the ruling class, local population, or visitors were merely among many alternatives chosen for religious or administrative purposes. The name by which the country was referred had no significant impact on the daily lives of the people living there at the time. With the arrival of European colonialism and Zionism, the process of naming Palestine began, evolving into a political phenomenon that represented competing claims over the land rather than merely defining its geographical boundaries. In this context, since the late 19th century, actors with different claims to the region have sought to establish new realities whenever they had the necessary determination and power, using the act of naming as a means to advance their objectives.

By the mid-19th century, the region that would later be called Palestine was home to approximately half a million people. More than 80% of this population was Muslim, around 10% was Christian, and between 5% and 7% was Jewish. However, between 1880 and 1914, the population increased to approximately 690,000.³² The population increase occurred as a result of the gradual migration of Jews persecuted in Eastern and Western Europe to Palestine. Starting in the 1870s, particularly Jews from Romania, who faced persecution, organized an international Jewish conference in 1872 to bring forward the idea of a mass migration to the United States. Although the 1878 Berlin Congress granted Romania independence under the condition that it would not practice religious-based discrimination, Romania fulfilled this obligation by excluding Jews and continued persecuting them.³³ The increasing pogroms and antisemitism in Russia in 1881, along with events such as the Dreyfus Affair in France, led Jews to adopt Zionism, believing it would allow them to preserve their identity and put an end to their frustrations.³⁴

The Jewish migrations to Palestine from the 1880s onwards are defined as a series of *aliyahs*, and these migrations not only laid the foundations for the establishment of the State of Israel in 1948 but also played a significant role in shaping the concept of "Palestinianness." The outbreak of pogroms in Russia in 1882 triggered the mass migration to Palestine, marking the beginning of the Zionist chapter in the country's history. The first settlers referred to themselves as *Hovevei Zion* (Lovers of Zion) and aimed to establish a Jewish national homeland, opting to use Hebrew instead of Yiddish.³⁵ In this context, it can be seen that the "New Yishuv" established by the Zionists was sharply distinct from the state-dependent and traditional "Old Yishuv."³⁶ Indeed,

³¹ Ian Black, *Komşular ve Düşmanlar: Filistin ve İsrail'deki Araplar ve Yahudiler 1917-2017* (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018), 12-13.

³² Muhammad Y. Muslih, *The Origins of Palestinian Nationalism* (New York: Columbia University Press, 1988), 13-14.

³³ Jehuda Reinharz, "Old and New Yishuv: the Jewish Community in Palestine at the Turn of the Twentieth Century," *Jewish Studies Quarterly* 1, no. 1 (1993): 65.

³⁴ Muslih, *The Origins of Palestinian Nationalism*, 71-72.

³⁵ Black, *Komşular ve Düşmanlar: Filistin ve İsrail'deki Araplar ve Yahudiler 1917-2017*, 20.

³⁶ Reinharz, "Old and New Yishuv: the Jewish Community in Palestine at the Turn of the Twentieth Century," 54.

the identities within the Old Yishuv were known to be more religious than national in character, and according to Ian Black, they were referred to in Arabic as *Abna' el-Balad* (sons of the country)³⁷ by the Arabs. The political manifestation of Zionism was realized by Theodor Herzl, who wrote *Der Judenstaat* (The Jewish State) in 1896 and organized the first Zionist Congress in Basel in 1897. At the congress, Palestine was referred to as the "historic homeland" for the Jewish people, and the Zionist Organization was established with the goal of creating an official homeland for Jews. The famous motto of early Zionist literature and intellectual history, "A people without a land for a land without a people,"³⁸ was used to justify the transfer of the land inhabited by "stateless and identity-less" Palestinians to its "true owners."

Historically, the positioning of the Arabic language as a distinguishing feature, along with the belief system that all Arabs share a common origin, has supported the consciousness of Arabs as a distinct ethnic and cultural group. During the period of Ottoman rule over the Arabs, this sense of difference persisted, but since it found common ground within the framework of Islam, it did not progress to the extent of severing ties with the state. Particularly as a result of the Tanzimat reforms, the bureaucratic Palestinian class that emerged, benefiting from the Ottoman modernization reforms, fully identified with the ideology of Ottomanism and facilitated the sultan's centralizing policies.³⁹ Until the final decades of the Ottoman Empire, Arabs maintained their loyalty to the Ottoman *umma* system, viewing the state as a force against Western designs and as the protector of Islam. However, this loyalty began to be questioned in the 19th century due to the state's struggles in uniting the Muslim world against Western threats and the differences in the understanding of the caliphate. Despite these emerging differences between Arabs and Turks, as Muslih puts it, this did not lead to a political divorce (*talaq siyasi*) between the two ethnic groups. Arabs' pursuit of cultural and political independence was influenced by the rising nationalism in Europe and the adoption of Turkism by the Committee of Union and Progress (CUP). By 1913, Arabs realized that they would not gain privileges in terms of language and cultural rights and began to chart a new course for their independence struggle. However, this struggle initially remained limited and did not receive support from the Arab elites serving in the Ottoman bureaucracy. For Arabs, who had remained loyal to both Islam religiously and to the Ottoman Empire politically, creating a nationalist class proved to be a difficult process.⁴⁰ Nevertheless, it is known that young, intellectual, and non-bureaucratic Arabs continued to pursue this independence struggle.

The shift from Ottomanism to Turkism, combined with the increasing Jewish immigration, led to a situation which, on one hand, led Arabs to begin to question their loyalty to the state, and, on the other hand, contributed to the emergence of both the Arab and Palestinian modern identities. The Arab dimension of this identity arose as an inseparable part of the changes occurring worldwide, especially in the Middle East, while

³⁷ Black, *Komşular ve Düşmanlar: Filistin ve İsrail'deki Araplar ve Yahudiler 1917-2017*, 19.

³⁸ Adam M Garfinkle, "On the Origin, Meaning, Use and Abuse of a Phrase," *Middle Eastern Studies* 27, no. 4 (1991): 539.

³⁹ Muslih, *The Origins of Palestinian Nationalism*, 58.

⁴⁰ Muslih, *The Origins of Palestinian Nationalism*, 60-67.

the “Palestinianness” aspect developed as a result of issues related to Palestine and conflicts with the Zionist movement. In this context, one of the most significant developments that facilitated the prominence and widespread recognition of Palestinian identity was the increase in journalistic activities. The *Filastin* newspaper, which emerged in Jaffa in 1911 played an important role in the development of Palestinian identity and was influential in gradually raising the consciousness of Palestine/Palestinianness, particularly by emphasizing the threat of Zionism.⁴¹ Similar to the *Filastin* newspaper, the *al-Karmil* newspaper also played a significant role in the formation of identity awareness by publishing numerous articles warning Arabs not to sell land to the newly arriving Jews.⁴² Additionally, a call titled “The Dangers of Zionism” was published in *Fatat al-Arab*, *al-Iqdam*, and *al-Karmil*, and this call was translated into Hebrew and featured in the newspapers *HaHerut* and *Moriah* as well.⁴³ However, it is important to emphasize that this emerging modern national identity consciousness was adopted by a very limited number of intellectuals before the world war.

In the late Ottoman period, the sense of identity among Palestinians was characterized by notions of “collective belonging” and “attachment” to the land they inhabited, reflecting a consciousness of ownership and a claim to rights over these territories. However, it is widely acknowledged that these shared sentiments did not evolve into the idea of establishing an independent nation-state. According to Fishman, a sense of local Palestinian identity began to emerge during the Second Constitutional Period in the Ottoman Empire; however, this identity coexisted with religious (Islam and Christianity), ethnic (Arab), and national (Ottoman) identities. Moreover, this newly developing sense of identity was not only a reaction to Zionism, but also evolved in response to British imperialism, the influence of Western culture, and the corruption of local administrators. It is important to emphasize that the emerging tendency of “being Palestinian,” which took shape around educated elites, traditional urban notables, and village leaders, was present among both Muslims and Christians during this period. Within this framework, expressions such as *Filastiniyyun* (Palestinians), *al-Sha'b al-Filastini* (the Palestinian people), *Ahali Filastin* (people of Palestine), *Abna' Filastin* (sons of Palestine), and *Rijal Filastin* (men of Palestine) were adopted and used by both Muslim and Christian communities.⁴⁴ Moreover, during this period, the fact that Christians were responsible for the management of the aforementioned newspapers also played a role in spreading the Palestinian cause into the public sphere. Their anti-Zionist headlines emphasized the common dangers faced by Muslims and Christians in Palestine and suggested that the two communities unite to establish organizations for purchasing land. For example, Neguib Nassar, the editor of *The Carmel* newspaper, used the following words against the Zionist threat: “Our cities which used to be blooming are ruins, our plains which used to be fruitful are deserts... The Zionists who came to your land and live at your expense did

⁴¹ Kabha, *The Palestinian People: Seeking Sovereignty and State*, 2-3.

⁴² Emanuel Beška, “Political Opposition to Zionism in Palestine and Greater Syria: 1910-1911 as a Turning Point,” *Jerusalem Quarterly*, no. 59 (2014): 60.

⁴³ Louis A. Fishman, *Jews and Palestinians in the Late Ottoman Era, 1908-1914: Claiming the Homeland*. (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020), 84.

⁴⁴ Fishman, “*Jews and Palestinians in the Late Ottoman Era*”, 16, 68.

manage to revive their nationalism.”⁴⁵ In this context, it is well established that Palestinian Christians played a particularly influential role in the emergence of a secular-oriented Palestinian nationalism in the late Ottoman era.⁴⁶

The many events that took place from the beginning of World War I to the early years of British Mandate brought about radical and disturbing changes for the Arabs, particularly the Palestinians. This led to a series of transformations in the national and political identity feelings of the conscious urban Palestinians. During the war years, prominent Palestinian families such as Nimr, Husayni and Nashashibi remained loyal to the Ottomanism ideology and supported the state, while even Sharif Hussein's rebellion against the Ottomans, after striking an agreement with the British, had little impact on the Palestinian Arab elites. However, the Ottoman Empire's defeat in the war effectively ended the Ottomanism ideology, ushering in a search for a new cohesive ideology. Within this search, Arab nationalism rose, especially during Faisal's 22-month rule in Syria, and was presented as the only true political and hegemonic ideology. The rise of this nationalism and the support for Faisal were also influenced by the anger created among the Arabs by the Balfour Declaration, through which the British pledged to the Jews the right to establish a homeland in Palestine.⁴⁷ However, for the older Palestinian political elites, although Zionism posed a threat to the Arabs, it was seen as a direct threat and danger specifically to the Palestinians. Therefore, a group led by these elites shifted their focus towards the struggle for Palestine, rather than Arab nationalism.⁴⁸ In this context, while Arabism, religion, and local affiliations remained important factors, Palestinian nationalism, which had begun to sprout before the war and appealed only to a limited audience, matured in the post-war period and entered a process of identity transformation, just as constructivism emphasizes.

With the official beginning of the British Mandate in 1922, a new political and social process emerged in Palestine, during which two distinct societal structures became increasingly prominent. During this period, Muslim and Christian Arab politicians sought to construct a shared Arab identity, while Zionist Jews pursued an entirely different path, striving to create a distinct “Hebrew self.”⁴⁹ Since the key factor distinguishing Palestinians from other Arab communities was their strong attachment to the land, the Muslim and Christian inhabitants of Palestine united around the principle of self-determination and displayed a common stance against Jewish Zionism. In this context, Christians and Muslims converged around a common political agenda under the framework of the Palestinian Arab National Movement, developing a sense of shared destiny based on a mutual perception of threat. However, this unity gradually weakened as Palestinian identity increasingly became associated with religion and Islam and Arab

⁴⁵ Michelle U. Campos, *Ottoman Brothers: Muslims, Christians, and Jews in Early Twentieth-Century Palestine*. (Stanford University Press, 2010) 226-227.

⁴⁶ Bård Kårtveit, “Dilemmas of Attachment: Identity and Belonging among Palestinian Christians”, Brill, vol. 112 (2014), 13-14.

⁴⁷ Yehoshua Porath, *The Emergence of the Palestinian-Arab National Movement, 1918-1929 (RLE Israel and Palestine)* (London: Routledge, 2020), 70-71.

⁴⁸ Muslih, *The Origins of Palestinian Nationalism*, 103-04.

⁴⁹ Assaf Likhovski, *Law and Identity in Mandate Palestine*. (USA: Univ of North Carolina Press, 2006), 2.

nationalism became more intertwined—ultimately leading to a growing divide between Christian and Muslim Palestinians.⁵⁰

Between 1922 and 1944, the population of the country rose from approximately 750,000 to 1,700,000, while the Jewish population increased from around 83,000 (about 10% of the total population) to 530,000 (about 30%).⁵¹ In this context, one of the most defining characteristics of the British Mandate period was the intense period of conflict and tension between the rapidly growing Jewish population—driven by large-scale immigration—and the Arab inhabitants, who were the region’s indigenous population. This era, in which two completely distinct societal paradigms came to the forefront, was a period that contributed to the shaping of the Palestinian collective identity, while simultaneously preventing the unification of the people.⁵² The British Mandate, effectively a colonial state, not only gave a name to the country and part of the geography where its inhabitants lived (Palestine), but also played a significant role in shaping their political and social identities.⁵³ During this period, when Palestine began to acquire a distinct political definition at the international level, Palestinian Arabs gradually abandoned their consciousness of a pan-Eastern identity and increasingly focused on an Arab-Palestinian identity that emphasized the national dimension. In this context, an examination of the books written during the era reveals that most authors used the terms “Palestine” and “Palestinians.” For example, in 1923, Husayn Rawhi published a book titled *Concise Geography of Palestine*, while Khalil al-Sakakini authored *History of Palestine Following the Great War* in 1925.⁵⁴ In addition to the published books, the articles published especially in the *Filastin* and *al-Karmil* newspapers are noteworthy. In this context, while the articles entitled “What is the Right of Jews on Palestine?” and “The Holy Land That is Becoming a National Homeland,” published in *Filastin*, questioned the rights of Jews in Palestine, an article published around the same time in *al-Karmil* criticized the Arabs for selling land to the Jews and resigning themselves to their own misery.⁵⁵ Meanwhile, Jewish settlements were seen as a movement of influence against the “pure” traditional Islamic society, leading to fatwas being issued that anyone selling land to Jews would be excluded from the Muslim community. Although Islam and pan-Islamism were no longer dominant ideologies in the post-war context, Islam was instrumentalized for political purposes and utilized as a means of political mobilization during this period. The Muslim Brotherhood movement, founded in Egypt by Hasan al-Banna in 1928, found its way into Palestine in the 1930s, influenced by Sheikh Izz ad-Din al-Qassam and his followers. However, they did not become a political power. In 1935 al-

⁵⁰ William A. Stalder, *Palestinian Christians and the Old Testament: Hermeneutics, History, and Ideology*, (Diss. University of Aberdeen, 2012), 13-14.

⁵¹ Likhovski, “*Law and Identity in Mandate Palestine*”, 21.

⁵² Zachary Lockman, “Railway Workers and Relational History: Arabs and Jews in British-ruled Palestine,” *Comparative Studies in Society and History* 35, no. 3 (1993): 602-03.

⁵³ Baruch Kimmerling, “The Formation of Palestinian Collective Identities: the Ottoman and Mandatory Periods,” *Middle Eastern Studies* 36, no. 2 (2000): 63-64.

⁵⁴ Kabha, *The Palestinian People: Seeking Sovereignty and State*, 4.

⁵⁵ Selim Tezcan, “Historiography of Palestine in the Arab Press of the Early Mandate and the Question of the Formation of Palestinian Identity”. *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no. Kudüs’te Kimlik ve Mekan (April 2025): 191-193

Qassam, on being martyred, was regarded as the first martyr and hero of the Palestinian national movement. Despite this, it is accepted that the influence of Islam and Islamic elements on the shaping of Palestinian collective identity during the Mandate period was limited.⁵⁶

The internal dynamics of the post-World War II period and the subsequent decolonization process were generally shaped by the transfer of colonial authority to representatives of the majority population group. However, in the case of Palestine, this process unfolded in a markedly different manner. In November 1947, the United Nations General Assembly approved a partition plan that proposed dividing the Palestine Mandate into a Jewish state, an Arab state, and an international zone that included Jerusalem.⁵⁷ According to this plan, the Jewish state would control approximately 55% of the territory, while the Arab state would receive around 40%. The Palestinians rejected this plan and attempted to defend their homeland. However, on May 14, 1948, following Israel's unilateral declaration of independence, Arab states sent troops to Palestine, leading to a full-scale war. However, since the Arab armies were unable to counter effectively the better-trained and better-equipped Israeli forces, the ceasefire agreements signed in 1949 resulted in approximately 700,000 Palestinians becoming refugees.⁵⁸ During this period, Egypt took control of the Gaza Strip, while Jordan gained control over the West Bank, including East Jerusalem. In the captured territories, efforts to reshape social identity and strict political control mechanisms were implemented with the aim of “de-Palestinizing” Palestinian identity. The Hashemite regime imposed a “Jordanian” identity, while the Israeli administration sought to create an “Israeli-Arab” identity. Other Arab states, while preserving Palestinian identity, largely framed it within the context of pan-Arabism (*qawmiyya*), aiming to resolve the Palestinian issue through a victorious Arab nationalism. Despite all the imposed identity policies and radical shifts in the political landscape, Arab nationalism continued to exist as an overarching identity in the post-1948 period. However, it is acknowledged that Palestinian identity was not entirely erased and, albeit weak, continued to persist and develop.⁵⁹

The Period Between 1948-1967: A Search for Identity Between Dispersal, Integration and Resistance

These lines, expressed by Fawaz Turki “Yes, even our name got lost in the shuffle in 1948. Those of us in exile became known as ‘the Arab refugees’. Those in the West Bank became ‘Jordanians’. Those few who stayed behind became ‘Israeli Arabs’. And those in Gaza, well, heck, no one even knew what to call them” clearly summarize the state of the “stranded” Palestinian identity in the aftermath of 1948.⁶⁰ The Arab-Israeli wars that began in 1948, referred to by Palestinians as the *Nakba* (Catastrophe), led to the division of Palestinian territories, the displacement of hundreds of thousands of Palestinians, and

⁵⁶ Kimmerling, “The Formation of Palestinian Collective Identities: the Ottoman and Mandatory Periods,” 69.

⁵⁷ UN General Assembly, *Resolution Adopted on the Report of the Ad Hoc Committee on the Palestinian Question* (29 November 1947).

⁵⁸ Lex Takkenberg, “UNRWA and the Palestinian Refugees after Sixty Years: Some Reflections,” *Refugee Survey Quarterly* 28, no. 2-3 (2009): 254.

⁵⁹ Kimmerling, “The Formation of Palestinian Collective Identities: the Ottoman and Mandatory Periods,” 69.

⁶⁰ Fawaz Turki, “Reflections on Al-Nakba,” *Journal of Palestine Studies* 28, no. 1 (1998): 12.

the creation of diaspora communities as approximately 750,000 Palestinian Arabs became refugees in neighboring countries⁶¹ such as Jordan, Egypt, Syria, and Lebanon. However, since the shared *Nakba* experience did not affect all Palestinians in the same way, it also shaped their responses to these events, influencing the evolution of Palestinian national identity and contributing to differences in their strategic choices.⁶² The defeat in 1948 intensified the process of “Pan-Arabization” of the Palestinian struggle, and throughout the 1950s and 1960s, the Palestinian liberation movement was conducted through the Arab Nationalist Movement led by Egyptian leader Nasser. During this period, many Palestinians, believing that the only way to continue the struggle for Palestine and fight Zionism was through Arab unity, shaped their identity through the discourse of Arab nationalism/Arab national identity. In this context, the 1964 Palestinian National Charter did not mention Palestinian or Muslim identity but instead emphasized Arab identity.⁶³ The emergence of Palestinian national consciousness did not culminate in the formation of a nation-state, as it did not follow a continuous trajectory unlike the processes in neighboring Arab countries.⁶⁴ Although Palestinian identity weakened after 1948, the sense of identity manifested itself in various forms among Palestinians who were forced to disperse across different regions. During this period, identity developed among the Palestinian diaspora as a result of being uprooted, experiencing life as refugees, and facing exclusion from emerging national identities around them. In Lebanon, in particular, the oppression and discriminatory policies they encountered, as well as their perception as the “new other,” prevented the loss of national identity among Palestinians living there. Deprived of legal status by the Lebanese state through the denial of citizenship, Palestinian refugees have been positioned not as a collective political subject but as foreigners with individual and limited rights under Lebanon’s sovereignty regime. In contrast, the political and cultural integration processes of Palestinian refugees in Syria were approached with a relatively more inclusive attitude; this facilitated the de facto integration of many refugees into Syrian society over time, enabling them to move beyond life in the camps. However, the restriction of property rights—such as granting only one housing right per refugee family and prohibiting the purchase of agricultural land—reveals that Syria, too, adopted a sovereignty-based and restrictive approach in its integration policy toward Palestinian refugees.⁶⁵ Thus, while Jews were perceived as the “other” among Arabs prior to the *Nakba*, after 1948, it was the Palestinians who came to be seen as the unwanted outsiders in neighboring countries. The transformation of Palestinians into refugees, the end of urban life for many, and their forced confinement in ghettos in host countries led to social disintegration in many areas, eroding local senses of belonging. However, Homi Bhabha interprets this situation—the experience of living within different cultures and the existence of distances between kin—not as barriers to

⁶¹ Tuğçe Ersoy-Ceylan, “1948: Mekân-Kırım Yoluyla Unutma Rejiminin Kuruluşu,” *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no. 9 (2021): 87.

⁶² Mamdouh Nofal et al., “Reflections on al-Nakba,” *Journal of Palestine Studies* 28, no. 1 (1998): 20.

⁶³ Mi’ari, “Transformation of Collective Identity in Palestine,” 583-84.

⁶⁴ Issam Nassar, “Reflections on Writing the History of Palestinian Identity,” *Palestine-Israel Journal* 8, no. 4 (2001): 8.

⁶⁵ Kabha, *The Palestinian People: Seeking Sovereignty and State*, 156-158.

the formation of a community or identity, but rather as elements that make such formations possible.⁶⁶ The loss of local belonging among the Palestinian diaspora has been replaced by a sense of Palestinian national consciousness.

During this period, Palestinian identity also showed significant development in the Gaza Strip under Egyptian administration. Egypt did not annex the region but defined it as Palestinian territory. Although it did not actively support Palestinian national identity, it also did not pursue a policy of obstruction against it. Organizations operating in Gaza, such as the Palestinian Liberation Movement and the Muslim Brotherhood, despite facing occasional repression and restrictions, placed the Palestinian cause at the center of their ideologies, mobilizing public opinion and significantly contributing to the growth of political consciousness among Palestinians. In this context, it would be appropriate to trace the roots of Gaza's later role in paving the way for the emergence of the Palestinian Liberation Movement and the political reconstruction process of Palestinians living there back to the period after 1948.⁶⁷

The year 1959 witnessed significant developments for the Palestinian national movement. Under Egypt's leadership, the idea of reviving the Palestinian presence was introduced at the Arab League Council. Subsequently, in 1963, the Arab League appointed Ahmad al-Shuqayri as the official Palestinian representative, and in June 1964, he founded the Palestine Liberation Organization (PLO).⁶⁸ With the establishment of the PLO, the Palestinian issue was no longer merely a refugee problem but was redefined as a political and national cause. Additionally, 1959 marked three key developments in the Palestinian national movement. In October, the institutional structure of the Fatah organization took shape, and the monthly publication *Filastinuna* began circulation in Beirut. In November, the General Union of Palestinian Students was established in Cairo. These developments strengthened the Palestinian cause both organizationally and intellectually. In the following years, on January 1, 1965, Fatah launched its armed struggle, and various fedayeen organizations joined the armed resistance against Israel. The early 1960s witnessed the rise of a new Palestinian national movement guided by a youthful and nationalist leadership. The formation of the PLO and Fatah's leadership became defining elements of Palestinian political dynamics in the 1960s and foundational pillars of the Palestinian struggle that continues to this day.⁶⁹

Unlike in the diaspora and the Gaza Strip, where Palestinian identity developed despite a lack of active encouragement from Arab regimes, its evolution in the West Bank—annexed by Jordan—remained weak due to the deliberate policies implemented by the Jordanian government.⁷⁰ Due to Jordan's active and repressive policies aimed at the "Jordanization" of East Palestine and its people, the development and entrenchment of Palestinian self-awareness in the West Bank became a prolonged process, unlike in other

⁶⁶ Homi K Bhabha, *The Location of Culture* (London: Routledge, 2012), 140.

⁶⁷ Mi'ari, "Transformation of Collective Identity in Palestine," 584.

⁶⁸ Yezid Sayigh, "The PLO and the Palestinian Armed Struggle," in *The Middle East Online: Series 1: Arab-Israeli Relations, 1917-1970* (Cengage Learning: Gale. Com. Retrieved July, 2005), 2.

⁶⁹ Moshe Shemesh, "The Palestinian Society in the Wake of the 1948 War: From Social Fragmentation to Consolidation," *Israel Studies* 9, no. 1 (2004): 86-89.

⁷⁰ Mi'ari, "Self-identity and Readiness for Interethnic Contact among Young Palestinians in the West Bank," 50.

regions.⁷¹ In this context, East Jerusalem and the West Bank were no longer Palestine but Jordan, while Palestine, as Musa Budeiri put it, was “beyond the flimsy wall that started at Damascus Gate and stretched all the way to Shaykh Jarrah,” somewhere beyond.⁷² Mi’ari suggests that if a survey on collective identity had been conducted among Palestinians living in the West Bank during this period, the likely responses would have been “Jordanian” or “Arab.” This is because the Jordanian government, through its integration policies and the Citizenship Law enacted in 1954, sought to eliminate the sense of belonging to Palestine by granting citizenship to all Palestinians. However, this integration policy was largely symbolic and intended for official purposes, as many positions within the state hierarchy were occupied by “original Jordanians.”⁷³

Palestinian identity also remained weak among Palestinians in Israel, who, after the 1948 war, were left “ownerless” due to the defeat and the flight of their leaders. Israel primarily pursued a policy of “controlling” Palestinians within its borders. To implement this policy, it employed strategies such as “segmentation” (fragmenting the Arab minority from within and separating them from the Jewish majority), “dependence” (making Arabs socially, economically, and politically dependent on Jews), and “cooptation” (bringing potential Arab leaders to its side through privileges and special exemptions).⁷⁴ Isolated, leaderless, and under pressure, Palestinians in Israel were forced to accept Israeli policies, and from that point on, they were referred to as “internal Arabs,” “48 Arabs,” or “Israeli Arabs.” When Israel’s policies were combined with the defeat of 1948 and the severing of ties with the rest of the Palestinian people, Palestinian elements in both individual and collective identities remained extremely weak during this period. In order to adapt to their new status and assert their position as a minority, they sought to emphasize an Israeli identity due to the contradictory elements within their Arab identity.

Israel, constitutionally characterized as a Jewish state, has distinctly illustrated its stance of unequal treatment towards Palestinian minorities since its establishment. The designation of Palestinians as “Arab” under the “nationality” category on Israeli identity cards and passports highlights the sharp distinction between citizenship and national identity.⁷⁵ This situation serves as a significant indicator that Israel has not fully integrated its Arab citizens into the national identity, instead positioning them as “others” in contrast to the state’s “Jewish” identity. Although Arab citizens of Israel are recognized as official citizens, the classification of them as “Arab” on their identity cards has led to criticisms, as it places them in a second-class citizen status both nationally and legally. This situation is considered one of the key factors deepening the fragmented structure of Arab identity in Israel and the tension between citizenship and national belonging. Israel’s discriminatory policies towards its Arab citizens were institutionalized through fundamental legal provisions enacted during the state’s early years. The 1950

⁷¹ Nassar, “Reflections on Writing the History of Palestinian Identity,” 9.

⁷² Musa Budeiri, “Reflections on Al-Nakba,” *Journal of Palestine Studies* 28, no. 1 (1998): 32.

⁷³ Mi’ari, “Transformation of Collective Identity in Palestine,” 584.

⁷⁴ Ian Lustick, *Arabs in the Jewish State: Israel’s Control of a National Minority* (Austin: University of Texas Press, 1980), 77.

⁷⁵ Koren, “The Arab Citizens of the State of Israel: The Arab Media Perspective,” 212.

Law of Return and the 1952 Citizenship Law prescribed unequal treatment for Palestinian citizens regarding citizenship rights. These laws granted Jews worldwide the right to immigrate to Israel freely and automatically acquire citizenship, while, during the same period (1947-1952), forcibly displaced Palestinians were excluded from these provisions. As a result, Palestinians were stripped of their previous legal status, and their internationally recognized right of return was effectively denied.⁷⁶

The dispersion of the Palestinian population after 1948 it completely wiped out the social and political developments that had started among Palestinians prior to the war. By 1952, it was estimated that there was a total of 1.6 million Palestinians. Of these, 11% lived in Israel (179,500), 18% in Gaza (approximately 500,000), 47% in the West Bank (approximately 742,500), 9% in eastern Jordan (150,000), and the remaining approximately 580,000 in neighboring Arab countries. This distribution of Palestinians profoundly affected their social structure and identity, complicating the process of reconstructing their identities. The key difference between the 11% living in Israel and the other Palestinians was that they remained on their land and gained citizenship in this new Jewish state of Israel. However, in practice, this led to them being labeled as “traitors” or “cowards” by Palestinians living outside, while within Israel they were perceived as the “other” or “enemy,” potentially endangering their security. Most of the poor, illiterate Palestinians at the time focused solely on providing for their families and ensuring that they did not become refugees like their brothers. Because Israeli authorities employed various methods to deter many Arabs from engaging in political participation or conversations considered unfavorable by the authorities, most Arabs did not have the opportunity for political activities due to the harsh living conditions in Israel until 1967.⁷⁷

Palestinian Identity from 1967 to 1993: Resistance, Revolution, and National Identity Building

In the first twenty years following the establishment of Israel, it can be observed that traditional identities, such as religious, tribal, or local identities, which could be classified as forms of identity, maintained their presence among Palestinians. However, Palestinian identity remained weak. Particularly among Palestinians in Israel, the adoption of the new social and political reality led to the prominence of Israeli identity in order to integrate into society. However, with the 1967 War, a new period began, characterized by a significant change and transformation in Palestinians' collective identity perception. The first development that influenced this period was the abolition of martial law in 1966 in areas with a dense Arab population, especially in the Galilee and the Triangle, where a serious martial law policy was followed until 1966, and the creation of the infrastructure for a new Palestinian identity building process by increasing social interaction and integration.⁷⁸ The second development was the 1967 Six-Day War, in which Israel captured the Golan Heights, the Sinai Peninsula, the Gaza Strip, the West Bank, and East

⁷⁶ Katie Hesketh, Suhad Bishara, Rina Rosenberg, and Sawsan Zaher, *The Inequality Report: The Palestinian Arab Minority in Israel. Adalah: The Legal Center for Arab Minority Rights in Israel* (Adalah – The Legal Center for Arab Minority Rights in Israel, 2011), 15.

⁷⁷ Ghanem and Ozacky-Lazar, “The Status of the Palestinians in Israel in an Era of Peace: Part of the Problem but Not Part of the Solution,” 263-64.

⁷⁸ Koren, “The Arab Citizens of the State of Israel: The Arab Media Perspective,” 213-14.

Jerusalem,⁷⁹ which eliminated the fragmented relationship among Palestinians. As a result of these developments, Israeli identity weakened, while Arab identity strengthened, and an awakening of Palestinian identity began.⁸⁰

The transformation of Palestinian identity from that of a poor refugee to a revolutionary spirit parallels the establishment of resistance organizations. For Palestinians, particularly those in refugee camps, revolution and resistance marked a process that reminded them first of their humanity and then of their Palestinian identity. Since identity was closely associated with Palestinian lands, its reclamation could only be achieved through resistance and struggle. In this context, the transformation of Palestinians from refugees to fighters (fedayeen) shaped the process that turned the Palestinian cause into a revolution.⁸¹ The establishment of the PLO in the mid-1960s marked a turning point that reinforced Palestinians' sense of self-sufficiency, while the defeat in 1967 further supported this perception, rendering Palestinians aware of the fact that they needed to depend on themselves in the fight to free Palestine.⁸² The Fatah Movement, which defined military struggle as its main strategy for the liberation of Palestine, rejected the 1967 defeat and initiated guerrilla warfare. However, the event that brought Fatah to the forefront of Palestinian resistance was the Battle of Karameh on March 21, 1968. This battle, representing the beginning of an entirely new phase of resistance for Palestinians, saw the guerrillas emerge as a significant factor in the Arab-Israeli conflict. The main commando group in Karameh, Fatah and its leader Yasser Arafat,⁸³ gained support from the Arab world and encouraged thousands of Palestinians to join the resistance.⁸⁴ Perhaps the most important feature of this battle, referred to as the "Second Leningrad,"⁸⁵ was its role in rebuilding Arab self-respect and showing Palestinians that the only way to confront Israel militarily and ultimately to defeat Zionism was through armed struggle.⁸⁶ After this battle, the Fatah movement, which took over the PLO established in 1964, adopted the idea that the liberation of Palestine would be achieved through the direct actions of the Palestinians. It emphasized a Palestinian national identity that separated from Pan-Arab identity, advocating for Palestinian refugees to take control of their own destiny.⁸⁷ The phrase "Armed struggle is the only way to liberate Palestine" in Article 9

⁷⁹ Murat Ağdemir, "Religion, Settlements and Israel's Relations with Palestinian Arabs," *The Turkish Yearbook of International Relations*, no. 45 (2014): 52.

⁸⁰ Mi'ari Mahmoud, "Traditionalism and Political Identity of Arabs in Israel," *Journal of Asian and African Studies* 22, no. 1-2 (1987): 225.

⁸¹ Amal Jamal, "Palestinian Dynamics of Self-Representation: Identity and Difference in Palestinian Nationalism, in *Israelis in Conflict: Hegemonies, Identities and Challenges*," ed. Adriana Kemp, David Newman, Uri Ram, and Oren Yiftachel (United Kingdom: Liverpool University Press: 2014), 6-7.

⁸² Mi'ari, "Self-identity and Readiness for Interethnic Contact among Young Palestinians in the West Bank," 50.

⁸³ During this period, Yasser Arafat's popularity significantly increased, and in December 1968 issue of *Time* magazine, he was featured on the cover with the headline "Fedayeen Leader Arafat". *Time*, "Fedayeen Leader Arafat," Dec 13, 1968, <https://content.time.com/time/covers/0,16641,19681213,00.html> <https://content.time.com/time/covers/0,16641,19681213,00.html>

⁸⁴ Hisham Sharabi, *Palestine Guerrillas: Their Credibility and Effectiveness* (The Center for Strategic and International Studies, Georgetown University., 1970), 17.

⁸⁵ Black, *Komşular ve Düşmanlar: Filistin ve İsrail'deki Araplar ve Yahudiler 1917-2017*, 190.

⁸⁶ Sharabi, *Palestine Guerrillas: Their Credibility and Effectiveness*, 17.

⁸⁷ Helga Baumgarten, "The Three Faces/Phases of Palestinian Nationalism, 1948—2005," *Journal of Palestine Studies* 34, no. 4 (2005): 32.

of the 1968 Palestinian National Charter⁸⁸ demonstrates that, from 1968 onwards, Palestinian resistance groups engaged in guerrilla warfare, exerting significant political and psychological pressure on Israel.⁸⁹ The image of the *fedai* during this period became a symbol of the new Palestinian figure emerging in national literature. For example, in the 1970 article titled "The Revolutionary Personality," the fedai figure is described as: "For the oppressed ... he presents to the world a tough, resourceful, fighting Palestinian figure who will not negotiate or surrender until he returns [to his people] the land of peace [Filastin] and the signs of justice, freedom, and equality."⁹⁰

The various internal and external developments of the 1970s and 1980s contributed to the strengthening of Palestinian identity. First, the 1973 Yom Kippur War, unlike previous Arab-Israeli conflicts, did not result in Israel's absolute victory. Instead, it changed the regional power balance, shaking the myth of the "invincible Israeli army" and allowing for the restoration of confidence in the Arab world. Another important development was the acknowledgment of the Palestine Liberation Organization (PLO) as the exclusive legitimate representative of the Palestinian people during the 1974 Arab League Summit in Algiers, and its gaining of observer status at the United Nations in the same year. These developments reinforced the sense of Palestinian national identity. Indeed, during this period, Israeli Arabs, through the establishment of structures such as the Arab Municipalities Committee and monitoring committees, gained an increasing influence in political discussions about Palestinian identity.⁹¹ Another significant turning point was the protests that took place on March 30, 1976, known as "Land Day," as a response to Israel's large-scale land expropriations. This event reinforced the connections between Palestinians on both sides of the Green Line.⁹² In addition, the Camp David Accords signed between Egypt and Israel in 1978, which led to Egypt's peace process with Israel, created the perception that Palestinians were being abandoned by the Arab world. This, in turn, acted as a driving force for Palestinians to embrace their national identity more strongly. During this period, both Israel's policies of oppression and violence against Palestinians, as well as various massacres committed by Arab regimes and parties, such as the Black September in Jordan in 1970, the Tel el-Za'atar massacre in Lebanon in 1976, and the Sabra and Shatila massacres in 1982, reinforced the need for Palestinians to cling to their own identity.⁹³ Additionally, the intifada, which began in December 1987 and lasted until the early 1990s, clearly demonstrated that the Palestinian people were engaged in a more radical struggle for their identity. This process was also reflected in the 19th Palestinian National Council meeting held in Algeria in November 1988, known

⁸⁸ Yale Law School, The Palestinian National Charter: Resolutions of the Palestine National Council July 1-17, 1968, (2008).

⁸⁹ Michael C. Hudson, "Developments and Setbacks in the Palestinian Resistance Movement 1967-1971," *Journal of Palestine Studies* 1, no. 3 (1972): 66.

⁹⁰ Shemesh, "The Palestinian Society in the Wake of the 1948 War: From Social Fragmentation to Consolidation," 97.

⁹¹ Alexander Bligh, "Israeli Arab Members of the 15th Knesset: Between Israeli Citizenship and their Palestinian National Identity," *Israel Affairs* 9, no. 1-2 (2002): 6.

⁹² Koren, "The Arab Citizens of the State of Israel: The Arab Media Perspective," 219.

⁹³ Mahmoud Miari, "Collective Identity of Palestinians in Israel after Oslo," *International Journal of Humanities and Social Science* 1, no. 8 (2011): 226.

as the “Intifada Session.” During this meeting, PLO leader Yasser Arafat declared the establishment of the Palestinian state and expressed his willingness to resolve the conflict through peaceful means in accordance with UN resolutions 181, 242, and 338. With the end of the Cold War and the weakening of global competition in the Middle East, along with Iraq’s loss of power after the Gulf War, a groundwork was laid for direct negotiations between Israel and Palestine. With Yitzhak Rabin’s positive stance and the geopolitical changes in the region,⁹⁴ the Madrid Conference was held in 1991 under the mediation of the United States. This conference laid the foundation for the creation of the Refugee Working Group (RWG), an important phase of the peace process.⁹⁵

After 1967, Israel, fearing that the integration of populations in the occupied territories would weaken the Jewish character of the state, adopted policies to prevent the people living there from demanding national rights associated with their Palestinian identity. These policies aimed to suppress Palestinian national identity on one hand, and to promote alternative forms of identity on the other hand, which led to divisions within Palestinian society. In this context, Israel emphasized clan (*hamula*) and religious identities to prevent the formation of a collective Palestinian identity. However, it is also evident that Israel did not adopt the same approach towards Arab identity. In an attempt to weaken Palestinian nationalism, Israel tried to associate Palestinians with other Arabs, and for this reason, for example, it did not prevent Jordan from maintaining its political presence in Gaza and the West Bank after 1967.⁹⁶ The Zionist character and dominant ideology of the Israeli state have obstructed Palestinian efforts to form a collective identity by subjecting Palestinians to inequality in every aspect, from education to employment, healthcare, and political participation. For example, during this period, the Israeli High Court rejected nearly all cases related to discrimination against Arab citizens. Regarding the right to vote and run for office, the law’s provision stating that “a list of candidates shall not participate in the elections for the Knesset if its aims or actions, expressly or implicitly, point to the denial of the existence of the State of Israel as the State of the Jewish people” highlights that an Arab citizen wishing to participate in elections must not oppose the Jewish character of the state.⁹⁷

Before 1967, under the control of Jordan and Egypt in the West Bank and Gaza, the education system, despite being culturally appropriate, did not promote Palestinian identity, and Palestinian history was not included in the textbooks. After the 1967 occupation, although the region came under Israeli control, nothing changed in this regard. Israeli authorities took over the education system immediately after the war, establishing educational offices managed by military personnel in each area. Recognizing the potential impact and danger of education, Israel eliminated any curriculum that might evoke identification with Palestinian nationalism.⁹⁸ In the parts of the curriculum where Palestinians were referenced, an orientalist approach was adopted, portraying

⁹⁴ Ağdemir, “Religion, Settlements and Israel’s Relations with Palestinian Arabs,” 58.

⁹⁵ Jinan Bastaki, “Who Represents Palestinian Refugees? The Sidelining of the Core of the Palestine Question,” *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs* 20, no. 1 (2015): 83.

⁹⁶ Neve Gordon, *Israel’s Occupation* (University of California Press, 2008), 94-96.

⁹⁷ Osama Fouad Khalifa, “Arab Political Mobilization and Israeli Responses,” *Arab Studies Quarterly* (2001): 19.

⁹⁸ Gordon, *Israel’s Occupation*, 56.

Palestinians and Arabs as “suspicious,” “rebellious,” and “backward.”⁹⁹ Despite all the inequalities, starting from the late 1970s, Arab citizens began to integrate more into Israeli society. Palestinians, despite the unequal conditions and policies of discrimination following the occupation, started to take the place of Jewish workers by working in agriculture, construction, restaurants, and many other sectors. As a result, between 1968 and 1972, the national income in the West Bank increased by 16% per year, and in Gaza by 20%.¹⁰⁰ A young person from East Jerusalem explained this situation as follows: “Jordanians had put a lot of pressure on us, and wouldn’t let anything happen. Then the Israelis came in and let us work in Israel. Suddenly there was more money. No one wanted to revolt. This didn’t mean that we liked Israel.”¹⁰¹ The relative improvement in the economic situation of Arabs inside Israel and Palestinians living under Israeli occupation created a sense of self-confidence among the Palestinians, while also holding the potential to serve as a “bridgehead” for integration with Arabs outside. This situation provided significant momentum for national unity compared to the period before 1967.¹⁰²

The Period Between 1993-2006: Palestinian Identity—from Oslo to Intifada, the Construction of an Islamic Identity?

The perception summarized by Golda Meir’s words, “There was no such thing as Palestinians...They did not exist,”¹⁰³ reflects Israel’s view of Palestinians up until the Oslo process. Until this period, recognition was seen by Israelis as legitimizing the “Other” and thus questioning their own existence. As a result, Israelis tended to generalize Palestinians as Arabs, while Palestinians viewed Israel as a “Zionist entity.” This ideological stance defined the interaction between the two groups and the conflict surrounding their identities, contributing to the longstanding lack of mutual recognition and understanding.¹⁰⁴ The signing of the Declaration of Principles (DOP) between Israel and the PLO in September 1993, within the context of the Oslo Accords, opened the doors to a new peace and mutual recognition process between Israel and Palestine. This period significantly impacted the identity-building process among Palestinians. Although the agreement was not a final settlement and outlined a gradual peace process, it served as a framework agreement, leading to the establishment of an autonomous administration (Palestinian Authority) in Gaza and Jericho in the first stage. The agreement envisioned that final status negotiations would be based on UN Security Council Resolutions 242 and 338, and it emphasized the need to treat the West Bank and Gaza as a unified entity. However, sensitive issues such as Jerusalem, refugees, Jewish settlers, borders, and security were left for final negotiations. These negotiations were expected to commence

⁹⁹ Ismael Abu-Saad, “State-Controlled Education And Identity Formation Among The Palestinian Arab Minority In Israel,” *American Behavioral Scientist* 49, no. 8 (2006): 1089.

¹⁰⁰ Black, *Komşular ve Düşmanlar: Filistin ve İsrail’deki Araplar ve Yahudiler 1917-2017*, 191.

¹⁰¹ Hunter, *The Palestinian Uprising: A War by Other Means*, 37.

¹⁰² Koren, “The Arab Citizens of the State of Israel: The Arab Media Perspective,” 224.

¹⁰³ Khalidi, *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness*, 147.

¹⁰⁴ Herbert C Kelman, “The Interdependence of Israeli and Palestinian National Identities: The Role of the Other in Existential Conflicts,” *Journal of Social Issues* 55, no. 3 (1999): 590.

no later than May 1999, five years after the establishment of the autonomous administration.¹⁰⁵

The Oslo process marked an important moment in the efforts to dismantle the ideological foundations upon which both parties had built their perceptions of the “other.” Just days before the signing of the agreement, both sides sent letters to one another, outlining their intentions. In his letter, Yitzhak Rabin acknowledged the national identity of the Palestinian people, while Yasser Arafat confirmed his recognition of Israel's right to exist and expressed the Palestinians' commitment to renouncing violence. In this context, the Oslo process prioritized issues of identity and statehood, leading to the formal recognition of the Palestinian identity for the first time, and marking the moment when Palestinians became recognized as a “presence” on the international stage.¹⁰⁶ The implementation of the DOP faced significant challenges, primarily due to extremists on both sides and various events that disrupted the peace process. Notably, the 1994 Hebron massacre and subsequent suicide bombings carried out by Hamas negatively impacted the peace efforts.¹⁰⁷ Despite these setbacks, the Oslo II Agreement, signed in 1995, expanded Palestinian self-rule in the West Bank, dividing the area into Areas A, B, and C, each under varying levels of Israeli and Palestinian control. However, the assassination of Israeli Prime Minister Yitzhak Rabin in November 1995 and the election of Benjamin Netanyahu as Prime Minister in May 1996 significantly hindered the peace process, marking the beginning of a new phase. Under Netanyahu's government, which set continuous conditions for progress, the decision to freeze the expansion of Jewish settlements in the West Bank was reversed. As a result, the number of settlers in the West Bank and Gaza Strip increased by 12.4% between January 1997 and July 1998. Despite this, the 1997 Hebron Agreement was a significant development, as it marked the first time a Likud leader officially proposed handing over Jewish-controlled territories to the Palestinians, transferring control of the Hebron area to the Palestinians while keeping 20% under Israeli control.¹⁰⁸ The deadline for starting final status negotiations was set to end on May 4, 1999, but the process was extended further. On September 4, 1999, the Sharm el-Sheikh Memorandum was signed between the newly elected Israeli Prime Minister Ehud Barak and the Palestinian Authority, with an agreement to sign the final settlement by September 13, 2000. In July 2000, both parties, with the participation of U.S. President Bill Clinton, reconvened at the Camp David summit. However, due to the complex issues each side insisted on, no agreement was reached.¹⁰⁹

Although the Oslo Accords established a foundation for Palestinian autonomy, the political changes, violence, and mutual distrust caused the process to remain fragmented, and a comprehensive two-state solution was not realized. Despite the collapse of the peace process, Palestinian collective identity continued to grow, particularly in Gaza and

¹⁰⁵ Helena Lindholm Schulz, “The Politics of Fear and the Collapse of the Mideast Peace Process,” *International Journal of Peace Studies* (2004): 91.

¹⁰⁶ Helena Lindholm Schulz, “Identity Conflicts and their Resolution: The Oslo Agreement and Palestinian National Identities,” in *Ethnicity and Intra-State Conflict* (London: Routledge, 2018).

¹⁰⁷ Schulz, “The Politics of Fear and the Collapse of the Mideast Peace Process,” 91-92.

¹⁰⁸ Ağdemir, “Religion, Settlements and Israel's Relations with Palestinian Arabs,” 59-60.

¹⁰⁹ Schulz, “The Politics of Fear and the Collapse of the Mideast Peace Process,” 95-96.

the West Bank. The deteriorating socio-economic conditions, the breakdown of the peace process and corruption within the Palestinian Authority increased Hamas's popularity, emphasizing a Muslim identity. However, during this period, Palestinian identity remained the dominant one. Regarding Palestinian citizens of Israel, their identity appeared weaker compared to those in Gaza, the West Bank, and the refugees. This is due to the Palestinian Authority's policy of pushing Palestinian citizens of Israel toward integration with Israel as part of the peace process. For instance, in the 1990s, the Palestinian Authority encouraged Palestinians in Israel to vote for the Israeli Labor Party in Knesset elections. Additionally, the Oslo process created the impression that Palestinians in Israel were being ignored, especially when it came to the refugee issue. Notably, internal refugees in Israel, who made up a quarter of Palestinians in Israel, were never addressed, leaving Palestinian citizens of Israel feeling marginalized both within Israeli society and the broader Palestinian community.¹¹⁰

The Oslo process, initiated with the hope of completing the statehood process in Palestine, became a great source of hope for the "stateless Palestinians" and contributed to the increased perception of "Palestinianness." In 1991, Palestinians with identity documents were not recognized by any Arab Gulf country or Lebanon, and some Palestinians were forced to travel from border to border for weeks. In September 1991, Palestinians from the Gaza Strip holding Egyptian travel documents and had been expelled from Kuwait, found themselves without the proper documentation to enter either Egypt or the Gaza Strip under Israeli occupation. As a result, they were stranded at Cairo Airport for twelve days, unable to return to Kuwait or travel elsewhere. In August 1995, Palestinians with valid refugee travel documents issued by Lebanon, most of whom were born in Lebanon, faced sudden visa requirements when returning to their home country, causing them to shuttle between airports for ten days in an attempt to be allowed entry into Lebanon. The worst-off Palestinians were those living in the Gaza Strip who held travel documents issued by Egypt or Israel, which were technically not considered passports. These documents had the word "undefined" in the "nationality" section in the case of those issued by Israel, and similar negative situations occurred for Palestinian refugees holding Lebanese-issued documents, who were categorized as "stateless Palestinians." Although the Palestinian Authority began issuing Palestinian passports in 1995, many countries did not recognize Palestine as a state, rendering these passports largely ineffective. Additionally, Palestinians living in the Gaza Strip had to possess at least three different identity documents, as Israel controlled their entry and exit to and from Gaza. Palestinians living in Jordan and Syria, despite holding Jordanian and Syrian passports, were often subjected to negative treatment by international authorities, as their documents were marked as "Palestinian travel documents."¹¹¹ Therefore, "stateless Palestinians" continued to hold onto the peace process with great hope, and as a result, Palestinian identity awareness continued to rise during this period. On September 28, 2000, following Israeli Prime Minister Ariel Sharon's visit to the Al-Aqsa Mosque, the Second Intifada (Al-Aqsa Intifada) (2000-2005) erupted in Gaza and the

¹¹⁰ Miari, "Collective Identity of Palestinians in Israel after Oslo," 228.

¹¹¹ Khalidi, *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness*, 2-3.

West Bank. During this period, Palestinian identity remained the strongest identity. At the onset of the Second Intifada, in early October 2000, Israeli Arab citizens initiated unprecedented violent protests and riots, and 13 Arabs, including 12 Israeli citizens, were killed by police during the events. The October events strengthened the bond between Palestinian citizens of Israel and Palestinians living under occupation and contributed to the strengthening of Palestinian collective identity. In a survey conducted in January 2001, when asked about the reasons behind the uprising, 44% of Jewish participants saw the identification of Israeli Arabs with the struggle in Palestinian territories as the main cause, while 53% of Arab participants pointed to the discrimination faced by Israeli Arabs as the main reason.¹¹² Although Israel claims not to discriminate against its Palestinian citizens, it is known that they faced discrimination in many areas during this period. For example, the Jewish school system contributed to the marginalization of the Palestinian minority by providing very few opportunities for Jewish students to learn about Arab language and culture. Although Arabic was one of the two official languages¹¹³ in Israel at the time, Arabic education was not mandatory as a degree course in Jewish schools. In parallel with these policies, there was no autonomous Palestinian university in Israel during this period, and Palestinian academics held only 1% of the academic positions in universities. For Palestinian Arab citizens in Israel to secure teaching positions, qualifications and education alone were inadequate; they had to undergo a security screening beyond their personal details to obtain the secret approval from Shin Bet (General Security Services) before being employed. In this context, in the 2004-2005 academic year, the Director-General of the Ministry of Education, Ronit Tirosh, publicly stated the necessity of a General Security Services check in the recruitment process for staff at Palestinian Arab schools.¹¹⁴ Being effectively excluded from the state's identity structure, higher institutions, and centers of power, Palestinian Arab citizens are not offered equal opportunities by Israel. On the other hand, by offering certain advantages in some spheres, Israel has left Palestinians in a general state of uncertainty. Said Zidani, Director of the Palestinian Independent Commission for Citizens' Rights, explained the situation in the following words:¹¹⁵

I am an average [Palestinian] Arab Israeli citizen existing in a gray area between being a citizen and a temple slave. I am a half citizen in the state of Israel; from my point of view the state is half mine, and half democratic. The gates of the state and society are half-open to me, and the ear is half listening to what I have to suggest or to say. I have no other state, and the state I have is only half mine. I am still a present-absentee, half-separated and half integrated in various life spheres of the state and the society. Despite my participation in elections I am not a legitimate partner in important decisions which affect me, nor am I a partner in deciding on the standards and norms in the various spheres of public life.

¹¹² Michal Shamir and Tammy Sagiv-Schifter, "Conflict, Identity, and Tolerance: Israel in the Al-Aqsa Intifada," *Political Psychology* 27, no. 4 (2006): 571.

¹¹³ In 2018, a law was passed that abolished Arabic's status as an official language. The Guardian, "One More Racist Law': Reactions as Israel Axes Arabic as Official Language," *The Guardian* 19 July, 2018.

¹¹⁴ Abu-Saad, "State-Controlled Education and Identity Formation among the Palestinian Arab Minority in Israel," 1092-93.

¹¹⁵ Abu-Saad, "State-Controlled Education and Identity Formation among the Palestinian Arab Minority in Israel," 1097.

As for Palestinian identity in Gaza and the West Bank, it remained dominant during the Al-Aqsa Intifada, but this dominance was weakened slightly in favor of Muslim identity. This was because the charters of Hamas and Islamic Jihad emphasized Muslim identity while disregarding Palestinian identity, often reducing it to slogans and flags. For example, when comparing the collective identity of Palestinians over the years in surveys conducted in Gaza and the West Bank, in 1994, 70% identified themselves as Palestinian, and 16% as Muslim or Christian. However, in a 2006 survey, when people in the West Bank and Gaza were asked to define their identity in one word, 50% identified as “Palestinian,” while 42.9% answered “Muslim” or “Christian.” The proportion of Palestinians who primarily identified as “Arab” was seen to decrease gradually:¹¹⁶

Table 1: Primary collective identity of the adult population in the West Bank and Gaza Strip during specific years

Identity	1994	1997	2001	2006
Muslim/ Christian	16.5	47.0	38.1	42.9
Arab	13.4	6.7	4.5	6.6
Palestinian	70.1	46.3	57.4	50.5
Total	224	1328	1415	1442

The Construction of Palestinian Identity from Hamas Rule to the Present: Identity Struggle Between Political Division and Collective Memory

In 2004, after the death of Yasser Arafat, Mahmoud Abbas assumed leadership of the Palestinian Authority. In 2006, Hamas’s unexpected victory in the Palestinian legislative elections led to a deep political division within the country. After Hamas won the elections, the Abbas administration emphasized that the new government, led by Ismail Haniyeh, must recognize agreements made with Israel. However, Hamas maintained its stance, viewing the Oslo Accords as a betrayal of the Palestinian cause. Following the elections, the Quartet (Russia, the U.S., the European Union, and the United Nations) began negotiations with Hamas, demanding that the new government recognize Israel, engage in the peace process, and renounce violence to gain international legitimacy.¹¹⁷ Hamas, in return, stated that it would consider these conditions if Israel allowed the creation of an independent Palestinian state centered in Gaza, the West Bank, and East Jerusalem. To prevent Hamas from holding power alone, the U.S. and EU provided military and economic support to the Fatah movement led by Mahmoud Abbas in late 2006 and early 2007, which resulted in a deep division within Palestinian politics and the emergence of the threat of civil war. Although a national coalition government was formed under Saudi Arabian mediation in early 2007, the ongoing economic crisis and power struggles led to renewed conflict. After Hamas militants expelled Fatah forces from Gaza, Mahmoud Abbas announced on June 15, 2007, that he was dissolving the

¹¹⁶ Mi’ari, “Transformation of Collective Identity in Palestine,” 590.

¹¹⁷ Gökhan Çinkara, “Filistin’de İslami Hareketin Siyasallaşması: Hamas (1946-2024),” *Ombudsman Akademik*, no. Özel Sayı 2 (Gazze) (2024): 180.

National Coalition Government and dismissing Ismail Haniyeh. As a result of the continued conflict, Hamas gained control over Gaza while Fatah maintained authority in the West Bank.¹¹⁸ This political division severely weakened Palestine's national goals and caused a structural transformation that disrupted the process of collective identity building.

Abbas leadership and the relationship with Israel initiated a process that affected the national identity perception and collective consciousness of the Palestinians. The new Abbas administration, aiming to preserve its political and economic influence with the backing of the West and Israel, agreed to renounce all forms of resistance, whether armed or non-violent.¹¹⁹ This acceptance essentially signaled the weakening of the resistance element in the identity struggle from a governance perspective. The division in the West Bank, which had been separated into three distinct areas by the Oslo Accords, continued to increase with Israel's occupation and settlement policies. This existing division was further reinforced by the differences in national identity cards and repressive policies. In this context, Palestinians living in East Jerusalem, which Israel officially annexed in 1980, hold the status of "permanent residents,"¹²⁰ possessing blue identity cards that grant them the right to reside in Israel and enter the West Bank. Meanwhile, Palestinians living in the West Bank carry orange identity cards, which severely restrict their freedom of movement and only allow limited travel opportunities. Palestinians living in the Gaza Strip, on the other hand, possess green identity cards, symbolizing their existence in what is often described as an "open-air prison" due to the restrictions imposed by Israel.¹²¹ This policy is essentially an extension of Israel's strategy of creating systematic inequality by assigning different residency statuses to Palestinians in the territories it occupied after 1967.

Although the identity of Arabs living in Israel has undergone significant transformations over time, the fundamental dilemma they have faced since 1948 stems from the tension between their Israeli citizenship and their Arab-Palestinian identity. According to Amara, three key factors underpin this dilemma: the Israeli-Palestinian/Arab conflict, Israel's self-definition as a Jewish state, and the discriminatory policies toward Arabs living in Israel.¹²² These dynamics drive Palestinian citizens of Israel into an identity struggle between "Israelization" and "Palestinization," depending on shifting political and social conditions.¹²³ Although Palestinian citizens of Israel have more legal and democratic rights compared to Palestinians living in Gaza and the West Bank who do not hold Israeli citizenship, these advantages do not fully integrate them into Israeli society. While their relative rights within the Jewish majority encourage the process of "Israelization," the institutional discrimination and social exclusion they face at times reinforce

¹¹⁸ Habashi, "Palestinian Children: A Transformation of National Identity in the Abbas Era," 84.

¹¹⁹ Emilio Dabed, "Decrypting the Palestinian Political Crisis: Old Strategies against New Enemies: Chile 1970-73, Palestine 2006-09," *Arab Studies Quarterly* 32, no. 2 (2010): 81.

¹²⁰ Özge Özkoç, "İsrail'in Batı Şeria'daki Yerleşimci Politikası ve ABD'nin Filistin Sorununa İlişkin Barış Girişimleri: İki Devletli Çözüm Hâlâ Mümkün Mü?," *Gazi Akademik Bakış* 15, no. 29 (2021): 320.

¹²¹ Habashi, "Palestinian Children: A Transformation of National Identity in the Abbas Era," 79-80.

¹²² Amara, "The Collective Identity of the Arabs in Israel in an Era of Peace," 259.

¹²³ Muhammad Al-Atawneh and Meir Hatina, "The Study of Islam and Muslims in Israel," *Israel Studies* 24, no. 3 (2019): 105.

“Palestinization.” In this context, it is observed that Palestinian citizens of Israel support the establishment of a potential Palestinian state and embrace Palestinian national identity. However, they may be inclined to remain Israeli citizens and accept this status if they are granted equal rights with Jewish citizens within Israel.

The two separate administrations in Gaza and the West Bank differ in terms of ideological frameworks, intended goals, and the means used to achieve these goals. This situation has also influenced the governed populations, thereby weakening the collective identity structure that was being developed for Palestine as a whole. Hamas derives its legitimacy among the public from armed resistance, whereas the legitimacy of the Abbas administration and Fatah stems from their promise to achieve change through peace negotiations.¹²⁴ However, due to the severe embargoes imposed by Israel, the people living in Gaza have begun to question Hamas’s legitimacy, while in the West Bank, the Palestinian Authority struggles with an increasingly fragmented territorial structure due to the continued expansion of Israeli settlements. Furthermore, because of the continuous postponement of elections since 2006, the Palestinian Authority has been experiencing a severe legitimacy crisis.¹²⁵ The war between Hamas and Israel, which began in October 2023, has led to significant population displacement and the large-scale destruction of Gaza’s infrastructure. However, this war has also reinforced the meaning of the concept of “Palestinian identity” and demonstrated that it will persist in the context of resistance. In the West Bank, resistance against Israel has emerged more weakly, while in Gaza, it has been stronger, with young people leading this new wave of resistance. The growth of digital platforms and social media has enabled Palestinians to express themselves visually and amplify their voices more effectively. In this context, as Dina Mater describes, the Palestinian struggle for resistance and identity continues to bear an anti-colonial character. The only difference from the past is that Israelis no longer conceal their colonial intentions and cannot completely silence the Palestinians.¹²⁶

Looking at the sense of Palestinian identity in refugee camps in recent years, it is evident that many residents possess a strong awareness of what it means to be Palestinian. For instance, in the camps in Lebanon, which host a significant Palestinian refugee population, various symbols serve as reminders of their Palestinian identity and evoke an imagined Palestinian space that has endured for decades. Symbols such as the Palestinian flag remain present in the camps, while the hope of reclaiming the lost homeland continues to sustain the sense of collective identity.¹²⁷ However, it can be said that the sense of identity among Palestinians living outside the camps and integrated to some extent into their host countries is relatively weaker, similar to that of Palestinian citizens of Israel. In this context, the deprivation of certain fundamental rights and the sense of statelessness tend to reinforce a strong attachment to their core identity.

¹²⁴ Khaled Elgindy, “Palestine Goes to the UN: Understanding the New Statehood Strategy,” *Foreign Affairs* 90, no. 5 (2011): 106-07.

¹²⁵ Elon Gilad, “Who are the Palestinians?,” *Middle East Journal* (23 Dec, 2024), <https://www.mideastjournal.org/post/who-are-the-palestinians>.

¹²⁶ Dina Matar, “What It Means To Be Palestinian: Reflections on Anti-colonial Identities in Times of Excessive Production and Destruction,” *Middle East Journal of Culture and Communication* 17, no. 3 (2024): 250-51.

¹²⁷ Shelbi Macken, “Identity in Protracted Displacement: Exploring Identity of Palestinian and Syrian Refugees Living in Lebanon,” *Aigine Journal* 7 (2018): 47.

Table.2: The historical process of identity transformation among Palestinians

	Gaza	West Bank	Israeli Arabs	Refugees
Pre- 1948	Under Ottoman and British rule: Unclear identity, strong local and tribal structures.	Under Ottoman and British rule: Unclear identity, strong local and tribal structures.	Under Ottoman and British rule: Unclear identity, strong local and tribal structures	Under Ottoman and British rule: Unclear identity, strong local and tribal structures
1948-1967	Post-Nakba, under Egyptian rule: Palestinian identity, though less influential	Due to Jordan's "Jordanization" policy: Weakened Palestinian identity.	They remain Israeli citizens, but face identity exclusion and uncertainty	Post-Nakba, scattered to Lebanon, Jordan, Syria; identity struggle in diaspora.
1967-1993	Post-occupation: Palestinian resistance rise with PLO and Islamist movements.	Israeli occupation strengthens identity awareness; PLO influence grows.	An identity caught between Israeli and Palestinian identities develops.	PLO's establishment solidifies national identity; refugees are seen as integral to Palestine.
1993-2006	Oslo Accords and PA strengthen Palestinian identity.	Under PLO and PA control, identity strengthens nationally.	As Israeli citizens, political rights emerge, but Palestinian identity persists.	The Oslo process raises return hopes for some refugees.
2006-	With Hamas taking control of Gaza, a more Islamist Palestinian identity develops.	As PLO and PA weaken, Israel's influence grows, with weaker identity awareness than Gaza.	In Israel, civil rights struggle, with an identity between Israelization and Palestinization.	In camps, strong Palestinian identity; weaker among the integrated.

Conclusion

This study has examined the evolving and historically contingent nature of Palestinian identity and the concept of “Palestinianness” from a constructivist perspective. Before 1948, Palestinian lands under Ottoman rule lacked a distinct political identity, with Ottomanism being the dominant ideology. Between 1948 and 1967, the catastrophe known as the *Nakba* and the accompanying experience of displacement led to the prominence of Arab identity. From 1967 to 1993, the decisive impact of the Six-Day War, along with the diminished significance of Arab-led resistance and the rising influence of the Palestine Liberation Organization (PLO), contributed to the emergence of a distinct Palestinian identity. Between 1993 and 2006, the peace process strengthened collective identity, but its failure paved the way for Hamas's rise and the growing influence of Islamic identity. After 2006, political divisions within Palestinian society disrupted the formation of a collective identity even though the sense of Palestinianness remained strong, particularly among those in Gaza and refugee camps. Technological advancements further amplified Palestinians' ability to make their voices heard on a global scale.

The article concludes by addressing the research questions posed in the introduction, demonstrating—in consistence with constructivist theory—that Palestinian identity is not a fixed or given phenomenon, but is continuously shaped by historical contexts and political developments. Palestinian citizens of Israel experience a dilemma between “Israelization” and “Palestinization,” as they navigate the democratic rights granted them alongside systemic inequalities. Among refugees, the sense of identity varies depending on their social integration into host societies; those in refugee camps maintain a strong attachment to Palestinian identity due to their longing for a homeland, while integrated refugees exhibit a weaker sense of national identity. Meanwhile, the political division and internal conflicts since 2006 have led to a fragmented identity among Palestinians in Gaza and the West Bank. Hamas, facing internal and external pressures, has sought to sustain Palestinian identity through Islamic narratives. As for the population in the West Bank, particularly under the Palestinian Authority, it has developed a more secular identity while simultaneously facing Israeli-imposed social, political, and economic constraints that weaken collective identity. Ultimately, the study's central finding is that Palestinian identity is a relational and constructed entity that evolves in response to contextual shifts and lived experiences.

Declarations:

1. **Ethics committee approval:** Not needed for this study.
2. **Author contribution:** The author declares that no one else has contributed to the article.
3. **Competing interests:** The author declares no competing interests.

BIBLIOGRAPHY

- Abu-Saad, Ismael. "State-Controlled Education and Identity Formation among the Palestinian Arab Minority in Israel." *American Behavioral Scientist* 49, no. 8 (2006): 1085-100.
- Ağdemir, Murat. "Religion, Settlements and Israel's Relations with Palestinian Arabs." *The Turkish Yearbook of International Relations*, no. 45 (2014): 41-64.
- Al-Atawneh, Muhammad, and Meir Hatina. "The Study of Islam and Muslims in Israel." *Israel Studies* 24, no. 3 (2019): 101-25.
- Amara, Muhammad. "The Collective Identity of the Arabs in Israel in an Era of Peace." *Israel Affairs* 9, no. 1-2 (2002): 249-62.
- Ateş, Davut. "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi." *Sosyal Bilimler Dergisi* 10, no. 1 (2008).
- Baker, Ahmad. Psychological-Political Perception of Identity among Palestinian Youth." *In the Future of Palestinian Identity*, edited by Sharif Kanaana, 19-27. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2018.
- Bastakı, Jinan. "Who Represents Palestinian Refugees? The Sidelining of the Core of the Palestine Question." *Perceptions: Journal of International Affairs* 20, no. 1 (2015): 77-92.
- Baumgarten, Helga. "The Three Faces/Phases of Palestinian Nationalism, 1948-2005." *Journal of Palestine Studies* 34, no. 4 (2005): 25-48.
- Beška, Emanuel. "Political Opposition to Zionism in Palestine and Greater Syria: 1910-1911 as a Turning Point." *Jerusalem Quarterly*, no. 59 (2014): 54-67.
- Bhabha, Homi K. *The Location of Culture*. London: Routledge, 2012.
- Black, Ian. *Komşular ve Düşmanlar: Filistin ve İsrail'deki Araplar ve Yahudiler 1917-2017*. İstanbul: Pegasus Yayınları, 2018.
- Bligh, Alexander. "Israeli Arab Members of the 15th Knesset: Between Israeli Citizenship and their Palestinian National Identity." *Israel Affairs* 9, no. 1-2 (2002): 1-15.
- Brubaker, Rogers, and Frederick Cooper. "Beyond "Identity"." *Theory and Society* 29, no. 1 (2000): 1-47.
- Budeiri, Musa. "Reflections on Al-Nakba." *Journal of Palestine Studies* 28, no. 1 (1998).
- Campos, Michelle U. *Ottoman Brothers: Muslims, Christians, and Jews in Early Twentieth-Century Palestine*. California: Stanford University Press, 2010.
- Connolly, William E. *Kimlik ve Farklılık Siyasetin Açmazlarına Dair Çözüm Önerileri*. Translated by Ferma Lekesizalın. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Çapar, Gökhan. "Dış Politika Açısından Toplumsal, Siyasal ve Uluslararası Boyutlarıyla Kimlik ve Kültür: Biz ve Ötekiler Ayrımına Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış." *In Uluslararası İlişkilerde Kimlik Perspektifinden Dış Politika Biz ve Ötekiler*, edited by Gökhan Çapar. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.
- Çınkara, Gökhan. "Filistin'de İslami Hareketin Siyasallaşması: Hamas (1946-2024)." *Ombudsman Akademik, Özel Sayı 2 (Gazze)* (2024): 163-94.
- Dabed, Emilio. "Decrypting the Palestinian Political Crisis: Old Strategies against New Enemies: Chile 1970-73, Palestine 2006-09." *Arab Studies Quarterly* 32, no. 2 (2010): 73-91.

- Elgindy, Khaled. "Palestine Goes to the UN: Understanding the New Statehood Strategy." *Foreign Affairs* 90, no. 5 (2011): 102-13.
- Ersoy-Ceylan, Tuğçe. "1948: Mekân-Kırım Yoluyla Unutma Rejiminin Kuruluşu." *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no. 9 (2021): 76-107.
- Ersoy-Ceylan, Tuğçe. "Social Identities in Conflict: Israeli Palestinians and Israeli Jews." *Digest of Middle East Studies* 32, no. 3 (2023): 206-22.
- Fearon, James D. "What Is Identity (as We Now Use the Word)." *Stanford University, California* (1999): 1-43.
- Fishman, Louis M. *Jews and Palestinians in the Late Ottoman Era, 1908-1914: Claiming the Homeland*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020.
- Garfinkle, Adam M. "On the Origin, Meaning, Use and Abuse of a Phrase." *Middle Eastern Studies* 27, no. 4 (1991): 539-50.
- Ghanem, As' ad, and Sarah Ozacky-Lazar. "The Status of the Palestinians in Israel in an Era of Peace: Part of the Problem but Not Part of the Solution." *Israel Affairs* 9, no. 1-2 (2002): 263-89.
- Gilad, Elon. "Who are the Palestinians?" *Mid. East Journal* (23 Dec, 2024). <https://www.mideastjournal.org/post/who-are-the-palestinians>.
- Gleason, Philip. "Identifying Identity: A Semantic History." *The Journal of American History* 69, no. 4 (1983): 910-31.
- Gordon, Neve. *Israel's Occupation*. California: University of California Press, 2008.
- Habashi, Janette. "Palestinian Children: A Transformation of National Identity in the Abbas Era." *Fennia-International Journal of Geography* 197, no. 1 (2019): 77-93.
- Hall, Stuart. "The Local and the Global: Globalization and Ethnicity." In *Culture Globalization and the World System*, edited by Anthony D. King. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1991.
- Hesketh, Katie, Suhad Bishara, Rina Rosenberg, and Sawsan Zaher. *The Inequality Report: The Palestinian Arab Minority in Israel. Adalah: The Legal Center for Arab Minority Rights in Israel*. Adalah – The Legal Center for Arab Minority Rights in Israel, 2011.
- Hofman, John E, and Benjamin Beit-Hallahmi. "The Palestinian Identity and Israel's Arabs." *Peace Research* 9, no. 1 (1977): 13-23.
- Holt, Maria C. "A Crisis of Identity: Palestinian Women, Memory and Dissent." In *The Future of Palestinian Identity*, edited by Sharif Kanaana. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2018.
- Hopf, Ted. "Constructivism All the Way Down." *International Politics* 37 (2000): 369-78.
- Hudson, Michael C. "Developments and Setbacks in the Palestinian Resistance Movement 1967-1971." *Journal of Palestine Studies* 1, no. 3 (1972): 64-84.
- Hunter, F Robert. *The Palestinian Uprising: A War by Other Means*. USA: University of California Press, 1993.
- Jamal, Amal. "Palestinian Dynamics of Self-Representation: Identity and Difference in Palestinian Nationalism." In *Israelis in Conflict: Hegemonies, Identities and Challenges*, edited by Adriana Kemp, David Newman, Uri Ram and Oren Yiftachel, 123-43. United Kingdom: Liverpool University Press, 2014.

- Kabha, Mustafa. *The Palestinian People: Seeking Sovereignty and State*. USA: Lynne Rienner Publishers, Incorporated, 2014.
- Karabulut, Bilal. "15 Temmuz ve Türk Ulusal Kimliğinin Uyanışı: Konstrüktivist Teori Perspektifinde Bir Analiz." *Bilig*, no. 79 (2016): 1-22.
- Kårtveit, Bård. "Dilemmas of Attachment: Identity and Belonging among Palestinian Christians", Brill, vol. 112 (2014).
- Kelman, Herbert C. "The Interdependence of Israeli and Palestinian National Identities: The Role of the Other in Existential Conflicts." *Journal of Social Issues* 55, no. 3 (1999): 581-600.
- Khalidi, Rashid. *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness*. New York: Columbia University Press, 1997.
- Khalifa, Osama Fouad. "Arab Political Mobilization and Israeli Responses." *Arab Studies Quarterly* (2001): 15-35.
- Kimmerling, Baruch. "The Formation of Palestinian Collective Identities: The Ottoman and Mandatory Periods." *Middle Eastern Studies* 36, no. 2 (2000): 48-81.
- Koren, Haim. "The Arab Citizens of the State of Israel: The Arab Media Perspective." *Israel Affairs* 9, no. 1-2 (2002): 212-26.
- Likhovski, Assaf. *Law and Identity in Mandate Palestine*. USA: Univ of North Carolina Press, 2006.
- Lockman, Zachary. "Railway Workers and Relational History: Arabs and Jews in British-Ruled Palestine." *Comparative Studies in Society and History* 35, no. 3 (1993): 601-27.
- Lustick, Ian. *Arabs in the Jewish State: Israel's Control of a National Minority*. Austin: University of Texas Press, 1980.
- Macken, Shelbi. "Identity in Protracted Displacement: Exploring Identity of Palestinian and Syrian Refugees Living in Lebanon." *Aigne Journal* 7 (2018).
- Mahmoud, Mi'ari. "Traditionalism and Political Identity of Arabs in Israel." *Journal of Asian and African Studies* 22, no. 1-2 (1987): 33-44.
- Majadly, Haifa, and İbrahim Yılmaz. "Filistin Edebiyatında Kimlik Sorunu." *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, no. 46 (2016): 145-57.
- Matar, Dina. "What It Means to Be Palestinian: Reflections on Anti-Colonial Identities in Times of Excessive Production and Destruction." *Middle East Journal of Culture and Communication* 17, no. 3 (2024): 246-53.
- Mi'ari, Mahmoud. "Collective Identity of Palestinians in Israel after Oslo." *International Journal of Humanities and Social Science* 1, no. 8 (2011): 223-31.
- Mi'ari, Mahmoud. "Self-Identity and Readiness for Interethnic Contact among Young Palestinians in the West Bank." *Canadian Journal of Sociology/Cahiers Canadiens de Sociologie* (1998): 47-70.
- Mi'ari, Mahmoud. "Transformation of Collective Identity in Palestine." *Journal of Asian and African Studies* 44, no. 6 (2009): 579-98.
- Miari, Mahmoud. "Collective Identity of Palestinians in Israel after Oslo." *International Journal of Humanities and Social Science* 1, no. 8 (2011): 223-31.
- Murgia, Pamela. "The Discourse on Identity in Palestinian Refugee Camps. The Role of Textual Genres and Representations." *América Crítica* 5, no. 2 (2021): 149-57.

- Muslih, Muhammad Y. *The Origins of Palestinian Nationalism*. New York: Columbia University Press, 1988.
- Nassar, Issam. "Reflections on Writing the History of Palestinian Identity." *Palestine-Israel Journal* 8, no. 4 (2001): 24-37.
- Nofal, Mamdouh, Fawaz Turki, Haidar Abdel Shafi, Inea Bushnaq, Yezid Sayigh, Shafiq al-Hout, Salma Khadra Jayyusi, and Musa Budeiri. "Reflections on Al-Nakba." *Journal of Palestine Studies* 28, no. 1 (1998): 5-35.
- Onuf, Nicholas. *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia SC: University of South Carolina Press, 1989.
- Özkoç, Özge. "İsrail'in Batı Şeria'daki Yerleşimci Politikası ve Abd'nin Filistin Sorununa İlişkin Barış Girişimleri: İki Devletli Çözüm Hâlâ Mümkün mü?" *Gazi Akademik Bakış* 15, no. 29 (2021): 311-36.
- Porath, Yehoshua. *The Emergence of the Palestinian-Arab National Movement, 1918-1929 (RLE Israel and Palestine)*. London: Routledge, 2020.
- Reinharz, Jehuda. "Old and New Yishuv: The Jewish Community in Palestine at the Turn of the Twentieth Century." *Jewish Studies Quarterly* 1, no. 1 (1993): 54-71.
- Rouhana, Nadim N, and Sahar S Huneidi. *Israel and its Palestinian Citizens: Ethnic Privileges in the Jewish State*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Rouhana, Nadim N, and Areej Sabbagh-Khoury. "The Indigenous Palestinian Bedouin of the Naqab: Forced Urbanization and Denied Recognition." *The Palestinians in Israel* (2011): 120.
- Sa'di, Ahmad H. "Trends in Israeli Social Science Research on the National Identity of the Palestinian Citizens of Israel." *Asian Journal of Social Science* (2004): 140-60.
- Sayigh, Rosemary. "The Palestinian Identity among Camp Residents." *Journal of Palestine Studies* 6, no. 3 (1977): 3-22.
- Sayigh, Yezid. "The PLO and the Palestinian Armed Struggle." In *The Middle East Online: Series 1: Arab-Israeli Relations, 1917-1970*. Cengage Learning: Gale. Com. (July, 2005).
- Schulz, Helena Lindholm. "Identity Conflicts and their Resolution: The Oslo Agreement and Palestinian National Identities." In *Ethnicity and Intra-State Conflict*, 229-47. London: Routledge, 2018.
- Schulz, Helena Lindholm. "The Politics of Fear and the Collapse of the Mideast Peace Process." *International Journal of Peace Studies* (2004): 85-105.
- Shamir, Michal, and Tammy Sagiv-Schifter. "Conflict, Identity, and Tolerance: Israel in the Al-Aqsa Intifada." *Political Psychology* 27, no. 4 (2006): 569-95.
- Sharabi, Hisham. *Palestine Guerrillas: Their Credibility and Effectiveness*. The Center for Strategic and International Studies, Georgetown University., 1970.
- Shemesh, Moshe. "The Palestinian Society in the Wake of the 1948 War: From Social Fragmentation to Consolidation." *Israel Studies* 9, no. 1 (2004): 86-100.
- Smith, Anthony D. "National Identity and the Idea of European Unity." *International Affairs* 68, no. 1 (1992): 55-76.
- Stalder, William A. "Palestinian Christians and the Old Testament: Hermeneutics, History, and Ideology", Aberdeen: Diss. University of Aberdeen, 2012.

- Şimşek, Sefa. "Günümüzün Kimlik Sorunu ve Bu Sorunun Yaşandığı Temel Çatışma Eksenleri." *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3, no. 3 (2002): 29-39.
- Tajfel, Henri, and John C Turner. "The Social Identity Theory of Intergroup Behavior." In *Political Psychology*, edited by J. T. Jost and J. Sidanius: Psychology Press, 2003.
- Takkenberg, Lex. Unrwa and the Palestinian Refugees after Sixty Years: Some Reflections." *Refugee Survey Quarterly* 28, no. 2-3 (2009): 253-59.
- Tezcan, Selim. "Historiography of Palestine in the Arab Press of the Early Mandate and the Question of the Formation of Palestinian Identity". *Filistin Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı: Kudüs'te Kimlik ve Mekan (April 2025): 173-97.
- The Guardian. "One More Racist Law': Reactions as Israel Axes Arabic as Official Language." *The Guardian*, 19 July, 2018.
- Time. "Fedayeen Leader Arafat." Dec 13, 1968. <https://content.time.com/time/covers/0,16641,19681213,00.html>.
- Turki, Fawaz. "Reflections on Al-Nakba." *Journal of Palestine Studies* 28, no. 1 (1998): 5-35.
- UN General Assembly. *Resolution Adopted on the Report of the ad-hoc Committee on the Palestinian Question*. (29 November 1947).
- Volkan, Vamik D. "Large-Group Identity, International Relations and Psychoanalysis." Paper presented at the International Forum of Psychoanalysis, 2009.
- Wendt, Alexander. "Anarchy is What States Make of it: The Social Construction of Power Politics." *International Organization* 46, no. 2 (1992): 391-425.
- Wendt, Alexander. "Collective Identity Formation and the International State." *American Political Science Review* 88, no. 2 (1994): 384-96.
- Wendt, Alexander. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Wendt, Alexander. *Social Theory of International Politics*. Vol. 67: Cambridge University Press, 1999.
- Yale Law School. *The Palestinian National Charter: Resolutions of the Palestine National Council July 1-17, 1968*, 2008.
- Zehfuss, Maja. "Constructivism and Identity: A Dangerous Liaison." In *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and his Critics*, edited by S. Guzzini and A Leander, 92-116. London: Routledge, 2005.
- Zureik, Elia. "Being Palestinian in Israel." *Journal of Palestine Studies* 30, no. 3 (2001): 88-96.

Siyonist Yahudi Kimliği: Kassız Yahudilikten Steroidli Siyonizme

 Semiha Karahan^a

Özet

XIX. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan Siyonizm, modern Yahudi milliyetçiliği olarak tanımlanmaktadır. Siyonizm, Batı’da anti-Semitizm ve milliyetçilik gibi popüler düşünce ve inanç akımları neticesinde gelişen Yahudi Meselesine çare olacağını iddia ederek Yahudilere kurtuluşu vaat etmiştir. Bu paralelde başlangıç hedeflerini İbranice dil devrimi yapmak, milliyetçi karakterde yeni bir İbrani kimliği inşa etmek, Yahudileri Filistin’e kolektif olarak göç ettirmek ve orada egemen ve bağımsız bir Yahudi devleti kurmak şeklinde belirlemiştir. Bünyesinde seküler Batılı değerlerle Yahudiliğin pür dini doktrinlerini harmanlayan Siyonizm, hedeflediği yeni kimlik inşasında da aynı yöntemi takip etmiştir. Siyonistler milliyetçilik ve ulusalcılık gibi modern kavramlarla Yahudi teolojisinde oldukça önemli bir inanç meselesi olan seçilmişlik ilkesini harmanlamıştır. Böylece ortaya hem modern hem antik hem Batılı hem de Ortadoğulu ama en önemlisi de toprak eksenli bir kimlik yapısı çıkararak bununla bazı Yahudilerin belleğini aşılamışlardır. Bu bellek aşılması neticesinde Siyonistler amaçladıkları gibi yeni bir İbrani kimliği inşa etmeyi “başarmıştır.” Ancak bu kimliğin Yahudi geleneğindeki teolojik kimlik yapısıyla benzer olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Siyonist Yahudi kimliği XX. yüzyıldan bugüne Filistin tarihinin ve coğrafyasının tanıklık ettiği üzere hegemonyacı, kendisinden başkasına yaşam hakkı tanımayan, teolojik sömürgeci bir karakterde olup faşist ve şovenisttir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Siyonizm, Anti-Semitizm, Milliyetçilik, Seçilmiş Halk İnancı, Siyonist Kimlik

Zionist Jewish Identity: From A Muscleless Judaism To Steroid Boosted Zionism

Abstract

Zionism, which emerged in Europe in the 19th century, is defined as modern Jewish nationalism. Zionism promised salvation to the Jews, claiming that it would be a solution to the Jewish Question, which developed as a result of popular ideas and belief systems in the West such as anti-Semitism and nationalism. In this context, its initial goals were to carry out a Hebrew language revolution,

^a Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi SBE/Dinler Tarihi, semkarahan@hotmail.com, ORCID 0000-0002-5105-5736.

build a new Hebrew identity with a nationalist character, facilitate the collective migration of Jews to Palestine and establishing a sovereign and independent Jewish state there. Zionism, which blends secular Western values with the purely religious doctrines of Judaism has followed the same method in constructing this new identity. Zionists combined modern concepts like nationalism and national identity with the principle of chosenness, a key theological issue in Jewish belief. Thus, they created an identity that was both ancient, Western and Middle Eastern, and most importantly, territorial, an identity that implanted itself into memory of some Jews. As a result of this memory implantation, Zionists "succeeded" in building a new Hebrew identity as they intended. However, it is difficult to argue that this identity closely resembles the theological identity structure in Jewish tradition. The Zionist identity, as evidenced by the history and geography of Palestine from the 20th century to the present, is hegemonic, denying the right to life to anyone but itself, and embodies a theological, colonialist character that is fascist and chauvinistic.

Keywords: Palestine, Zionism, Anti-Semitism, Nationalism, Chosen People Belief, Zionist Identity.

Giriş

Yahudi modern döneminin en önemli ürünlerinden biri olan Siyonizm, çoğunluğu seküler karakterdeki Yahudiler tarafından kurgulanmış ve XIX. yüzyılın Avrupa'sında ortaya çıkmış bir teopolitikadır. Bahis konusu yüzyılda Yahudilere karşı dini bazlı nefretin biçim değiştirilerek ırkçı bir nefrete dönüşmesiyle Avrupa'da anti-Semitizm adında yeni bir fenomen doğmuştur. Anti-Semitizm Yahudileri sosyal, siyasi, psikolojik birçok açıdan menfi yönde etkilemiştir. Bu ırkçılığın Yahudiler üzerindeki etkilerinin neticelerinden biri Siyonizmdir. Yaşadıkları toplumlara entegre olamadıkları için normalleşemeyeceklerini düşünen bazı Yahudiler, adeta Avrupalılara bir cevap verme güdüsüyle kendi milliyetçiliklerini yani Siyonizmi kurgulamıştır. Dolayısıyla Siyonizm hem ortaya çıktığı mekan ve zaman hem de barındırdığı kavramlar paralelinde Batılı bir ideolojidir. Batılı olmasının bir başka nedeni de ideolojinin kuramcılarının çoğunluğunun Yahudi dini, geleneği ve toplumuna karşı herhangi bir bağ ve aidiyet duymaması ve milliyetçilik, ulus devlet, emperyalizm gibi modern kavramları benimsemesidir. Sayılan bu kavramlar ve daha fazlası Siyonist ideolojinin yapıtaşlarıdır. Bu nedenle Siyonizm en basit tanımıyla modern Yahudi milliyetçiliğidir. Diğer taraftan Siyonizm kendi ideolojisini Tevrat ve vaat edilmiş topraklar ve seçilmişlik inancı gibi Yahudiliğin pür dini doktrinleriyle harmanladığı için sadece bir politika ve milliyetçilik biçimi değil bir teopolitikadır.

Siyonizm, Yahudi dinine başarıya ulaşmak için ihtiyaç duymanın da ötesinde kendisini Yahudiliğin yerine ikame etme gibi bir çabayla Yahudilere kurtuluşu vaat etmiştir. Yahudi meselesinin çözümünde tek çarenin bir Yahudi devleti kurmak olduğunu iddia ederek ve amaçlayarak başlangıç hedeflerini Yahudilerin kolektif olarak Filistin'e göç ettirmek, İbranice dil devrimi yapmak ve laik ve milliyetçi karakterde yeni bir İbrani kimliği inşa etmek şeklinde belirlemiştir. Siyonizm hedeflerine ulaşmak için oldukça pratik ve pragmatik bir şekilde Tevrat'a demir atmıştır. Çünkü devlet kurmak için aradığı toprağı da halkı da Tevrat'ta vaat edilmiş topraklar ve seçilmişlik anlatılarında bulmuştur. Ancak bu, Siyonizmin teokratik bir devlet ve dindar bir toplum inşa etmek istediğı manasına gelmemektedir. Aksine Siyonizm yeni İbrani kimliğinin seküler ve milliyetçi karakterde ve toprak için mücadele eden "kaslı" bir savaşçı şeklinde tahayyül etmiştir. Bunu

başarmak için de İbranice dil devrimi yaparak ulusalcı bir tarih kaleme almış ve Filistin'e göç eden Yahudilerin zihinlerini Siyonist eğitim sistemiyle milliyetçilikle kodlamıştır. Bu hususta belirtilmesi gereken önemli nokta, Siyonist eğitim sisteminin merkezinde Tanah anlatılarının seçici ve dini hükümlerinden ayıklayıcı bir tonda yer aldığı gerçeğidir. Öyle ki Siyonistler göç eden Yahudilerin belleklerine, Tanah'ın savaş anlatılarından ve Eretz İsrail için mücadele eden savaşçılarından oluşan bir tarihi dolayısıyla savaş ve şiddet olgusunu aşlamıştır. Böylece Siyonistler yeni milliyetçi ve savaşçı karakterde bir İbrani kimliği inşa etme hedeflerine ulaşmıştır.

Siyonist kuramcı ve liderler Avrupa'da iken "anormal" ifadesiyle tanımladıkları Yahudilerin normalleşmelerinin tek yolunun Filistin'e göç ederek orada bir devlet kurması olduğunu iddia etmişlerdir. Dolayısıyla Siyonistlerin diasporadaki Yahudileri anormal, Filistin'de Siyonist çabalara hizmet edenleri ise normal olarak sınıflandırdığını söylemek mümkündür. Siyonizmin normal olduğunu iddia ettiği yeni İbrani kimliğinin ya da daha doğru bir ifadeyle Siyonist kimliğin yakın geçmişten bugüne psikolojik ve kriminal açıdan analizi yapıldığında bu normallik iddiasının tartışmaya açık olduğu muhakkaktır. Bu paralelde Siyonistlerin normallikten kasıtlarının ne olduğu da kriminal bağlamda değerlendirilebilir. Çünkü inşa ettikleri ve yeni İbrani kimliği olarak adlandırdıkları Siyonist kimlik saldırgan, şiddet yanlısı, hegemonyacı karakterde faşist milliyetçi veya radikal dindardır. Bu, Siyonizmin Yahudi geleneğinde daha önce pek de benzeri görülmemiş bir kimlik icat ettiğini göstermekle birlikte anti-Siyonist rabbilerin iddiasıyla ideolojinin Yahudiliğe karşı işlediği büyük bir suç ve ihanettir.¹ Seküler anti-Siyonist Yahudiler için ise Siyonizm bir hastalıktır ve bu kimliğe bürünenler de hasta olmuştur. Siyonist eylemlerin hastalıktan ötürü işlenen suçlar olduğu kabul edildiği takdirde tedavi ihtiyacı doğmasının yanı sıra hastalık nitelendirmesi bu suçları işleyenlere yargı yolunun kapanmasını sağlayabilir. Ne var ki multidisipliner bir analizle Siyonizm ideolojisini benimseyenlerde oluşan defektler Psikiyatri biliminin ışığında teşhis edilebilir. Bu paralelde, Siyonistlerin yeni İbrani kimliğini "kaslı vücut" yapıları savaşçıları şeklinde inşa etme gayesiyle vardığı neticenin kas olmadığı, steroidli yapay bir vücut ve steroidin komplikasyonları neticesinde sağlığını yitirmiş akıl ve ruh defektli bir kimlik olduğu iddia edilebilir. Nitekim Siyonist kimlik adeta aynı amaçla steroid kullanarak komplikasyon yaşayan ve psikiyatrik vaka haline gelen kişilerde olduğu gibi agresyon (salırgan ve şiddet yanlısı) ve psikotik özelliklerde bir tablo ortaya koymaktadır.²

Bu makalenin odak noktası Siyonizmin inşa ettiği yeni İbrani kimliğini analiz etmektir. Ek olarak geleneksel Yahudi kimliğiyle Siyonist kimlik arasındaki büyük farklara dikkat çekerek bu yolla ideolojiye dair bazı bilgileri açığa çıkarmaktır. Bu doğrultuda makalenin

1 Siyonizm'e karşı ileri sürülen teolojik eleştirilerle ilgili bkz. Eldar Hasanoğlu, "Anti-Siyonist Yahudilerin Dini Argümanları ve Değerlendirilmesi," *Filistin Araştırmaları Dergisi*, Özel sayı: Kudüs'te Kimlik ve Mekan (Nisan 2025): 264-266.

2 Steroid kullanımı kişide Psikiyatrik açıdan yan etkiler yapabilmektedir. Vakaların bir kısmında yan etkilerin oldukça ağır bir tabloyla seyrettiği kaydedilmiştir. Steroid kullanımının yol açtığı Psikiyatrik hastalıklar arasında, mani, hipomani, depresyon, duygu durum bozuklukları, deliryum, intihar düşüncesi, ajitasyon ve agresyon vardır. Ve psikotik özelliklerin de çoğunlukla bu tabloya eşlik ettiği kaydedilmiştir. Abdullah Bolu, Murat Erdem, Funda Yiğit Yalçın, Hüseyin Günay, "Steroid Kullanımına Bağlı Ortaya Çıkan Mani Olgusu," *Journal of Mood Disorders* 3, no. 2 (2013): 74-76.

birinci bölümünde Yahudi geleneğindeki teolojik Yahudi kimliğinin özellikleri seçilmiş halk inancı çerçevesinde incelenecektir. İkinci bölümde ise Siyonizme dair kısa bir bilgilendirme yapılarak milliyetçiliğin ideolojinin ortaya çıkışında oynadığı önemli role değinilecektir. Ayrıca milliyetçiliğin Siyonizmin temel yapıtaşlarından biri olduğu ve ideolojinin milliyetçi karakterde yeni bir İbrani kimliği inşası hedefini gerçekleştirmek için yaptığı hamleler aktarılacaktır. Tüm bunları sağlamak adına teolojik ve tarihi boyutta bilgilere yer verilerek makale boyunca betimleme ve tarihsel fenomenolojik yöntemiyle bir anlatım yapılması amaçlanmaktadır.

Teolojik Yahudi Kimliği

Yahudilik, dünyanın yaratılışının yegane nedeni ve “Nur” olarak betimlediği (Sül. Öz. 6:23) Tora/Tevrat merkezli bir dindir. Tanrı’nın varlığı, Musa’nın peygamberliği ve Tevrat’ın yanılmazlığı gibi akidelerin yer aldığı (Maimonides’in sıraladığı) 13 maddelik bir iman esasına sahiptir. Bunun yanı sıra Tevrat’taki 613 mitzvot (hükümler) da halahayı yani Yahudi şeriatını oluşturmaktadır. Halaha/Yasa’nın birçok hükmünün, iman esaslarında yer alması da Yahudi teolojisindeki iki önemli doktrin ve paradigma etrafında şekillendiğini söylemek mümkündür. Bu doktrinler Yahudiliği diğer dinlerden farklılaştıran vaat edilmiş topraklar ve seçilmiş halk inancıdır. Söz konusu dini doktrinler Yahudi din alimleri tarafından Tevrat’ta yer alan İbrahim Ahdi ve Sina Ahdini dayandırılarak geliştirilmiştir.

Vaat edilmiş topraklar inancı ilk İbrani atası Avraam/İbrahim’e ve onun soyuna Siyon/Kudüs merkezli Eretz İsrail’in Tanrı tarafından bir mülk olarak sonsuza kadar verildiğine yönelik geliştirilmiş bir dini doktrindir. Seçilmiş halk inancı da vaat edilmiş topraklar doktrininin içkin bileşenidir. Seçilmişlik doktrini Tanrı’nın yine İbrahim itibarıyla İsrailoğulları’nı seçtiği, onları kutsal ve üstün kıldığı ve bu ayrıcalığın zamanın sonuna kadar süreceği yönünde geliştirilmiş bir inanç meselesidir. Her iki doktrin başta İbrahim olmak üzere İbrani atalarıyla ve Yahudi dininin merkezindeki peygamber Moşe/Musa ile Tanrı’nın yaptığı antlaşmaların neticesidir. Tanrı, İbrahim’i seçerek onunla ahitleşmiş ve ahit kapsamında ona başta toprak olmak üzere birçok lütuf bahsetmiştir. İbrahim döneminde sadece küçük bir aileye bahsedilen bu ayrıcalıklar Mısır’da bir sülale iken zamanla topluluk haline gelen, sonrasında Musa ile Çıkış yaparak toplum düzenini alan ve Musa aracılığıyla Tanrı ile ahitleşen İsrailoğulları’na aktarılmıştır. Dolayısıyla Tanrı’nın İbrahim ile yaptığı antlaşmanın Sina Ahdi ile İsrailoğulları’nın dini ve milli zeminini oluşturarak toplumsal açıdan bir bağ vazifesi gördüğünü söylemek mümkündür.³

Seçilmiş halk inancı “Tanrı’nın has ve kutsal kavmi” gibi bir anlayış ekseninde antik dönemden postmodern zamana Yahudi geleneğinde, sosyolojisinde ve psikolojisinde çok önemli şekillendirici bir paradigma işlevselliğindedir. Seçilmişlik inancının doğası gereği kibir ve korku arasında gidip gelen bir duygu ve davranış biçimine yol açtığı belirtilebilir. Nitekim ilahi düzlemde seçilmek bireye gurur duygusunu kazandırdığı gibi büyük bir sorumluluk da yüklemektedir. Yahudi tarihinden de anlaşıldığı üzere bu dini doktrin

3 Eldar Hasanov, *Nuh Kanunları ve Nuhilik* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 67-78.

Yahudilerin diğer halklara bakış açısını şekillendirmesinde ve yaşadıkları toplumlardan ayrışmasının da nedenlerinden biridir. İlahi düzlemde seçildiğine inanmak Yahudilerin Tanrı'nın temsilcisi olduklarına kanaat getirerek dini bağlamda birçok yükümlülük altına girmesini sağlarken toplumsal açıdan da her ne kadar fazlasıyla modern bir terim olsa da ırk saflığını korumaları gerektiğini düşündürmüştür. Yahudiler diaspora tarihinin büyük kısmında gerek konservatif düşünceler gerek de Yahudi karşıtlığı nedeniyle yabancı evlilik hatta sosyal ilişkilerden kaçınarak dış dünyaya kapılarını kapatmıştır. Ancak bu hususta ne kadar başarılı oldukları da ayrı bir tartışma konusudur. Nitekim sürgün Yahudilerin - sosyolojik kanunlar- gereği yabancı unsurlarla karışmamasını neredeyse imkansız kılmıştır. Ek olarak antik dönem de dahil olmak üzere ilahi düzlemde seçilmiş olduğuna inanmak doğal olarak Yahudilerin diğerlerine bakış açısını şekillendirmiştir. Bir cümleyle ifade etmek gerekirse Yahudiler Tanrı tarafından seçilen tek halk olduğuna göre dünyanın geri kalanı seçilmemiştir. Dolayısıyla ortaya düalist bir düzen çıkmaktadır; bir tarafta seçilmiş kutsal halk Yahudiler, diğer tarafta ise seçilmemiş diğer tüm milletler. Bu paralelde seçilmiş halk inancının Yahudi sosyolojisini ve psikolojisini şekillendiren başlıca faktör olduğu söylenebilir. Üstelik ve özellikle de Yahudiliğin kurumsallaşma süreci incelendiğinde seçilmiş halk inancının Yahudi dini geleneğini de fazlasıyla etkilediği yadsınamaz bir gerçektir. İfade edilmesi gereken hususlardan biri de seçilmişlik inancının Yahudilerin kimlik adlandırmalarını ve kimliğin içeriğini belirleyen başlıca paradigma olduğudur.

XX. yüzyıla kadarki tarihin çeşitli evrelerinde Yahudiler farklı kimlik tanımlamalarıyla varlık gösterse de bu kimlik adlarının her biri seçilmiş halk inancıyla direkt bağlantılıdır. Bu bağlantı da Yahudi kimliğinin dini tonda inşa edildiğini göstermektedir. Yahudi kimliğinin nasıl isimlendirildiğini göstermek amacıyla öncelikle teolojik ve tarihi iki kabule değinmek gereklidir. Yahudi geleneğine göre Yahudiler Tanrı'nın planı dahilinde İbrahim itibarıyla tarih sahnesine ve varlık sahasına çıkmış ve Sina Ahdi ile de bu varlıkları dini açıdan net bir şekilde anlam kazanarak Tevrat'ın izdüşümü olmuştur. Yani Yahudi halkının dini tondaki etnik başlangıcı İbrahim'e, Yahudiliğin başlangıcı ise Musa'ya dayandırılmaktadır. Bu inanç ve düşüncenin temelinde Yahudi kutsal kitabı Tora'da anlatıldığı üzere İbrahim'in Tanrı tarafından seçilmesi ve Musa'nın Tevrat'ı vahiy yoluyla alması yatmaktadır. Tüm bunlar Yahudi kimliğinin "Tora Halkı" veya "Ahit Halkı" şeklinde adlandırılmasına yol açmıştır. Bu iki isim Yahudileri ifade eden ve şekillendiren çatı vazifesi gören kimlik kartlarıdır. Ek olarak kimlikel bağlamda bir kronoloji yapmak gerekirse İbrahim'in göçüne istinaden ortaya çıkan "İvri/İbrani" ifadesinin bir başlangıç olduğu belirtilmelidir. Bunu Yaakov/Yakub'a Tanrı tarafından verilen isim; "ilahi varlığa üstün gelen" manasındaki "Yisrael/İsrael/İsrail" ve onun oğullarını kastedecek şekilde "Bene-Yisrael/İsrailoğulları" şeklindeki adlandırmalar takip etmektedir. İsrailoğulları'nın antik dönemde Filistin'deki mevcudiyetinde siyasi ve askeri açıdan ön plana çıkan Yeuda Kabilesinden dolayı ve özellikle de Babil Sürgünü dönüşü itibarıyla "Yeuda/Yahudi" adlandırması kimlik tanımlamasında nihai ifade olmuştur. "Tanrı'ya daima şükreden" manasındaki Yeuda, rabbilerin düşüncesinde hem bu derin ve mühim anlam gereği hem de askeri ve siyasi bağlamda liyakat ve kabileleri birleştiren güce sahibi olduğu için İsrailoğulları'nın tamamını kapsayacak ana ifade olmayı hak etmiştir. Dolayısıyla İbrani-

İsrail-İsrailoğulları-Yahudi şeklindeki isimler Yahudilerin tarih sahnesinde aldığı kimlik tanımlamalarıdır. Yahudi geleneğine göre bu kimlik silsile Yahudi halkının kopuntusuz ve doğrusal devamlılığının bir işaretidir. Bir başka ifadeyle antik dönemde yaşamış İbrahim'den postmodern zamandaki Yahudilere yani bugüne kadar uzanan bir bağ vardır ve bu bağ da Yahudi halkının geçmişini ve tarihini oluşturmaktadır. Lakin başta tarih olmak üzere bilimsel bazı verilerle bu bağın ne kadar organik ve sağlıklı olduğu da tartışmaya açık bir konudur. Kısaca İsrail ile Yahudi kavramları arasında dini ve geleneksel açıdan kayda değer farklar olduğu ve İbrani ile Yahudi kimliği arasında da genetik açıdan önemli derecede uyumsuzluklar olduğu belirtilebilir.

Yahudi Teolojisinde Seçilmiş Halk İnancı

Yahudi geleneğinde Yahudi halkının başlangıcı İbrahim'e dayanmaktadır. Bu başlangıç Yahudiler açısından kendi ırksal kökenlerinin oldukça uzak bir geçmişe uzandığı manasına gelmekle birlikte Yahudi halkının ayrıcalıklı bir statüye sahip olduğunu göstermektedir. Bu statünün de seçilmiş halk inancı doğrultusunda kutsal ve üstün bir nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Tevrat'tan okunduğu üzere Tanrı, İbrahim'i kendisine muhatap kılarak onu seçmiş ve onunla ahitleşmiştir. Bu seçim ve ahitleşme Yahudi ilahiyatındaki seçilmiş halk inancının omurgasını oluşturmaktadır.

Yahudi din alimlerine göre İbrahim'in seçilme durumu ve ahitleşme biçimi ondan önceki bazı özel figürlerle yapılan ahitleşmelerden oldukça farklıdır. Adam/Adem ve Noah/Nuh gibi bazı önemli isimler de Tanrı'nın muhatabı olmuş, O'ndan vahiy almış ve ahitleşmiştir.⁴ Ancak Yahudi din alimlerinin düşüncesinde bu isimler sadece salih kul sınıfında değerlendirilebilecek şahsiyetlerdir. Ayrıca Tanrı'nın onlarla iletişime geçmesindeki ana gaye kendi varlığını ifşa etmek ve Nuh Ahdinin de gösterdiği gibi evrensel karakterdeki kuralları onlar aracılığıyla insanoğluna öğretmektir. Bundan daha önemli olan fark ise Tanrı'nın bu isimler vasıtasıyla herhangi bir kavme veya halka özel bir kutsallık ve devamlı bir seçilmişlik bahşetmemesidir. Anlatılmak istenen hususu bir örnekle açıklamak gerekirse, Tanrı Nuh'u vahyin muhatabı olarak ve ahitleşmek için seçmiştir ancak onun oğullarını seçmemiştir ve onlara özel bir statü, kutsallık veya ayrıcalık tanımamıştır. İbrahim'in seçilmesinde ise tam tersi bir durum söz konusudur. İbrahim Tanrı tarafından seçilmiş, kutsal ve üstün kılınmış ve ona tanınan bu ayrıcalıklar soyuna yani İsrailoğulları'na da bahşedilmiştir. Yani İbrahim'in seçilmişliğinde bir miras durumu ve devamlılık vardır.

İbrahim ile ilgili anlatılar Tevrat'ın 11. pereği itibariyle başlamaktadır. Ancak Yahudi din alimlerine göre bu perekten önceki bölümler İbrahim'in neden seçildiğini göstermeye yönelik hem zahiri hem de batini derinliğe haiz açıklamalardır. Yahudi geleneği açısından bu seçilme durumu aslında zamanın başlangıcında başlamıştır ve zamanın sonuna kadar da devam edecektir. Nitekim Yahudi ilahiyatında İbrahim'in seçilme anı Tanrı'nın yaratılıştaki belirlediği "İsrail projesinin" sadece zaman ve mekandaki ilk adımı, ilk dışavurumudur. Rabbilerin düşüncesinde Tanrı, her şeyi hiçlikten yarattığı sırada misyonu ve vizyonu Tevrat'ı tanımak dolayısıyla da Tanrı'yı bilmek ve O'na hizmet etmek

⁴ Hasanov, *Nuh Kanunları ve Nuhilik*, 57-66.

olan İsrail adında bir proje yaratmıştır. Talmud bu proje hakkında şöyle bir açıklama getirmektedir; yaratılışın tek gayesi Tevrat'tır ve her insan da mükemmelliğe ulaşması için yaratılmıştır ve bunu da sadece Tevrat ile mümkün kılabilir.⁵ Dolayısıyla Yahudi teolojisine göre İsrail projesi Tevrat'tır ve bu proje tüm insanlık için hazırlanmışken sadece İsrailoğulları'nın üstlendiği bir ayrıcalık olmuştur.

Tevrat müfessirleri, İsrailoğulları'nın seçilmiş halk olduğuna dair ilk bilgilerin batini biçimde Tora'nın hemen başında yaratılışla ilgili anlatının içinde saklandığına işaret etmektedir. Midraş'a göre yaratılışın ilk üç gününde yaratılanlar ile ikinci üç gününde yaratılanlar birbirini tamamlayıcı unsurlardır ve birbirine eştir. Ancak 7.gün yaratılan şabatın bir eşi yoktur bu nedenle şabat, Tanrı'ya "her güne bir eş verdiğini ancak kendisinin bir eşi olmadığı" gibi bir soru yöneltmiştir. Tanrı şabata, onun eşinin İsrailoğulları olacağını bildirmiştir.⁶ Bu yorum baz alındığında Yahudi din alimlerinin daha ilk adımda diğerlerinden oldukça farklı olduğu anlaşılan 7. gün ile İsrailoğulları'nı özel kılmaya çalıştığı söylenebilir. Talmud'da ise "Tanrı, eğer İsrailoğulları Tevrat'ı kabul ederse yaratma eylemine başlayacağını buyurmuştur" yönündeki yorum bu bağlamdaki en dikkat çekici verilerden biridir.⁷ Dolayısıyla Yahudi geleneğine göre İsrailoğulları'nın Tanrı tarafından seçilmesi daha varlık sahasına çıkmalarından önceye, zamanın başlangıcına dayanmaktadır.

Rabbilerin düşüncesinde bu seçilme durumunda Tanrı'nın adil sıfatına ters düşecek bir durum yoktur. Çünkü her şeyi ezelden itibaren zaten bilen Tanrı, İsrailoğulları'nın üstün meziyetlere sahip olacağını ve daha da önemlisi Tevrat'ı sadece onların kabul edeceğini bilmektedir. Talmud, Tanrı'nın tüm halklara Tevrat'ı teklif ettiğini sadece İsrailoğulları'nın bu teklifi kabul ettiğini iddia etmektedir.⁸ Tüm bu veriler paralelinde Tanrı'nın İsrailoğulları'nı seçmesindeki tek nedeninin Tevrat olduğu anlaşılmakla birlikte ortaya "Tanrı-Tevrat-İsrail" şeklinde bir ilişki ağının çıktığı görülmektedir. Tanrı, Tevrat'ı verdiği İsrail'i seçmiştir ve böylece İsrail Tanrı'nın yegane projesi olan Tevrat ile eşanlamlı bir düzleme gelmiştir. Bu aynı zamanda İsrailoğulları'nın "Tora Halkı" adını almasını sağlamıştır.

Yahudi müfessirlerin Tevrat'ı alegorik okuma metotları ve bu doğrultudaki batını hükümleri bir kenara Tevrat'ta İbrahim'in Tanrı tarafından seçildiğine dair net anlatımlar mevcuttur. "...Ülkenden, doğduğun yerden ve babanın evinden ayrıl, sana göstereceğim ülkeye git" dedi. Seni büyük bir millet haline getireceğim. Seni mübarek kılacağım ve ismini yücelteceğim. Bir Beraha⁹ olacaksın. Seni mübarek kılanları mübarek kılacak, seni lanetleyeni ise lanetleyeceğim. Yeryüzünün tüm aileleri senin sayende mübarek

5 Talmud Bavli, Sanhedrin 99b.

6 Midraş Raba, Bereşit 11.

7 Talmud Bavli, Şabat 88a.

8 Talmud Bavli, Avoda Zara 2b.

9 Beraha, bereket, lütuf ve mübarek kılma manasına gelmektedir. Aktarılan bu pasuk özelinde küçük bir parantez açmak faydalı olabilir. Bu pasuk teopolitik bir ideoloji olan Hristiyan Siyonizminin teolojik kısmının içeriğini dolduran en önemli pasajlardan biridir hatta teolojisinin omurgasını oluşturmaktadır. Hristiyan Siyonizmi "seni mübarek kılanları mübarek kılacak, seni lanetleyenleri lanetleyeceğim" ifadesinden yola çıkarak Yahudilere daha doğru bir ifadeyle Yahudi Siyonizmine karşı davranış ve duygularını biçimlendirmektedir.

kılınacaklar.” (Yar. 12:1-3) İbrahim’in seçildiği bu ilk anı, onun Eretz İsrail’e/Kenan Ülkesi’ne/Filistin’e göçü takip etmiştir. Böylece İbrahim Kenan’da yaşayan halklar nezdinde “ever” yani diğer taraftan geldiği için “İvri/İbrani” şeklinde tanımlanmıştır. Yahudi teolojisine göre İbrahim sadece Fırat Nehri’nin karşı tarafından geldiği için değil aynı zamanda Tanrı’ya inanmayanların karşısına geçtiği ve O’nun mesajını insanoğluna tanıtmaya vazifesi aldığı için bu ismi kazanmıştır. Ve İbrahim’in seçilme anı ve misyonuna başlaması itibarıyla de insanların tabiatında büyük bir değişim meydana gelmiştir.¹⁰ Tanrı tarafından seçilen İbrahim, göç ettikten sonra da vahiy almaya devam etmiştir. Yahudi din alimlerine göre bu vahiylerin her biri İbrahim’in seçildiğini daha da kuvvetlendiren delillerdir. Ancak İbrahim’den ziyade onun soyunun da seçildiğini anlatan dolayısıyla da seçilmişlik inancı açısından en önemli pasuklar, Tanrı ile İbrahim arasındaki ahitleşmeyi aktaran anlatılardır. “O gün, Tanrı Avram’la bir antlaşma yaptı ve “Mısır’daki Nehir’den, büyük nehre –Fırat Nehri’ne- kadar olan bu ülkeyi senin soyuna verdim” dedi.” (Yar. 15:18) “Şu anda yabancı olarak yaşadığın toprakları –Kenan Ülkesi’ni- sana ve ardından gelecek çocuklarına ebedi bir mülk olarak vereceğim ve onlara (soyuna) Tanrı olacağım.” Tanrı daha sonra Avraam’a “Sana gelince-antlaşmamı korumalısın” dedi. “Hem sen, hem de nesiller boyunca ardından gelen çocukların.” (Yar. 17:8-9) Bu iki pasuk Yahudi teolojisinde İbrahim ahdinin delilleri olmakla birlikte İbrahim’e bahsedilen seçilme ve toprak gibi ayrıcalıkların onun soyuna da verildiğini ispat etmektedir. Bir başka ifadeyle İbrahim kendi soyuna bir miras bırakmıştır ve bu mirasın kapsadığı lütuflardan en önemlileri de seçilmek ve vaat edilmiş topraklardır. Ve küçük ama önemli bir parantez açarak Yahudi teolojisine göre bu mirasa İbrahim’in tüm çocuklarının varis olmadığı belirtilmelidir. İbrahim’in mirasını sadece Yitshak/İshak (Yar. 26:2-4) almış ondan da sadece Yakub’a (Yar. 27:1-4) kalmış nihayetinde ise Yakub’un 12 oğluna devretmiştir. Buna paralel olarak ortada seçilenler olduğu kadar seçilmeyenler de vardır. Ve bu seçilmeyenler de önce İbrahim’in ilk oğlu Yişmael/İsmail sonrasında ise İshak’ın oğlu Esav’dır. Rabbilerin bu konudaki açıklamaları oldukça dikkat çekicidir. Onların düşüncesinde Tanrı başlangıçta Tevrat’ı onlara da sunmuştur ancak İsmail soyu “çalmayacaksın” emrini, Esav soyu ise “öldürmeyeceksin” emrini duyduğunda Tora’yı reddetmiştir.¹¹

Çıkış’tan sonra Musa’nın çöldeyken Tevrat’ı alması ve İsrailoğulları’nın Musa aracılığıyla Tanrı ile ahitleşmesi (Sina Ahdi) ise seçilmişlik inancı bağlamında bir zirvedir. Tevrat’tan Tanrı’nın Musa aracılığıyla İsrail’i seçtiğini ve ahidini tekrarladığı okunmaktadır. “Moşe Tanrı’ya çıktı. Tanrı dağdan ona seslenerek (şöyle) dedi: “Yaakov Ailesi’ne (tam olarak) şöyle söyleyecek, Bene Yisrael’e anlatacaksın: ‘Mısır’da yaptıklarımı ve sizi kartal kanatları üzerinde taşıyıp ve Kendim’e yaklaştırdığımı bizzat gördünüz. Şimdi- Bana kayıtsız şartsız itaat eder, Antlaşmam’ı korursanız, dünyanın tümü bana ait olmasına rağmen, tüm halklar arasında Benim özel Hazinem olursunuz. Siz Benim için bir Koenler krallığı ve kutsal bir ulus olmalısınız. Bene Yisrael’e aktaracağım sözler bunlardır.” (Çık. 19: 3-6) Sina Ahdi hem İsrail’in seçildiğinin tekrarlanması hem de bu seçilmenin artık büyük bir topluma atfedildiğinin açık beyanıdır. Nitekim başlangıçtaki İsrail projesi Tevrat,

¹⁰ Talmud Bavli, Avoda Zara 9a.

¹¹ Talmud Bavli, Avoda Zara 2b.

yeryüzüne inmiş ve somut düzlemde çöldeki İsrailoğulları tarafından kabul edilmiştir. “...Tanrı’nın konuştuğu her şeyi yapacağız ve dinleyeceğiz!” (Çık. 24:7) Talmud’a göre çöldeki İsrailoğulları Tanrı’yı “Tek” ilan edince Tanrı da buna karşılık “Ben de sizi dünyada tek ve benzersiz ilan ediyorum” demiştir.¹² Dolayısıyla Sina Ahdi İsrail’in seçilmesinin zirve noktasıdır ve İsrail’in Tanrı’nın halkı olmasının ve İsrailoğulları şeklinde adlandırılmasını resmi başlangıcıdır. İbrahim ile başlayan bu dini tondaki kimliğin, Musa zamanında bir halk bilincine dönüştüğünü de söylemek mümkündür.¹³

Sonuç olarak Yahudi teolojisindeki seçilmişlik inancı, seçilmiş halk doktrini yukarıda aktarılmış literal anlatımlar ve dini hükümlerin kümülatifinden oluşmaktadır. Ve bu bilgiler paralelinde seçilmişlik inancı kapsamında kurgulanan teolojik Yahudi kimliğine dair şunları söylemek mümkündür. Yahudiler Tanrı’nın İsrail projesidir, yaratılışın tek gayesi Tevrat’ı üstlenen ve Tevrat’a hizmet edebilecek tek halktır. Bu nedenle İbrahim ahdinin de gösterdiği üzere Yahudiler Tanrı tarafından seçilmiş yeryüzündeki tek özel, üstün ve kutsal halktır ve bu ayrıcalık da zamanın sonuna kadar sürecektir. Yine İbrahim ahdinin sağladığı tüm lütuflar da Yahudi halkına miras kalmıştır. İşte bu noktada en önemli mirasın vaat edilmiş topraklar olduğu belirtilmelidir. Rabbilere göre bu toprak başışı tüm zamanlardaki Yahudilere yöneliktir. Dolayısıyla daha önce İbrahim’in seçilme anıyla “Tanrı-Tevrat-İsrail” şeklindeki üçlüye dördüncü olarak toprak olgusu eklenmiştir. Böylece Yahudi teolojisinde “Tanrı-Tevrat-İsrail-Eretz İsrail” şeklinde dört unsurdan oluşan güçlü bir kutsal sistem ortaya çıkmıştır. Bu bakış açısıyla Tanrı, Tevrat için evreni yaratmıştır, Tevrat’ı sadece İsrailoğulları kabul etmiştir bu nedenle de Tanrı İsrail’i seçmiştir, seçtiği bu halka da Tevrat’ın hükümlerinin tamamının uygulanabildiği yeryüzündeki tek kutsal toprağı Siyon merkezli Eretz İsrail’i vermiştir. Buna koşut olarak başta Tanrı olmak üzere Tora’nın ve Siyon’un kutsallığının İsrailoğullarına aktarılması da kaçınılmaz olmuştur. “... Yisrael, Tanrı için kutsaldır.” (Yer. 2:2-3) Bu bulaşıcı kutsallık Yahudi halkının bizatihi kendisini kutsaması ve Tanrı’nın temsilcisi olduğuna inanmasını sağladığı gibi tarihlerini de kutsamasına imkân tanımıştır.

Seçilme durumunun kapsamı hakkında sağlam bir temel oluşturmak adına Yahudi teolojisindeki “İsrailoğulları’nın seçilmesindeki tek neden Tevrat’ı kabul etmeleridir” yönündeki ana düşüncenin altı önemle çizilmelidir. Bu paralelde ortada sadece dinsel tonda bir seçilme olduğu ve bu seçilmişlikte ırksal ve topraksal bir yön olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla İsrail’i halk yapan tek faktör Tevrat’tır. Nitekim Yahudi teolojisinde Siyon merkezli Eretz İsrail’e ziyadesiyle büyük bir önem atfedilse de toprak Yahudi varoluşunun temelini oluşturmaz. Yahudi varoluşunun merkezinde Tevrat vardır ve Yahudilerin vatanı Tevrat’ın bizatihi kendisidir. Bunun en büyük göstergesi de Tevrat’ın çölde verilmesi ve “10 Emrin” içerisinde toprağa dair bir mitzvanın yer almamasıdır.¹⁴ Ayrıca Yahudi teolojisine göre seçilme durumu İsrailoğulları’na birçok karakter özelliğinin bahşedilmesini de sağlamıştır. Ancak seçilmek olumlu meziyetler ve

12 Talmud Bavli, Berahot 6a.

13 Aharon Lichtenstein, *Leaves of Faith: The World of Jewish Learning* (New Jersey: Ktav Publishing House, 2003), 72.

14 Yeshayahu Leibowitz, *Peuple, Terre, Etat. trans. Catherine Neuve and Eglise Gerard Haddad* (Paris: Plon, 1995), 95-96.

toprak gibi lütuflar sağlamakla birlikte yüklediği sorumluluk gereği birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Çünkü Yahudi teolojisinde İsrail'in seçilmesi şartsız veya koşulsuz değildir yani Yahudiler kendi davranışlarını belirlemede özgür değildir. Tevrat'ta belirtilen davranış kalıplarının dışına çıkmadığı ve dini hükümlere uyulmadığı takdirde lütuflar kadar büyüklükte belalar da seçilmişlik inancına dahildir. Bu nedenden ötürü seçilmişlik hem kibre hem de korku ve tedirginliğe yol açan zıt kutuplu çalışan bir inançtır. "İsrail ceza ve belaları bilmesine rağmen Tevrat'ı kabul ederek ne kadar farklı, yüce ve benzersiz bir halk olduğunu ispat etmiştir" gibi geleneksel dini yorumlar bu zıt kutuplu inancın kibir tarafındaki izdüşümünün örneklerinden biri olarak gösterilebilir. Aksi yönde ise Tanrı'nın hükmü gereği sürgündeyken Tanrı'nın sözünü diğerlerine öğretmeye çalışmak, Siyon'u asla unutmuyarak hayatlarının bir parçası haline getirseler de dini emirler gereği Eretz İsrail'e göç etmemek, barışı önemsemek ve modern dönemden bir örnek vermek gerekirse de Siyonizme karşı çıkmak seçilmişlik inancının korku ve tedirginlik tarafına verilebilecek örneklerdir.

Seçilmiş Halk İnancı Kapsamında Yahudi Kimlik Özellikleri

Yahudi din alimlerine göre seçilmek İsrailoğulları'na birçok lütf kazandırdığı gibi görev de yüklemiştir. Ve bunlar da İbrahim ahdinin sınırsız zaman özelliğinden dolayı sonsuza kadar sürecektir. Çünkü Tanrı, söz/yemin etmiştir ve O'nun yemininden dönmesi beklenemez.¹⁵ Bu nedenle İsrailoğulları günahkar olsa da seçilmişlikleri hükmünü yitirmez. Yahudi tarihi ve teolojisinden İsrail'in günah işlediğinde seçilmiş olmasına rağmen büyük ceza ve belalara çarptırıldığı anlaşılmaktadır. Rabbiler, cezalandırılmalarını İsrail'in seçilmenin getirdiği sorumluluklara uymamasına bağlamıştır. İsrail, Tevrat'a uymadığında ahitleşmeyle kendisine verilmiş tüm lütufların pasif hale geçmesine neden olmuş ve halahaya aykırı davrandığı için de cezalandırılmıştır. Buna rağmen Tanrı ne İsrail ile arasında yaptığı ahitleri ne de onlara bahsettiği lütufları hükümsüz kılmıştır sadece teşuva/tövbe edecekleri zamana kadar geçici süreyle askıya almıştır. Dolayısıyla Yahudiler Tevrat'a tam uygun ve uyumlu şekilde dindarca yaşasalar da Tevrat'ı terk edip günahkar olsalar da onlar Tanrı'nın halkı kalmaya ve O'nunla yaşamaya devam etmektedirler. "Çünkü Tanrın Aşem, Merhametli Tanrı'dır, seni bırakmayacak..." (Yas. Tek. 4:31) Tanrı, onları bırakmayacaktır keza İsrail, O'nun sevdiği tek halktır.¹⁶

Rabbiler Tevrat'tan ("...sizi diğer halklardan, Bana ait olmanız için ayırdım", Lev. 20:26) destek olarak Tanrı ile İsrail arasında özel bir ilişki olduğunu iddia etmiştir. Onlara göre bu büyük lütf sadece Yahudilere bahşedilmiştir ve bu özel ilişki Yahudi halkını diğer milletlerden net bir şekilde ayrılmasına tek başına bile yeterlidir. Farklı bir açıdan bakıldığında, Tanrı'nın Yahudilerle birebir, diğer milletlerle ise genel bir ilişki kurduğu anlaşılmaktadır.¹⁷ Bu paralelde rabbiler, diğer milletlerin Yahudilere dikkatli davranması gerektiği yönünde iddialar geliştirmiştir. Çünkü onlar Tanrı'nın sevdiği halktır ve Tanrı'nın İbrahim'e belirttiği gibi (Yar. 12:3) İsrail'i lanetleyen aslında kendisini lanetlemiş olacak ve ilahi cezaya çarptırılacaktır.¹⁸ Aksi yönde ise diğerleri Yahudilere karşı iyi

¹⁵ Tora ve Aftara Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla: Şemot, çev. Moşe Farsi (İstanbul: Gözlem Yayınları, 2010), 24.

¹⁶ Rashi on Exodus 19: 4.

¹⁷ David Novak, *The Election of Israel: The Idea of Chosen People* (New York: Cambridge University Press, 1995), 14.

¹⁸ Midraş Raba, Bamidbar 20: 19.

davranırsa mükafatlandırılacaktır. Yahudi geleneğindeki bu bakış açısı Yahudi varoluşunun garanti altına alındığı hükmüyle güçlendirilmiştir. Rabbilerin düşüncesinde seçilmiş ve kutsal olan Yahudi halkının Tevrat'a sadık kaldığı müddetçe hem bu hem de öbür dünyadaki varlığı Tanrı tarafından garantiye alınmıştır. Tanrı İbrahim'e "soyunu toprağın tozu gibi yapacağım..." (Yar. 13:16) diyerek hem Yahudi halkının sayılamayacak kadar bereketli ve kalabalık olacağını hem de sonsuza kadar var olacağını müjdelemiştir.¹⁹ Çünkü Tanrı, metaforik anlamda bir "magen/kalkan" (Yar. 15:1) gibi Yahudileri sonsuza kadar koruyacaktır. Dolayısıyla teolojik bağlamda Yahudiler Tanrı'ya sığınarak O'nun kendilerini koruduğundan ve İsrail'i kölelik yurdu Mısır'dan çıkardığı gibi kendilerini kurtaracağından her zaman emin olmalıdır. Bu sadakat ve "tevekkül" durumu Yahudilerin "yıldızlar" (Yar.13:16) gibi erişilmez mertebede ve her şeyin üstünde olmasını sağlayacaktır. Rabbilere göre bu üstünlük Musa ahdinin gösterdiği üzere en yüksek mertebeli hizmet meleklerinin dahi üstündedir.²⁰ Yahudi geleneğine göre Tanrı'nın kutsal ve özel kavmi olan İsrail'e mucizeler bahşedilmiştir, bu nedenle de İsrail aslında "mucize bir halktır." Din alimlerinin düşüncesinde bu mucize hal, üç büyük annenin (Sara, Rebeka, Rahel) kısırlıklarına rağmen doğurabilmeleri ve Yosef/Yusuf'un kuyudan ölmeden çıkabilmesi ve Mısır'da esirlikten vezirliğe yükselmesiyle sabittir.²¹ Ama bunlardan daha da önemlisi Mısır'dan Çıkış İsrail'in mucize oluşunun en büyük delilidir ve Tanrı bu mucizesini tüm zamanlardaki Yahudiler için gerçekleştirmiştir. Bir başka ifadeyle aslında Tanrı tüm zamanlardaki Yahudileri kurtarmıştır. Bu paralelde tüm zamanlardaki Yahudiler Çıkış yapmış ve yapmakta ve Sina'da Tevrat'ı almış ve almaktadır. (Çıkış, Yahudi teolojisinde geniş zaman perspektifiyle okunan bir hadisedir.) "Kutsal ve Mübarek olan yalnızca atalarımızı kurtarmadı, bizi de onlarla birlikte kurtardı."²²

Yukarıda bazıları aktarılan lütufların devamlılığını sağlamak için Yahudilerin tüm dini hükümlere uyması ve onlara tavsiye edilen bazı karakter özelliklerini taşıması gerekmektedir. Bir başka açıdan bakıldığında birazdan örnekleri verilecek karakter özelliklerinin zorunlu bir görev olduğunu da söylemek mümkündür. Yahudilerin uyması gereken dini hükümler aslında Tevrat'ın tamamıdır ve 613 mitzvotun her birinin tek tek gözetilmesi başlıca koşuldur. Ayrıca bireyselden ziyade kolektif dindarlık da Sina Ahdinin lütuflarının devamlılığı için şarttır. "Bugün Aşem'i, senin Tanrın olacağı, O'nun yollarında yürüyüp hükümlerini, emirlerini ve kanunlarını gözeterek Sözü'nü dinleyeceğin şekilde benzersiz ilan ettin." (Yas. Tek. 26:17) Sina Ahdinde, çöldeki tüm Yahudilerin Tanrı tarafından muhatap alınması ve her birinin de antlaşmayı kabul etmesi kolektif dindarlık şartının nedenidir. Çünkü çöldeki İsrailoğulları'nın tamamı Tevrat'ın hükümlerini yerine getirmek için yemin etmiştir ve nasıl ki onlar Tanrı'nın yemininden dönmesini beklemiyorsa, kendileri de yeminlerinden dönmemelidir. Yahudi teolojisine göre bu kolektif yemin neticesinde Tanrı tüm zamanlardaki Yahudileri birbirine bağlamıştır. Böylece dini kuralların bireyselden kolektife toplumsal bazda yaşanması için her Yahudi

19 Midraş Tanhuma, 1.

20 Sforno on Deuteronomy, 8:2:3.

21 Louis Ginzberg, *The Legends of The Jews I*, trans. Henrietta Szold (Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1913), 206, 261-262.

22 Rabbeinu Bahya on Shemot 13:9.

birbirine karşı sorumludur. Talmud'da geçen ifadeyle "tüm Yisrael birbirinden sorumludur" ve halkın tamamı kurallara uyduğunda nimetler devam edecek, birkaç kişi dahi din dışı davranırsa belalar tüm halkın başına gelecektir.²³

Seçilmişlik kapsamında Yahudilere karakter özelliklerinin nasıl olması gerektiği hakkında görevler verilmiştir. Yahudi teolojisinde sahip olunması gereken karakter özelliklerinin öncelikle Tanrı sonrasında ise üç İbrani atası ve Musa'nın izinden gitmek için bir zorunluluk olduğu defalarca vurgulanmıştır. Talmud'a göre Yahudiler öncelikle ve kesinlikle kendilerine Tanrı'yı örnek almalıdır. "Tanrı nasıl Merhametli ise, sen de aynı şekilde merhametli ol. Tanrı nasıl Şefkatli ise, sen de şefkatli ol. Tanrı nasıl Dürüst ise, sen de dürüst ol. Tanrı nasıl Kutsal ise, sen de kutsal ol."²⁴ Yahudiler, üç İbrani atasının izinden giderek dünyada şefkatin, Tanrı'ya adanmışlığın ve Tevrat'ın temsilcisi olmak zorundadır. Bunlar her bir Yahudinin davranış biçimi olmalıdır.²⁵ Ayrıca evrenin en alçakgönüllü insanı Musa gibi de tevazu sahibi ve edepli olmalıdırlar. Talmud Yahudilerin ayırt edici üç özelliğini "merhametli, sıklılgan ve iyiliksever" şeklinde sıralamış ve bir Yahudinin edep dışı ve merhametsizce davrandığı takdirde Sina Ahdine tanıklık eden bir ataya sahip olmadığını savunmuştur.²⁶ Yahudiler bu karakter özelliklerine sahip olunca ancak hem kendilerinin hem de dünyanın geri kalanının ayakta kalmasını sağlayabilecektir. Teolojik açıdan Yahudiler şefkatli olmayı asla unutmadan gerektiği takdirde sadece kendi onurlarını korumak için silahlı bir mücadeleye girebilirler. Kendi onurları da aslında sadece putperestlikle mücadeleyi kapsamaktadır. Nitekim İsrail'i özel kılan unsur fiziksel güç ve savaşma kabiliyeti değil, Tevrat'ın hükümlerine bağlılık gösterip Tanrı'yı temsil ederek örnek bir halk olmasıdır.²⁷ Buna koşut olarak Yahudilerin aslında başlıca görevi ve varoluş nedeni, Tevrat öğrenmeleri ve öğretmeleridir. Ve hiçbir zaman da Tevrat'ı öğrenmekten dolayı da kibirli olmamalıdırlar.²⁸ Yani şefkatli ve merhametli olmak kadar kibirli olmamak da Yahudilere verilmiş dini bir emirdir. Buna ek olarak Yahudi teolojisinde bir Yahudinin kin gütmesi de yasaktır. Kendisine kötülük yapıldığında dahi affetmeli ve asla intikam almamalıdır.²⁹

Bunların yanı sıra Yahudiler, Yakub'un ilahi bir varlık veya meleklerle gürüşmesinden ders çıkararak her daim kötülükle mücadele etmelidir.³⁰ Bu mücadeleyi hem kendilerini hem de tüm dünyayı manen üst seviyelere yükseltmek için yapmalıdır.³¹ Lider olduklarında ataları gibi liyakat sahibi olmalı, güçlü olduklarında ise Şimon ve Levi (Yar. 34:1-31) örneği üzerinden ne kadar yanlış olduğu gösterilen öfke, hiddet ve şiddetten kaçınmalıdırlar. Ayrıca putperest olmayan yabancı halklarla bir arada yaşadıklarında barış yanlısı olup iyi ilişkiler kurmalı, Tevrat'a aksi düşmediği takdirde bulundukları ülkelerin yasasına ayak

23 Talmud Bavli, Sanhedrin 27b

24 Talmud Bavli, Şabat 133b.

25 Mişna, Pirkey Avot 2:1.

26 Talmud Bavli, Nedarim 2a.

27 *Tora ve Aftara Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla: Devarim*, çev. Moşe Farsi (İstanbul: Gözlem Yayınları, 2010), 9.

28 Mişna, Pirkey Avot 2:9.

29 Harry Lesse, "Samson Raphael Hirsch," *Yahudi Felsefesi Tarihi*, ed. Daniel Frank ve Oliver Leaman (Ankara: Hece Yayınları, 2018), 735.

30 Midraş Raba, Bereşit 77.

31 Rabbeinu Bahya on Genesis 32: 25.

uydurmalı ve o devlete sadık olmalıdırlar.³² Teolojik açıdan Yahudiler önce birbirlerine karşı sorumludur ve çekişmeden toplumsal bir bütünlük içinde yaşamalıdır. Ancak daha geniş bir perspektiften seçilmişlik kapsamındaki ayrıntılar da göz önünde tutularak Yahudilerin tüm dünyaya karşı vazifeleri olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda örnekleri verildiği gibi lütufların geçerli ve yürürlükte kalması için Yahudilerin takınması gereken karakter özellikleri ve yapması gereken görevler önce birbirlerine sonra da özellikle monoteist inanca sahip olan halklar olmak üzere tüm dünyaya karşı vazifeleridir.

Yahudi tarihi ve teolojisi bu kuralların dışına çıkıldığında seçilme ayrıcalığının sağladığı lütufların askıya alındığı bunun yerine belaların indirildiğini göstermektedir. Antik dönemde Tevrat'ın ihlal edilmesi üstelik bu ihlalin vaat edilmiş topraklarda yapılması ve Yahudilerin terk edemedikleri bazı davranışların buna sebep olduğu anlaşılmaktadır. (Siyon'da işlenen sevaplar da günahlar da misliyle değil katlarla çarpılarak karşılık bulur) Bu nedenle Tevrat'ta Yahudilere karşı övgüler olduğu kadar yergiler de vardır. "Tanrı, Moşe'ye "Bu halkı gördüm" dedi. "Dik başlı bir halk bu."³³ Yahudi teolojisine göre dik başlılık (İbranice kaynaklarda ensesi kalın ifadesiyle yer etmiştir) Yahudilerin günahkarlıkta inatçılık yapması, peygamberlere kulak tıkaması ve sapkınlık yapmasına yol açmıştır. Böylece erdem ve dürüstlükten uzaklaşmışlardır.³⁴ Ayrıca birbirlerine dahi kötülük ve ikiyüzlülük yapmışlar ve barışı önemsemeyerek saldırganlığı ve savaşı benimsemişlerdir.³⁵ Dolayısıyla yıkıcı karakter yapılarıyla Tanah'ta da defalarca belirtildiği gibi günah üstüne günah işlemişler ve Yasa'yı terk etmişlerdir. İşte bu günahkarlıklarından ötürü birçok İsrail peygamberinin de önceden uyardığı gibi en önemlisi sürgün olmak üzere başlarına onlarca bela gelmiştir. "İsrail düşecek"," tapınma yerleri yok olacak, İsrail halkı sürgün edilecek, her yere cesetleri serilecek..." (Amo. 5:2, 7:9,11, 8:3) "İsrail Krallığı, Yahudilerin kendi aralarındaki gereksiz çekişmelerinden dolayı yıkılmıştır."³⁶

İzdüşümleri Babil Sürgününde görünen ve halen Büyük Diasporada görünmekte olan tüm bu belalara rağmen Yahudi teolojisi açısından İsrail'in seçilmişlik hakkı zamanın sonuna kadar devam edecektir. Rabbilerin düşüncesinde seçilmenin getirdiği lütufların askıdan indirilebilmesi için Yahudilerin Tevrat'ın hakimiyeti altında dindarca yaşaması şarttır. Yani çok dua etmek, çok tövbe etmek, çok tzedaka/sadaka vermek ve sürgündeyken uyulması gereken mitzvaları yerine getirmek zorundadırlar. Vazifelerinin sadece Tanrı'ya karşı olduğu, Eretz İsrail'e karşı tek vazifelerinin ise Siyon'u hayatlarının dini bir parçası haline getirmekten öteye geçmemesi gerektiği belirtilmelidir. Hemen tüm cezaların içinde yer aldığı sürgün belası, Yahudiler dindarca yaşayıp kefaretlarini ödediğinde ve böylece Davud oğlu Mesih geldiğinde son bulacak nihayetinde yeniden lütuflarla ödüllendirileceklerdir.

32 Sifrei Devarim, 104:7. Dina Demalhuta Dina: Diasporada bulunduğu sürece o ülkenin kanununu senin için geçerlidir.

33 Çıkış 32: 9. Ayrıca bk. Çıkış 33: 3, 34:9; Yasanın Tekrarı 9:6, 10:16.

34 Sforno on Deuteronomy, 9: 6.

35 M.Yakov Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, çev. Şahika Tokel (İstanbul: İletişim, 2014), 78-79.

36 Talmud Bavli, Yoma 9b.

Siyonizmin İnşa Ettiği Teopolitik Yahudi Kimliği

Yahudi Siyonizmi XIX. yüzyılın hemen ilk yarısında Avrupa’da “Siyonizmin Öncüleri” şeklinde adlandırılan isimlerle fikrîsel düzlemde başlamış, 1890’da N. Birnbaum tarafından ismi konulmuş, T. Herzl’in çabalarıyla 1897’de düzenlenen I. Siyonist Kongresiyle kurumsallaşmış ve 1948’de Filistin’de devletleşerek resmileşmiştir. Yahudi Siyonizminin kendi tarihi silsilesi bu şekildeyken ortaya çıkış nedeni ve hedeflerine binaen tanımı da “modern Yahudi milliyetçiliği” veya “modern Yahudi ulusal bağımsızlık hareketi”dir. Siyonizm, birçok faktörün bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış bir harekettir. Avrupa’da ulusalcılık, ulus devlet, ırk teorileriyle beslenen milliyetçilik gibi akımlar ve yine bu popüler düşünce veya inanç biçimleriyle bağlantılı olarak artan ırkçılık Avrupa Yahudilerini fazlasıyla etkilemiştir. Batılı halklarda milliyetçilik duygusunun artması ve bunun düşünce ve eyleme dökülmesiyle, Avrupa’da yüzlerce yıl süren Yahudi nefreti yeni bir biçim almıştır. Hristiyanlığın V. yüzyılda Akdeniz’den başlayarak tüm Avrupa’ya yayılan hakimiyetiyle Yahudilere karşı dini gerekçelerle gelişen ve eyleme dökülen nefret, modern döneme gelindiğinde ırksal gerekçelerle bir ırkçılığa anti-Semitizme dönüşmüştür. Bir başka ifadeyle Batı’daki dinsel nefret modern dönemde ırksal nefrete dönüşmüş ve ortaya yeni bir fenomen; anti-Semitizm çıkmıştır. Bunun paralelinde de Batı’da “Yahudi Meselesi/Sorunu” adında yeni bir fenomen daha doğmuştur.

Hem milliyetçilik hem de bu popüler akımla içkin anti-Semitizm Yahudileri sosyolojik, psikolojik, siyasi, zihinsel birçok açıdan derinlikli boyutlarıyla etkilemiştir. Anti-Semitizm sosyal alanda pogromlar ve psikolojik baskılarla Batı’daki Yahudilere fazlasıyla zarar vermiştir. Yahudi meselesini bu ırksal nefretin menfi etkilerini, tümünü kapsayan bir olgu şeklinde açıklamak mümkündür. Anti-Semitizmin Yahudiler üzerindeki etkilerinin en önemli neticelerinden biri siyasi alanda ve zihin dünyasında kendi milliyetçiliklerini yani Siyonizmi kurmalarına neden olmasıdır. ırksal nefretin muhatabı olan Batı’daki bazı Yahudiler, Yahudi meselesine çare olacağı düşüncesi ve iddiasıyla Siyonist ideolojiyi kurgulamıştır. İdeolojinin Batı’nın milliyetçiliğine cevaben Avrupa’daki dünya görüşü birbirinden farklı karakterdeki Yahudiler tarafından kurgulandığını söylemek daha doğru olacaktır. Siyonist kuramcılarının hepsinin milliyetçilik ve emperyalizm gibi Batı değerlerini benimsediğini ve savunduğunu ve ideolojilerini de bu minvalde şekillendirdiği belirtilmelidir. Nitekim milliyetçilik, emperyalizm, tarihe dönüş, hegemonya ve kolonyalizm Siyonist ideolojinin yapıtaşlarıdır. Bunun yanı sıra Siyonizm, Yahudi diniyle bir bağ kurarak ve ideolojisini Yahudiliğin pür dini doktrinleriyle harmanlayarak, kendisini diğer tüm milliyetçilik biçimlerinden farklı kılmıştır. Dolayısıyla Siyonizm bir siyaset veya milliyetçilik biçimi olmaktan ziyade bir teopolitikadır. Tevrat’ı ve Yahudi dinini oldukça pratik ve pragmatik bir şekilde kullanan Siyonist kuramcılar başlangıç hedeflerini Yahudileri Filistin’e göç ettirmek, İbranice dil devrimi yapmak ve milliyetçi karakterde yeni bir İbrani kimliği inşa etmek şeklinde belirlemiştir. Siyonistler bu hedefleriyle asıl amaçlarını yani egemen, bağımsız bir Yahudi devleti kurma maksatlarını hem gerçekleştirebileceklerine hem de sürdürebileceklerine inanmıştır.

Siyonizmin Ortaya Çıkışında Güçlü Etkisiyle Milliyetçilik

Siyonizmin çözme vaat ettiği Yahudi meselesi, Yahudilere eşit ve özgür yurttaşlar fırsatı sunan 1791'deki Napolyon Fermanı sonrasında Avrupa'da yaşanan bazı gelişmeler neticesinde hasıl olmuştur. Belirtilen fermanla Fransa'daki Yahudilere özgür yurttaşlar olma fırsatı verilirken bu yenilik aşamalı bir şekilde Avrupa'ya (Doğu Avrupa hariç) yayılmış böylece Batı'da asırlarca gettolara sıkıştırılmış Yahudiler için yeni bir dönem başlamıştır. Yahudi ve Avrupa tarihinde "emansipasyon/özgürlük" ifadesiyle yer eden bu dönem Yahudiler açısından yepyeni bir zamanın başlangıcıdır.³⁷ Eşit yurttaşlık vaadi gettoların kapılarının hızlıca açılmasını sağlamış ve bazı Yahudilerin yaşadıkları toplumlara entegrasyon çabasını beraberinde getirmiştir. Değişmek isteyen ve aslında kendisini Yahudi dini ve geleneğinden ziyade Batılı hisseden, modern değerlere sahip Yahudiler gettolardan hızlıca çıkmış ve topluma entegre olmaya çalışmıştır. Dolayısıyla emansipasyonu, entegrasyon takip etmiştir. Entegre olmak isteyen Yahudiler açısından bunu başarmak aslında zamana ve mekana entegre olmak manasına gelmiş ve bunu "normalleşebilmek" için şart görmüşlerdir. Aksi yönde ise gettolardan çıkmak istemeyen Yahudilerin mevcudiyetinden de bahsedilmelidir. Bu kesim Yahudiler dini saiklerden ötürü değişime direnç göstermiştir. Böylece daha önce şekilsel olsa da homojen bir yapı gösteren Yahudiler XIX. yüzyılın Avrupa'sında toplumsal açıdan bölünmüştür. Bir tarafta "değişmeyen" geleneksel Yahudi profili diğer tarafta ise "değişen" "Tanrısız Yahudi" veya S. Freud'un kendisini tanımlamak için kullandığı "laik Yahudi" profili hasıl olmuştur.³⁸

Özgürleşme vaadiyle gettolardan çıkan yeni Yahudi profili yaşadığı topluma tüm gücüyle entegre olmaya çalışmıştır. Ancak çok geçmeden bu çabanın nafile olduğu anlaşılmıştır. Nitekim Batı'da özellikle de Napolyon Savaşlarıyla yaygınlaşan ulus, ulus devlet anlayışı ve yine özellikle antropoloji ve biyoloji gibi bilim dallarının verdiği yetki ve destekle ırk teorileriyle beslenen ve tarih biliminin kadim halk, kadim geçmiş gibi argümanlarının katkısıyla biçim alan milliyetçilik Yahudilerin yaşadıkları toplumlara entegrasyonuna engel olmuştur. Bu engel de bazı Yahudilerin asimile olmasının önünü açmıştır. Öyle ki entegrasyonu başaramayan Yahudilerin bir kısmı Hristiyanlığa geçerek kabul görebileceklerine inanmış ve vaftiz olmuştur.³⁹ Bu da entegrasyonu takiben Yahudi asimilasyonunun başladığı manasına gelmektedir. Lakin vaftizin de yapıcı bir tarafı olmamıştır çünkü Batı'da artık toplumları şekillendiren unsur din değil seküler ve modern kavramlardır. Daha açık bir ifadeyle bahis konusu yüzyılda bir Yahudinin Hristiyanlığa geçmesinin hemen hiç önemi yoktur. Zira Hristiyanlığa geçse de taşıdığı Yahudi kanı değişmemekte ve Sami ırkının ve İsrailoğulları soyunun bir mensubu olarak kalmaya devam etmektedir.⁴⁰ Bu bilgiler doğrultusunda Batı'daki Yahudi nefretinin yerini milliyetçilik ve ırk teorileriyle beslenen anti-Semitizmin aldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla XIX. yüzyılda Batı'da milliyetçilik yaygın bir kabul iken ırk teorilerinin ışığında anti-

37 Salo Wittmayer Baron, *Modern Milliyetçilik ve Din*, çev. Mehmet Özey (İstanbul: Açılım, 2007), 262.

38 Enzo Traverso, *Yahudi Modernitesinin Sonu: Muhafazakar Bir Dönüm Noktasının Tarihi*, çev. Zeynep Bursa (İstanbul: Ayrıntı, 2016), 15.

39 Hannah Arendt, *The Jewish Writings*, ed. Jerome Kohn ve Ron H. Feldman (New York: Schocken Books, 2007), 22.

40 Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları I: Antisemitizm*, 6.bsk, çev. Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim, 2016), 163-164.

Semitizm ortaya çıkmış ve bu ırkçılık biçimi de Yahudilerin kendilerine vaat edilen eşit yurttaşlık hakkını karşılıksız bırakmıştır.

Konunun inşası için bir zemin oluşturmak maksadıyla dikkat çekilen Yahudi meselesi, yukarıda vurgu yapılan gelişmelerin kümелendiği tarihi bir olgudur. Bu meselenin en önemli iz düşümlerinden birinin “Dreyfus Vakası” ve bu olayın da Avrupa ve Yahudi tarihinde çok önemli bir kırılma anı olduğunu söylemek mümkündür.⁴¹ Nitekim bu vaka, birçok Yahudinin zihninde adeta bir aydınlanma yaşayarak Siyonizme doğru yöneldiği en mühim tarihi fraksiyonlardan biridir. Özetlemek gerekirse Yahudi meselesi, Yahudilerin emansipasyon, entegrasyon ve asimilasyon hadiseleri neticesinde ve bununla birlikte milliyetçilik ve anti-Semitizmden dolayı yaşadıkları sorunlarla sosyal düzlemde kaosa sürüklendikleri, menfi yönde fazlasıyla etkilendikleri önemli olayların bütünüdür.

Yahudi meselesi, XIX. yüzyıldaki Yahudilerin büyük bir kaos yaşadıklarını ve değişen ve değişmeyen Yahudi profilleriyle ve asimilasyonla heterojen bir toplum yapısına dönüştüklerini göstermektedir. Bazı uzmanların “Yeni Getto” olarak adlandırdıkları bu kaos döneminde Yahudiler şimdiki zaman ve geleceklerini hiç olmadığı kadar bulanık görmeye başlamıştır.⁴² Bir başka açıdan Yahudilerin asırlarca yaşadığı düzen bozulmuş ve ortaya kaotik bir durum çıkmıştır denebilir. İşte bu kaos da bazı Yahudilerin zihnine yeni bir düzenin kurulmasını şart olduğunu düşüncesini yerleştirerek modern Yahudi milliyetçiliği Siyonizmi kurgulamasına neden olmuştur. Daha açık bir ifadeyle Siyonizm, emansipasyonun başarısızlığı ve milliyetçilik ve anti-Semitizm gibi faktörler neticesinde hasıl olmuş bir ideolojidir.⁴³ Siyonizm, Yahudi meselesine çare olacağını iddia ederek Yahudilere özgür ve müreffeh bir gelecek yani kurtuluşu vaat etmiş ve Yahudi toplumunun bir kısmından taraf kazanmıştır. Tüm bunlar paralelinde Siyonizmin Avrupa’daki bazı Yahudiler açısından kaostan kozmosa, anormal halden normal hale geçişin karşılığı olduğu anlaşılmaktadır. Bu da Siyonist ideolojinin, bazı Yahudilerin kurtuluş beklentisini karşıladığı manasına gelmektedir. Kurtuluşu vaat etme ve kurtarıcı olarak görülme durumu Siyonizmin Yahudi dini ve geleneğindeki en önemli doktrinlerden biri Mesih inancıyla kendisi arasında kurduğu bağı gözler önüne sermektedir. Kısaca dikkat çekmek gerekirse Siyonizm ilk andan itibaren kurtuluşu vaat ederek, yüzlerce yıldır Davud oğlu Mesih aracılığıyla kendilerine gönderilecek ilahi kurtuluşu bekleyen Yahudilere, Mesih’in tüm rollerine ortak çıkarak harekete geçme çağrısında bulunmuştur.⁴⁴ Tüm bunlar paralelinde Siyonizmin ortaya çıkışında, beslenmesinde ve taraf bulmasında Yahudi toplumunda asırlardır mevcut olan kurtuluş beklentisinin önemli bir faktör olduğunu belirtmek doğru olacaktır.

Milliyetçilik, Yahudi Siyonizmini ortaya çıkaran faktör olduğu kadar aynı zamanda ideolojiyi besleyen ve temellendiren kavramdır. Hareket sadece ortaya çıktığı dönemden

41 Bu davayla ilgili geniş bilgi için bk. Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları*, 167-219.

42 Gabriel Piterberg, *Siyonizmin Dönüşleri: Mitler, Siyaset ve İsrail’de Araştırmacılık*, çev. Aysun Babacan (İstanbul: İthaki, 2015), 34; Michael Brenner, *In Search of Israel: The History of Idea* (New Jersey: Princeton University Press, 2018), 50.

43 Michael Brenner, *Kısa Yahudi Tarihi*, çev. Sevinç Altınçekiç (İstanbul: Alfa, 2011), 215.

44 Bu konu hakkında detaylı bilgi için bk. Semiha Karahan, “The Concept of Time and the Future Perception of Zionism Based on the Messianic Doctrine: Forcing God into the Golden Age,” *Milel ve Nihal: The Critique of Zionism* 21 (2024): 107-135.

dolayı değil modern kavramlar üzerinden temellendirilen bir ideoloji olduğu için modern Yahudi milliyetçiliği şeklinde açıklanmaktadır. Nitekim Siyonizm temellerini “milliyetçilik, tarihe dönüş, sömürgecilik ve kolonyalizm” gibi Batılı değerler üzerine inşa etmiştir. Siyonizmin İngiltere’nin sömürgeciliğine ve Almanya’nın romantik milliyetçiliğine öykündüğünü net bir şekilde söylemek mümkündür.⁴⁵ Bu öykünme ve temel alınan değerler Siyonizmin ziyadesiyle Batılı bir ideoloji olduğunu ortaya koymaktadır. Aslında hem ortaya çıktığı mekan ve zaman hem de Siyonist kuramcılarının çoğunluğunun Batılı değerleri ve seküler dünya görüşünü benimsediği göz önünde tutulduğunda Siyonizmin Batılı bir ideoloji olması gayet doğaldır.

Siyonist öncüler de dahil olmak üzere Siyonizmi kurgulayan ve kurumsallaştıran Yahudileri ortak bir bölge ve küme altında tanımlamak pek mümkün değildir. Siyonist kuramcılar Avrupa’nın farklı bölgelerinde yaşayan ve birbirlerinden farklı dünya görüşüne sahip kişilerdir. Ancak kuramcılarının hemen hepsi milliyetçilik ve anti-Semitizmden somut ve soyut düzlemde etkilenmiş kişiler şeklinde ortak bir çatı altında toplanabilir. Yine genel bir bakış açısıyla Siyonist kuramcılarının çoğunluğunun seküler dünya görüşüne sahip kişiler olduğunu belirtmek doğru olacaktır. Siyonist öncülerin arasında olduğu gibi Siyonizmin kurumsallaşma ve resmileşme sürecinde hareketin içinde rabbiler yer alsa da seküler görüşlü Yahudilerin ağırlıklı olduğu açık bir şekilde görülmektedir.⁴⁶ Tarihi veriler ve kendilerinin hayat hikayeleri göz önünde tutulduğunda Siyonist kuramcılarının çoğunluğunun, Batı’nın bir parçası olmak emeliyle entegrasyon yanlısı, Batılı değerlere sahip, Yahudi dini, geleneği ve toplumuna aidiyet hissetmeyen kendisini özellikle Alman olmak üzere Batılı hisseden kişiler olduğu açığa çıkmaktadır. Biraz açmak gerekirse Haskala’nın sağladığı esneklik ve onu takiben emansipasyonla gettoda çıkmayı tercih eden Yahudiler bu yolla hem dini eğitime hem de geleneksel Yahudi sosyolojik düzenine sırt çevirmişlerdir. Modern dönemin tüm gereklerini zihinsel ve eylemsel açıdan yerine getirmek için çabalayan bu kesim Yahudiler, bunun zamana ve mekana yani Avrupa’ya entegre olmanın ve normalleşebilmelerinin bir yolu olduğuna kanaat getirmiştir. Aldıkları seküler eğitim ve entegre olma çabasıyla kendilerini konuşturdıkları sosyal alan bu kesim Yahudilerin doğal olarak milliyetçilik, tarihe dönüş, ilerici tarih anlayışı, sömürgecilik, kolonyalizm, materyalizm gibi bazı modern kavramları bilinçlerine yerleştirmelerine ve zihinlerini bu değerler üzerinden çalıştırmalarına neden olmuştur. Ayrıca bazıları kendisini “bulunduğu ülkelerdeki Katolik ve Protestanların yanında Musevi inancındaki vatandaşlar” bazıları da sadece etnik bir adlandırma ihtiyacı doğrultusunda “İsrailoğlu” ifadesiyle tanımlamıştır.⁴⁷ Bahsedilen zihinsel dönüşüm bu kesim Yahudilerin kendilerini Yahudi değil de Batılı hissetmelerinin ve Avrupa’ya aidiyet duymalarının nedenidir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi istedikleri bu normalleşmeyi asla elde edememişlerdir. Yaşadıkları hayal kırıklığı da bu kesim Yahudileri adeta arafta bırakmıştır. Bir tarafta koptukları ve asla geri dönmek

⁴⁵ Piterberg, *Siyonizmin Dönüşleri*, 176.

⁴⁶ Siyonizmin tüm tarihi bu bağlamda analiz edildiğinde, seküler Yahudilerin ideoloji üzerinde yönetsel ve tarafgirlik açısından hakimiyeti gözlemlenmektedir. Diğer taraftan başlangıç zamanlarına nazaran yakın geçmişten bugüne ideolojiyi daha fazla sayıda rabbinin ve dindarın benimsediği söylenebilir.

⁴⁷ Traverso, *Yahudi Modernitesinin Sonu*, 15.

istemedikleri getto diğer tarafta ise bir türlü entegre olamadıkları Batı vardır. İşte bu arafta kalanlardan bazıları Siyonizmi kurgulayan Yahudilerin ta kendisidir.

Rabbi Alkalai ve Rabbi Kalischer hariç Siyonizmin öncülerinin de Herzl gibi birçok önemli kuramcının da bu yapıda yani sadece “nüfus cüzdanı” Yahudiliğinden ibaret kişiler olduğuna vurgu yapılarak Siyonist kuramcıların Avrupa’ya entegre olmak isteyip bunu başaramadıklarında kendi milliyetçiliklerini Siyonizmi kurduğu önemle belirtilmelidir. Bu noktada çarpıcı olan taraflardan biri de Herzl üzerinden örneklendirilebileceği gibi kendi milliyetçiliklerini kuran Siyonistlerin aslında Yahudilerden ziyade öykündükleri Batılı halklara özellikle de Almanlara yönelik bir seslenişte olmaları ve onların takdirini kazanma istekleridir. Bir başka ifadeyle absorbe olamadıkları halklara bir cevap niteliğinde kendi milliyetçiliklerini kuran Siyonistler bu yolla Avrupalılara, kendilerinin de Batılı olduklarını göstermek istemiş ve onlardan onay ve övgü beklemiştir.⁴⁸ Dramatik bir biçimde “Alman milliyetçisi” olmak isterken vardıkları nokta; Yahudi milliyetçiliği olmuş böylece Avrupa’da yaşamak isterken mecburen dönüş yaptıkları mekan da Siyon olmuştur. Çünkü Siyonistler büründükleri milliyetçilik profili gereği kadim ve milli bir toprak motifine ihtiyaç duymuş ve bu ihtiyaçlarını da sadece Tanah daha doğru bir ifadeyle vaat edilmiş topraklar inancıyla karşılayabilmişlerdir. Ve yine ihtiyaç duydukları kadim halk motifini de Tevrat ve seçilmiş halk inancıyla karşılamışlardır.

Temel yapıtaşlarından biri milliyetçilik olan Siyonizm, doğası gereği tarihe dönüş yapmış ve kendisine Tanah’tan ürettiği altın bir geçmiş çağ yazmıştır. Siyonistler, diasporayı hükümsüz kılarak ve Tanah’ı bir tarih kitabıymış gibi okuyarak antik dönemden modern zamana kopuntusuz ve doğrusal bir Yahudi tarihi yazmıştır. Daha net bir açıklamayla Yahudi tarihini adeta yeniden yazmışlardır. Yazdıkları bu tarihten destek alarak Yahudilerin de diğer milletler gibi ayrı ve müstakil bir millet olduğunu daha da önemlisi seçilmiş halk inancını kullanarak Yahudi halkının kutsal, kadim ve üstün bir halk olduğunu iddia edebilmişlerdir. Yahudilerin tarihinin Tanah’ta gösterildiği üzere kutsal ve Tanrı yazgısı hatta Tanrı’nın tarihi olduğunu savunmuşlardır. Siyonistler bu iddialarıyla Yahudilerin de egemen bir devlete sahip olması gerektiğini ispat etmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda kendi tarihlerinin mekânsal açıdan Siyon merkezli vaat edilmiş topraklar olduğunu dolayısıyla Filistin’de bir Yahudi devleti kurmaları gerektiğine kanaat getirmişlerdir. Keza Siyonistlere göre Yahudilerin çok fazla tarihi vardır ama çok az coğrafyası vardır ve bu az coğrafya da sadece Filistin’dir.⁴⁹ Bu kararlarını temellendirmek ve beslemek için vaat edilmiş topraklar inancına dair tüm Tanah pasajlarını dini hükümlerinden kopartarak, ayıklayıcı ve seçici bir şekilde kullanmışlardır. Bu paralelde Siyonistler tüm Yahudilere Tanrı’nın “tek kutsal halkının” Tanrı’nın “tek kutsal toprağı Kudüs’te” kendi tarihini kendi yazması bir başka ifadeyle tarihe giriş yapabilmeleri için Siyonizme destek olmaları çağrısında bulunmuştur. Geçmişe dönerek tarihe giriş yapma hedefinin Siyonizmin en önemli doktrinlerinden biri olduğu

48 Piterberg, *Siyonizmin Dönüşleri*, 84.

49 Stefan Goranov, “İrkçılık: Siyonizm’in Temel Bir İlkesi”, *Siyonizm ve İrkçılık*, haz. Türkkaya Ataöv (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982), 36.

belirtilmelidir.⁵⁰ Nitekim Siyonistlerin düşüncesinde geçmişte İbrahim'den Musa'ya ve önemlisi de Yeşu/Yuşa ve David/Davud ile kendi halk üstünlüklerini ve askeri ve siyasi başarılarını Kudüs merkezli Filistin'de yaşamışlardır. Ve gelecekte de tüm bu başarıları sadece Kudüs'te yaşayabileceklerdir. İlerici tarih anlayışından ve üretilen geçmiş altın çağ mitoslarından kaynaklı bu iddialar Siyonistlerin, Yahudilere Avrupa'dan çıkış yapmaya çağrıda bulunması hatta bu konuda onları bazı hamleler yaparak zorlamasıyla neticelenmiştir. Bu hamleler arasında, anti-Semitizmden dolayı ABD'ye göç etmek isteyen ancak ekonomik açıdan buna güçleri yetmeyen Doğu Avrupa Yahudilerinin, Siyonistler tarafından Filistin'e göç ettirilmesi dikkat çekicidir. Hayatta kalmak isteyen bu kesim Yahudiler, kendilerine Siyonistler tarafından sunulan tek seçeneğe yani Filistin'e alıya yapmak/göç etmek zorunda kalmışlardır. Daha da dikkat çekicisi, ekonomik gücü yerinde olan, sosyal ve dini gerekçelerle göç etmek istemeyen veya kendisini tıpkı Siyonist kuramcılar gibi Batılı hissederek Avrupa'dan ayrılmak istemeyen Yahudilerin, Siyonistlerin yaptıkları bazı hamlelerle Siyonizme destek vermeye ve Filistin'e göçe zorlanmasıdır.

Siyonizmin Yeni Milliyetçi İbrani Kimliği İnşası

Toprak ve halk merkezli bir teopolitika olan Siyonizm, Yahudilere kurtuluşu vaat etmiş ve bunu da başlıca hedefi olarak göstermiştir. Bu kurtuluş hedefinin pratikteki karşılığı da bir Yahudi devletinin kurulmasıdır. Yani Siyonistlere göre Yahudi meselesinin nihayete erdirebilmeleri ve Yahudileri kurtarabilmeleri için özgür, bağımsız ve egemen bir Yahudi devleti kurmak zorundadırlar. Dolayısıyla Siyonizmin başlangıçtaki ana hedefinin Yahudi devleti kurmak olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca hem bu hedefin gerçekleşmesi hem de devamlılığının sağlanması için Siyonistlerin başlangıçta belirledikleri farklı amaçlar da olmuştur. "İbrani dirilişi veya rönesansı" adıyla propagandaya dökülen bu amaçlar; İbranice dil devrimi yapmak, Yahudileri kolektif olarak Filistin'e göç ettirmek ve milliyetçi ve laik karakterde yeni bir İbrani kimliği inşa etmektir. "Anormal" olarak nitelendirdikleri Yahudi toplumunu yeni bir kimlikle inşa etme hedefindeki Siyonistler normalleşebilmelerini ulusal ve milliyetçi aparatlara indirgemişler ve ancak bunlarla toprağa yani Eretz İsrail'e bağlı bir toplum kurgulayabileceklerini düşünmüşlerdir. Bu kurguyu hayata geçirmek için de yapmaları gereken başlıca hamlelerin Yahudilere, ulusal bir dil, ulusal bir tarih bilinci kazandırmak olduğuna karar vermişlerdir. Siyonistler yeni kimlik inşası çalışmalarına Avrupa'da başlamış ve bunu Filistin'de somutlaştırmıştır.

Tarihi veriler ışığında Siyonist kuramcı ve liderlerin çağdaşları Yahudiler hakkında olumlu duygu ve düşünceler taşıdığını söylemek güçtür. Bu bağlamda Siyonist kuramcılarının entegrasyon yanlısı geçmişleri bir kez daha hatırlatılarak "değişenlerin", "değişmeyen Yahudilerden" hoşlanmadığı hatta bazısının onlardan utandığı ve nefret ettiği belirtilmelidir. Nitekim değişen Yahudilerin çoğunluğu kendileri gibi modernleşmeyerek geleneğe takılı kalan Yahudileri, normalleşmelerinin önündeki en büyük engellerden biri olarak görmüştür. Değişen Yahudilerin bir kısmı entegrasyon başarısızlığı neticesinde Siyonizmi kurduklarında, Yahudi toplumuna karşı bu duygularının değiştiğini söylemek

50 Amnon Raz Krakotzkin, "Exile, History, and the Nationalization of Jewish Memory: Some Reflections on the Zionist Notion of History and Return," *Journal of Levantine Studies* 3, no. 2 (2013): 58.

de pek mümkün değildir. Nitekim Siyonist kuramcı ve önderlerin ifadesiyle Yahudiler “anormal”, “edilgen ve çelimsiz”, “kassız” bir halktır hatta bazısına göre “parazitler gibi görüntü sergileyen bir halktır.”⁵¹ Önemli bir Siyonist kuramcı M. Nordau’nun Yahudilere yönelik kassız nitelendirmesi oldukça dikkat çekicidir. Onun düşüncesinde tıpkı Mısır’daki ataları gibi kendileri de diasporada çelimsiz insanlara dönüşmüşler ve bu hal de sadece fiziklerine değil zihinlerine de yansiyarak Yahudileri edilgen insanlar yapmıştır. Bir başka ifadeyle Nordau’ya göre Yahudiler kassızdır ve diaspora Yahudiliği de kassız Yahudiliktir.⁵² Diğer taraftan Yahudilerin, asırlarca ulusal bir dile, politikaya, siyasi lidere, toprağa, devlete ve orduya sahip ve bağlı olmadan yaşaması bu halkın normal olmadığını göstermektedir.⁵³ Anormalliğin başlıca nedenlerinden biri de Yahudilerin Talmud ile şekillendirilen din ve geleneğe sıkı sıkıya bağlılığı ve bu nedenle kendilerini dünyadan soyutlamalarıdır.⁵⁴ Ayrıca milli ve devletsel aygıtlardan yoksunluğun, faiz uygulaması ve zenginliklerinin ve Yahudilerin etrafına sıkı duvarlar ördüğü için Talmud’un anti-Semitizme yol açtığını iddia etmişlerdir. Bu paralelde Siyonist kuramcılar, Avrupalıların Yahudilerden nefret etmesine hak verdikleri de anlaşılmakla birlikte Yahudi dini ve geleneğine de karşı olumlu duygular beslemedikleri ortaya çıkmaktadır. Zira Siyonistler yeni duvarlar inşa etmek için eski duvarların yani Yahudi geleneğinin yıkılması gerektiğini düşünmüştür. Ve bu düşünceleri doğrultusunda kendi iddialarıyla Talmud’u hükümsüz kılarak Tevrat’a dönüş nosyonunu benimsemişlerdir. Ancak Siyonistlerin Tevrat’a dönüşünün dini saiklerden kaynaklı olmadığını altı önemle çizilmelidir. Siyonistlerin Tevrat’a dönüşü (bu Protestanca bir dönüştür), Tevrat’ın tefsirden (Talmud) ayıklanarak literal okunması suretiyle tüm dini hükümlerinden kopartılması maksadıyla geçici bir süreçtir. Bunun geçici bir süreç olduğunun en büyük göstergesi birazdan aktarılacağı üzere Siyonizmin “Tora halkı” nitelendirmesi taşıyan Yahudilerin kimliklerini tamamen değiştirmeyi amaçlaması ve bunu da kısmen başarmasıdır. Ayrıca Siyonistlerin Tevrat’a dönüşü, ideolojisi için aradığı kadim halk motifi için zaruridir. Bu nedenle Siyonizm anormal olarak yaftaladığı Yahudileri yeri geldiğinde de seçilmiş halk inancı paralelinde üstün ve kadim bir millet şeklinde sunmuştur. Siyonist kuramcılar bu konuda tutarsız davransalar da tutarlı oldukları husus Yahudilerin kimlik yapısının değişmesini bir şart gibi tabulaştırmalarıdır. Onların düşüncesinde bu değişim İbrani rönesansı veya dirilişi manasındadır ve bunu da sağlayacak tek vasıta toprak merkezli ideolojileri Siyonizmdir. Bu paralelde Siyonistlere göre Siyonizm aslında kaslı Yahudilik ve kaslı Yahudi halkı manasına gelmektedir.⁵⁵

Net bir şekilde Siyonistlerin yeni modern İbrani kimliğinin toprağa bağlı, laik ve milliyetçi karakterde olmasını istediği ifade edilebilir. Bunun yanı sıra onların düşüncesinde bu

51 Arthur Hertzberg, *The Zionist Idea: A Historical Analysis and Reader* (Philadelphia: The Jewish Publication Society, 1997), 374.

52 Jerry Klinger, “Max Nordau From Degeneration to Regeneration” http://www.jewish-american-society-for-historic-preservation.org/images/Max_Nordau.pdf, (erişim tarihi: 11.12.2024)

53 *The Complete Diaries of Theodor Herzl*, trans. Harry Zohn (New York: Herzl Press and Thomas Yoseleff Publisher, 1960), 23.

54 Bernard Lazare, “Tarihi ve Sebepleriyle Yahudi Aleyhtarlığı, Antisemitizm,” *Çelimli Çalım*, no. 7 (Sefer 1436).

55 Meira Weiss, *The Chosen Body: The Politics of the Body in Israeli Society* (California: Stanford University Press, 2002), 1-2.

kimlik, sürgündeki Yahudi gibi edilgen karakterde değil, Tevrat'taki ataları gibi kutsal toprakta yaşayan, toprağı önemseyerek onun için savaşan, seçilmiş ve dinamik karakterde olmalıdır.⁵⁶ Bu amaca paralel olarak Siyonizm seçilmiş halk inancını ve birazdan detaylandırılacağı üzere Tanah'taki önemli dini figürleri adeta kendi ideolojisinin bir parçası haline getirmiştir. Laik ve seküler bir toplum inşa etmek istese de kendi ideolojisinin Tevrat'tan köken aldığını ve İbrahim ile başladığını savunan Siyonizm, seçilmiş halk inancına gönderme yaparak Yahudilerin seçilmiş kutsal bir halk olduğunu ve bu halkın da Filistin'de yaşamak için seçildiğini iddia etmiştir. David Ben-Gurion gibi seküler Siyonistler için kendi uluslarının üstünlüğü ve benzersizliği tartışmaya açık bir konu değilken Yahudi tarihinin hatta dünya tarihinin en önemli olayı İbrahim'in seçilmesi ve onun sadece Sare'den gelen soyuna Kenan Ülkesinin vaat edilmesidir.⁵⁷ Birçok uzmanın da vurguladığı gibi Yahudi halkının seçkin, kutsal ve üstün halk olduğu iddiası ve bu kutsanmış kimlikle kutsanmış toprağın birbirine içkin öğeler olarak sunulması Siyonistlerin Filistin'de hak talep etmelerinin önünü açmıştır.⁵⁸ Kısacası dindar veya ateist çoğu Siyonist, Tanah'taki seçilmiş halk ve bu ilkeyle bağlantılı olumlu kimlik özelliklerine dair pasukları (yine ayıklayıcı bir yöntemle okuyarak) Yahudi toplumunda bir milliyetçilik yaratabilmek ve onları bu hususta ikna etmek için söylemlerinde birer uyarıcı ve ivme kazandırıcı gibi kullanmış ve dikte etmiştir.

Başta Tevrat olmak üzere Tanah'ın, Yahudiliğin pür dini doktrinlerinin ve İbrahim gibi önemli dini isimlerin topluma dikte edilmesi Siyonizmin yeni İbrani kimliğini dindar karakterde inşa etmek istediğı manasına kesinlikle gelmemektedir. Siyonist kuramcılarının görüş, beyan ve hamleleri göz önünde tutulduğunda yukarıda da belirtildiğı gibi onların seküler ve laik karakterde bir kimlik amaçladıkları net bir şekilde anlaşılmaktadır. Üstelik ateist ve seküler Siyonist kuramcılarının düşüncesinde Siyonizm aslında Yahudilikten kurtulmak için bir fırsattır. Onlara göre Yahudiler için belirleyici olan artık din değil Siyonizmdir ve "ideoloji Yahudilikten ayrılmak için yeni bir kriterdir ve Yahudiliğın yerini modern Siyonizm almalıdır."⁵⁹ Bu bilgiler paralelinde Siyonistlerin seçilmiş halk inancını kendi ideolojilerinin yararına kullandığı anlaşılmakla birlikte bunu yapmalarındaki başlıca nedenin toprak üzerinde hak iddia etmek ve toprak odaklı bir halk inşa etmek olduğu ortaya çıkmaktadır. Üstelik Siyonistler Yahudi varoluşunun sadece toprakla devam edebileceğini iddia etmiş ve bu savlarıyla da Yahudilere ideolojiyi benimsemeleri için adeta "şantaj" ve baskı yapmıştır. Bir başka ifadeyle Siyonizmin yeni bir İbrani kimliği inşa ederken toprağı odaklandığı ve bu olguyu Tevrat da dahil olmak üzere dini ve insani değerlerin tamamının önüne geçirdiğini söylemek doğru olacaktır. Keza anti-Siyonist rabbilere göre Siyonistlerin bu davranışı, toprağın adeta bir put haline getirilmesidir.

56 Şlomo Sand, *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi? Kitab-ı Mukaddes'ten Siyonizme*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Doğan Kitap, 2011), 318.

57 David Ben Gurion, *Ben Gurion Looks at The Bible*, trans. Jonathan Kolatch (New York: Jonathan David Publishers, 1972), 90, 134.

58 Gilad Atzmon, *Göçebe Kimlik: Yahudi Kimlik Siyaseti Üzerine Bir İnceleme*, çev. Duran Temel ve Fatih Peyma (İstanbul: İlimyurdu, 2014), 126.

59 David Novak, *Zionism and Judaism: A New Theory* (New York: Cambridge University Press, 2015), 49.

İdeolojinin isim babası Birnbaum bu eleştiriyi yapan en mühim isimlerden biridir.⁶⁰ Birnbaum, ideolojinin Eretz İsrail'i daha önce hiç yapılmayan bir şekilde siyasileştirerek manevi boyutundan koparttığını ve ona azami önem yükleyerek toprağı Yahudi varoluşunun merkezine koyduğunu belirtmiştir. Oysa Yahudi varoluşunun merkezinde toprak değil Tevrat vardır. Ya da daha doğru bir ifadeyle Yahudilerin var olabilmesini sağlayan Sina Ahdi, devamlılığını sağlayan unsur ise yalnızca Tevrat'tır.⁶¹ Birnbaum'a göre Siyonizm toprağı neredeyse bir put haline getirirken asıl önemli olan "İsrail'i" yani insanı ihmal etmiş, arka plana atmış ve laik bir Yahudi ulus devleti kurabilmek için Eretz İsrail'in kutsallığını gasp etmiştir. İdeolojiyi eleştirenler açısından Siyonizm sadece Tevrat'ı veya Eretz İsrail'i değil aynı zamanda İbraniceyi de kendi laik emelleri uğrunda harcamıştır. Nitekim yukarıda da belirtildiği gibi Siyonizm kendi milliyetçiliğini gerçeğe dönüştürebilmek adına dil devrimi yapmayı amaçlamış ve İbraniceyi ulusal dil haline getirmiştir.

Din dili dışında diasporada kullanılmayan İbranice, Siyonistler açısından kendi milliyetçilikleri için gerek duydukları ulusal dilin karşılığı olmuştur. Siyonizmin öncüleri Avrupa'da kitap, dergi ve makalelerini İbranice kaleme alarak entelektüel boyutta çabalar gösterirken, bu hamleleriyle Yahudi toplumunda İbraniceye karşı ulusalcı minvalde bir farkındalık oluşturmaya çalışmışlar ve bunu da kısmen başarmışlardır. Avrupa'daki Yahudiler arasında ulusal dile dair küçük çaplı da olsa bir uyanış başlamışken, Filistin'e yapılan aliyalar ile bu uyanış büyük bir dil devrimine dönüşmüştür. Nitekim Siyonistler, İbraniceyi Filistin'de aliyaların yerleştirildiği kibutz gibi yeni yerleşim birimlerinde konuşma dili, zaman ilerledikçe de ülke genelinde resmi dil haline getirmiştir. Böylece özellikle de ikinci aliya sonrasında Filistin'de doğan Yahudilerin anadili İbranice olmuştur. Dil devrimiyle Yahudilerin hem geçmişiyse yani diasporayla ilişkisini koparmak hem Filistin yani vaat edilmiş topraklarla bağ kurmasını sağlamak hem de zihinlere Siyonist fikirleri kolaylıkla kodlamak, aşılacak amaçlanmıştır. Bu paralelde İbranice dil devriminin Yahudileri Filistin'e göç ettirme hususunda kayda değer yapıcı bir tarafı olmasa da göç edenler üzerinde muazzam büyüklükte etkiler yarattığını söylemek mümkündür.

Filistin'e göç eden Yahudilerde İbraniceyi anadil haline getiren Siyonistler bu yolla eski tabuları yıkarken yerine yeni tabular inşa edebilmiştir. Siyonistlerin bu paralelde her göç eden Yahudinin diasporaya özgü ismini imha ederek, kişilere Tanah'taki atalarının taşıdığı isimleri koyması oldukça dikkat çekicidir. Bu mübadelelerin nedeninin göçlerin diasporayla ilişkisini koparmak ama daha da önemlisi toprak ve antik dönemdeki atalarla aliyalar arasında güçlü bir bağ kurmak olduğu söylenebilir. Çünkü Siyonist bakış açısında antik dönemdeki Yahudiler toprak için yani Kudüs merkezli Filistin için savaşan, orayı fetheden ve orada yaşayan bir tarihe sahiptir. Bilimsel verilerle bu tarihin kısa bir dönemi

60 Materyalizm gibi modern kavramları benimseyen Macar Yahudisi ateist Birnbaum, I. Siyonist Kongresinden hemen sonra hareketten ayrılmış ve bir süre sonra da anti-Siyonist olmuştur. Bu değişiminin nedeni Yahudi dinine (Ortodoks mezhebe) girerek inanç sahibi olması ve zaman içerisinde rabbilik makamına yükselmesidir. Birnbaum hayatının sonuna kadar Siyonizmin Avrupa'da taraftar kazanmasına engel olmaya çalışmıştır.

61 Aryei Fishman, *Judaism and Modernization on the Religious Kibbutz* (New York: Cambridge University Press, 1992), 42-47.

kapsadığı gerçeği hatırlatılarak “Siyonist tarih yazıcılığı” sayesinde bu sürenin alabildiğine uzatıldığı belirtilmelidir.⁶² Nitekim Siyonist tarih yazıcılığı, Yahudi tarihini sadece toprak üzerinde hakimiyet kurulan zamanlara odaklamıştır. Böylece Musa’nın Çıkışı, Yuşa’nın savaşları, Hakimler Dönemi ve en önemlileri de Davud’un Krallığı ve Süleyman’ın inşa ettiği Bet ha-Mikdaş gibi tarihi olaylar ve dönemler ön plana çıkarken sürgünler adeta yok sayılmıştır. Siyonistler, kişilerin isimlerini değiştirmenin ötesinde toplumsal bazda da farklı isimlendirmelere gitmişlerdir. Öncelikle diasporaya özgü bir ifade olarak nitelendirdikleri Yahudi ibaresini terk ederek, göç eden Yahudileri “İbrani” olarak tanımlamışlardır. Antik bir kelime olması nedeniyle kadim bir geçmiş, kadim bir halk iddiasına yani milliyetçilik duygusuna katkı verecek İbrani ifadesi aynı zamanda sembolik açıdan dindar Yahudilere de bir sesleniştir. Çünkü Siyonist düşüncede Yahudiler de ataları İbrahim gibi karşı taraftan yani Avrupa’dan Filistin’e göç ederek İbrani olmalıdır. “Karşı tarafa” göç eden Yahudiler nüfus ve nüfuz olarak yeterli görüldüğünde ise İbrani ifadesi terk edilmiş yerine İsrail kelimesi getirilmiştir. Çünkü onların düşüncesinde İsrail/İsraili olmak Yahudi sözcüğü için en sahici konsepttir ve özgün ve kusursuz Yahudiliktir.⁶³ Diğer taraftan İsrail’in antik ve milli bir ifade olmasıyla sekülerlerin, dini açıdan en önemli isimlendirme olmasıyla da dindar Yahudilerin etki altına alınmaya çalışıldığı söylenebilir.

İbranice’nin asırlar sonra anadil haline gelmesi, dini ve antik isimlendirmelere çağrı yapılması ve Tanah’ta adı geçen şehirlere, bölgelere birebir tanıklık etmek ve önemlisi de Kudüs’te yaşamak göç edenlerin ama özellikle de göçler sonrasında orada doğan Yahudilerin belleklerinin milliyetçilikle aşılması için gereken zemini Siyonistlere sağlamıştır. Hazırlanan bu zeminin üzerine Siyonistlerin ayıklayıcı bir şekilde okuyarak seçtikleri Tanah anlatılarına ve Yahudi tarihinin bazı hadiselerine odaklanarak oluşturdukları tarih ve coğrafya bazlı eğitim sistemi de eklenince kibutzların milliyetçi olmaması neredeyse imkansızlaşmıştır. Siyonistlerin eğitim sisteminde pragmatist bir şekilde kullanmak amacıyla seçerek yer verdikleri tarihi hadiselerin hemen hepsinin geçmiş çağların savaş ve savaşçılarıyla ilgili olduğu belirtilmelidir. Musa’nın Mısır’dan Eretz İsrail’i fethetmek için çıktığı, Yuşa’nın toprağı savaşarak ve öldürerek kazandığı, Davud’un yaptığı savaşlar sayesinde bölgenin en güçlü kralı olduğu, Makkabilerin başarısı, Massada Direnişi ve Bar Kohba İsyanı Siyonistlerin başlıca önem verdiği ve Yahudilere dikte ettiği hadiselerdir. Bu tarihi kişi ve hadiselerin Siyonistler tarafından henüz Avrupa’dayken Yahudileri harekete geçirebilme maksadıyla ziyadesiyle kullanıldığını, Filistin’de ise kibutzlara adeta bir ateşleme silahı gibi dikte edildiğini söylemek doğru olacaktır. Ayrıca Musa ve Yuşa gibi isimlerin dini liderliğinin, diğer hadiselerin ise birçok dini hüküm ve emirle bağlantısının neredeyse tamamen bir kenara atıldığı bir Siyonist öykünmeden de bahsetmek mümkündür. Örneğin Musa’nın peygamberliği veya dini liderliğine hemen hiç önem vermeyen Herzl, onu sanki Mısır’da bürokrasi yaparak İsrailoğulları’nı kurtarmaya çalışan ve onları göç ettirebilen bir siyasi figürmüş gibi ele alarak Musa’ya öykünmüştür. Osmanlı İmparatorluğu ile savaşabilecek

62 Semiha Karahan, *Siyonizmin Teolojik Temelleri* (İstanbul: Divan, 2020), 83-85.

63 David Grossman, *Sleeping on a Wire: Conversations with Palestinians in Israel*, trans. Haim Watzman (London: Vintage Books, 2010), 253.

bir gücü komuta edemediği için savaşmaktan hiç bahsetmeyen Herzl, kendisini Musa ile özdeşleştirmiş ve Yahudilere toprağa doğru çıkış yapmaları gerektiğini sürekli vurgulamıştır.⁶⁴ Dolayısıyla Herzl kendisini Musa'nın yerine koyarken Avrupa'dan çıkış yapanların da kendilerini çöldeki İsrailoğulları ile eş tutması gibi bir netice söz konusudur.

Filistin'e göç edildiğinde ise bu öykünmelerin İbrahim ve Musa'dan daha çok Yuşa ve Davud gibi isimler ve antik dönem savaşçıları üzerinden yapıldığı gözlemlenmektedir. Mesela İsrail Devleti'nin kuruluşundaki en önemli isimlerden biri Ben-Gurion; Yuşa, Bar Kohba İsyanı ve Kral Davud'u adeta kendi Siyonizminin baş karakterleri haline getirmiştir. Filistin'e göç ettiğinde kendisini Bar Kohba İsyanında Roma ile savaşan komutanlardan biriyle özdeşleştirerek "Gruen" olan soyadını Gurion olarak değiştirmiş, Filistinlilerle savaşmak istediğinde kendisini Yuşa, devlet kurulduğunda ise Kral Davud zannetmiştir.⁶⁵ Kendilerini Makkabilerin arketipi gibi görerek toplumu bu tonda inşa etmek isteyen A. Ruppın ve V. Jabotinsky'i de bu tip öykünmelere önemli örneklerdir. "Makkabi'nin çocukları, Bar Kohba'nın torunları, halkları ve özgürlükleri için savaşta düşen ve ölen kahraman atalarının yerine geldi."⁶⁶ Bazı Siyonistlerin düşüncesinde ise "Massada'daki kardeşleri bugün Siyonizm dedikleri şeyi yapmışlardır"⁶⁷ ve kendileri Yahudi tarihindeki savaşçıların torunlarıdır. Bu öykünmeler neticesinde Siyonist önderler antik dönemdeki savaşçı kral veya komutanların gölgesi haline gelirken, kibutzlardakiler de bu modern Siyonist ordunun savaşçılarına dönüşmüştür. Nitekim Siyonistler, kibutzlara bu tarihi hadiseleri anlatırken ve hatırlatırken daha da önemlisi anakronik eşleştirmeler yaparken amaçladıkları sonuç inşa etmek istedikleri yeni İbrani kimliğinin savaşçı olmasıdır.

Tarihi verilerle Siyonistlerin bu amaçlarına ulaştıklarını söylemek de yanlış olmayacaktır. Kibutzlarda faşist milliyetçilikle radikal hale getirilen Yahudiler böylece tam manasıyla Siyonist olmuş ve içlerinden bazıları Siyonist milis yeraltı örgütlerine (Irgun vb.) katılarak belleklerine aşılanmış şiddet ve savaşı Filistinliler üzerinde ziyadesiyle göstermiştir. Küçük bir parantez açarak bu terörize halin sadece seküler Siyonistlere özgü olmadığı vurgulanmalıdır. Dini Siyonizm öğretisi ve iddialarıyla, dindar Siyonistleri radikalleştirmiştir. Yahudi teolojisinde vaat edilmiş topraklar ve seçilmiş halk inancına ve savaş ehliyetine dair var olan hemen tüm hükümleri adeta yok sayan veya yeniden yorumlayan Siyonist rabbiler dindarları savaşa yöneltmiş ve "diğerine" karşı nefret beslemesine imkan sağlayarak onları fanatikleştirmiştir.

Önemli ayrıntılardan biri de Siyonistlerin, Yahudileri şiddet ve savaşa henüz daha Avrupa'dayken davet etmeye başladığı gerçeğidir. XIX. yüzyılda Doğu Avrupa'daki anti-Semitizm kanlı eylemlere dökülmüş ve bölgedeki Siyonist liderler Yahudileri meşru müdafaaya davet ve teşvik etmiştir. Bu çağrıda bulunan liderlerden biri de Kültürel Siyonizmin kurucusu A. Ha'am'dır.⁶⁸ Özellikle 1903 "Kishinev Pogromundan" sonra

⁶⁴ *The Complete Diaries of Theodor Herzl*, 38.

⁶⁵ "David Ben Gurion", <https://www.jewishvirtuallibrary.org/david-ben-gurion>, (erişim tarihi: 06.01.2025); Dore Gold, "A Jewish revolt, the Romans and Modern Israel," *The Israel Forever Foundation* (erişim tarihi: 26.12.2024)

⁶⁶ Anita Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force 1881-1948* (California: Stanford University Press, 1992), 8, 14, 74.

⁶⁷ John Rose, *The Myths of Zionism* (London: Pluto Press, 2005), 36-37.

⁶⁸ Alter Hilewitz, "Ahad Ha'am," *Encyclopaedia Judaica I*, 2nd ed., (Jerusalem: Keter Publishing House, 2007), 525.

bölgedeki Siyonistlerin bazıları kendilerinin bu duruma düşmesine neden olduğunu düşündükleri için dinlerine lanet okurken bazıları da Yahudileri silahlanmaya ve savaşımaya teşvik etmiş böylece fanatizmin ilk tohumlarını ekmışlerdir. “Ağlamayı ve yalvarmayı kes! Düşmanlarına ve seni dışlayanlara destek olmak için ellerini kaldırmayı bırak. Kendi silahlarının seni kurtarmasına izin ver.”⁶⁹ Pogromlar ve bu tarz söylemler neticesinde Rusya Yahudilerinin bir kısmı meşru müdafaaanın ötesine geçerek şiddeti benimsemiştir. “Çarlık Rusya’sında yaşanan gelişmelerin hatırı sayılır radikalleştirici bir etkisi oldu: Rus Yahudilerinin önemli bir kısmı yeni, seküler bir ulusal kimlik benimsediler ve onunla beraber de şiddet fikrini.”⁷⁰ Dolayısıyla Doğu Avrupa’da Siyonizmin en önemli temsilcilerinden biri olan Ha’am ve diğer Siyonistlerin inşa etmeye çalıştığı yeni Yahudi kimliğinin ister istemez şiddet olgusunu da içerdiğini söylemek doğru olacaktır. Böylece daha önce yaptıkları gibi Tanrı’ya sığınmak yerine savaşçı bir karakter kazanan Siyonist Rusya Yahudileri sayesinde, Yahudi toplumunun bir kısmı barışı telkin eden Yahudi geleneğinden zamanla büyük bir sapma göstermeye başlamıştır. Yani barışın öncelenmemesi ve şiddetin meşru kılınması yönündeki bu değişimi başlatan Rusya Yahudileridir ve bunu da henüz Rusya’dayken başlatmışlardır. Rusya’dayken başlayan bu minvaldeki değişim Filistin’de devam etmiştir. Nitekim ilk iki alıyanın tamamı, diğerlerinin de büyük yüzdesinin Rusya Yahudileri olduğu vurgulandığında bu husus anlaşılabilir olabilecektir. Birçok uzmanın düşüncesinde Siyonizmi benimsemiş Rusya Yahudileri, Siyonist amaçlarına ulaşmak maksadıyla Filistin’de isteyerek bir kaos yaratmıştır. Her yeni gelen alıyanın bir öncekine göre daha acımasız bir karakterde ve savaşmak için istekli olması da dikkat çekicidir. Keza Rusya’dan gelen göçlerin büyük çoğunluğunun zihin yapılarında yerleşimlerin başarı kazanarak devletin hızlıca kurulması için acımasız olmaları ve savaşmaları gerekliydi “çünkü onlara göre bir devleti ellerinde beyaz eldivenlerle inşa edemezlerdi.”⁷¹

Siyonistlerin kendi ideolojileri için yeni bir kimlik inşa etmesi, “diğerinin” kimliğini tanımlamasını da bir nevi zorunlu kılmıştır. Çünkü ideoloji milliyetçi ve savaşçı karakterde kurguladığı Siyonist kimliğin tam karşısına savaşması için bir düşman koymalıdır ve bu düşmanın da kadim bir hasım olması gerekmektedir. Nitekim Siyonist önderlerin ve kibutzlardaki Yahudilerin kendilerini antik dönem savaşçılarıyla özdeşleştirmesi sadece yeni İbrani kimliği inşasında bir harç vazifesi görmekle kalmamış Filistinlilerin de kimliğini tayin etmiştir. Siyonistler kendilerini geçmişe döndürürken Filistin toprağını da bile isteye geçmişe döndürerek Filistinlileri İsrailoğulları’nın antik dönemdeki en büyük düşmanları Kenanlılar, Amalek ve Haman ile eşleştirmiştir. Siyonizm bu anakronik eşleştirmeleri yaparak yeni İbrani kimliğinin Filistinlilerle herhangi bir bağ ve müspet yönlü bir ilişki kurmasının önüne geçmiş ve istediği düşmanlığı yaratabilmiştir. Zira Siyonizm yerleşimci sömürgeci bir ideolojidir ve Filistin’e komşuluk etmeye değil oraya ulusal karakterde bir devlet kurmaya gelmiştir. Ver her “istilacı ve işgalci” ideoloji veya “yerleşimci sömürgeci” siyasette görüldüğü üzere Siyonistler için yerel halk bertaraf

⁶⁹ Shapira, *Land and Power*, 36.

⁷⁰ Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, 312.

⁷¹ Shapira, *Land and Power*, 368.

edilmesi gereken bir düşmandır.⁷² Bu “düşmanın” da bir Siyonist Yahudi tarafından nasıl nitelendirileceği kendi dünya görüşüyle ilgilidir. Seküler Siyonistler Filistinlileri ırkçı ve sömürgeci bakış açısıyla değerlendirerek, dindar Siyonistler de bazen cariye ve kovulmuş İsmail’in soyu bazen de putperest Amalek veya Haman şeklinde yaftalayarak düşman ilan etmiştir. Böylece Filistin’de, seçilen ve (kendi kendilerini) üstün kılınmış Siyonistlerle seçilmeyen, kovulması veya öldürülmesi gereken Filistinliler olmak üzere düalist bir kaos durumu ortaya çıkmıştır.

Son olarak Siyonistler açısından bu düşmanlığı kurmak ve devamlılığını sağlamak için en önemli besin kaynağının Yeşu Kitabı olduğu önemle belirtilmelidir.⁷³ Dindar veya değil hatta ateist hemen tüm Siyonist için Yuşa’nın Kenanlıları ve onların şehirlerini yok ederek kazandığı savaşlar kendileri için bir misal oluşturmaktadır. Ben-Gurion’un söylem ve eylemleri güçlü birer örnek olacak şekilde Siyonistler Tanrı’nın Yuşa’ya 7 Kenan halkını öldürmesi için verdiği emirlerin şimdi de geçerli olduğunu dolayısıyla onlarla komşuluk yapmamaları gerektiğini ve bu savaşları da Tanrı için yaptıklarını iddia edebilmişlerdir. Böylece Siyonizmin hedefleri için savaşan Yahudiler de kutsal savaşçılar haline gelebilmiştir. Anti-Siyonist rabbilerin ideolojiye yönelik tüm eleştirileri de baz alınarak küçük bir parantez açılırsa, dindar Yahudilerin savaşı benimseyerek Siyonizme verdiği bu destekle Yahudi dinine uygun bir davranış sergilediklerini söylemek pek mümkün değildir.

Sonuç

Siyonizm, kendisini bir kurtuluş yolu olarak tanıtarak Yahudilere parlak bir gelecek vaadinde bulunmuştur. Bu parlak geleceği olanaklı kılmanın da sadece milliyetçilikle mümkün olabileceğini iddia ederek XIX. yüzyılın popüler akımı milliyetçilik ideolojisini kendi teopolitikasının temel yapıtaşı haline getirmiştir. Siyonizme dair genel tanımların da hep modern Yahudi milliyetçiliği minvalinde yapıldığı aşikardır. Lakin Siyonistlerin ortaya koyduğu milliyetçilik biçimi göz önünde tutulduğunda Siyonizmin aslında “Siyonist milliyetçilik” şeklinde tanımlanması daha doğru olabilir. Nitekim Siyonistlerin milliyetçiliği, Yahudi tarihinden ve dininden kaynaklı kültürel bir temel üzerinden değil Batı’ya ait değerlerle, daha doğru bir ifadeyle Aydınlanmanın ürettiği modern kavramlarla şekillenmiştir. Bunun nedeni çoğunluğu seküler olan Siyonist kuramcılarının kendilerini “Batılı” hissetmesi ve Yahudi dini, geleneği ve toplumuna aidiyet duymamasıdır. Dolayısıyla Yahudi Siyonizmi her ne kadar Filistin’de kurumsallaşarak bir devlet kursa da emperyalist, kolonyalist ve hegemonyacı karakterde Batılı bir ideolojidir. Batılı olması da Siyonizmin Yahudi tarihinin içkin ve doğrusal bir uzantısı olmadığını, yani Yahudilikten ve Yahudi tarihinden kaynak almadığını göstermektedir. Bu paralelde Siyonizmi kuranların da Yahudilikten Siyonizme değil Siyonizmden Yahudiliğe geçtiği gerçeği açığa çıkmaktadır. Çoğunluğunun entegrasyon yanlısı olduğu ancak anti-Semitizmden dolayı bunu başaramadıklarında Siyonizmi kurguladığı gerçeği de bu tespiti desteklemektedir. Anti-Semitizmin üzerlerinde yarattığı psikolojik baskılarla bazı Yahudiler kendilerini

72 Patrick Wolfe, “Settler Colonialism and the Elimination of the Native,” *Journal of Genocide Research* 8, no. 4 (2006): 397.

73 Piterberg, *Siyonizmin Dönüşleri*, 453.

Batılılara ispat etmek için kendi milliyetçiliklerini kurmuş ve onlardan takdir beklemiştir. Dolayısıyla Siyonizm bir açıdan, anti-Semitizmin Yahudiler üzerinde yarattığı psikolojik sorunlar neticesinde ortaya çıktığı için travmatik bir ideolojidir. Ve bir Yahudi devleti kurmak da Avrupalı Siyonist kuramcılar açısından aslında psikolojik travmalarının üstesinden gelmekle eşdeğerdir.

Siyonist kuramcılar Yahudiliğe “geçmek zorunda kalmıştır” çünkü kurdukları ideoloji her milliyetçilik biçimi gibi toprak ve halk merkezlidir. Ve kendi milliyetçiliklerinin içini doldurabilmek ve hedeflerine ulaşabilmek için de kadim bir tarihe, toprağa ve halka ihtiyaçları vardır. Siyonistler bu ihtiyaçlarını gidermek adına Yahudi diniyle ideolojileri arasında bir ilişki kurarak Siyonizmi meşrulaştırma yoluna gitmişler ve başta Tevrat olmak üzere Tanah’a adeta demir atmışlardır. Çünkü ideolojileri için gerekli olan tarihi de halkı da toprağı da Tanah’ta bulmuşlardır. Bu yolla kendilerinin kadim, kutsal ve seçilmiş bir halk olduklarını, yine kadim ve kutsal bir tarihe sahip olduklarını ve anayurtlarının da Filistin olduğunu iddia edebilmişlerdir. Siyonistler tüm bu iddialarıyla Yahudileri kolektif olarak Filistin’e döndürmek ve yeni milliyetçi karakterde bir İbrani kimliği inşa etmek ve nihayetinde de bir Yahudi devleti kurmak hedeflerini başarmayı amaçlamıştır. XIX. yüzyıldan bugüne kadarki tarihi süreç Siyonizmin kurtuluş hedefinin nihai bir sonu olmadığını düşündürmekle birlikte başlangıç amaçlarına ulaştığını da göstermektedir. Dolayısıyla Siyonizmin başarıya ulaşmasında Tevrat ve dini kullanmasının yadsınamaz büyük bir payı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Tevrat’ın ve Yahudi teolojisinin Siyonizmi onayladığı veya doğruladığını söylemek mümkün değildir. Bu nedenle bir sömürgecilik biçimi olan Siyonizmin aslında sadece toprak ve insanı değil Tevrat’ı da sömürdüğünü belirtmek yanlış olmayacaktır.

İdeolojinin Yahudileri de sömürdüğünü belirtmek doğru olacaktır. Devletin kuruluşundan önce Siyonizm Yahudilerin sorunlarını görmezden gelmiş ve sürekli geleceğe yani bir olasılığa odaklanmıştır. Bu görmezden gelme hali aslında mevcuttaki Yahudilerin, Siyonizmin amaçlarına ulaşmasında sadece bir araç, nesne olarak görülmesi manasına gelmektedir. Yahudilerin bir nesneymiş gibi görülmesi aynı zamanda onların Siyonistler tarafından sevilmemesinin bir sonucu ve rahatlıkla “anormal” ve “kassız” olarak tanımlanmasının da açıklamasıdır. Siyonist kuramcılar diasporadaki Yahudilere karşı sevgisizliklerini ziyadesiyle ortaya koymuşlardır. Onların sevmediği kimlik de aslında Yahudi dini geleneğinin şekillendirdiği teolojik Yahudi kimliğidir. Siyonistler bu kimliğe yönelik menfi nitelendirmeler yaparken diğer taraftan da pragmatist bir şekilde seçilmiş halk inancını kadim halk motifi ihtiyacı için kullanarak büyük paradokslara imza atmıştır. Bu doğrultuda Siyonistlere göre Yahudiler hem üstün ve kadim bir halk hem de anormal bir halktır. Anlaşılan şu ki, Siyonistlere göre Yahudiler anormaldir ancak içlerinden sadece Siyonizmi “seçenler” normal olabilecektir.

Siyonizm mevcuttaki Yahudilerden hoşnut olmadığı için yeni bir İbrani kimliği inşa etmeyi başlıca hedeflerinden biri olarak belirlemiştir. Sürekli İbrani dirilişinden bahseden Siyonistler, yeni bir kimlik oluşturarak Yahudileri tamamen değiştirmeyi amaçlamış ve bunu da kısmen başarmıştır. Siyonistler tarafından tasarlanan İbrani kimliği her şeyden önce milliyetçi, seküler, kaslı ve toprağa bağlı onun için savaşıacak bir karakterdir. Yani

yeni kimliğin toprak merkezli bir milliyetçi olması istenmiştir. Tasarladıkları kimliği elde etmek için kibutzları bir pilot uygulama alanı gibi kullanan Siyonistler İbranice dil devrimi ve Siyonist tarih yazıcılığının ortaya koyduğu mitoslarla örülü bir tarihi eğitimini devreye sokmuştur. Ayrıca bu tarihin merkezine de Tanah'tan seçici ve ayıklayıcı bir okuma yaparak Yuşa ve Davud gibi savaşçı figürleri yerleştirmişlerdir. Bu hamleleriyle göç eden Yahudilerin zihinlerini de Yahudi geleneğinden kaynaklı kültürel bir milliyetçilikle değil Siyonist ırkçı milliyetçilikle kodlamışlardır. Bir başka ifadeyle göçlerin bellekleri Siyonizm ile aşılanmıştır dolayısıyla ortaya ırkçı, saldırgan, şovenist, diğerine yaşam hakkı tanımayan ve savaşçı karakterde yeni bir kimlik çıkmıştır. Bu kimliğin, Siyonistlerin iddiası üzere yeni İbrani veya İsrail kimliği ifadesinden daha çok Siyonist kimlik şeklinde adlandırılması gerekir. Üstelik Siyonizmin bir teopolitika olması, daha da önemlisi Dini Siyonizm adında bir çeşidinin varlığı Yahudi geleneğinde benzerine pek rastlanılmayan bir tipoloji üretmiştir. Ve bu tipoloji de şu kimlik adıyla nitelendirilebilir; radikal, fanatik dindar savaşçı Yahudi Siyonistler. Filistin'de inşa edilen bu Siyonist kimlik, Siyonizmin barış ve eşitlik gibi kavramları yok sayan ve şiddet ve savaş yanlısı bir ideoloji olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Gerek tarihi verilerin gösterdiği gerek de gelişen teknoloji dolayısıyla ispatına lüzum olmayan Filistin'de yaşanan Siyonist şiddetin, Siyonist kuramcılarının hedeflediği "normalleşmek ve kaslı olma hali" olduğu düşünüldüğünde dramatik neticelere varmamak mümkün değildir. Nitekim tüm bunlar Siyonizmin kaslı Yahudilik değil steroidli bir Siyonist kimlik inşa ettiğini fazlasıyla ortaya koymaktadır.

Son olarak Siyonizmin Yahudi dini açısından kabul edilemez bir kimlik inşa ettiği de belirtilmelidir. Yahudi geleneğindeki kimlik teolojik karakterde olup Tevrat merkezlidir ve Yahudi varoluşunun merkezinde de sadece Tevrat vardır. Yahudilerin asırlarca Tevrat halkı şeklinde adlandırılması ve çağırılmasının nedeni de budur. Yahudi teolojisinde sadece Tevrat'ın belirlediği paradigmalarla şekillenmesi gereken bu halk zaten bu nedenle Tanrı'nın halkı olarak seçilmiş ve dünyadaki tek kutsal toprak da onlara vaat edilmiştir. Dolayısıyla Tanrı, Tevrat, İsrailoğulları ve Eretz İsrail arasında kopmayacak çok özel ve sıkı bağlar vardır. Yahudilikte bu dört unsurdan oluşan kutsal sistemin Siyonistler tarafından bir rol model gibi kullanıldığını söylemek isabetli olabilir. Tevrat, ideolojinin tarihi ve kökeni vazifesi görmüş, İsrail ulus, Eretz İsrail ise toprak eksenine karşılık getirilmiştir. Tanrı'nın yerini ise Siyonist devlet anlayışı almıştır. Bir başka ifadeyle Tanrı'nın yerine Siyonizm ikame edilmiştir. Aslında Tanrı başlangıçta bir İsrail projesi yaratırken, Siyonistler de adeta bu projeye bir muadil olarak Siyonist ideolojiyi ortaya çıkararak kurdukları devlete ve inşa ettikleri yeni kimliğe İsrail ismini vermiştir. Bu davranış biçiminin, zıt fonksiyonlarla çalışan seçilmiş halk inancının kibir kısmının en uç noktası olduğu söylenebilir. Ayrıca Siyonist modellemede dinin ve şeriatın yerini de toprağın aldığı anlaşılmaktadır. Çünkü Siyonistler Yahudi varoluşunu Tevrat ile değil toprakla bağdaştırmış ve toprak olmadığı takdirde varlıklarının son bulacağını iddia etmiştir. Bu paralelde Siyonizm aslında inşa ettiği yeni İbrani kimliğini toprak halkı haline getirmekle kalmamış Siyonist Yahudileri birer toprak fetişi yapmıştır.

Beyanname:

1. Etik Kurul İzni: Etik Kurul İzni gerekmektedir. İnönü Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'ndan 04.07.2024 tarihli ve E.459131 sayılı ve 2024/12-4 numaralı kurul onayı alınmıştır.

2. Katkı Oranı Beyanı: Makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan ederim.

3. Çıkar Çatışması Beyanı: Herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

KAYNAKÇA

- Arendt, Hannah. *The Jewish Writings*, ed. Jerome Kohn ve Ron H. Feldman. New York: Schocken Books, 2007.
- Arendt, Hannah. *Totalitarizmin Kaynakları I: Antisemitizm*. 6.bsk. çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim, 2016.
- Atzmon, Gilad. *Göçebe Kimlik: Yahudi Kimlik Siyaseti Üzerine Bir İnceleme*, çev. Duran Temel ve Fatih Peyma. İstanbul: İlimyurdu, 2014.
- Baron, Salo Wittmayer. *Modern Milliyetçilik ve Din*, çev. Mehmet Özay. İstanbul: Açılım, 2007.
- Ben Gurion, David. *Ben Gurion Looks at The Bible*. Translated by Jonathan Kolatch. New York: Jonathan David Publishers, 1972.
- Bolu, Abdullah ve Erdem, Murat ve Yalçın, Funda Yiğit ve Günay, Hüseyin. "Steroid Kullanımına Bağlı Ortaya Çıkan Mani Olgusu." *Journal of Mood Disorders* 3 no. 2 (2013): 74-6.
- Brenner, Michael. *In Search of Israel: The History of Idea*, United Kingdom: Princeton University Press, 2018.
- Brenner, Michael. *Kısa Yahudi Tarihi*. çev. Sevinç Altınçekiç. İstanbul: Alfa, 2011.
- Çakı, Caner. "Antisemitist Mitlerin İnşasında Nazi Propagandasının Rolü." *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9, no. 17 (Haziran 2019): 203-219.
- Fishman, Aryei. *Judaism and Modernization on the Religious Kibbutz*. New York: Cambridge University Press, 1992.
- Ginzberg, Louis. *The Legends of The Jews I*. Translated by Henrietta Szold. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1913.
- Gold, Dore. "A Jewish revolt, the Romans and Modern Israel," *The Israel Forever Foundation* (erişim tarihi: 26.12.2024)
- Goranov, Stefan. "İrkçılık: Siyonizm'in Temel Bir İlkesi." *Siyonizm ve İrkçilik*, haz. Türkkaya Ataöv. 29-41. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982.
- Grossman, David. *Sleeping on a Wire: Conversations with Palestinians in Israel*. Translated by Haim Watzman. London: Vintage Books, 2010.
- Gutmann, Joshua and Heinemann, Joseph. "Antisemitism." *Encyclopaedia Judaica II*. 2nd ed. Jerusalem: Keter Publishing House, 2007.
- Hasanoğlu, Eldar. "Anti-Siyonist Yahudilerin Dini Argümanları ve Değerlendirilmesi", *Filistin Araştırmaları Dergisi*, Özel sayı: Kudüs'te Kimlik ve Mekan (Nisan 2025): 259-278.
- Hasanov, Eldar. *Nuh Kanunları ve Nuhilik*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Hertzberg, Arthur, *The Zionist Idea: A Historical Analysis and Reader*. Philadelphia: The Jewish Publication Society, 1997.
- Hilewitz, Alter. "Ahad Ha'am", *Encyclopaedia Judaica I*. 2nd ed. Jerusalem: Keter Publishing House, 2007.
- Karahan, Semiha. *Siyonizmin Teolojik Temelleri*. İstanbul: Divan, 2020.

- Karahan, Semiha. "The Concept of Time and the Future Perception of Zionism Based on the Messianic Doctrine: Forcing God into the Golden Age." *Milel ve Nihal: The Critique of Zionism*, 21 (2024): 107-135.
- Klinger, Jerry. "Max Nordau From Degeneration to Regeneration." http://www.jewish-american-society-for-historic-preservation.org/images/Max_Nordau.pdf, (erişim tarihi: 21.12.2024)
- Lazare, Bernard. "Tarihi ve Sebepleriyle Yahudi Aleyhtarlığı, Antisemitizm." *Çelimli Çalım*, no. 7 (Sefer 1436).
- Leibowitz, Yeshayahu. *Peuple, Terre, Etat*. Translated by Catherine Neuve and Eglise Gerard Haddad. Paris: Plon, 1995.
- Lesse, Harry. "Samson Raphael Hirsch", *Yahudi Felsefesi Tarihi*, ed. Daniel Frank ve Oliver Leaman, 731-739. Ankara: Hece Yayınları, 2018.
- Lichtenstein, Aharon. *Leaves of Faith: The World of Jewish Learning*. New Jersey: Ktav Publishing House, 2003.
- Midraş Raba, www.sefaria.org (erişim tarihi: 10.01.2025)
- Mişna, www.sefaria.org (erişim tarihi: 10.01.2025)
- Novak, David. *The Election of Israel: The Idea of Chosen People*. New York: Cambridge University Press, 1995.
- Novak, David. *Zionism and Judaism: A New Theory*. New York: Cambridge University Press, 2015.
- Piterberg, Gabriel. *Siyonizmin Dönüşleri: Mitler, Siyaset ve İsrail'de Araştırmacılık*, çev. Aysun Babacan. İstanbul: İthaki, 2015.
- Rabkin, M.Yakov. *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, çev. Şahika Tokel. İstanbul: İletişim, 2014.
- Raz-Krakotzkin, Amnon. "Exile, History, and the Nationalization of Jewish Memory: Some Reflections on the Zionist Notion of History and Return." *Journal of Levantine Studies* 3, no. 2 (2013).
- Rose, John. *The Myths of Zionism*. London: Pluto Press, 2005.
- Salmon, Yosef. "Zionism and Anti-Zionism in Traditional Judaism in Eastern Europe." *Zionism and Religion*, ed. Shmuel Almog, Jehuda Reinhartz ve Anita Shapira. Hanover and London: University Press of New England, 1998.
- Sand, Şlomo. *Yahudi Halkı Nasıl İcat Edildi? Kitab-ı Mukaddes'ten Siyonizme*, çev. Işık Ergüden. İstanbul: Doğan Kitap, 2011.
- Shapira, Anita. *Land and Power: The Zionist Resort to Force 1881-1948*. California: Stanford University Press, 1992.
- The Complete Diaries of Theodor Herzl*. Translated by Harry Zohn. New York: Herzl Press and Thomas Yoseleff Publisher, 1960.
- Tora ve Aftara: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Şemot*, çev. Moşe Farsi. İstanbul: Gözlem Yayınları, 2010.
- Tora ve Aftara: Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Devarim*, çev. Moşe Farsi. İstanbul: Gözlem Yayınları, 2010.
- Traverso, Enzo. *Yahudi Modernitesinin Sonu: Muhafazakar Bir Dönüm Noktasının Tarihi*, çev. Zeynep Bursa. İstanbul: Ayrıntı, 2016.
- Weiss, Meira. *The Chosen Body: The Politics of the Body in Israeli Society*. California: Stanford University Press, 2002.
- Wolfe, Patrick. "Settler Colonialism and the Elimination of the Native." *Journal of Genocide Research* 8, no. 4 (2006): 387-409.
- Talmud Bavli, www.sefaria.org (erişim tarihi: 10.01.2025)
- "David Ben Gurion." <https://www.jewishvirtuallibrary.org/david-ben-gurion>, (erişim tarihi: 06.01.2025)

Extended Abstract

Zionism, one of the most important phenomenon of the Jewish modern period, is a theopolitics produced by the Jews, the majority of whom were secular in character. Zionism, which emerged in Europe in the 19th century, is defined as modern Jewish nationalism. Zionism is a movement that emerged as a result of many factors. In that century, In that century, the movements such as nationalism and nation-state in Europe and the increasing racism associated with them greatly affected European Jews. With the rise of nationalism among Western peoples and its expression in thought and in action, the hatred towards Jews that had lasted for hundreds of years in Europe took on a new form. Thus, the hatred of Jews in Christianity turned into racism and anti-Semitism in the modern era and parallel to this, a new phenomenon called the "Jewish Question/Problem" emerged. Both nationalism and the anti-Semitism inherent in this popular movement have affected the Jews in many aspects, such as sociologically, psychologically, politically, mentally, etc., and have caused them serious harm. One of the most important consequences of anti-Semitism is that it has caused Jews to establish their own nationalism, namely Zionism, in the political arena and in thought. Some Jews in the West, who were the objects of racial hatred, created the Zionist ideology with the idea and claim that it would provide a solution to the Jewish Question. Zionism promised salvation to the Jews, claiming that it would be a solution to the Jewish Question, which developed as a result of popular ideas and belief systems in the West such as anti-Semitism and nationalism. In this context, its initial goals were to carry out a Hebrew language revolution, build a new Hebrew identity with a nationalist character, facilitate the collective migration of Jews to Palestine and establishing a sovereign and independent Jewish state there. Zionist theorists and leaders claimed that the only way for European Jews, whom they defined as "abnormal," to become normal was to migrate to Palestine and establish a state there. Zionism, which blends secular Western values with the purely religious doctrines of Judaism has followed the same method in constructing this new identity. In this parallel, what the Zionists mean by normality can also be evaluated in a criminal context. Namely, the Zionist identity they have created and called it the new Hebrew identity was aggressive, violent, hegemonic in character, fascist nationalist or radically religious. Zionists combined modern concepts like nationalism and national identity with the principle of chosenness, a key theological issue in Jewish belief. The belief in the chosen people as "God's peculiar and holy people" has functioned as a very important shaping paradigm in Jewish tradition, sociology and psychology from antiquity to postmodern times. It can be stated that the belief in chosenness inherently leads to a feeling and behavior that oscillates between arrogance and fear. In various phases of history up to the twentieth century, Jews have existed with different identities, but each of these identity names were directly linked to the belief in a chosen people. This connection also shows that Jewish identity is constructed in a religious tone. Within the context of chosenness, Jews were given duties regarding what character traits they should have. It was repeatedly emphasized in Jewish theology that those character traits were following God at first and then the three Jewish Patriarchs and consequently Moses. Thus, they created an identity

that was both and ancient, Western and Middle Eastern, and most importantly, territorial, an identity that implanted itself into memory of some Jews. As a result of this memory implantation, Zionists “succeeded” in building a new Hebrew identity as they intended. It can be emphasized that the Zionists wanted the new modern Hebrew identity should be territorial, secular and nationalist in character. However, it is difficult to argue that this identity closely resembles the theological identity structure in Jewish tradition. The Zionist identity, as evidenced by the history and geography of Palestine from the 20th century to the present, is hegemonic, denying the right to life to anyone but itself, and embodies a theological, colonialist character that is fascist and chauvinistic. Considering the historical data, it would not be wrong to say that the Zionists achieved this goal. The Jews who were radicalized by fascist nationalism in the kibbutzim became full-fledged Zionists and many of them joined the Zionist militarist underground organizations such as Irgun, Hagana etc. They showed special violence that was instilled in their memories on the Palestinians. The Zionists' construction of a new identity for themselves necessitated the definition of the identity of the “other”. While the Zionists returned themselves to the past, they returned the land of Palestine also to the past, equating the Palestinians with the Canaanites and Amalek, who were the greatest enemies of the Israelites in ancient times. Thus, two identities emerged: first, the Zionist which are considered the contemporary identity of the chosen Israelites of antiquity, and second, the Palestinians who are considered the contemporary identity of the indigenous Canaanite tribes. According to the Zionist worldview, just as the Israelites killed and expelled the Canaanite tribes, the Zionists should do the same to the Palestinians.

Turkey's Legal Contribution to the South Africa v. Israel Case: An Analysis within the Framework of Article 63 of the ICJ Statute

• Osman Öğütçü^a

Abstract

This study examines the legal submission made by Turkey regarding its intervention in the judicial proceedings initiated by South Africa against Israel. The study considers Turkey's legal reasoning in comparison with the approaches adopted by other intervening states. It identifies common legal approaches among intervening states, including their emphasis on the *jus cogens* status of the prohibition of genocide, the *erga omnes partes* nature of obligations to prevent genocide, and the possibility of establishing genocidal intent through indirect evidence. Turkey's intervention makes distinctive contributions in three areas: its interpretation of responsibilities arising from occupying power status; its argument that systematic destruction of health systems constitutes genocide; and its analysis of the relationship between apartheid and genocide. The study also identifies aspects that could have strengthened Turkey's application, including a more comprehensive challenge to Israel's self-defense argument, greater emphasis on cultural heritage destruction as evidence of genocidal intent, deeper analysis of the prevention obligation's scope, and more thorough examination of humanitarian aid obstruction. The research concludes that Article 63 interventions serve as important mechanisms for developing and clarifying international norms. The ICJ's assessment of these interventions will potentially contribute significantly to the evolution of international law regarding *erga omnes partes* obligations, determination of genocidal intent, and the scope of genocide prevention obligations. Future research should include detailed analysis of the ICJ's assessments of intervention applications in this case and examination of their effects on the development of international law, particularly concerning the relationship between genocide and other international crimes, and the scope of prevention obligations for occupying powers.

Keywords: Palestine, Turkey, International Law, International Court of Justice, Genocide.

Anahtar Kelimeler: En az 5 Türkçe Anahtar Kelime sunulmalı; aralarına virgöl, en sona nokta konulmalı. (İlk anahtar kelime Filistin olmalı ve anahtar kelimeler genelden özele doğru sıralanmalı.)

^a Araştırma Görevlisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk ABD, ogutcu@erbakan.edu.tr, ORC-ID: 0000-0002-5335-3876

Güney Afrika v. İsrail Davasına Türkiye'nin Hukuki Katkısı: UAD Statüsü'nün 63. Maddesi Çerçevesinde Bir Analiz

Özet

Bu çalışma, Türkiye'nin Güney Afrika'nın İsrail'e karşı başlattığı yargı sürecine müdahalesine ilişkin yaptığı hukuki sunumu incelemektedir. Çalışma, Türkiye'nin hukuki gerekçesini diğer müdahil devletler tarafından benimsenen yaklaşımlarla karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Soykırım yasağının jus cogens statüsüne, soykırımı önleme yükümlülüğünün erga omnes partes niteliğine ve soykırım niyetinin dolaylı kanıtlarla ortaya konması olasılığına yaptıkları vurgu da dâhil olmak üzere, müdahil devletler arasındaki ortak hukuki yaklaşımları tespit etmektedir. Türkiye'nin müdahalesi üç alanda ayırt edici katkılarda bulunmaktadır: işgalci güç statüsünden kaynaklanan sorumlulukların yorumlanması; sağlık sistemlerinin sistematik olarak tahrip edilmesinin soykırım teşkil ettiği argümanı ve apartheid ile soykırım arasındaki ilişkinin analizi. Çalışma ayrıca, İsrail'in meşru müdafaa argümanına daha kapsamlı bir itiraz, soykırım niyetinin kanıtı olarak kültürel mirasın tahribine daha fazla vurgu, önleme yükümlülüğünün kapsamına ilişkin daha derin bir analiz ve insani yardımın engellenmesine ilişkin daha kapsamlı bir inceleme gibi Türkiye'nin başvurusunu güçlendirebilecek hususları da tespit etmektedir. Araştırma, Madde 63 müdahalelerinin uluslararası normların geliştirilmesi ve açıklığa kavuşturulması için önemli mekanizmalar olarak hizmet ettiği sonucuna varmaktadır. UAD'nin bu müdahalelere ilişkin değerlendirmesi, erga omnes partes yükümlülükler, soykırım niyetinin tespiti ve soykırımı önleme yükümlülüklerinin kapsamına ilişkin uluslararası hukukun evrimine potansiyel olarak önemli katkı sağlayacaktır. Gelecekteki araştırmalar, UAD'nin bu davadaki müdahale başvurularına ilişkin değerlendirmelerinin ayrıntılı analizini ve bunların uluslararası hukukun gelişimi üzerindeki etkilerinin, özellikle de soykırım ile diğer uluslararası suçlar arasındaki ilişki ve işgalci güçler için önleme yükümlülüklerinin kapsamı açısından incelenmesini içermelidir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Türkiye, Uluslararası Hukuk, Uluslararası Adalet Divanı, Soykırım

Introduction

The offense of genocide is considered among the gravest breaches of international legal norms and was the subject of the 1948 Convention concerning Genocide Prevention and Punishment, imposing substantive responsibilities upon its signatories. Article IX of the Convention establishes the International Court of Justice's authority to adjudicate disputes among parties regarding allegedly genocidal acts. In this context, through adjudicating multiple contentious cases, the ICJ has established a comprehensive interpretive framework regarding genocidal acts.¹ On the 29th of December 2023, South Africa commenced judicial action against Israel by filing an application with the ICJ, alleging violations of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide

¹ For example, International Court of Justice. *Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Advisory Opinion*. I.C.J. Reports (1951): para. 23-24., International Court of Justice. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*. I.C.J. Reports (2007), para. 143-144, 186-189, 190-201, International Court of Justice. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia)*, I.C.J. Reports (2015), para. 407-439.

(Genocide Convention).² Following the October 7, 2023 events, South African authorities contended that Israeli state organs and representatives had acted contrary to their Genocide Convention commitments.³ South Africa additionally petitioned for interim protective directives pursuant to the Statute's Article 41 and corresponding procedural regulations, seeking safeguards for Palestinian population's Convention-protected rights and ensuring Israeli compliance with treaty obligations.⁴ South Africa asserts that Israel has demonstrated actions that bear the hallmarks of genocidal intent. By the date of the application, South Africa estimates that 21,110 Palestinians have lost their lives, of whom approximately 70% were women and children. Furthermore, approximately 55,000 people have been injured, and around 2 million people have been displaced.⁵ Moreover, civilian infrastructure has been severely damaged⁶ and it is reported that 93% of the population is facing a hunger crisis due to restrictions on humanitarian aid entering Gaza.⁷ Furthermore, it is asserted that official statements by Israeli state authorities are of such a nature as to substantiate the existence of genocidal intent.⁸ Following South Africa's institution of proceedings, Colombia, Mexico, Libya, Spain, Turkey, Chile, Maldives, Bolivia, Ireland, Cuba, and Belize submitted requests to intervene pursuant to Article 63 of the ICJ Statute. Meanwhile, Nicaragua requested to intervene under Article 62, and Palestine submitted intervention requests under both Article 62 and Article 63.

The ICJ Statute's Article 62 provides a mechanism through which nations may seek to participate in ongoing disputes before the Court, provided that it demonstrates that its legal interests are affected. The procedural framework enabling states to participate in cases involving treaty interpretation is codified in Article 63 of the ICJ Statute, provided that the other States parties to the treaty have been informed of the situation⁹.

In accordance with Article 62 of the Statute of the ICJ, the ICJ requires applications to demonstrate a concrete legal interest prior to the conclusion of the written proceedings.¹⁰ Nations seeking to join proceedings must establish a concrete juridical stake in the matter's

² International Court of Justice, *Press Release: The Republic of South Africa institutes proceedings against the State of Israel and requests the Court to indicate provisional measures*, Press Release No. 2023/77, December 29, 2023, 1.

³ ICJ, *Press Release No. 2023/77*, 1.

⁴ ICJ, *Press Release No. 2023/77*, 1.

⁵ International Court of Justice, *Application Instituting Proceedings and Request for Provisional Measures (South Africa v. Israel)*, December 29, 2023, 28, para. 19.

⁶ ICJ, *Application Instituting Proceedings and Request for Provisional Measures (South Africa v. Israel)*, December 29, 2023, 126-136, para. 88-94.

⁷ ICJ, *Application Instituting Proceedings and Request for Provisional Measures*, 94-106, para. 61-70.

⁸ ICJ, *Application Instituting Proceedings and Request for Provisional Measures*, 140, para. 101.

⁹ Malcolm N. Shaw, *Uluslararası Hukuk*, ed. İbrahim Kaya, çev. Yücel Acer (Ankara: TÜBA, 2018), 800-803.

¹⁰ Due to these requirements, the ICJ has rejected intervention requests in numerous disputes. For the relevant disputes, see International Court of Justice, *Nuclear Tests (New Zealand v. France)*, *Application by Fiji for Permission to Intervene*, ICJ Reports, 1974, p. 253, International Court of Justice, *Continental Shelf (Tunisia/Libyan Arab Jamahiriya)*, "Application by Malta for Permission to Intervene," ICJ Reports, 1981, p. 3., International Court of Justice, *Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador/Honduras)*, "Application by Nicaragua for Permission to Intervene," ICJ Reports, 1990, 92.

outcome¹¹ and must address the grounds of the concept of “legal interest” in a comprehensive manner¹².

In this particular context, Nicaragua, which submitted an application under Article 62 of the ICJ Statute in the *South Africa v. Israel* case, asserts that its legal interests stem from the *erga omnes partes* rights and obligations emanating from its status as a signatory to the Genocide Convention¹³ and specifically targets the obligations to combat genocide, the protection of Nicaragua's legal rights, and the determination of Israel's responsibility.¹⁴ Palestine, which has submitted applications under Articles 62 and 63 of the ICJ Statute, identifies its legal interests in its Article 62 application as: the Palestinian people being subjected to genocidal actions,¹⁵ the genocide occurring on Palestinian territory,¹⁶ and Palestine possessing the status of a “specially affected state.”¹⁷

Article 63 of the Statute of the International Court of Justice (ICJ) constitutes a significant judicial mechanism, bestowing upon third States that are parties to multilateral treaties a “right of intervention” in the interpretation of said treaties. This right, which finds its origins in the Hague Conventions of 1899 and 1907, differs from the right of intervention under Article 62 in that it is more objective: the third State must be a party to the multilateral treaty concerned. In terms of concluded cases, PCIJ/ICJ has previously adjudicated a total of five cases (SS “Wimbledon,” *Haya de la Torre*, *Nicaragua*, *Nuclear Testing and Whaling in the Antarctic*), and it has been accepted in three of them.¹⁸ The admissibility of an application is contingent upon the fulfillment of three criteria: first, the third State is a party to the relevant treaty; second, the interpretation of the treaty is at issue in the case; and third, the communication refers to that interpretation. Since 1936, PCIJ/ICJ has possessed the authority to adjudicate the admissibility of intervention. The intervention's scope is circumscribed; the intervening state is not a party to the case, yet it is bound by the Court's decision on the interpretation of the relevant treaty. This promotes consistent interpretation of multilateral treaties.¹⁹

Eleven nation-states, including Palestine, have submitted formal applications seeking to intervene pursuant to Article 63 provisions. A thorough examination of the states' arguments discloses a variety of methodologies. The Colombian government grounds its

¹¹ Republic of Philippines, *Application of the Republic of the Philippines for Permission to Intervene, Sovereignty over Pulau Ligitan and Pulau Sipadan (Indonesia/Malaysia)*, International Court of Justice, (2001), 596.

¹² Republic of Philippines, *Application for Permission to Intervene*, 596.

¹³ Republic of Nicaragua, *Declaration of Intervention before the International Court of Justice: Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, International Court of Justice, January 22, 2024, 7-8, para. 13–15.

¹⁴ Republic of Nicaragua, *Declaration of Intervention*, 9-10, para. 21 (a-d).

¹⁵ State of Palestine, *Request for Intervention and Declaration of Intervention of the State of Palestine*, “Application to intervene by the State of Palestine in the case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)”, International Court of Justice, May 31, 2024, 13, para. 26.

¹⁶ State of Palestine, *Request for Intervention*, 14, para. 29.

¹⁷ State of Palestine, *Request for Intervention*, 14, para. 31.

¹⁸ Juan José Quintana, *Litigation at the International Court of Justice: Practice and Procedure* (Leiden: Brill Nijhoff, 2015), 929–931.

¹⁹ Quintana, *Litigation at the International Court of Justice*, 927–963.

juridical interest in its treaty party status and the resulting collective enforcement responsibilities, its *erga omnes partes* obligations,²⁰ the urgent need for protection of the Palestinian people,²¹ and the imperative to contribute to the accurate interpretation of the convention.²² While Libya's application text, which is both concise and politically focused, highlights Israel's genocidal intent²³ the Mexico's submission highlights three key elements: first, genocide's occurrence within warfare contexts,²⁴ secondly, the need to consider the destruction of cultural heritage within the scope of the crime of genocide²⁵ and thirdly, the legal consequences of preventing access to humanitarian aid.²⁶ Spain emphasises the argument that preventing humanitarian aid constitutes the crime of genocide²⁷ while Chile draws attention to the obligation of prevention in situations where states have effective control.²⁸ According to Cuba, the prohibition against genocide possesses both peremptory norm status and obligations owed to the international community as a whole.²⁹ In this context, Israel's Prevention responsibilities constitute outcome-focused duties rather than mere procedural obligations.³⁰ The obligation of result stipulates that the efficacy of measures undertaken by a state within the context of a given purpose is irrelevant; no justification can be proffered to evade responsibility. In this regard, in contrast to the obligation of due diligence, the undertaking of reasonable measures is insufficient to exonerate responsibility. Cuba asserts that, given Israel's status as an occupying power, it bears an obligation of result rather than a mere obligation of due diligence.³¹ The Irish submission advocates for an expansive understanding of *dolus specialis* (special intent) that encompasses predictable outcomes of state actions³² while the

²⁰ Republic of Colombia, *Declaration of Intervention before the International Court of Justice: Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, International Court of Justice, April 5, 2024, 10, para. 23.

²¹ Republic of Colombia, *Declaration of Intervention*, 8-9, para-21-22.

²² Republic of Colombia, *Declaration of Intervention*, 10, para. 24.

²³ State of Libya, *Declaration of Intervention before the International Court of Justice: Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, International Court of Justice May 10, 2024, 2, para. 6.

²⁴ Mexico, *Declaration of Intervention before the International Court of Justice: Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, International Court of Justice, May 28, 2024, 5-6, para. 23-27.

²⁵ Mexico, *Declaration of Intervention*, 7-8, para. 34-37.

²⁶ Mexico, *Declaration of Intervention*, 8-10, para. 38-43.

²⁷ Spain, *Declaration of Intervention before the International Court of Justice: Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, International Court of Justice, June 28, 2024, 8-10, para. 32-35.

²⁸ Chile, *Declaration of Intervention before the International Court of Justice: Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, International Court of Justice, Sept 13, 2024, 10-11,14, para. 36-38, 52.

²⁹ Republic of Cuba, *Declaration of Intervention before the International Court of Justice: Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, International Court of Justice, January 8, 2025, 5-7, para. 11-19.

³⁰ Republic of Cuba, *Declaration of Intervention*, 17-19, para. 51-57.

³¹ Republic of Cuba, *Declaration of Intervention*, 17, para- 51-52.

³² Ireland, *Declaration of Intervention before the International Court of Justice: Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, International Court of Justice, January 6, 2025, 11-14, para. 33-42.

Maldives indicates that genocide is encouraged by Israeli state officials.³³ The originality of this study lies in its contribution to the existing literature by evaluating Turkey's arguments together with the current jurisprudence and other intervention applications, thereby filling a significant gap in the existing body of knowledge.

This paper examines the juridical framework and substantive arguments advanced in Turkey's petition for third-party participation in the South African proceedings against Israel. The paper starts with an examination of the general framework of the case and the applications of other states. Then, Turkey's intervention application is evaluated in conjunction with the relevant jurisprudence and applications of other states. Finally, the paper provides conclusions.

General Framework of the South Africa-Israel Case

Subject of the Case And Legal Arguments

The case between South Africa and Israel pertains to the former's allegation that the latter has violated the 1948 Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the military operations it initiated subsequent to October 7, 2023. It is argued that the jurisdiction is based on Article IX of the 1948 Genocide Convention³⁴ with reference to Article 36(1) of the ICJ Statute³⁵. Both litigating parties maintain unrestricted adherence to both conventional instruments, having registered no qualifying declarations concerning any operative provisions.³⁶

The application asserts that the number of Palestinians killed has exceeded 21,110, with women and children constituting 70% of the fatalities. It further states that 7,729 children have been killed, at an average rate of 115 children daily, and that civilian infrastructure has been targeted.³⁷

In accordance with Article II(a) of the 1948 Genocide Convention, the South African government alleges that these events would be designated as acts of genocide.³⁸ Article II (a) conceptualizes genocide as the intentional elimination of demographically defined protected groups through deliberate destructive actions aimed at their collective existence.³⁹ In this context, the act of "killing 115 children every day," as stated in the

³³ Republic of Maldives, *Declaration of Intervention before the International Court of Justice: Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, International Court of Justice, October 1, 2024.19-27, para. 53-76.

³⁴ Genocide Convention IX "Disputes between the Contracting Parties relating to the interpretation, application or fulfilment of the present Convention, including those relating to the responsibility of a State for genocide or for any of the other acts enumerated in article III, shall be submitted to the International Court of Justice at the request of any of the parties to the dispute."

³⁵ ICJ Statute art. 36(1) "The jurisdiction of the Court comprises all cases which the parties refer to it and all matters specially provided for in the Charter of the United Nations or in treaties and conventions in force."

³⁶ ICJ, "States Entitled to Appear before the Court," accessed January 31, 2025, <https://www.icj-cij.org/states-entitled-to-appear>, United Nations Treaty Collection, "1. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide," accessed January 31, 2025, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg_no=IV-1&chapter=4. Accessed January 31, 2025

³⁷ ICJ, *Application (South Africa v. Israel)*, 74-84, para. 45-50.

³⁸ ICJ, *Application (South Africa v. Israel)*, 168-169, para. 114.

³⁹ 1948 Genocide Convention, art. II.(a)

application text,⁴⁰ gives the impression that the actions are not random but are part of a systematic policy. Indeed, the statements made by high-ranking Israeli statesmen, retired soldiers, and even the general public, such as “completely destroying the region” or “fighting with animal-like people,”⁴¹ indicate a congruence between discourse and action. This, in turn, satisfies the criteria for the special intent (*dolus specialis*) element of the crime of genocide⁴². Secondly, the 1948 Genocide treaty's Article II(b) characterizes genocidal acts as including the infliction of serious bodily or mental harm on members of a group. The terms “physical injury” and “mental harm” are generally defined as damage to internal and external organs or impairment of external appearance,⁴³ serious physical pain, or mental suffering.⁴⁴ It is the considered opinion of South Africa that the subjection of Palestinians in Gaza to mutilation, psychological trauma, and inhumane and degrading treatment constitutes a violation of the relevant provisos.⁴⁵ Conversely, South Africa asserts that the deterioration of health, education, hunger and thirst, shelter, and birth conditions in Gaza by Israel⁴⁶ constitutes a violation of the obligations arising from the 1948 Genocide Convention. Consequently, South Africa asserts that Israel has violated its Convention obligations through multiple mechanisms, including, but not limited to, the following: failure to implement preventative measures; direct commission of prohibited acts; instigation of genocidal acts; complicity in genocidal actions; non-prosecution of responsible parties; and omission to establish requisite domestic legal frameworks as required under the 1948 Convention.⁴⁷ Following the identification of the aforementioned contraventions, the Republic of South Africa has emphasised the urgency of a swift resolution concerning the implementation of provisional measures on the matter in question.⁴⁸ In this regard, the application posits that the court possesses *prima facie* jurisdiction, obviating the necessity for a comprehensive determination of the court's jurisdiction.⁴⁹ *Prima facie* jurisdiction, accruing from Article 41 of the ICJ Statute, constitutes

⁴⁰ In order for the crime of genocide to come into existence, according to some authors, it is sufficient to kill one person, according to others at least two people with genocidal intent. For detailed information, see. bkz. Lars Berster, “Article II,” in *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: A Commentary*, ed. Christian J. Tams, Lars Berster, and Björn Schiffbauer, 1st ed. (Oxford: Beck/Hart, 2014), 116–118.

⁴¹ ICJ, *Application (South Africa v. Israel)*, 140-156, para. 101-107

⁴² The concept of special intent for genocide (*dolus specialis*) denotes the deliberate intention to destroy, in whole or in part, members of a particular group. It is important to note that this concept is interpreted differently in case law, as evidenced by the divergent interpretations of the International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR), the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), and the International Commission of Jurists (ICJ). For instance, in the case of Bosnia and Herzegovina v. Serbia, the ICJ applied specific intent solely to Srebrenica, but not to other acts of violence. For a more detailed discussion of this subject, see. Yusuf Aksar, “The Specific Intent (*Dolus Specialis*) Requirement of the Crime of Genocide: Confluence or Conflict between the Practice of Ad Hoc Tribunals and ICJ,” *Uluslararası İlişkiler* 6, no. 23 (2009): 113–126.

⁴³ International Criminal Tribunal for Rwanda, *Kayishema ve Ruzindana*, Trial Chamber, May 21, 1999, para. 109. International Criminal Tribunal for Rwanda, *Kayishema v. Ruzindana*, ICTR-95-1-T, Judgment, May 21, 1999.

⁴⁴ International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY), *Prosecutor v. Radislav Krstić*, Case No. ICTY-98-33-T, Trial Chamber Judgment, August 2, 2001, para. 510, International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY), *Prosecutor v. Vidoje Blagojević and Dragan Jokić*, Case No. ICTY-02-60-T, Trial Chamber Judgment, January 17, 2005, para. 645.

⁴⁵ ICJ, *Application (South Africa v. Israel)*, 168-169, para. 114.

⁴⁶ ICJ, *Application (South Africa v. Israel)*. 168-169, para. 114.

⁴⁷ ICJ, *Application (South Africa v. Israel)*. 168-169, para. 114.

⁴⁸ ICJ, *Application (South Africa v. Israel)*, 170-172, para. 117-119.

⁴⁹ ICJ, *Application (South Africa v. Israel)*, 174-180, para. 120-128.

a sine qua non for the evaluation of a request for provisional measures.⁵⁰ It has been asserted that determining this jurisdiction is sufficient. South Africa has requested a number of provisional measures to protect Palestinians' rights to exist as a group and not to be subjected to genocide. South Africa has also requested its *erga omnes partes* rights arising from the Genocide Convention.⁵¹ The justification for this request is rooted in the appalling loss of life, with approximately 21,000 Palestinians (7,729 of whom were children) having been killed at the time of application, 93% of the population facing the risk of starvation, and the displacement of approximately 2 million people, as well as the urgency of the situation and the risk of irreparable harm.⁵² Provisional measures including stopping military operations, preserving evidence and reporting, and preventing the aggravation of the dispute have been requested⁵³.

In its counter-arguments, the Israeli government contested these characterizations and requests for provisional measures in a session on January 12, 2024. According to Israel, in accordance with court jurisprudence, for a dispute to be considered before the ICJ, the parties must have clearly opposing views, the relevant dispute must be objectively determinable, and the respondent state must have been informed of the relevant situation and given the opportunity to respond.⁵⁴ In light of South Africa's notification of genocide concerns to Israel on 21 December 2023, Israel made two requests for meetings. In addition to these requests remaining unanswered, South Africa took the initiative to file a lawsuit on 29 December 2023, due to the lack of response to the genocide concerns.⁵⁵

In this context, Israel asserts that the eight-day period preceding the initiation of legal proceedings was inadequate for the evaluation of the situation between South Africa and Israel. According to Israel, the Republic of South Africa instigated legal proceedings without providing the State of Israel with a reasonable timeframe for the discussion of the matter. This course of action effectively disregarded the ongoing efforts to engage in diplomatic dialogue between the involved parties. According to Israel, this state of affairs calls into question the existence of a genuine dispute⁵⁶.

Secondly, Israel asserts that the primary cause of civilian casualties is the employment of military tactics by Hamas, including the utilisation of hospitals for military purposes.⁵⁷

⁵⁰ In order to ascertain the existence of *prima facie* jurisdiction, it is necessary to determine the likelihood of success in the case. If the case is deemed to be unsuccessful, it would be futile to reach a decision on the matter. Initially, the ICJ did not accord much attention to this issue, but over time, the determination of the chance of success evolved into what is now known as the "reasonableness test." The reasonableness test also necessitated the existence of certain evidence. Karin Oellers-Frahm and Andreas Zimmermann, "Article 41," in *The Statute of the International Court of Justice: A Commentary*, 3rd ed., ed. Andreas Zimmermann, Christian J. Tams, Karin Oellers-Frahm, and Christian Tomuschat (Oxford: Oxford University Press, 2019), 1156–1159.

⁵¹ ICJ, *Application (South Africa v. Israel)*, 178-184, para. 129-135.

⁵² ICJ, *Application (South Africa v. Israel)*, 184-190, para. 136-143.

⁵³ ICJ, *Application (South Africa v. Israel)*, 190-194, para. 144-147.

⁵⁴ Malcolm Shaw, "Prima Facie Jurisdiction and the Preservation of the Rights of the Parties.", *Request for the Indication of Provisional Measures Submitted by the Republic of South Africa on 29 December 2023 in the Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. The International Court of Justice, 2023. 24-28, para. 11-27.

⁵⁵ Shaw, "Prima Facie Jurisdiction", 27-28, para. 21-27

⁵⁶ Shaw, "Prima Facie Jurisdiction", 27-28, para. 21-27

⁵⁷ Galit Raguán, "Facts on the Ground," *International Court of Justice Hearing Transcript*, 41, para. 5–6.

Furthermore, Israel has endorsed the establishment of humanitarian aid corridors and has disseminated evacuation warnings.⁵⁸ The Israeli authorities have implemented mechanisms facilitating potable water distribution and healthcare resource provision.⁵⁹ Israel consequently asserted that the evidentiary standard for irreversible harm had not been met, thereby rendering supplementary judicial protective directives procedurally unnecessary, based on the factual circumstances presented.⁶⁰ Accordingly, the Israeli position articulates a dual juridical foundation, invoking self-defensive prerogatives as legitimized under international law in response to Hamas-initiated hostilities. Concurrently, it endeavors to project institutional legitimacy through strategic self-characterization as an entity purportedly operating within established parameters of rule-of-law principles.⁶¹

When ruling on jurisdictional objections in late January 2024, the Court found Israel's preliminary arguments unpersuasive, such as lack of jurisdiction and absence of a dispute.⁶² Conversely, the ICJ accepted South Africa's arguments regarding the urgency of the situation in Gaza and the risk of irreversible harm,⁶³ and while not completely halting Israel's military operations, the court issued six basic provisional measures under the Genocide Convention.⁶⁴

South Africa filed an additional provisional measures request on February 12, 2024, emphasizing critical conditions in Rafah and seeking cessation of military activities in that region. The Court, however, determined that the proper implementation of its January 26 decision would provide adequate protection without requiring additional judicial directives.

A subsequent submission by the South African legal team underscored the humanitarian situation in the Gaza region, emphasizing the importance of ensuring unimpeded access to food and other essential supplies. It was suggested that Israel's actions may have contributed to this challenging situation.⁶⁵ The Israeli authorities contended that opposing forces were employing civilian presence as tactical protection while simultaneously

⁵⁸ Galit Raguan, "Facts on the Ground," 45, para. 43.

⁵⁹ Omri Sender, "Lack of Risk of Irreparable Prejudice and Urgency," *International Court of Justice Hearing Transcript*, 51, para. 10.

⁶⁰ Omri Sender, "Lack of Risk", 50, para. 6.

⁶¹ Gilad Noam, *International Court of Justice Hearing Transcript*, 71-75, para. 1-26.

⁶² International Court of Justice, *Order of 26 January 2024, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, 8-12, para. 15-32. In his dissenting opinion, Judge Barak emphasised Israel's right to self-defence against terrorist activities and the baselessness of the genocide allegations. Aharon Barak, "Separate Opinion," *International Court of Justice*, January 26, 2024, 1-10, Judge Sebutinde stated that the essence of the conflict was political in nature, that interim measures were unnecessary and that there was insufficient evidence for the claim of genocide. Julia Sebutinde, "Dissenting Opinion," *International Court of Justice*, January 26, 2024, 1-11.

⁶³ ICJ, *Order of 26 January 2024*, 15-17, 20-22, para. 46-54, 63-74.

⁶⁴ ICJ, *Order of 26 January 2024*, 24-26, para. 75-86.

⁶⁵ International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Urgent Request and Application for the Indication of Additional Provisional Measures*, March 6, 2024, ss. 1-11, para. 1-14.

asserting diligent implementation of humanitarian assistance facilitation measures.⁶⁶ As a result of this third application, the ICJ treated the hunger and famine in Gaza as an extremely grave situation⁶⁷ and introduced new measures for the delivery of humanitarian aid, emphasizing that the existing measures were insufficient.⁶⁸ On 10 May 2024, the Republic of South Africa submitted a supplementary petition of heightened exigency, premised on the assertion that previously implemented judicial safeguards had proven inadequate. The formal submission indicated the emergence of new circumstances, wherein designated safe havens that had been established for the protection of Palestinian civilians had been utilised to inflict widespread destruction. This change in use was a clear violation of the 1948 Genocide Convention's main protective rules.⁶⁹ It further requested the cessation of military operations in Rafah and the facilitation of unobstructed access to Gaza.⁷⁰ Additionally, recent statements by Israeli state officials, which could be presented as evidence of Israel's genocidal intent, were documented.⁷¹ In the face of these allegations, Israel emphasized that it was exercising its right to self-defense, that it was taking the necessary measures for civilians⁷² and that HAMAS forming a significant force in Rafah was the main reason for the operations.⁷³ Ultimately, in its decision dated 24 May 2024, the ICJ found South Africa's arguments to be well-founded and, emphasising the gravity of the situation in Rafah⁷⁴ stated that Israel should cease its military operations, maintain the crossing in Rafah for the purpose of humanitarian aid, and permit UN investigation teams to enter Gaza.⁷⁵ Consequently, the South African representation emphasizes the contravention of the 1948 Genocide Convention's substantive provisions, asserting that the documented actions constitute genocidal conduct under international law, and further contending that the Israeli state perpetuates such contraventions through its non-adherence to provisional judicial directives while persisting in contested military

⁶⁶ International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, *Observations of the State of Israel on the Request Filed by South Africa on 6 March 2024*, 1-21.

⁶⁷ International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, *Order of 28 March 2024*, para. 18-21. Judge Barak argued that the decision was political rather than legal, that there had been no real change in the situation and that the role of HAMAS had been ignored. Barak, "Separate Opinion," *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, *Order of 28 March 2024*, 1-7, para. 1-37.

⁶⁸ ICJ, *Application (South Africa v. Israel)*, 4-5, 8-10, para. 22-23, 45-47.

⁶⁹ International Court of Justice, *South Africa v. Israel*, "Urgent Request," May 10, 2024, 1-2, para. 5.

⁷⁰ ICJ, "Urgent Request", 6-8, para. 20-28.

⁷¹ ICJ, "Urgent Request", 8-10, para. 29-33.

⁷² In its response to Judge Nolte's question, Israel again referred to the measures taken to minimise civilian casualties. State of Israel, "Response to Judge Nolte's Question," *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, *International Court of Justice* (May 18, 2024), 2, para. 4. A report by an independent organisation refutes Israel's arguments. See Republic of South Africa. "Comments on Israel's Response with Forensic Architecture Report." *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. *International Court of Justice*, May 20, 2024.

⁷³ International Court of Justice, *Verbatim Record, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, *Public Sitting*, CR 2024/28 (May 17, 2024), para. 13-31.

⁷⁴ International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, *Order of 24 May 2024*, para. 29.

⁷⁵ ICJ, *Order of 24 May 2024*, 14, 57(2).

operations. In contrast, the Israeli counterargument suggests that there are legitimate reasons for self-defense following the October 7th hostilities. They also strongly disagree with claims that there was any intention of genocide. They argue that they have taken steps to protect civilians and that there is no need for special legal action. In its decisions, the International Court of Justice has carefully considered the well-being of non-combatants in the Gaza territory, issuing directives that call on Israeli authorities to take immediate and effective protective measures in the operational theater.

General Analysis of Intervention Applications

Even though the presence of significant disparities in the jurisprudence of the intervening states' submissions gives rise to considerable analytical challenges, a number of fundamental propositions are common to all intervention applications. These propositions include the contravention of international legal principles in Gaza activities, the satisfaction of genocidal definitional parameters, the maintenance of jurisdictional authority by the Court, and the interpretive relevance of humanitarian law principles. Furthermore, a general consensus exists regarding the constitutive elements of prohibited conduct. The principal interpretive differentiation that emerges pertains to the evidentiary standards for establishing the distinctive mental element, particularly concerning the probative value of specific Israeli actions. However, these divergences in evidential assessments do not indicate fundamental conceptual disagreement regarding the Convention's definitional architecture.

Analyzing the diverse submissions requires categorical organization to identify thematic commonalities and divergences among intervening states. In this context, the applications made under Articles 62 and 63 of the ICJ Statute will be analysed and evaluated separately. Turkey's arguments will be discussed comparatively, taking into account the relevant arguments.

Applications under Article 62 of the ICJ Statute

In the proceedings, Nicaragua pursued Article 62 participation in an exclusive manner, whereas Palestine and Belize employed dual-track approaches invoking both statutory mechanisms. Belize's submission introduces a proposition that is provocative in terms of jurisprudence concerning the potential commission of genocide absent immediate civilian victimisation – a conceptual framework that generates significant scholarly scepticism. This raises the contested question of whether humanitarian law violations independently satisfy Convention definitional parameters, representing a doctrinally unorthodox position advanced in Belize's intervention.⁷⁶ The Nicaraguan submission asserts that the actions of the State of Israel constitute violations of the initial six articles of the Convention, which encompass definitional elements, preventative obligations, and implementation mechanisms.⁷⁷ Within this juridical framework, Nicaragua articulates that its petition for

⁷⁶ Belize, *Application for Permission to Intervene in the case concerning before International Court of Justice: Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, 30 January 2025, 24, para. 59.

⁷⁷ Republic of Nicaragua, *Declaration of Intervention*, 5-7.

intervention was predicated upon the assertion that the Genocide Convention's provisions establish obligations of an *erga omnes partes* character, thereby imposing collective responsibility upon all signatory states to undertake preventative and punitive measures against genocidal acts, while simultaneously acknowledging that Article VIII of the Convention confers jurisdictional standing to seek recourse through United Nations institutional mechanisms.⁷⁸ The application incorporates a comprehensive array of evidence, encompassing analyses grounded in statistical data and assertions made by high-ranking Israeli officials.⁷⁹ Notwithstanding, while the application adopts a circumspect stance on subjects such as the Palestinian people's right to self-determination or violations of humanitarian law principles, it appears to prioritize the favorable provisions enshrined within the Genocide Convention. In this context, the application's approach to *erga omnes partes* obligations may contribute to developments that increase the collective action capacity of the international community.

Palestine has petitioned for participatory status through dual statutory mechanisms. First, it invoked Article 62 on the basis that South African proceedings implicate its direct interests. Second, it sought Article 63 intervention predicated on its unconditional adherence to the Genocide Convention as a contracting party without qualifying reservations.⁸⁰ With regard to the application under Article 62, which concerns the status of a direct victim of genocide, the fact that the relevant acts took place on Palestinian territory, and the emphasis on the *erga omnes partes* obligation, the processing has been successful.⁸¹ In contrast, the application under Article 63 has been justified in the context of a special approach to Articles I-VI and IX of the Genocide Convention and the historical background to the subject.⁸² Despite emphasising its status as a "specially affected state" in its application, Palestine's approach to issues such as demonstrating *dolus specialis* evidence of Israel's genocidal intent or violations of humanitarian law rules appears to lack substantiality. It can be contended that, should the application be accepted, further elaboration on these matters will be provided in subsequent stages of the case. However, the emphasis on the occurrence of relevant acts within occupied territories has been deemed inadequate.

While it appears that Palestine has adopted a robust strategy with regard to the procedural aspects of its application, it must be acknowledged that there are numerous elements that could be further reinforced in terms of substance. Given that Palestine's arguments concerning its application are founded on its status as a direct party and victim, there is a substantial possibility that it will have a significant impact on the course of the case as outlined in Article 62. Article 62's fundamental purpose is to enable the State of Palestine

⁷⁸ Republic of Nicaragua, *Declaration of Intervention*, 8-10, para.17-21.

⁷⁹ Republic of Nicaragua, *Declaration of Intervention*, 14-24.

⁸⁰ State of Palestine, *Declaration Recognizing the Competence of the International Court of Justice and Request for Intervention and Declaration of Intervention in the case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, International Court of Justice, May 31, 2024, 1-2, para.1-5.

⁸¹ State of Palestine, *Declaration of Intervention*, 12-18, para. 20-37.

⁸² State of Palestine, *Declaration of Intervention*, 18-20. para. 38-47.

to become a party to this particular case, and it would be judicious for the ICJ to accept the application.

The same argument cannot be made for Nicaragua's application. Nicaragua's actions serve only to extend and obfuscate the proceedings for reasons that include the absence of any directly impacting circumstances, its evident inadequacy in substantiating its legal interest, and the impending implementation of a novel procedure that would empower Nicaragua to present its own arguments should the application be granted.⁸³ The ICJ has been noted for its notably cautious approach to applications under Article 62, having rejected 70% of the relevant applications since 1945.⁸⁴ This observation indicates that the two applications made under Article 62 do not contribute equally to the proceedings, and their respective arguments are not equally robust. The probability of the application of Palestine being accepted is significantly higher than that of Nicaragua. This is due to factors including the content of the applications, the legal interest of the parties concerned, and the fact that Palestine is a directly affected state and victim. However, it is crucial to acknowledge the omission of crucial elements such as genocide, the concept of *dolus specialis*, and violations of humanitarian law in both applications, which precludes a comprehensive evaluation of these issues.

As stated in the press release of April 1, 2025, Nicaragua's application under Article 62 was withdrawn.⁸⁵ However, it is crucial to emphasise that Nicaragua's withdrawal of its application under Article 62 was a strategic move, anticipated and prepared for, in anticipation of the adverse consequences that would have ensued had the application been pursued.

Applications under Article 63 of the ICJ Statute

The ICJ Statute's Article 63 establishes a procedural mechanism through which treaty signatories may participate in interpretive proceedings, conditional upon satisfying the procedural requirements articulated in the Court's Rules. This provision enhances judicial legitimacy through several mechanisms: preventing duplicative litigation, fostering greater adherence to juridical principles, and enabling contracting states to contribute to authoritative treaty construction.⁸⁶

⁸³ Juliette McIntyre, Why Nicaragua's Article 62 Intervention in South Africa v. Israel is Potentially Unhelpful, VerfBlog, February 11 2024, <https://verfassungsblog.de/why-nicaraguas-article-62-intervention-in-south-africa-v-israel-is-potentially-unhelpful/>, DOI: 10.59704/79991772098d56b6. Accessed February 24, 2025.

⁸⁴ McIntyre, "Why Nicaragua's Article 62 Intervention," VerfBlog, February 11, 2024, <https://verfassungsblog.de/why-nicaraguas-article-62-intervention-in-south-africa-v-israel-is-potentially-unhelpful/>. Accessed February 25, 2025.

⁸⁵ International Court of Justice, *Press Release: Nicaragua withdraws its Application for permission to intervene in the proceedings*, Press Release No: No. 2025/15, April 3, 2025, 1.

⁸⁶ Nu Thanh Binh Ton, "Article 63 Intervention before the International Court of Justice: New Developments and the Way Forward," *Opinio Juris* (blog), July 26, 2024, <https://opiniojuris.org/2024/07/26/article-63-intervention-before-the-international-court-of-justice-new-developments-and-the-way-forward/>. Accessed February 25, 2025.

Although the arguments of the States applying for intervention in the South Africa-Israel case are generally compatible with each other, there are also differences between them in significant respects.

Common Legal Approaches

The conformity between the intervention applications is pervasive. First, all states that have applied under Article 63, assert the existence of ICJ's jurisdiction and their right to intervene. They also acknowledge genocide's absolute prohibition within the international legal order.⁸⁷ In this context, while states applying for intervention generally emphasise *erga omnes partes* obligations arising from the Genocide Convention,⁸⁸ some states directly refer to *erga omnes* obligations.⁸⁹ States may ground genocide prevention and punishment obligations in ICJ jurisprudence, communal international responsibilities, or the Convention's humanitarian objectives and obligatory character. Despite varied juridical foundations, intervening states consistently refer to obligations owed either universally or to all treaty participants concerning prohibition enforcement. Analytical consensus emerges regarding both the existence of juridical interest in fulfilling these collective obligations and the procedural entitlement of states to assert these responsibilities against violating entities.⁹⁰ It can be posited that the states' approaches to this issue are consistent with the jurisprudence of the ICJ. Indeed, the ICJ acknowledged in the Gambia-Myanmar case that obligations related to genocide possess an *erga omnes partes* character⁹¹ and this approach was reiterated in the South Africa-Israel case.⁹² The jurisprudential evolution is exemplified by Judge Xue's recalibrated position regarding *erga omnes partes* standing—having previously expressed skepticism toward such obligation-based litigation, she adopted a nuanced approach in the South Africa-Israel proceedings, acknowledging the distinctive contextual considerations applicable to the Palestinian situation.⁹³ In this context, the ICJ's approach in the South Africa-Israel case is of critical importance in clarifying the issue.

⁸⁷ For example Republic of Bolivia, *Declaration of Intervention by the Plurinational State of Bolivia*, "Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)", International Court of Justice, October 8, 2024, 14-22, para. 31-59. Republic of Colombia, Declaration of Intervention, 18-54, para. 18-183. State of Libya, Declaration of Intervention, 2-6. Mexico, Declaration of Intervention, 12-13, para. 51-56. Republic of Chile, Declaration of Intervention, 2-20, para. 9-71.

⁸⁸ Bolivia, Declaration of Intervention, 11, para.25., Colombia, Declaration of Intervention, 7, para. 16., Libya, Declaration of Intervention, 3, para. 6.

⁸⁹ Ireland, Declaration of Intervention, 4, para. 12., Spain, Declaration of Intervention, 3, para.14., Mexico, Declaration of Intervention, 3-5, para.10-15. Chile, Declaration of Intervention, 3, para.14.

⁹⁰ *Erga omnes* obligations and *erga omnes partes* obligations have different meanings. While *erga omnes partes* obligation requires being a party to an international treaty, the concept of *erga omnes* obligation has a broader context. For detailed information, see. Berat Lale Akkutay, *Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Objektif Rejim Yaratan Andlaşma Teorisi ve Erga Omnes Yükümlülüklerin Andlaşmalarla İlişkisi Çerçevesinde Uluslararası Andlaşmaların Üçüncü Devletlere Etkisi*, 1st edition (Ankara: Adalet Yayınevi, 2020), 207-217.

⁹¹ International Court of Justice, *The Gambia v. Myanmar, Preliminary Objections*, January 20, 2021, 34, para. 108.

⁹² International Court of Justice, *South Africa v. Israel, Request for the Indication of Provisional Measures, Order*, January 26, 2024, para. 33, s.12.

⁹³ Pearce Clancy, "Erga Omnes Partes Standing after South Africa v Israel," EJIL: Talk!, February 1, 2024, <https://www.ejiltalk.org/erga-omnes-partes-standing-after-south-africa-v-israel/>. Accessed February 26, 2025.

Next, intervening states consistently advance a secondary jurisprudential contention regarding the hierarchical status of genocide prohibition as a peremptory norm (*jus cogens*) within international legal frameworks. Upon examination of the judicial determinations articulated by the International Court of Justice in the seminal cases concerning *Bosnia and Herzegovina-Serbia and Montenegro* and *Croatia-Serbia*⁹⁴ scholarly consensus has emerged affirming the non-derogable character of anti-genocide principles as constituting a *jus cogens* norm.⁹⁵

A methodological commonality observed across submissions involves the application of interpretive principles codified in Articles 31 and 32 of the VCLT when analyzing the disputed provisions within their contextual framework.

Beyond the conventional classification and hermeneutical approaches, participating states have demonstrated particular attention to evidentiary standards for establishing genocidal intent alongside the autonomous legal character of incitement provisions within the Convention's regulatory architecture. These elements have received varied emphasis across national submissions.

The mental element (*mens rea*) of the genocide has two elements: knowledge and intent.⁹⁶ The specialized term "*dolus specialis*" designates the distinctive intentional requirement—specifically, the deliberate aim to eradicate, either completely or partially, a demographically defined protected group. Although systematic planning is not dispositive, empirical evidence consistently demonstrates that genocidal conduct invariably incorporates structured organizational frameworks.⁹⁷

International legal jurisprudence on the prosecution of genocide reveals that the evidence of the specific intent required for a conviction of genocide can also be established indirectly. The ICTR jurisprudence has provided that the requisite distinctive intentional element can be satisfactorily demonstrated through circumstantial evidence since it was not possible for any individual other than the accused to ascertain the thoughts and intentions of the accused, and it was not reasonable to expect the accused to provide testimony incriminating themselves.⁹⁸ In this context, the applications of intervening states suggest that the provenance of genocidal intent can be established through indirect evidence. For instance, according to Ireland, recklessly committing a prohibited act despite awareness of the consequences of one's actions, enables the determination and substantiation of special

⁹⁴ International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 222, para. 161; International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia)*, Judgment, I.C.J. Reports 2015, para. 87.

⁹⁵ Colombia, Declaration of Intervention, 7, para. 16, Ireland, Declaration of Intervention, 4, para.12, Spain, Declaration of Intervention, 3, para. 14., Libya, Declaration of Intervention, 3, para.6. Maldives, Declaration of Intervention, 4, para.5. Mexico, Declaration of Intervention, 4, para.17-19., Cuba, Declaration of Intervention, 5-11, 49-51, para. 11,14,18,197,205.

⁹⁶ William A. Schabas, *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*, 2nd ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 241-307.

⁹⁷ *Örneğin Prosecutor v. Krstić* (Case No. IT-98-33-T), Judgment, 2 August 2001, para. 572.

⁹⁸ International Criminal Tribunal for Rwanda, *Prosecutor v. Gacumbitsi* (Case No. ICTR-2001-64-A), Judgment, July 7, 2006, para. 40.

intent.⁹⁹ The Maldives position is cognate with that of Ireland as it states that special intent can be determined by inferences, provided that it is the *only reasonable conclusion*. Furthermore, genocidal intent can be determined based on acts not covered by genocide, or by having knowledge of the plan and policy.¹⁰⁰ According to Chile, even if it is inherently impossible to prove special intent with direct evidence, lack of evidence does not prevent the determination of intent.¹⁰¹ In a similar vein, the Spanish government asserted that inferences could be drawn through the utilisation of indirect evidence, with statements issued by Israeli officials being deemed as a potential aid in this particular context.¹⁰²

Conversely, it has been observed that the states requesting intervention tend to reach a consensus on various issues, including the distinct conditions under which individual and state responsibility are ascribed in the context of the genocide,¹⁰³ the obligation to prevent genocide,¹⁰⁴ and the independent nature of the crime of incitement to genocide.¹⁰⁵ As is apparent, states requesting intervention have adopted an approach consistent with existing jurisprudence. It is manifest that states are motivated to expand the ambit of responsibility, encompassing diverse rubrics such as the obligation to prevent and the criminalization of incitement to genocide, in addition to actions directly causative of genocide, through interpretive latitude within the Genocide Convention. Conversely, states frequently resort to the concepts of *erga omnes* or *erga omnes partes*, with the objective of fortifying their application within this particular context.

Different Legal Approaches

Even though it is reasonable to argue that intervening states do not display a significant divergence on fundamental issues in their applications, this paper identifies that there are also discrepancies in their arguments on the theory of the sources of international law, international humanitarian law and the elements that constitute genocide in the specific case. It is important to note that these discrepancies do not necessarily imply that states are refuting each others' grounds for applications.

Intervening states demonstrate conceptual differences regarding the normative foundations of genocide prohibition obligations. Genocide is a grave violation that transcends its designation as a mere violation of human rights. It is an infraction that mandates specific duties upon all states that are parties of the Genocide Convention. In this context, the inquiry as to whether these stipulated obligations engender any responsibilities beyond those prescribed by international treaty law continues to be a matter of scholarly contention.

⁹⁹ Ireland, *Declaration of Intervention*, 9-12, para. 24-32.

¹⁰⁰ Maldives, *Declaration of Intervention*, 16-19, para. 44-52.

¹⁰¹ Chile, *Declaration of Intervention*, 8-9, para. 30-33.

¹⁰² Spain, *Declaration of Intervention*, 6-7, para. 22-27.

¹⁰³ Ireland, *Declaration of Intervention*, 21-22, para. 44-47, Maldives, *Declaration of Intervention*, 18-21, para. 51-58, Chile, *Declaration of Intervention*, 13, para. 48, Mexico, *Declaration of Intervention*, 12-13, para. 51-56.

¹⁰⁴ Maldives, *Declaration of Intervention*, 14, para. 36-38, Chile, *Declaration of Intervention*, 9-12, para. 34-46.

¹⁰⁵ Maldives, *Declaration of Intervention*, 19-25, para. 53-63, Chile, *Declaration of Intervention*, 16-20, para. 59-71.

Scholarly debate persists concerning whether genocide prohibition derives from treaty law exclusively or also from customary norms.¹⁰⁶ Indeed, as asserted by certain scholars, it is not possible to claim that any principle of human rights law, including the proscription of genocide, is derived from customary international law.¹⁰⁷ The Court's seminal Advisory Opinion—representing a cornerstone interpretation of the Convention—notably abstains from customary law terminology, instead grounding genocidal prohibition on moral imperatives and characterizing prevention duties as binding upon states regardless of the establishment of customary obligation.¹⁰⁸ The Court thus establishes that genocidal prohibition exists independently of customary international law rather than deriving its normative force from them.¹⁰⁹ It is evident that the prohibition of genocide has become a recognised norm of customary international law, as asserted by Cuba, the Maldives, Mexico and Belize.¹¹⁰ The Libyan submission advocates for customary norm application in treaty interpretation and obligation determination, while Chile's position conceptualizes customary principles as humanitarian law foundations rather than autonomous prohibitory mechanisms regarding exterminatory conduct.¹¹¹ The remaining intervening entities demonstrate notable restraint regarding customary norm invocation, rendering judicial clarification about this interpretive divergence particularly consequential for doctrinal coherence.

In constructing their arguments, states tend to focus on certain issues in varying degrees. Chile and Spain, for instance, place greater emphasis than other states on the more holistic assessment of evidence in determining special intent related to the crime of genocide,¹¹² while Mexico emphasises that the situation of armed conflict is not important in determining genocide¹¹³ and that the destruction of cultural heritage¹¹⁴ and the obstruction of humanitarian aid would constitute the crime of genocide.¹¹⁵ Conversely, Bolivia places a specific emphasis on the role of rape and other sexual violence crimes within the context of genocide,¹¹⁶ while Colombia focuses on siege, starvation, and widespread destruction of civilian and medical infrastructure.¹¹⁷ It is evident that there is a consensus on the gravity of genocide, its prevention, and its punishment. However, the same clarity is not present in issues such as the content and scope of the crime of genocide, which become apparent

¹⁰⁶ Michael Wood, Customary International Law and Human Rights, EUI Working Paper AEL 2016/03 (San Domenico di Fiesole: European University Institute, Academy of European Law, 2016), 1-11.

¹⁰⁷ H. Thirlway, "Human Rights in Customary Law: An Attempt to Define Some of the Issues," *Leiden Journal of International Law* 28 (2015): 495-500.

¹⁰⁸ International Court of Justice, *Reservations to the Convention on Genocide, Advisory Opinion*: I.C. J. Reports 1951, 1-5, 23.

¹⁰⁹ Schabas states that the prohibition of genocide is understood as a rule of customary international law, although the relevant text does not explicitly say so. William A. Schabas, *The Customary International Law of Human Rights* (Oxford: Oxford University Press, 2021), 115.

¹¹⁰ Cuba, *Declaration of Intervention*, 14, para. 42., Maldives, *Declaration of Intervention*, 14, para. 38, Mexico, *Declaration of Intervention*, 4, para.20, Belize, *Declaration of Intervention*, 18, para. 39.

¹¹¹ Libya, *Declaration of Intervention*, 5, Chile, *Declaration of Intervention*, 14, para. 52.

¹¹² Chile, *Declaration of Intervention*, 9, para.33, Spain, *Declaration of Intervention*, 6, para. 22-25.

¹¹³ Mexico, *Declaration of Intervention*, 5-6, para. 23-27.

¹¹⁴ Mexico, *Declaration of Intervention*, 7-8, para. 34-37.

¹¹⁵ Mexico, *Declaration of Intervention*, 8-10, para. 38-43.

¹¹⁶ Bolivia, *Declaration of Intervention*, 17, para. 41.

¹¹⁷ Colombia, *Declaration of Intervention*, 25, para. 71.

with minor differences. In this context, the arguments presented in the relevant case are significant in terms of eliminating these ambiguities. In the subsequent section, a detailed examination of Turkey's arguments will be conducted, and their contribution to the case will be discussed by comparing them with the arguments of other states.

Turkey's Application for Intervention

Turkey formally petitioned for third-party participation on August 7, 2024, regarding the proceedings initiated by South Africa concerning alleged Convention violations in the Gaza region, invoking the statutory provision governing treaty interpretation interventions. In parallel to other participating states, Turkey seeks to advance interpretive understanding of the Convention's operative provisions based on its treaty signatory status. The Turkish submission contains eight discrete segments encompassing procedural foundations, contextual background, participatory entitlement, hermeneutical analysis of substantive articles, juridical recommendations, and evidentiary documentation.

Turkey's decision to apply under Article 63 is not explicitly stated; however, it is evident that its implicit preference for this article is strategic. First, the potential ramifications of an Article 62 application are substantial. These ramifications include protracted procedures and the possibility of rejection. For these reasons, an Article 62 application is a less than optimal course of action. This assertion is further substantiated by the precedent established by the Nicaraguan request, which demonstrates that an Article 62 request is more prone to unanticipated consequences irrespective of its good faith. In conclusion, it can be posited that by opting for Article 63, Turkey is seeking a more favorable application and is attempting to play an active role in the interpretation of the provisions of the Genocide Convention.

In its preliminary submission section, Turkey establishes its juridical standing through treaty participation status in a manner methodologically parallel to other intervening entities, anchoring its procedural entitlement in the relevant statutory and regulatory provisions governing third-party participation.¹¹⁸

In the second part of the application, Turkey attempts to emphasise the humanitarian crisis in Gaza through blockade, hunger and the collapse of the health system.¹¹⁹ As is repeatedly emphasised in the application of South Africa and the jurisprudence of the ICJ, the situation in Gaza is "catastrophic." This section reiterates the aforementioned jurisprudence and South Africa's arguments, while also referencing several UN Security Council resolutions (2712, 2720, 2728). The context is set in terms of Israel's presence in the region with the status of "occupier" and the obligations of the "occupying" state.¹²⁰

Turkey's most substantial contribution to the substance of the case is presented in Section VI of its intervention application. Firstly, a central element of Turkey's legal reasoning is

¹¹⁸ Republic of Türkiye, *Declaration of Intervention of the Republic of Türkiye: Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, International Court of Justice, August 7, 2024. 3-4

¹¹⁹ Türkiye, *Declaration of Intervention*, 4-13, para. 5-29.

¹²⁰ Türkiye, *Declaration of Intervention*, 4, para.5

the differentiation between preventive duties and punitive responsibilities under the Convention,¹²¹ asserting that Israel's effective control over Gaza brings about an obligation to prevent genocidal practices perpetrated within the control zone.¹²² The submission articulates that juridical entities maintain duties to deploy feasible preventative mechanisms, with responsibility calibrated according to territorial proximity, relational connections, and capacity considerations within established jurisprudential parameters.¹²³ This analytical framework suggests that deliberate inaction despite possessing preventative capacity creates attributable responsibility under the established accountability mechanisms.¹²⁴

While acknowledging potential state liability under conventional international law as outlined in Article 1 provisions, the submission demonstrates a restrained approach in establishing a causal nexus between capacity and obligation. Turkey emphasises the capacity for both individuals and the state to be held responsible. It is content to provide the ICJ with suggestions for determining the evidence that would substantiate the relevant responsibility in the specific case.¹²⁵ On the other hand, Turkey's emphasis on effective control and its explicit reference to occupation signifies a more nuanced approach compared to the arguments of other states. This section undertakes an examination of Turkey's efforts to attribute responsibility to Israel on a broad basis. The examination involves a review of the portion of the ICJ's advisory opinion of July 19, 2024, which supports the effective control argument, as well as reports from institutions such as the UN or WHO. Additionally, special stress is placed on the "due diligence" argument.

Regarding *mens rea* assessment, the Turkish position aligns with other intervening states' interpretive frameworks. Turkey states that genocidal intent is, in most cases, of a "systematic and planned" nature. Therefore, even if genocidal intent cannot be determined directly, it can be determined from concrete events.¹²⁶

By drawing parallels between the present case and that of the Bosnian Genocide, Turkey advances several significant arguments. Firstly, it asserts that the present situation is more severe than that which transpired in the Bosnian Genocide case. Secondly, it seeks to make a technically and critically legal contribution to the application for intervention. The ICJ asserts that in the Bosnian Genocide case, methods such as siege, starvation, and aerial bombardment by Serbian forces may constitute the genocide. However, it is contended that there is a paucity of evidence to substantiate the specific intent (*dolus specialis*) of the crime of genocide.¹²⁷ Turkey, conversely, contends that the circumstances in Gaza are

¹²¹ Türkiye, *Declaration of Intervention*, 17-19, para. 40-49.

¹²² Türkiye, *Declaration of Intervention*, 19-20, para. 47-51.

¹²³ Türkiye, *Declaration of Intervention*, 19-20, para. 47-51.

¹²⁴ In the same direction, see. Chile, *Declaration of Intervention*, 10, para. 36-37.

¹²⁵ Türkiye, *Declaration of Intervention*, 17-19, para. 47-51.

¹²⁶ Türkiye, *Declaration of Intervention*, 26, para. 70.

¹²⁷ International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, I.C.J. Reports 2007, para. 324., The ICTY adopted a similar approach in *Prosecutor v. Stanislav Galić*. International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, *Prosecutor v. Stanislav Galić, Trial Chamber*, Judgment of 5 December 2003, Case No. IT-98-29 T, para. 593.

considerably more severe and that the extant evidence to establish the existence of *dolus specialis* is more robust. In this context, the argument was supported by evidence of the extent of civilian casualties and Israel's obstruction of humanitarian aid and its starvation policy.¹²⁸ Contemporaneous pronouncements by senior Israeli governmental authorities may constitute probative material for establishing the requisite *mens rea* component.¹²⁹ Conversely, given the Turkish government's assertion that Israel's actions are indicative of a deliberate and systematic effort to destroy a whole group, the state of Israel stands accused of committing the crime of genocide.¹³⁰ In essence, Turkey's position does not entail a rejection of the prevailing case law. Rather, it constitutes a confirmation and emphasis that the events in Gaza exceed the critical threshold delineated in the aforementioned case law.

Turkey's submission offers a distinct perspective, positing that the systemic degradation of healthcare infrastructure below functional thresholds constitutes an actionable form of group-directed destructive conduct under the Convention. Applying the ICTR's Akayesu precedent, it can be reasonably contended that the systematic imposition of conditions precipitating mortality across temporal dimensions satisfies the Convention's definitional parameters, beyond direct lethal action against protected populations.¹³¹ It is important to recognise the significant impact made on the observed outcome by the reduction of the health services in Gaza below minimum possible levels through what is referred to as "slow death measures." In this particular context, the argument is made that the element of extermination in the crime of genocide can be actualised within a stipulated timeframe. It is interesting to note that this approach is not yet reflected in the jurisprudence of the ICJ. The argument that the relevant offence can be embodied through the targeting of health systems is a unique approach in terms of the concrete case.

On the other hand, although they have different intentions, the similarity of apartheid and genocidal intent and the emphasis that genocide can take place in an apartheid regime are striking¹³².

The legal framework posits that national authorities bear responsibility to implement punitive measures against agents engaged in genocide, to establish the requisite provisions within their domestic legislation, and to initiate judicial proceedings. It is further emphasised that official duties or national law do not supersede these obligations.¹³³

It is evident that the Turkish application concerning the South African proceedings demonstrates a high degree of jurisprudential sophistication. This is evidenced by its meticulously reasoned analysis of the Genocide Convention's operative provisions. These provisions span definitional elements, preventative duties, and enforcement mechanisms

¹²⁸ Türkiye, *Declaration of Intervention*, 31, para. 81-83.

¹²⁹ Türkiye, *Declaration of Intervention*, 34, para. 93.

¹³⁰ Türkiye, *Declaration of Intervention*, 32, para.85-86

¹³¹ International Criminal Tribunal for Rwanda, *Prosecutor v. Akayesu*, ICTR-96.4.T, Judgment, September 2, 1998, para. 503.

¹³² Türkiye, *Declaration of Intervention*, 37, para.103-105.

¹³³ Türkiye, *Declaration of Intervention*, 40-45, para. 116-133.

across the treaty's initial six articles. It even raises specific arguments that may enable the expansion of the extant literature and jurisprudence on the subject. The application's analytical framework establishes conceptual linkages between segregationist policies and exterminatory practices, and advances the proposition that the destruction of healthcare infrastructure constitutes genocidal conduct. The document employs international criminal tribunal precedents in a systematic manner to establish augmented standards of accountability for territorial administrators exercising effective control.

Conclusion

The present research has undertaken a thorough examination of Turkey's request for third-party involvement in accordance with the provisions of ICJ Statute Article 63 within the South African proceedings against Israel. The Turkish submission is situated within the broader context of similarly positioned states' juridical arguments, as evidenced by the employment of comparative analytical methodologies.

This examination suggests a certain conceptual convergence among participating states regarding fundamental interpretive matters, including the *jus cogens* status of the prohibition of genocide, the *erga omnes* nature of the obligation to prevent genocide, and the possibility of proving genocidal intent through indirect evidence. This common ground could be seen as a positive development for the strengthening of fundamental norms of international law.

Turkey's intervention application is distinguished by its distinctive approaches in certain areas, particularly in three domains. Firstly, Turkey's interpretation of the scope of responsibilities arising from the status of occupying power merits particular attention. Secondly, the argument that the systematic destruction of health systems may constitute the crime of genocide is significant. Thirdly, the analytical approach adopted in relation to the conceptual relationship between apartheid and genocide is worthy of note. It may be observed with justice that these arguments have the potential to expand the conceptual framework of genocide law.

Nevertheless, it should be noted that there are certain aspects in Turkey's application that could have been strengthened. To begin with, a more comprehensive legal analysis could have been presented to counter Israel's argument of self-defense. It is an established fact that the right to self-defense is subject to certain fundamental principles, including proportionality, necessity, and distinction. Turkey could have provided a more detailed analysis of the manner in which Israel's argument for self-defense becomes invalid when evaluated within the framework of the aforementioned principles. In particular, the incorporation of concrete data and legal assessments demonstrating the inconsistency of the operations that affect civilians in Gaza with the principle of proportionality could have significantly enhanced the persuasiveness of the application.

Secondly, Turkey could have placed greater emphasis on the role of cultural heritage destruction in determining genocidal intent, as referenced in Mexico's application. It has been observed that deliberate damage to culturally significant sites is often seen as a key

indicator of specific intent in atrocity proceedings. This assertion is supported by the adjudicative practices of international criminal tribunals concerning former Yugoslavia and Rwanda. Incorporating analytical consideration of documented harm to Islamic architectural and historical patrimony could have enhanced the evidentiary framework for establishing the requisite mental element in genocide determinations. It is possible that this interpretive expansion was precluded by a concern among Turkey's legal representatives that expanding the *actus reus* elements excessively might weaken the submission's jurisprudential precision. Such cautious adherence to established doctrinal parameters could possibly be regarded as a defensible strategic choice for litigants seeking to maintain consistency with prevailing judicial precedents.

Thirdly, the Turkish submission might have benefited from a more nuanced examination of the substantive dimensions of preventative duties. The integration of the conceptual framework advocated in the Cuban intervention, which reconceptualizes prevention as outcome-focused rather than means-oriented, could have contributed to a stronger jurisprudential contribution by Turkey. This theoretical re-framing could have significant implications for the establishment of heightened standards of accountability for territorial administrators exercising effective control.

It is worth noting that a potential enhancement to Turkey's intervention could have involved a more extensive examination of the territorial application of genocide prevention responsibilities in occupied territories, and of the obstruction of humanitarian aid in terms of the crime of genocide. The Spanish and Mexican submissions posit that systematically impeding humanitarian assistance potentially constitutes a manifestation of genocidal conduct through the imposition of existentially threatening living conditions upon protected groups, thereby satisfying the definitional elements under the Convention's Article II(c) provisions concerning deliberate infliction of destructive circumstances.

The legal merit of the application would have been further enhanced if Turkey had presented a comprehensive argument on the differences of opinion regarding the standard for proving genocidal intent. Indeed, the most salient point regarding genocidal intent is that such intent cannot be definitively established through public declaration, thereby precluding universal and straightforward testimony. Genocide is considered one of the gravest crimes prohibited by international law. It is not reasonable to expect that states would be expected to indicate expressly that they have the intent to commit genocide. Consequently, it can be posited that the determination of evidence indicative of genocide can be substantiated by the presence of a reasonable inference, given the existence of pertinent data.

The findings of this study suggest that intervention mechanisms in international law, particularly interventions under Article 63, could play a significant role in the development and clarification of international norms. The Court's jurisprudential assessment of third-party participation requests has the potential to advance international legal doctrine in several key areas. These include the multilateral treaty obligations owed to all contracting

states, the evidentiary standards for establishing specific genocidal *mens rea*, and the substantive dimensions of preventative duties within the genocide prohibition framework.

It would be beneficial for future scholarly inquiry to include a thorough evaluation of how the Court assessed third-party interventions in the South Africa-Israel proceedings, along with an analysis of the implications of these judicial determinations for the evolution of international legal principles. Moreover, further academic exploration concerning the conceptual and normative intersections between genocidal acts and other crimes—particularly the apartheid framework—could substantively enrich the theoretical literature. A thorough examination of the preventative obligations specifically applicable to occupying powers within the genocide prohibition regime could be a fruitful avenue for scholarly exploration, as it has the potential to illuminate the intricate interplay between humanitarian legal frameworks and human rights jurisprudence.

Declarations:

1. **Ethics committee approval:** Not needed for this study.
2. **Author contribution:** The author declares that no one else has contributed to the article.
3. **Competing interests:** The author declares no competing interests.

BIBLIOGRAPHY

Akkutay, Berat Lale. *Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, Objektif Rejim Yaratan Andlaşma Teorisi ve Erga Omnes Yükümlülüklerin Andlaşmalarla İlişkisi Çerçevesinde Uluslararası Andlaşmaların Üçüncü Devletlere Etkisi*. 1. baskı. Ankara: Adalet Yayınevi, 2020.

Aksar, Yusuf. "The Specific Intent (Dolus Specialis) Requirement of the Crime of Genocide: Confluence or Conflict between the Practice of Ad Hoc Tribunals and ICJ." *Uluslararası İlişkiler* 6, no. 23 (2009): 113-126.

Berster, Lars. "Article II." In *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide: A Commentary*, edited by Christian J. Tams, Lars Berster, and Björn Schiffbauer, 116-118. Oxford: Beck/Hart, 2014.

Clancy, Pearce. "Erga Omnes Parties Standing after South Africa v Israel." *EJIL: Talk!*, February 1, 2024. <https://www.ejiltalk.org/erga-omnes-partes-standing-after-south-africa-v-israel/>.

International Court of Justice. "Application Instituting Proceedings and Request for Provisional Measures (South Africa v. Israel)." December 29, 2023.

International Court of Justice. "Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)." *I.C.J. Reports* (2007).

International Court of Justice. "Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Croatia v. Serbia)." *I.C.J. Reports* (2015).

- International Court of Justice. "Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Order of 24 May 2024."
- International Court of Justice. "Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Order of 28 March 2024."
- International Court of Justice. "Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Provisional Measures, Oral Arguments of Israel." CR 2024/2, January 12, 2024.
- International Court of Justice. "Legal Consequences Arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, Including East Jerusalem, Advisory Opinion." July 19, 2024.
- International Court of Justice. "Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion." *I.C.J. Reports* (2004).
- International Court of Justice. "Order of 26 January 2024, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)."
- International Court of Justice. "Press Release: The Republic of South Africa institutes proceedings against the State of Israel and requests the Court to indicate provisional measures." Press Release No. 2023/77, December 29, 2023.
- International Court of Justice. "Press Release: Nicaragua withdraws its Application for permission to intervene in the proceedings." Press Release No: No. 2025/15, April 3, 2025.
- International Court of Justice. "Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, Advisory Opinion." *I.C.J. Reports* (1951).
- International Court of Justice. "Sovereignty over Pulau Ligitan and Pulau Sipadan (Indonesia/Malaysia), Application of the Republic of the Philippines for Permission to Intervene." *ICJ Reports* (2001).
- International Court of Justice. "States entitled to appear before the Court." <https://www.icj-cij.org/states-entitled-to-appear>.
- International Court of Justice. "The Gambia v. Myanmar, Preliminary Objections." January 20, 2021.
- International Court of Justice. "Verbatim Record, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel), Public Sitting." CR 2024/28, May 17, 2024.
- International Criminal Tribunal for Rwanda. *Kayishema v. Ruzindana*, ICTR-95-1-T, Judgment, 21 May 1999.
- International Criminal Tribunal for Rwanda. *Prosecutor v. Akayesu*, ICTR-96.4.T, Judgment, 2 September 1998.
- International Criminal Tribunal for Rwanda. *Prosecutor v. Gacumbitsi*, Case No. ICTR-2001-64-A, Judgment, 7 July 2006.

- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. *Blagojević and Jokić*, ICTY-02-60-T, Judgment, 17 January 2005.
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. *Krstić*, ICTY-98-33-T, Judgment, 2 August 2001.
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. *Prosecutor v. Stanislav Galić*, Trial Chamber, Judgment of 5 December 2003, Case No. IT-98-29 T.
- McIntyre, Juliette. "Why Nicaragua's Article 62 Intervention in South Africa v. Israel is Potentially Unhelpful." *VerfBlog*, February 11, 2024. <https://verfassungsblog.de/why-nicaraguas-article-62-intervention-in-south-africa-v-israel-is-potentially-unhelpful/>. DOI: 10.59704/79991772098d56b6.
- Oellers-Frahm, Karin, and Andreas Zimmermann. "Article 41." In *The Statute of the International Court of Justice: A Commentary*, edited by Andreas Zimmermann, Christian J. Tams, Karin Oellers-Frahm, and Christian Tomuschat, 1156-1159. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2019.
- Quintana, Juan José. *Litigation at the International Court of Justice: Practice and Procedure*. Leiden: Brill Nijhoff, 2015.
- Republic of Belize. "Application for Permission to Intervene and Declaration of Intervention of Belize." *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. International Court of Justice, January 30, 2025.
- Republic of Bolivia. "Declaration of Intervention by the Plurinational State of Bolivia." *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. International Court of Justice, October 8, 2024.
- Republic of Chile. "Declaration of Intervention." *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. International Court of Justice, 2024.
- Republic of Colombia. "Declaration of Intervention by the Republic of Colombia." *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. International Court of Justice, April 5, 2024.
- Republic of Cuba. "Declaration of Intervention before the International Court of Justice: Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)." International Court of Justice, January 8, 2025.
- Republic of Ireland. "Declaration of Intervention before the International Court of Justice: Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)." International Court of Justice, January 6, 2025.
- Republic of Maldives. "Declaration of Intervention before the International Court of Justice: Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)." International Court of Justice, October 1, 2024.

- Republic of Nicaragua. "Application for Permission to Intervene in the case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)." International Court of Justice, January 22, 2024.
- Republic of South Africa. "Comments on Israel's Response with Forensic Architecture Report." *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. International Court of Justice, May 20, 2024.
- Republic of South Africa. "Urgent Request and Application for the Indication of Additional Provisional Measures." *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. International Court of Justice, March 6, 2024.
- Republic of Türkiye. "Declaration of Intervention of the Republic of Türkiye: Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)." International Court of Justice, August 7, 2024.
- Schabas, William A. *Genocide in International Law: The Crime of Crimes*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Schabas, William A. *The Customary International Law of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press, 2021.
- Sebutinde, Julia. "Dissenting Opinion." *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. International Court of Justice, January 26, 2024.
- Shaw, Malcolm N. *Uluslararası Hukuk*. Edited by İbrahim Kaya, translated by Yücel Acer et al. Ankara: TÜBA, 2018.
- State of Barak. "Separate Opinion." *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. International Court of Justice, January 26, 2024.
- State of Barak. "Separate Opinion." *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*, Order of 28 March 2024.
- State of Israel. "Observations of the State of Israel on the Request Filed by South Africa on 6 March 2024." *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*.
- State of Israel. "Response to Judge Nolte's Question." *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. International Court of Justice, May 18, 2024.
- State of Libya. "Declaration of Intervention." *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. International Court of Justice, 2024.
- State of Palestine. "Declaration Recognizing the Competence of the International Court of Justice and Request for Intervention and Declaration of Intervention in the case

- concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)." International Court of Justice, May 31, 2024.
- State of Palestine. "Request for Intervention and Declaration of Intervention of the State of Palestine." *Application to intervene by the State of Palestine in the case concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. International Court of Justice, May 31, 2024.
- Thirlway, H. "Human Rights in Customary Law: An Attempt to Define Some of the Issues." *Leiden Journal of International Law* 28 (2015): 495–500.
- Ton, Nu Thanh Binh. "Article 63 Intervention before the International Court of Justice: New Developments and the Way Forward." *Opinio Juris* (blog), July 26, 2024. <https://opiniojuris.org/2024/07/26/article-63-intervention-before-the-international-court-of-justice-new-developments-and-the-way-forward/>.
- United Mexican States. "Declaration of Intervention." *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide in the Gaza Strip (South Africa v. Israel)*. International Court of Justice, 2024.
- United Nations Treaty Collection. "1. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide." https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-1&chapter=4.
- Wood, Michael. *Customary International Law and Human Rights*. EUI Working Paper AEL 2016/03. San Domenico di Fiesole: European University Institute, Academy of European Law, 2016.

Aktivist Reklam ve Filistin Aktivizmi: İsrail Marka Boykotu Üzerine Bir Ampirik Araştırma

• Alper Yılmaz^a

Özet

Geçmişten günümüze süregelen Filistin-İsrail sorununa bir karşılık olarak ulusal ayaklanmalardan uluslararası aktivizme çözüm süreçleri ve yöntemleri doğmuştur. Aktivizm, doğasında eyleyenin, toplumsal dönüşüme destek olmak ya da karşı çıkmak amaçlı eylem biçimidir. Filistin, aktivist Boykot, Tecrit ve Yaptırım (BDS) hareketi ile İsrail'e karşı mücadele etmektedir. Aktivizm ve reklam ilişkisi, Toscani'nin 1994'de Benetton markası için Filistin'e gittiğinde başlamış ve geleneksel reklamcılığın ötesine geçen, toplumsal sorunlara dikkat çeken, farkındalık yaratan aktivist reklam yaklaşımıyla ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda araştırma Filistin-İsrail sorunu bağlamında Filistin aktivizminin BDS hakereti ile İsrail menşeli ürün ya da hizmet markalarını boykot eden aktivist reklamı araştırmakta ve aktivist reklamın bireyler üzerindeki etkilerini açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışma son dönemde Filistin-İsrail sorunu bağlamında boykot ve aktivizm pratiklerinin öne çıkması ve reklam ilişkisinde aktivist reklam teorisiyle ele alması nedeniyle önemli olmaktadır. Çalışma metodolojisi; eleştirel yaklaşım, aktivist reklamcılık teorisi, UOT modeli, nicel araştırma yöntemi ve anket tekniği ile evren ve örneklem tekniği deseni tasarlanmıştır. "Filistin Aktivizmi bağlamında İsrail menşeli ürün ya da hizmet markalarını boykot eden aktivist reklam ve bireyler üzerindeki etkisi nedir?" temel problemini, İsrail menşeli markayı boykot eden Boycott: Pepsi aktivist video reklama yönelik tüketici bireylerin tepkileri ölçmüş ve SPSS 25 paket istatistik programında analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları; aktivist reklamın, pozitivist söylemli reklama karşıt eleştirel söylemli reklamı ifade etmekte olduğu, aktivist reklam ve İsrail menşeli, markayı boykot etmek arasında ve markayı satın almayı boykot etmek arasında güçlü ve olumlu istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu bulgulanmıştır. Sonuçlar alanyazın araştırmalarıyla tartışılmış ve akademik ve sektörel öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Filistin, İsrail, Boykot, Aktivizm, Reklam.

^a Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, alper.yilmaz@inonu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6602-3657

Activist Advertising and Palestine Activism: An Empirical Research on Israeli Brand Boycott

Abstract

As a response to the ongoing Palestine-Israel conflict from past to present, various solution processes and methods have emerged, ranging from national uprisings to international activism. Activism, by its nature, is a form of action taken by individuals to support or oppose social transformation. Palestine fights against Israel through the activist movement Boycott, Divestment, Sanctions (BDS). The relationship between activism and advertising began when Toscani went to Palestine in 1994 for a Benetton campaign. This marked the emergence of an activist advertising approach that goes beyond traditional advertising, draws attention to social issues, and creates awareness. In this context, the research examines activist advertising that, within the framework of the Palestine-Israel conflict, supports Palestinian activism through the BDS movement by boycotting Israeli-origin products or service brands, and it aims to explain the effects of activist advertising on individuals. This study is significant due to the rising prominence of boycott and activism practices in the context of the recent Palestine-Israel conflict and its analysis of the advertising relationship through activist advertising theory. The methodology of the study is designed with a critical approach, activist advertising theory, the UOT model, quantitative research methods, and the survey technique, within the framework of universe and sample techniques. The main research question is: "What is the effect of activist advertising that boycotts Israeli-origin products or service brands in the context of Palestinian activism on individuals?" The study measured consumer reactions to the activist video advertisement Boycott: Pepsi, which promotes the boycott of an Israeli-origin brand, and analyzed the data using the SPSS 25 statistical software package. The research results indicate that activist advertising represents a critical discourse in contrast to positivist discourse in advertising; and that there is a strong, positive, and statistically significant relationship between activist advertising and the boycott of Israeli-origin brands, as well as the act of boycotting the purchase of those brands. The results are discussed in relation to the existing literature, and academic and sectoral recommendations are presented.

Keywords: Palestine, Israel, Boycott, Activism, Advertising.

Giriş

Filistin Devleti ve İsrail arasındaki sorunlar; 1917'de Balfour Deklarasyonu ile Filistin'de Yahudi halkı için bir yurt fikrinin, 1948'de devlet olarak kurulmasıyla doğmuş ve tarihsel süreç içerisinde Filistin halkının Arap İsyanlarından Filistin Kurtuluş Örgütüne; Birinci İntifada'dan İkinci İntifada'ya büyümüş ve günümüze Mescid-i Aksa Sel Operasyonu olmak üzere, çeşitli bağımsızlık hareketleriyle süregelmiştir. Bu bağlamda İsrail'in Filistin Devleti'ni işgaline karşı bir bağımsızlık mücadelesi olarak Filistin Aktivizm hareketinin bir parçası olan BDS hareketi önemli bir mücadele aracı olmuştur.

Filistin-İsrail sorunu bağlamında aktivizm ve boykot ilişkisinin uluslararası ve ulusal alanyazında araştırıldığı okunmaktadır. "Güney Afrika anı" bağlamında Filistin, İsrail ve

boycot ilişkisi¹; KFC Malezya'nın boycott kararının fıkhi analizi²; boycott, tecrit ve yaptırımlar hareketinin Filistin adaleti için sınır ötesi aktivizmi³; Endonezyalı tüketicilerin israil ürünlerini boycott motivasyonu⁴; boycott ve dindarlığın marka sadakatini düzenleyici etkisinin Coca-Cola örneği⁵, İsrailli tüketicilerin süzme peynir boycott aktivizmi⁶ ve boycott motivasyonları⁷; Malezya'da İsrail bağlantılı şirketlere yönelik tüketici boycottunun araştırılması⁸; tüketici sporları boycottuna ilişkin bir örnek olay incelemesi⁹; Yusuf El-Karadavi'nin İsrail markalarının boycottu konusundaki düşünceleri¹⁰; Endonezyalı Tüketicilerin İsrail'i destekleyen markalara yönelik boycott aktivizmi¹¹ ile İsrail menşeli markalara yönelik e-boycot söylemleri şikâyet portalı üzerinden incelenmiştir.¹²

Aktivizm bağlamında marka boycottu ve aktivist reklam konuları, uluslararası ve ulusal alanyazında araştırıldığı okunmaktadır. Müşterilerin reklam kütüphanesini oluşturması¹³; Oliviero Toscani'nin reklamcılığında sanatsal stratejileri¹⁴; kurumsal marka aktivizminin incelenmesi¹⁵; uluslararası aktivist reklamlara yönelik tüketici duyarlılığı¹⁶; aktivist

- ¹ Tom Hickey, and Phil Marfleet, "The "South Africa moment": Palestine, Israel and The Boycott," *International Socialism* 2, no. 128 (2010): 31-55.
- ² Anas bin Mohd Yunus, Anisah binti Ab. Ghani, Saadan bin Man, Mahani binti Mohamad, and Wan Mohd Yusof bin Wan Chik, "An Analysis of Fiqh al-Waqi' (An Understanding of Contemporary Problems) on the Ruling of Compulsory Boycott of KFC (Malaysia)," *International Journal of Humanities and Social Science* 3, no. 1 (2013): 194-202.
- ³ Suzanne Morrison, "The Boycott, Divestment, and Sanctions Movement: Activism Across Borders for Palestinian Justice," (Doktora Tezi, London School of Economics and Political Science, 2015), 250.
- ⁴ Usep Suhud, "Purchase Willingness and Unwillingness of Indonesian Consumers on Israeli Products," *Binus Business Review* 8, no. 3 (2017): 175-182.
- ⁵ Fawzi Dekhil, Hajer Jridi, and Hana Farhat, "Effect of Religiosity on The Decision to Participate in A Boycott The Moderating Effect of Brand Loyalty-The Case of Coca-Cola," *Journal of Islamic Marketing* 8, no. 2 (2017): 309-328.
- ⁶ Igal Hendel, Saul Lach, and Yossi Spiegel, "Consumers' Activism: The Cottage Cheese boycott," *RAND Journal of Economics* 48, no. 4 (2017): 972-1003.
- ⁷ Shay HersHKovitz, "'Not Buying Cottage Cheese': Motivations for Consumer Protest-the Case of the 2011 Protest in Israel," *Journal of Consumer Policy* 40, (2017): 473-484.
- ⁸ Hanizah Hamzah, and Hasrina Mustafa, "Exploring Consumer Boycott Intelligence Towards Israel-Related Companies in Malaysia An Integration of the Theory of Planned Behaviour With Transtheoretical Stages of Change," *Journal of Islamic Marketing* 10, no. 1 (2019): 208-226.
- ⁹ Jon Dart, "Giving PUMA The Boot" A Case Study of a Contemporary Consumer Sports Boycott," *International Journal of Sports Marketing and Sponsorship* 24, no. 2 (2022): 278-294.
- ¹⁰ Dito Alif Pratama, "Revisiting The Thought of Yusuf Al-Qaradawi on The Boycott of Pro-Israel Brands," *MIZANUNA: Jurnal Hukum Ekonomi Syariah* 1, no. 2 (2023): 40-52.
- ¹¹ Gusti Nadya Nazahra, "Analysis of Public Responses to Political Controversies in The Beauty Industry: A Case Study of Rose All Day and Esqa Brand Owners in Support of Israel," *Gema Wiralodra* 15, no.1 (2024): 350-354.
- ¹² Haydar Kerem Hoşgör ve Murat Sezgin, "İsrail Menşeli Ürün ve Hizmetlere Yönelik E-Boycot Söylemlerinin Çevrimiçi Bir Şikâyet Portalı Üzerinden İncelenmesi," *R&S - Research Studies Anatolia Journal* 7, no. 1 (2024): 97-122.
- ¹³ Pierre Berthon, Leyland Pitt, and Colin Campbell, "Ad Lib: When Customers Create the Ad," *California Management Review* 50, no. 4 (2008): 6-30.
- ¹⁴ Catalin Soreanu, "Artistic Strategies in Oliviero Toscani's Advertising," *Proceedings of the International Scientific Conference on Art, European Scientific e-Journal* 1, no. 1 (2021): 181-208.
- ¹⁵ Aidan Kelly, and Yoon Hyunsun, "Corporate Brand Activism: An Exploration of Advertising Polysemy and Online Interpretive Communities," *Proceedings of the European Marketing Academy*. Denmark: EMAC, 2023.
- ¹⁶ Christos Livas, Faidon Theofanidis, and Nansy Karali. "Consumer Sentiment Toward International Activist Advertising," *Innovative Marketing* 19, no. 2 (2023): 250-260.

reklamlar¹⁷; marka aktivizmine destek olmak veya olmamak bağlamında bir değerlendirme¹⁸; reklamın aktivist dijital çağda kullanımı¹⁹ araştırmaları yürütülmüştür.

Filistin-İsrail sorunu alan yazında, aktivizm ve boykot ilişkisi ile marka ve boykot ilişkisinde irdelenirken, aktivist reklamcılık ve marka boykot ilişkisinde ele alınmadığı okunmaktadır. Dolayısıyla araştırma Filistin-İsrail sorunu bağlamında Filistin aktivizminin BDS hakereti ile İsrail menşei ürün ya da hizmet markalarını boykot eden aktivist reklamı konu edinirken; aktivist reklamların tüketici bireyler üzerindeki markayı boykot etme ve markayı satın almayı boykot etme ilişkisini açıklamaya çalışmaktadır.

Filistin-İsrail Sorunu: Filistin Aktivizmi BDS Hareketi

Filistin-İsrail sorunu 1917'de İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un Lionel Walter Rothschild'e Balfour Deklarasyonu mektubunda; *"Majestelerinin Hükümeti, Filistin'de Yahudi halkı için bir ulusal yurt kurulmasını olumlu karşılıyor ve bu hakları kullanacaktır. Bu amaca ulaşılmasını kolaylaştırmak için en iyi çabayı göstereceğiz."* ifadesiyle başlamış ve süreç 1923 İngiltere mandası; 1936 Arap İsyanı; 1939 Yahudi Terör Kampanyası; 1947 BM Filistin Bölme Planı; 1947 Arap-İsrail Savaşı ve Nakba; 1949 Gazze Şeridi'nin Mısır Kontrolü; 1964 Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ); 1967 Altı Gün Savaşı veya Üçüncü Arap-İsrail Savaşı; 1967 Filistin Kurtuluşu Halk Cephesi; 1973 Yom Kippur Savaşı; 1978 Camp David Anlaşmaları; 1978 İsrail'in Lübnan'ı işgali; 1982 İsrail'in Lübnan'a İkinci İşgali; 1987 Birinci İntifada; 1987 Hamas; 1993 Oslo Anlaşmaları; 1995 Batı Şeria'nın Elektronik Çit Yapımı ve Bölünmesi; 1996 İlk Genel Seçimler; 2000 İkinci İntifada; 2005 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri; 2006 Yasama Seçimleri ve Fetih-Hamas Çatışması; 2007 Gazze Ablukası; 2008 İsrail'in Gazze Şeridi'ne saldırıları; 2018 Büyük Dönüş Yürüyüşü; 2021 Şeyh Jarrah Tahliyesi; 2023 Mescid-i Aksa Sel Operasyonu ile günümüze süregelmiştir.²⁰

İsrail hükümeti tarafından Filistin devleti topraklarının yıllardır devam eden işgali, aşağılanması ve bastırılması sonrasında Filistinli gençler tarafından başlatılan kitlesel bir ayaklanma intifada olarak tanımlanmıştır.²¹ İlk İntifada, 9 Aralık 1987'de bir İsrail kamyonunun Gazze'de dört Filistinliyi öldürdüğü ve bazılarının da yaralandığı tartışmalı trafik kazasının ardından başlamış²² ve birinci Körfez Savaşı'ndan sonra düzenlenen Madrid konferansının, Filistin-İsrail anlaşmazlığını çözmeye yönelik barış müzakere görüşmeleri sonucunda İsrail'in, Filistin Kurtuluş Örgütü'nü (FKÖ) Filistinlilerin temsilcisi olarak kabul ettiği ve FKÖ'nün silahlı direnişten vazgeçerek İsrail'e barış içinde yaşama hakkı tanıdığı Oslo Anlaşmasının 13 Eylül 1993'te imzalanmasıyla sona ermiştir.²³ İlk intifada; Filistin'deki halk tabanından gelen boykot kampanyalarının en önemlisini ve

¹⁷ Ahsen Yalın, "Aktivist Reklamlar," *Reklam Perspektifleri*, ed. Özge Uluğ Yurttaş (Ankara: Nobel Akademik, 2020), 1-33.

¹⁸ Ömer Aydınlioğlu ve Mert Susur, "Destek Olmak veya Ol(a)mamak: Marka Aktivizmi Bağlamında Bir Değerlendirme," *Erciyes İletişim Dergisi* 8, no. 2 (2021): 847-869.

¹⁹ Ilgar Seyidov ve Ebru Akçay, "Dijital Çağda Reklamın Aktivist Kullanımı: Finish Türkiye Reklamları Üzerine Bir İnceleme," *Stratejik İletişim Yönetimi Konferansları: Dijital Çağda Reklam Yönetimi* 4, (2021): 33-46.

²⁰ Burak Elmalı, *From Past to Present: The Israeli-Palestinian Conflict*, İstanbul: TRT World Research Centre, (2023): 6-10.

²¹ Edward Said, "Intifada and Independence," *Social Text*, no.22 (1989): 23-39.

²² Hanna Siniora, "An Analysis of the Current Revolt," *Journal of Palestine Studies* 17, no. 3 (1988): 3-13.

²³ Edgar O'Ballance, "The Oslo Accords," *The Palestinian Intifada*, ed. Edgar O'Ballance (London: MacMillan, 1998), 165.

özellikle küresel boykot, tecrit ve yaptırım (BDS) hareketinin tarihsel bağlamını oluşturmuştur.²⁴ İlk intifada hareketi sonucunda oluşan zorlu barış sürecinin olumsuz ilerlemesi bir sonraki halk ayaklanmasına neden olmuştur. İkinci İntifada, 28 Eylül 2000'de Kudüs'te İsrail muhalefet lideri Ariel Şaron'un Yahudilerce Tapınak Tepesi olarak bilinen ve Müslümanların kutsalı olan Harem-i Şerif, El-Aksa Camii'ni ziyaret ettiği günün sonunda Filistinli aktivistlere ve ibadet eden halka silahlı ateş açarak güç gösterisi ve kışkırtmada bulunması, Filistin halkının işgale karşı ayaklanma hareketlerine neden olmasıyla başlamış²⁵ ve Mısır'da düzenlenen Şarm El-Şeyh Zirvesi'nde, İsrail Başbakanı Ariel Şaron ve Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın, 8 Şubat 2005 tarihinde şiddete son vermek amacıyla ateşkes anlaşması imzalamalarıyla sona ermiştir.²⁶ İlk intifada Oslo Anlaşmasının ve İkinci İntifada Şarm El Şeyh barış süreçlerinin ardından BDS girişimleri İsrail'e sıklıkla baskı yapmanın yenilikçi ve etkili bir yolu olmuştur. BDS, Orta Doğu'daki devletlerin İsrail ile 1948'den Oslo Süreci'ne kadar olan ilişkilerini belirlemiştir. İsrail'in boykot kampanyalarıyla tecrit edilmesi yeni bir yöntem olmamasına rağmen güçsüz bir sistemle de olsa günümüzde devam etmektedir. Dolayısıyla BDS hareketini güçlendirmek ve dayanışma eylemini ileriye taşıyan stratejileri desteklemek önemli olmaktadır.²⁷

Filistin direnişi, İsrail işgaline karşı ikinci intifadanın sona ermesinden sonra İsrail'e karşı küresel Boykot, Tecrit ve Yaptırım (BDS) kampanyasıyla desteklenmiştir. Filistin sivil toplumu tarafından, 2004 yılında İsrail'e karşı Akademik ve Kültürel Boykot için Filistin Kampanyası (PACBI) kurulmuştur. Güney Afrika'daki ırkçı politik sistem "apartheid" yönetimine karşı Boykot, Tasfiye ve Yaptırım hareketini örnek model alan PACBI, kuruluş beyanında İsrail akademik ve kültürel kurumlarının, Filistin'in açık veya örtük olarak üç yönde işgal edilmesini desteklediğini ileri sürmüştür.²⁸ PACBI, 2004 yılında akademisyenlere ve sanatçılara, İsrail'e yönelik uluslararası hukuka uyum sağlayana kadar akademik ve kültürel boykot uygulanması çağrısında bulunmuştur.²⁹

1. Filistin halkının, etnik temizlik ve mülksüzleştirme sorunu olan Nakba sorumluluğunu inkâr etmek ve mültecilerin ve sürgünlerin uluslararası hukukta şart koşulan ve korunan kabul edilmiş devredilemez haklarını reddetmek. BM'nin 194 sayılı Kararında belirtilen, Filistinli mültecilerin evlerine ve mülklerine dönme haklarına saygı göstermek, korumak ve desteklemek.
2. Batı Şeria'nın (Doğu Kudüs dâhil) ve Gazze'nin 1967'den beri uluslararası hukuka ve BM kararlarına aykırı olarak askeri işgali ve sömürgeleştirmek. 1967 Haziranda

²⁴ Sunaina Maira, *Boycott! The Academy and Justice for Palestine*, (California: University of California Press, 2018), 44.

²⁵ Mouin Rabbani, "Envai Çeşit Başarısızlık: Oslo ve El-Aksa İntifadası," *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek*, ed. Roana Carey (İstanbul: Everest Yayınları, 2022), 561.

²⁶ Nesrin Kenar, "İsrail 2005." *Ortadoğu Yıllığı 2005*, ed. Kemal İnâat ve Ali Balcı (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2006), 175.

²⁷ Filistin BDS Ulusal Komitesi, "Towards a Global Movement: A Framework for Today's Anti-Apartheid Activism," <https://bdsmovement.net/>, 2007: 15, (Son Erişim Tarihi: 7 Eylül 2024).

²⁸ Bill V. Mullen, "Palestine, Boycott, and Academic Freedom: A Reassessment Introduction," *AAUP Journal of Academic Freedom* 4, (2013): 1-5.

²⁹ Philip Marfleet, "Palestine: Boycott, Localism, and Global Activism," *Boycotts Past and Present-From the American Revolution to the Campaign to Boycott Israel*, ed. David Feldman (London: Palgrave Macmillan, 2019), 262.

işgal edilen tüm Arap topraklarının işgaline ve sömürgeleştirilmesine son vermek ve ırk ayrımı duvarını yıkmak.

3. Filistinli vatandaşlara yönelik, Güney Afrika'daki feshedilmiş ırkçı sisteme benzer şekilde köklü ırk ayrımcılığı sistemi uygulamak. İsrail'in, Arap-Filistin vatandaşlarına tam eşitlik temel haklarını korumak.

İsrail ARGE'sini sonlandıramamasına rağmen Akademik boykot, İsrail üniversitelerinin ideolojik, altyapısal, teknik, psikolojik ve askeri destek işgaline dikkat çekmiş olması, İsrail dışındaki bilim insanlarının İsrail kurumlarıyla işbirliği yaparak zulme ikinci bir suç ortağı olmak isteyip istemediklerini sorgulatmıştır. Kültür ve spor boykotu, Filistin'in uluslararası destek ağını güçlendirmiş olması, İsrail'in Filistin soykırımına farkındalık oluşturmuştur. Yatırımdan çekilme Filistin'de üretilen malların İsrail'e ticaretini yasaklamış olması İsrail menşeli kuruluşlara "ekonomik terörizm" ile ağır darbe vurmuştur.³⁰ Filistin-İsrail sorununu adaletle üç strateji çözmeyi sağlayabilmektedir.³¹

1. Birleşmiş Milletler: ABD tarafından veto edilmesine rağmen Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul kararları aracılığıyla sürekli arabuluculuk.
2. Aktivizm: Vatandaşların şiddet içermeyen sürekli demokratik protesto eylemleri.
3. Boykot, Yatırımdan Çekilme ve Yaptırımlar (BDS): İsrail kurumlarının süreli veya süresiz şekilde çözüme ulaşana kadar hedef alınması.

Filistin aktivizminde BDS hareketi; Filistin'in İsrail'e karşı mücadelesinde yeni ve farklı bir yaklaşım olarak, Filistinliler ve dayanışma aktivistlerinin yerelden küresele, yer ve zamandan bağımsız, yatay ve dikey örgütlü, geniş ağı ve merkezi olmayan bir sistemdir. BDS hareketi, İsrail'in Filistin'e zulmüne son vermesini garanti etmemekte fakat Filistin-İsrail çatışmasının gelecekteki dinamiklerini etkileyerek Filistin'de adaleti tesis edecek koşullara zemin hazırlamaya çalışmaktadır.³² BDS hareketinde, yaptırım etkili olmamasına rağmen yatırımdan çekilme ve boykot etkili olmaktadır.³³

İslam dini kuralları, Kuran-ı Kerim ayetleri ve Hz. Muhammed (S.A.V) hadisleri İsrail menşeli markaların boykot edilmesini onaylamaktadır. İslam dini, inanç ile tüketici davranışını düzenlemekte; Müslümanlar Filistin mücadelesine yükümlülüğü ekonomik araçlarla gerçekleştirmekte; boykotu dini bir zorunluluk olarak göstermekte; bireysel davranışın yanı sıra siyasi aktivizmi teşvik etmekte; siyasi ve diplomatik tedbirleri birleştirerek ekonomi aracılığıyla Filistin davasını bütünsel bir yaklaşımla desteklemektedir.³⁴ İslam hukuku, Müslümanları İsrail menşeli ürün ve hizmet markalarını boykot etmekte yükümlü kılmakta ve Müslümanların Filistin hakları için mücadele etmelerine yardımcı olması açısından boykot önemli olmaktadır.³⁵

³⁰ Hickey, and Marfleet, "The "South Africa moment": Palestine, Israel and The Boycott," 31-55.

³¹ Timothy Rodriguez, "Resolving the Israel-Palestine Conflict with Activism," *Journal of Social Justice* 3, no. 1 (2013): 9.

³² Morrison, "The Boycott, Divestment, and Sanctions Movement: Activism Across Borders for Palestinian Justice," 233.

³³ Rodriguez, "Resolving the Israel-Palestine Conflict with Activism," 9.

³⁴ Pratama, "Revisiting The Thought of Yusuf Al-Qaradawi on The Boycott of Pro-Israel Brands," 50.

³⁵ Yunus, Ghani, Man, Mohamad, and Wan Chik, "An Analysis of Fiqh al-Waqi' (An Understanding of Contemporary Problems) on the Ruling of Compulsory Boycott of KFC (Malaysia)," 201.

Bu bağlamda Tunuslu tüketicilerin, İsrail menşeli gıda ürünü Coca-Cola markasını boykotunun en önemli belirleyicilerinden biri olan dindarlık, marka boykotuna katılım kararını etkileyen en güçlü faktör olmuş; boykot kararı marka tutumunu olumsuz etkilemiş; marka sadakati, boykota katılma kararını olumsuz etkilemiş ve dindarlığı ılımlaştırmıştır.³⁶ Endonezyalı bireylerin İsrail menşeli markalara yönelik tüketici düşmanlığı boykota katılımı, boykot motivasyonunu ve satın alma isteksizliğini olumlu yönde etkilemiş; boykota katılım, satın alma isteğini olumsuz etkilerken, satın alma isteksizliğini olumlu yönde etkilemiştir.³⁷ İsraili tüketiciler, İsrail menşeli gıda üretici ve perakendeci Tnuva, Strauss ve Tara markalarının lor peyniri ürünlerine %40 oranda yapılan fiyat zammını geri almaları amacıyla sosyal medyanın Facebook mecrasında güçlü bir şekilde çevrim içi örgütlenme sağlayarak boykot gerçekleştirmiş ve sonuç olarak ekonomik aktivizm hareketiyle İsraili tüketiciler hızlı bir şekilde fiyatları %24 oranında düşmesini ve yaklaşık altı yıl kadar fiyatların düşük kalmasını sağlamıştır.³⁸ Dolayısıyla İsraili tüketiciler, İsrail menşeli gıda ürünü markalarına karşı satın almama “boykot” ya da satın alma “buycott” politik eylemlerini; öncelikle sadece doğrudan ekonomik motivasyonlarla değil, aynı zamanda daha geniş toplumsal, kültürel ve politik bağlamlarda şekillenen ve sonrasında üreten tüketicinin pasif olmaktan aktif olmaya dönüşümüyle güç kazandıkları aktivizm hareketiyle gerçekleştirmiştir.³⁹ Malezyalı tüketiciler, İsrail menşeli Victoria’s Secret, Starbucks, McDonald’s, Nestle, Tesco, Coca-Cola, Levi’s, L’Oreal, Garnier, La Senza, Johnson and Johnson, MAC, Danone, Maybelline, Kotex, Bobbi Brown ve Marks and Spencer markalarını; boykota yönelik tutumlar ve boykota katılma niyeti arasında olumlu bir ilişki olması; öznel normların, katılımcıların boykota katılma niyetleri üzerinde önemli bir etkisi olması; boykota yönelik algılanan davranışsal kontrolün, yüksek algılanan davranışsal kontrolün daha yüksek boykota katılma niyetini sağlaması nedenleriyle boykot etmiştir.⁴⁰ Tüketiciler, Almanya menşeli spor ürünü PUMA markasını, Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği (FIFA) ve Avrupa Futbol Federasyonları Birliği (UEFA) organizasyonunda desteklenen İsrail Futbol Federasyonu (IFA), İsrail’in Filistin devletinin topraklarını yasa dışı işgal eylemlerini meşrulaştırmasına sponsor olması ve Filistin futbolunun gelişimini kısıtlaması nedeniyle, “PUMA Boykot” kampanyasıyla boykot etmiştir.⁴¹ Endonezyalı internet kullanıcısı tüketiciler Endonezya menşeli ESQA ve Rose All Day kozmetik markaları sahiplerinin, İsraili bir aktristin açık İsrail destekli paylaşımını beğenmeleri, uluslararası jeopolitik ilişkilerde İsrail yanlısı olmaları nedeniyle sosyal medyada markayı boykot etmiştir.⁴²

³⁶ Dekhil, Jridi, and Farhat, “Effect of Religiosity on The Decision to Participate in A Boycott The Moderating Effect of Brand Loyalty-The Case of Coca-Cola,” 320.

³⁷ Suhud, “Purchase Willingness and Unwillingness of Indonesian Consumers on Israeli Products,” 175-182.

³⁸ Hendel, Lach, and Spiegel, “Consumers’ Activism: The Cottage Cheeseboycott,” 994.

³⁹ Herskovitz, “Not Buying Cottage Cheese”: Motivations for Consumer Protest-the Case of the 2011 Protest in Israel,” 482.

⁴⁰ Hamzah, and Mustafa, “Exploring Consumer Boycott Intelligence Towards Israel-Related Companies in Malaysia An Integration of the Theory of Planned Behaviour With Transtheoretical Stages of Change,” 220.

⁴¹ Dart, “Giving PUMA The Boot” A Case Study of a Contemporary Consumer Sports Boycott,” 278-294.

⁴² Nazahra, “Analysis of Public Responses to Political Controversies in The Beauty Industry: A Case Study of Rose All Day and Esqa Brand Owners in Support of Israel,” 350-354.

Ulusal alanyazında ise marka ve boykot ilişkisini araştıran çalışmalar bulunmaktadır. Müslümanlar, İsrail menşeli markaların savaşı destekleyen ve Filistin'e soykırım uygulanmasına potansiyel veya gerçekten zarar veren şirketlere karşı boykot çağrılarını önemsemek, ekonomik boykotları sürdürmek, toplumsal güç kazanmak ve düşmanı zayıflatmak amacıyla dini, ahlaki ve toplumsal yükümlülüklerini yerine getirmelidir.⁴³ Türk tüketiciler, İsrail menşeli markalara yönelik boykot kampanyasına dini ve milli duyguların etkisiyle katılmış, boykot kampanyasını desteklemiş ve amacına ulaşacağını düşünmüş, boykot tutumları üzerinde tüketici düşmanlığı etkili olmuştur.⁴⁴ Türk tüketiciler perakende, gıda ve içecek, bankacılık ve finans, e-ticaret, medya ve reklamcılık, ulaşım, yerel yönetimler, sağlık, bilişim, neşriyat ve diğer sektörlerde İsrail menşeli ürün veya hizmet markalarının ikram edilmesini, indirimli satılmasını, satışını, televizyonda reklamlarının yapılmasını, TROY ödeme altyapısının olmamasını, Filistin temalı ürünlerin satıştan kaldırılmasını çevrim içi şikâyet tepkileriyle boykot etmişlerdir.⁴⁵

Türk tüketiciler, İsrail'in Filistin işgaline ve soykırımına sessiz kalarak tepki göstermeyen ve açık veya örtük desteklendiğini iddia ettikleri Türkiye'nin e-ticaret şirketi ve sitesi Trendyol ile İsrail menşeli McDonalds ve Starbucks markalarını, yeni medyanın X ve Instagram sosyal mecralarında açılan etiketlerle (hashtag) boykot etmiş ve söz konusu markaları Filistin'e yönelik insani söylemler ve hareketler gerçekleştirmiş olmakla birlikte kuruluşların politikalarını kamuoyu odaklı dönüştürmüştür.⁴⁶ Türk Tüketiciler, İspanyol menşeli Inditex grubuna ait olmasına rağmen giyim ürünü Zara markasını; "The Jacket" adlı yeni koleksiyonuna ait fotoğraflarında, yüksek bir kaldırıcın ucuna zincirle asılı tahta kutunun, bir tabutu; tamamen siyah giyimli canlı bir mankenin, kötülüğü; beyaz parşömen kâğıda sarılı cansız mankenin, kefene sarılı bir insanı temsil eden göstergelerinin, İsrail'in Filistin'i işgaline ve soykırıma göndermelerini içeren görsellerinin sosyal medyada paylaşımı sonrasında, X ve Instagram sosyal mecralarında dijital aktivizmle boykot etmesi neticesinde; Zara markası reklam kampanyasını durdurmuş ve kamuoyuna özürlerini sunduğunu açıklamıştır.⁴⁷ Boğaziçi Küresel İlişkiler Merkezi Kurumu tarafından üretilen İsrail menşeli kozmetik ürünü Loreal Paris, spor ürünü Puma, gıda ürünü McDonalds ve içecek ürünü Starbucks markalarını boykot eden dört reklam afişinin göstergebilimsel analizle incelenmesi sonucunda; metinsel bağlamda etiket kullanımıyla dijital aktivizm amaçlanmış, Türkçe ve İngilizce etiketlerin kullanımıyla küresel bir boykot çağrısı yapılmış, olumlu cümlelerle doğru bilinç ve davranış vurgulanmış; görsel bağlamda

⁴³ Naim Hank, "İslam Hukuku Açısından Ekonomik Boykot: Aksa Tufanı Sonrası Boykot Uygulamaları Özelinde," *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11, no. 2 (2024): 531-556.

⁴⁴ Özlem Duğan, Haydar Hoşgör, Merve Kaya, Mustafa Demirel, Özlem Can ve Seda Akçalı, "İsrail-Filistin Savaşı Kapsamında Tüketici Düşmanlığının Boykot Tutumuna Etkisi," *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi (İSAÜİÇDER)* 13, no. 25 (2024): 20.

⁴⁵ Hoşgör, ve Sezgin, "İsrail Menşeli Ürün ve Hizmetlere Yönelik E-Boykot Söylemlerinin Çevrimiçi Bir Şikâyet Portalı Üzerinden İncelenmesi," 115.

⁴⁶ Mustafa Aydın ve Aşina Özdemir, "Yeni Medya; Çevrimiçi Boykot ve Buycott'u Anlamak," *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, no. Özel Sayı (2024): 1-15.

⁴⁷ Nagihan Tufan Yeniçikti ve Rabia Ay, "Sosyal Medyada Marka Karşıtı Aktivizm: Zara Örneği," *Yeni Medya* 17, no. 2 (2024): 216-236.

kırmızı dikkat çekmiş, İsrail işgali ve Filistin soykırımı algısı oluşturmuştur.⁴⁸ Y ve Z kuşaklarının aktivist reklamlara yönelik tutumu ile reklama yönelik tutum ve satın alma niyeti arasında olumlu bir ilişki olduğu ve reklama yönelik tutum oluşturan reklam değeri, güvenilirlik, bilgilendirme, aldatma, eğlendirme, rahatsız etme değişkenleri ile aktivist reklama yönelik tutum ve satın alma niyeti arasında olumlu ilişkiler bulunmuştur.⁴⁹ Kadın tüketicilerin, İsrail menşeli markalara yönelik belirgin boykot eğilimleri ve çevrim içi sosyal etkileşimleri, İsrail menşeli markaların satın alınmasını olumsuz etkilemiştir.⁵⁰

Aktivizm ve Reklam İlişkiselliği: Aktivist Reklam

Fransızca isim “Activiste” ve “Activisme” kelimeleri aktivizmin destekçisi ve özellikle politik ve sosyal alanda doğrudan eylemi destekleyen davranış sistemi ile yaşamın ve eylemin gerekliliklerini ön plana çıkaran ve aşırı katı ilkelerle gereken uzlaşmaları ön plana çıkaran ahlaki tutum⁵¹ tanımlaması ile İngilizce isim “Activist” ve “Activism” kelimeleri özellikle belirli amaçları olan bir örgütün üyesi olarak siyasi veya sosyal değişimi sağlamak için çalışan kişi⁵² tanımlamasının, kavramsal karşılıkları olan Türkçe isim “Etkinci” ve “Etkincilik” kelimeleri, etkincilik taraftarı kimse ve bütün varlığın etkinlik olduğunu, etkinliğin bir taşıyıcıyı gerektirmediğini ileri süren öğreti, aktivizm⁵³ ve toplumsal veya politik değişim meydana getirmek, belirli sorunlara dikkat çekmek için özel amaçlı etkinlik gerçekleştirmek ve insan hayatı ve düşüncesinde başlıca gerçekliğin etki ve eylem olduğunu öne süren öğreti ve dünya görüşünü⁵⁴ ifade etmektedir.

Türkçe alanyazın çalışmalarında aktivizm kelimesinin, “eylemcilik” ve “etkincilik” kelimeleriyle kavramsallaştırıldığı okunmaktadır. Lakin kelimelerin teorik olarak sözlük anlamları ile pratik olarak hayatta kullanımı sonucunda oluşan anlam arasında farklılıklar oluşmaktadır. Genellikle eylemcilik kelimesi Türkçe’de hem sokağı hem de sürekli aktif olma durumunu çağrıştırmaya rağmen, sokak aktivizmin tek yolu olmamakla birlikte, sürekli aktif olmak da tek aktivizm biçimi olmamaktadır.⁵⁵ Dolayısıyla aktivizm eylem biçimleri; siyasal aktivizm, dijital aktivizm, sanatsal aktivizm, bilimsel aktivizm, ekonomik aktivizm⁵⁶ ve reklam aktivizmi⁵⁷ pratikleriyle gerçekleşmektedir. Bu bağlamda aktivizmin yollarından biri olarak reklam ve aktivizm biçimi olarak aktivist reklamlar bir ekonomik etki oluşturmayı amaçlayan eylemi ifade etmektedir. Aktivizmin bir formu olarak aktivist reklam; klişe ve pozitivist reklam anlayışını reddederek, sosyal sorumluluk odağında

⁴⁸ Burcu Öksüz ve Fatma Şendoğan, “Sinik Tüketici Davranışı olarak Boykot: İsrail Destekçisi Olarak Görülen Markalara Yönelik Hazırlanan Boykot Afişleri Üzerinden Göstergebilimsel Bir Analiz,” *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12, no. 2 (2024): 485-506.

⁴⁹ Hülya Uğur ve Nurhan Zeynep Tosun, “Aktivist Reklamlara Yönelik Y ve Z Kuşağının Tutumunun Satın Alma Niyetine Etkisi,” *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, no. 12 (2024): 295-325.

⁵⁰ Zeynep Ekmekçi, “Dijital Çağda Kadının Gücü: Boykot ve Satın Alma Kararında Çevrim İçi Sosyal Karşılaştırma,” *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11, no. Filistin Özel Sayısı (2025): 106-124.

⁵¹ Lexis Larousse Fransızca Türkçe Sözlük, *Lexis Larousse Fransızca Türkçe Sözlük* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017), 38.

⁵² Oxford Advanced Learner's Dictionary, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. 7 (Oxford: Oxford University Press, 2006), 15.

⁵³ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Basım Evi, 1998), 740.

⁵⁴ TDK, “*Türk Dil Kurumu*,” <https://sozluk.gov.tr>, (Son Erişim Tarihi: 28 Mayıs 2024).

⁵⁵ Asef Bayat, *Ortadoğu’da Maduniyet Toplumsal Hareketler ve Siyaset* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 69.

⁵⁶ Yalın, “Aktivist Reklamlar,” *Reklam Perspektifleri*, 16.

⁵⁷ Oliviero Toscani, *Reklam Bize Sırttan Bir Leştir* (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1996)

toplumsal farkındalık oluşturacak yaratıcı ve eleştirel reklamcılık fikrini kabul eden Oliviero Toscani⁵⁸ tarafından ortaya konulan bir reklamcılık yaklaşımıdır.

Toscani ve Filistin arasındaki ilişkisellik 1994'te ilk tartışmalı reklam kampanyası olan Benetton markasının katalog fotoğrafı çekimlerini yapmak için Gazze'ye gitmesiyle başlamıştır. Toscani giysiler ve kamera donanımlarıyla Tel Aviv'e ilk vardığında, Gazze'ye giriş izni alması gerekmiştir. Toscani, İsraililerin kıskançlık göstermeleri ve Filistinlilerin fotoğraflarının çekiminden rahatsız olmalarına cevaben, "*Filistinlilerin bugünün Yahudileri sayıldığını, topraklarının olmadığını, dört bir yana dağılmış durumda olduklarını*" söylemiştir. Toscani Gazze'de Bayan Arafat ile tanışmış ve birlikte yetimler yuvasında İsrail tarafından Sabra ve Şatila katliamında aileleri öldürülmüş Filistinli çocukları ziyaret etmiştir. Toscani, tanınmış Filistin devletinin anormal algısını değiştirmek amacıyla, çocuklar, yorgun kadınlar, nineler, güleç kızlar ve halkın gözlerinin gururla ve ülkenin ilk futbol takımının kendine güvenerek baktığı, günlük yaşamdan sahneleri normal gösteren ve Filistin devletinin tanınmasını sadece varlıklarıyla ve yaşama istekleriyle gerçekleştirmiş insanlardan oluşan bir portreler dizisi olarak çektiği barışı destekleyen fotoğrafları, birkaç Avrupa gazetesinin magazin sayfalarında röportaj gibi yayınlanmış ve sonrasında akıllara gelen, "*bir giysi kataloğu niçin aynı zamanda bir tanıklık, bir halkın umudu ve direnişi konusunda bir belge olmasın?*" sorusu aktivist reklamı⁵⁹ önemli kılmıştır.

Aktivist reklam; tüketici bireyin reklam veren yerine reklam mesajına odaklanarak, genellikle keskin mizah ya da alaycı anlatım biçimiyle, markayı beğenme davranışıyla tanıtmak ve desteğe ihtiyacı olan markaların değerini artırmak ya da markayı onaylamama davranışıyla engellemek ve samimiyetsiz olan markaların değerini azaltmak amacıyla algı değiştiren iletişimidir.⁶⁰ Marka aktivizminin bir formu olan aktivist reklam; bir davayı desteklemek, farkındalık yaratmak, davranış değişikliğini teşvik etmek ve sosyopolitik değişimi sağlamak amacıyla yürütülen girişimlerdir. Bu tür girişimler aynı zamanda markaya, desteklediği davayla ilişkilendirilmesi sayesinde tüketici takdiri yoluyla itibar ve ekonomik fayda kazandırmayı da hedeflemektedir. Marka aktivizmi, amaç ve değer odaklı olup genellikle tartışmalı sosyopolitik bir konu, dava, hayır kurumu veya etkinlik etrafında şekillenmektedir. Konular; sosyal, politik, çevresel, hukuki, ekonomi, iş dünyasıyla ilgili olabilmekte ve bu konular ilerici ya da muhafazakâr bir bakış açısıyla ele alınabilmektedir. Etkili marka aktivizmi, markanın verdiği mesajlar ile gerçek uygulamaları arasında tutarlı bir uyum olmasını gerektirmektedir.⁶¹

Algıları değiştirme arzusuyla motive olan tüketiciler "aktivist reklamlar" yaratma eğiliminde olmaktadır. Tüketici markayı tanıtmak ya da parçalamak amacıyla reklamın üretiminden ziyade reklam mesajının değişimini ortaya çıkarmak amacıyla tasarlanan bilgi, görüntü, çağrışıma odaklanmaktadır. Markanın tanıtımı amacıyla üretilen videoların tarzı gerçekçi ya da mizahi olurken, markanın parçalanması amacıyla tasarlanan videoların formatı genellikle hiciv ya da parodi olmaktadır. Tüketici genellikle iki farklı

⁵⁸ Toscani, *Reklam Bize Sırtan Bir Leştir*, 20–34.

⁵⁹ Toscani, *Reklam Bize Sırtan Bir Leştir*, 39–40.

⁶⁰ Berthon, Pitt, and Campbell, "Ad Lib: When Customers Create the Ad," 22.

⁶¹ Jessica Vredenburg, Sommer Kapitan, Amanda Spry ve Joya A Kemper, "Brands Taking a Stand: Authentic Brand Activism or Woke Washing?," *Journal of Public Policy & Marketing* 39, no. 4 (2020): 446.

türde “sorunlu marka” türlerini hedef almaktadır. Birincisi; insanların bir şekilde samimiyetsiz olarak gördüğü markalar ve ikincisi insanların desteğe ihtiyaç duyduğunu düşündüğü markalardır. Markayı tanıtmak için tasarlanan reklamlar onaylanabilir fakat aktivistler göz önüne alındığında bu stratejinin dikkatli kullanılması gerekmektedir.⁶²

Aktivist reklam, tüketici bireylerin diğer markaların değerlerini tartışmadan rakip bir markanın çevrimiçi tanıtımına yönelmelerine neden olmakta ve reklamdaki göstergelerden rahatsızlık duymaları, marka değiştirme niyeti oluşturabilecek bir strateji olarak kullanılabilir.⁶³ Tüketici bireyler aktivist reklam mesajlarına yönelik duyarlılık göstermekte, aktivist reklam mesajını yorumlarla desteklemekte ve buna bağlı olarak şirketin toplumsal meseleye ilişkin duruşu daha fazla beğeni almaktadır. Tüketici bireyler olumsuz duygularını ifade ederek sosyal olgu veya olayla ilişkili markaya ve standartlaştırılmış reklam stratejisine karşı çıkmaktadır. Hedef kitle olan tüketici bireylerin tercihleri ve fikirleriyle çelişen markanın reklam stratejisi etkisiz olmaktadır. Çok uluslu şirketler, markalarını sürekli olarak sosyal bir amaç ile ilişkilendirdiğinde, mesajlarının yanlış anlaşılmasını ve olumsuz tüketici tepkilerini tetiklemeyi önlemek için reklam pratiklerini dikkatli bir şekilde tasarlamalıdır. Bunu başarmak için, çok uluslu şirketlerin, aktivist reklam kampanyalarının tasarımını ve uygulamasını yerel tüketici içgörülerıyla zenginleştirebilecek yerel reklam ve pazarlama araştırma ajansları gibi güvenilir yerel ortaklar belirlemesi gerekir. Ayrıca, tüketicilerin sosyal konulara yönelik tutumları farklı ulusal bağlamlar arasında farklılık gösterebileceğinden ve markayı sürekli olarak sosyal bir amaçla ilişkilendirmek pazarlama iletişiminin stratejik bir yönü olduğundan, pazarı yönlendiren bir felsefe uluslararası ortamlarda önemli riskler oluşturabilir. Bir şirketin toplumsal bir soruna karşı tutumu, yalnızca tüketicilerin ilişki kurabileceği veya kuramayacağı bir stratejik konumlandırma meselesi değildir. Toplumsal değerler bireylerin, şirketlerin ve kurumların dünya görüşlerini gösterdiğinden, şirketin bakış açısına karşı çıkan tüketiciler, marka tercihlerini değiştirmenin ötesine geçen şekillerde olumsuz ağızdan ağza pazarlama, halk protestoları, şirketleri tüketici derneklerine bildirme, ticari kuruluşlara karşı yasal işlem başlatılması gibi olumsuz tepkiler verebilir.⁶⁴

Aktivist reklam, tüketime odaklanan ve ihtiyaçtan çok daha fazlasını tükettirmeyi amaç edinen reklamın teori ve pratiğini sorgulamakta; geçmiş, bugün ve gelecek zamanlardaki sorunların oluşumunda önemli bir araç olan reklamı, satma amacını gerçekleştirilmesiyle birlikte iyi söylemlerde bulunması toplumsal sorunların çözümüne katkı sağlamakta; günümüzde ulaşılan olumsuz durumu, gelecekte olumluya dönüştürmesi için reklamı bir araç yapmakta; klişe reklamcılık yaklaşımını, bireysel sorgulama ve toplumsal anlayışı bilinçlendirme amacıyla değiştirmektedir.⁶⁵ Aktivist reklam, ürün ve hizmet markalarının bireysel, sosyal, toplumsal, çevresel, siyasal ve ekonomik sorunlara konu olan olaylara karşı bir duruş göstermesiyle dikkat çekerek farkındalık oluşturmakta; markanın tüketici bireyin zihnindeki algıyı yanlıştan doğruya ve imajı olumsuzdan olumluya

⁶² Berthon, Pitt, and Campbell, “Ad Lib: When Customers Create the Ad,” 23.

⁶³ Kelly, and Yoon, “Corporate Brand Activism: An Exploration of Advertising Polysemy and Online Interpretive Communities,” 6.

⁶⁴ Livas, Theofanidis, and Karali, “Consumer Sentiment Toward International Activist Advertising,” 256.

⁶⁵ Yalın, “Aktivist Reklamlar,” *Reklam Perspektifleri*, 30.

dönüştürmekte; tüketici bireylerin markanın ürün ve hizmetlerine yönelik protesto ve boykot hareketlerine katılım sağlayarak destek olmasını ya da olmamasını sağlamaktadır.⁶⁶ Aktivist reklam, çevresel bir problem bağlamında küresel su krizi konusunu Türkiye'nin "su yoksulu" bir ülke olma riskine bağlı olarak su kaynaklarının tükenmesi, su krizi ve su tasarrufunu temel sorunlar olarak irdeleyen Finish markasının reklamlarında su yönetiminin sürdürülebilirliğine odaklanarak tüketicileri su tasarrufu hareketine geçmek, su israfını önlemek için su tüketim alışkanlıklarını değiştirmek, su tasarrufunda topyekûn bir mücadele yapmak söylemleriyle ikna etmeye çalışmaktadır.⁶⁷

Aktivist reklam, geleneksel reklamcılığın ötesine geçerek toplumsal sorunlara dikkat çekmek, farkındalık yaratmak ve bireylerde tutum değişikliği sağlamak amaçlı yenilikçi bir iletişim biçimidir. Bu yaklaşım, ürün ve hizmetlerin tanıtımını yapmakla birlikte; sosyal, çevresel, ekonomik ve politik meselelerde duyarlılık oluşturarak markaların toplumsal bir duruş sergilemesini sağlamaktadır. Toscani'nin özgünlük ve yaratıcılık odaklı reklam anlayışı, klişe ve pozitivist reklamcılık yöntemlerini reddederek sorumluluk ve eleştirel odaklı bir perspektif sunmaktadır. Aktivist reklam, genellikle mizah, hiciv ve çarpıcı görsellerle izleyiciyi provoke ederek, önemli sosyal mesajları etkili bir şekilde iletmektedir. Aktivist reklamın başarısı, yaratıcı tasarımıyla birlikte, hedef kitlenin inançları, değerleri ve davranışlarıyla uyumlu mesajlar içermesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, markalar aktivist reklam stratejilerini yerel dinamikler ve tüketici içgörülerini odağında tasarlamalıdır. Aktivist reklamlar, bireysel farkındalık oluşturarak toplumu bilinçlendirmekle birlikte, markaların toplum nezdinde sadece ticari kuruluşlar değil, ayrıca toplumsal fayda sağlayan aktörler olarak algılanmasını sağlamaktadır.

Metodoloji

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Çalışma Filistin-İsrail sorunu ilişkiseliliği bağlamında Filistin aktivizminin BDS hakereti ile İsrail menşeli ürün ya da hizmet markalarını boykot eden aktivist reklamı araştırmayı konu edinirken; aktivist reklamların bireyler üzerindeki markayı boykotu ve markayı satın almayı boykot davranışı ilişkisini açıklamaya çalışmaktadır. Çalışma son dönemde Filistin-İsrail sorunu bağlamında öne çıkan aktivizm ve boykot pratiklerini reklam ilişkisinde ele alması noktasında önemli olmaktadır.

Araştırmanın Problemi

Toplumsal dönüşüme destek olmak ya da karşı çıkmak amacıyla gösterilen çabaların tamamı aktivizm⁶⁸ doğasında eylemi ve eylemi eyleyeni içermektedir.⁶⁹ İsrail menşeli ürün ve hizmet markalarının reklamının, televizyonda yapılmasına şikâyetler aracılığıyla tepki gösteren⁷⁰ ve algıları değiştirme arzusuyla motive olarak "aktivist reklamlar" yaratma

⁶⁶ Aydınlioğlu ve Susur, "Destek Olmak veya Ol(a)mamak: Marka Aktivizmi Bağlamında Bir Değerlendirme," 861.

⁶⁷ Seyidov ve Akçay, "Dijital Çağda Reklamın Aktivist Kullanımı: Finish Türkiye Reklamları Üzerine Bir İnceleme," 45.

⁶⁸ Durmuş Gökhan Turhan, "Dijital Aktivizm," *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, no. 26 (2017): 27.

⁶⁹ Marcelo G. Svirsky, "Defining Activism," *Deleuze Studies* (Lawrence Erlbaum Associates), 2010: 166.

⁷⁰ Hoşgör ve Sezgin, "İsrail Menşeli Ürün ve Hizmetlere Yönelik E-Boykot Söylemlerinin Çevrimiçi Bir Şikâyet Portalı Üzerinden İncelenmesi," 117.

eğiliminde⁷¹ olan bireyler, Filistin aktivizminin boykot, tecrit ve yaptırım (BDS) hareketi bağlamında, İsrail menşeli ürün ya da hizmet markalarını boykot etme davranışını, aktivist reklam videoları üretme ve paylaşma biçimiyle sergilemektedirler. Bu bağlamda araştırmanın temel sorunsalı olan “Filistin Aktivizmi bağlamında İsrail menşeli ürün ve hizmet markalarını boykot eden aktivist reklam ve bireyler üzerindeki etkisi nedir?” sorusunun hipotezleri aşağıda serimlenmektedir:

H1: Aktivist reklam, pozitivist söylemli reklama karşı eleştirel söylem geliştirir.

H2: Aktivist reklam ve İsrail menşeli markayı boykot motivasyonu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Aktivist reklam ve İsrail menşeli markayı satın almayı boykot etmek arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın yöntemi; sosyal bilimin, insanların koşulları değiştirmelerine ve kendileri için daha iyi bir dünya inşa etmelerine yardımcı olmak amacıyla maddi dünyadaki gerçek yapıları ortaya çıkarmak için yüzeydeki yanılsamaların ötesine geçen eleştirel yaklaşım⁷² temelinde, reklamın gerçeklikle doğruyu ifade ettiği eleştiri ve eylem temelli bir bakış açısını benimseyen, reklamverenin içinde yaşadığı toplumun bir parçası olması ve bütünü oluşturan diğer parçaların yaşadığı sorunlara duyarsız kalmaması nedeniyle toplumsal konuları işleyen aktivist reklamcılık teorisi ve bağımsız değişkenleri⁷³, çevresel uyaranlar (U), organizmanın zihninde duygu ve düşünce üretmek (O) bireylerin davranışsal tepkilerini belirleyen (T) Uyaran-Organizma-Tepki modeli⁷⁴ ve nicel araştırma yöntemi anket tekniği⁷⁵ deseninde tasarlanmıştır. Evren ve örneklem yöntemi ise; olasılıklı olmayan evren ve örneklem tekniği ile olasılıklı evren ve örneklem tekniği⁷⁶ deseninde belirlenmiştir. Analiz yöntemi; nicel ham veri setinin SPSS 25 paket istatistik programında analiz yöntemiyle⁷⁷ tasarlanmıştır. Araştırma teorik uluslararası ve ulusal alan yazın okumaları ve ampirik araştırma yöntem ve tekniklerle sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi ile Sınırlılıkları

Çalışma, araştırmacının verileri nesne aracılığıyla öznenen elde etmesi nedeniyle deney uyararı evreni ve örneklemi ile katılımcı evreni ve örneklemi olmak üzere iki aşamalı belirlenmiştir.⁷⁸ Deney uyararı, olasılıklı olmayan örnekleme yönteminin amaçlı örnekleme tekniğine⁷⁹ göre; İsrail menşeli ürün ve hizmet markaları evreni içerisinden içecek sektörü

⁷¹ Berthon, Pitt, and Campbell, “Ad Lib: When Customers Create the Ad,” 23.

⁷² William Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (Ankara: Yayınodası, 2013), 110.

⁷³ Toscani, *Reklam Bize Sırtan Bir Leştir*, 19.

⁷⁴ Albert Mehrabian, and James Albert Russell, *An Approach to Environmental Psychology* (Massachusetts: The MIT Press, 1974).

⁷⁵ Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, 237.

⁷⁶ Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, 320-331.

⁷⁷ Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, 494.

⁷⁸ Alper Yılmaz, *Reklam ve Nörobilim TV Reklamlarına Yönelik Nörofizyolojik Tepkiler Üzerine Bir Araştırma* (Konya: Palet Yayınları, 2022), 231.

⁷⁹ Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, 320.

ürünü Pepsi markasını⁸⁰, boykot ederek tepki gösteren bireylerden⁸¹ dijital içerik üreticisi AlNaas⁸² tarafından üretilen aktivist video reklam⁸³ Boycott: Pepsi⁸⁴ uyararı seçilmiştir. Denek katılımcı, olasılıklı örneklem yönteminin basit rastlantısal örneklem tekniğine⁸⁵ ve 1.000.000 evren içerisinde %95 kesinlik düzeyinde ($\alpha=0.05$) 384 örneklem büyüklüğü⁸⁶ ile alanyazında en az 146 kişi⁸⁷ ve en çok 1216 kişi⁸⁸ referansında İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin illerinden $n=205$ (%45,4) erkek ve $n=247$ (%54,6) kadın olmak üzere toplam $n=452$ (%100) birey İnönü Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'ndan alınan 04.07.2024 tarihli ve E.459131 sayılı ve 2024/12-4 numaralı kurul onayı ile belirlenmiş ve veri toplama süreci 15.07.2024 ve 31.12.2024 tarihleri arasında sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Verileri

Araştırmanın Veri Setinin Üretimi

Aktivist reklamlar ve İsrail menşeli markaları, boykot etme ve satın almayı boykot etme ilişkisini araştırmak amacıyla nicel araştırma yönteminin anket tekniği formu; Toscani⁸⁹, Hoffmann ve arkadaşları⁹⁰ ve Suhud⁹¹ tarafından geliştirilmiş ölçeklerden A) demografik ve aktivist reklam izleme, B) aktivist reklam, C) marka boykot motivasyonu ve D) marka satın almayı boykot etme bölümlerinde 25 soru ifadesini beşli likert ölçeği ile derecelendiren "Aktivist Reklam ve Marka ile Satın Alma Boykotu Anket" ölçeği çevrim içi Google Formlar aracılığıyla hazırlanmış ve katılımcıların cevaplaması sonucunda nicel ham veri seti üretilmiştir. Aktivist Reklam ve Marka ile Satın Alma Boykotu Anket ölçeğinin Cronbach's alpha $\alpha=0.979$ değeri iç tutarlılığı, $\alpha=0.90$ değeri ile yüksek geçerlilik⁹² ve KMO and Bartlett's Test KMO=0.977 değeri güvenirliği, KMO ≥ 0.90 değeri ile mükemmel güvenirlik⁹³ göstermektedir.

⁸⁰ Haaretz, "PepsiCo Buys Israel's SodaStream for \$3.2 Billion," <https://www.haaretz.com/israel-news/business/2018-08-20/ty-article/pepsico-buys-israels-sodastream-for-3-2-billion/0000017f-decc-df62-a9ff-dedfb470000>, 20 Ağustos 2018, (Son Erişim Tarihi: 7 Ekim 2024).

⁸¹ Hoşgör ve Sezgin, "İsrail Menşeli Ürün ve Hizmetlere Yönelik E-Boykot Söylemlerinin Çevrimiçi Bir Şikâyet Portalı Üzerinden İncelenmesi," 117.

⁸² Al Jazeera, "Creator of viral boycott video talks about helping Palestinian cause," <https://www.aljazeera.com/program/newsfeed/2024/3/7/creator-of-viral-boycott-video-talks-about-helping-palestinian-cause>, (Son Erişim Tarihi: 5 Mart 2024).

⁸³ Berthon, Pitt, and Campbell, "Ad Lib: When Customers Create the Ad," 23.

⁸⁴ Mohammed AlNaas, "Boycott," 1dk. 30 sn., X (Twitter), (@mohammednaas22), <https://x.com/mohammednaas22/status/1763578622755971082>, 2 Mart, 2024, (Son Erişim Tarihi: 5 Mart 2024).

⁸⁵ Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, 331.

⁸⁶ Abdullah Can, *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. 5. (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 28.

⁸⁷ Suhud, "Purchase Willingness and Unwillingness of Indonesian Consumers on Israeli Products," 175-182.

⁸⁸ Jill Gabrielle Klein, N. Craig Smith ve Andrew John, "Why We Boycott: Consumer Motivations for Boycott Participation," *Journal of Marketing* 68, no.3 (2004): 92-109.

⁸⁹ Toscani, *Reklam Bize Sırtan Bir Leştir*.

⁹⁰ Stefan Hoffmann, Ingo Balderjahn, Barbara Seegebarth, Robert Mai ve Mathias Peyer, "Under Which Conditions Are Consumers Ready to Boycott or Buycott? The Roles of Hedonism and Simplicity," *Ecological Economics* 147, (2018): 172.

⁹¹ Suhud, "Purchase Willingness and Unwillingness of Indonesian Consumers on Israeli Products," 179.

⁹² David L. Streiner, "Starting at the Beginning: An Introduction to Coefficient Alpha and Internal Consistency," *Journal of Personality Assessment* 80, no. 1 (2003): 102.

⁹³ Andy Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics* (London: SAGE Publications, 2024), 844.

Araştırmanın Veri Setinin Analizi

Aktivist Reklam ve Marka ile Satın Alma Boykot ölçeği ile elde edilen ham nicel veri setine SPSS 25 paket istatistik programında; H1 hipotezini test etmek için faktör analizi ve H2 hipotezi ile H3 hipotezini test etmek amacıyla ikili korelasyon analizi yapılmıştır.

*Araştırmanın Bulguları**Araştırmanın Demografik ve Aktivist Reklam İzleme Bulguları*

Tablo 1. Katılımcıların demografik verilerinin analizi

Değişkenler	Bileşenler	f	%
Cinsiyet	Kadın	247	54,6
	Erkek	205	45,4
Yaş	Mean	28,6	-
	Minimum	14	-
	Maximum	61	-
Eğitim	Doktora	27	6,0
	Yüksek Lisans	43	9,5
	Lisans	295	65,3
	Ön Lisans	46	10,2
	Lise	41	9,1
Medeni Durum	Bekâr	300	66,4
	Evli	152	33,6
Gelir Düzeyi	Asgari Ücret Üstü	185	40,9
	Asgari Ücret	7	1,5
	Asgari Ücret Altı	260	57,5
	Toplam	452	100,0

Tablo 1 Katılımcıların (A) demografik verilerinin analizi; cinsiyeti %54,6 (n=247 kişi) kadın ve %45,4 (n=205 kişi) erkek; yaşı en az 14 ve en fazla 61 ile ortalama 28,61 yaşında; eğitim düzeyi %65,3 (n=295 kişi) lisans, %10,2 (n=46 kişi) ön lisans, %9,5 (n=43 kişi) yüksek lisans, %9,1 (41 kişi) lise, %6 (n=27 kişi) doktora mezuniyetine sahip; medeni durumu %33,6 (n=152) evli ve %66,4 (n=300) bekâr ve gelir düzeyi %57,5 (n=260) asgari ücret altı, %40,9 (n=185) asgari ücret üstü ve %1,5 (n=7) asgari ücret seviyelerinde olan geçerli gözlem sayısı (%100) n=452 kişiden oluştuğunu göstermektedir.

Tablo 2. Katılımcıların aktivist reklam izleme davranışı verilerinin analizi

Değişkenler	Bileşenler	f	%
Reklamı İzleme Davranışı	Evet	133	29,4
	Hayır	319	70,6
Reklamı İzleme Mecrası	Televizyon	3	,7
	Youtube	50	11,1
	Instagram	63	13,9
	Facebook	3	,7

TikTok	4	,9
X	5	1,1
WhatsApp	5	1,1
Daha Önce İzlemedim	319	70,6
Toplam	452	100,0

Tablo 2 Katılımcıların aktivist reklamı izleme analizi; aktivist reklamı katılımcıların %29,4 (n=133 kişi) daha önce izlemiş ve %70,6'si (n=319 kişi) daha önce izlememiştir. Katılımcıların aktivist reklamı izleme mecrası analizi; aktivist reklamı katılımcıların %13,9 (n=63 kişi) Instagram ve %11,1 (n=50 kişi) YouTube mecrasından izlemiştir.

Aktivist Reklam, Pozitivist Söylemli Reklama Karşı Eleştirel Söylem Geliştirir

Tablo 3. Verilerin faktör analizine uygunluğunun incelenmesi

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) Örneklem Ölçüm Yeterliği		,933
Bartlett Test	Ki-Kare (Yaklaşık)	3321,160
	Standart Sapma	55
	P (p<0.001)	,000

Verilerin faktör analizi uygunluğunu, Kaiser-Meyer-Olkin $KMO \geq 0.90$ değeri mükemmel güvenilirlik ve Bartlett Testi'nin Ki-Kare değeri $p=0.000 < 0.05$ değeri anlamlı farklılık sağlar.⁹⁴ Tablo 3 bulgularına göre; nicel ham veri setinin $KMO=0,933$ değerinin mükemmel güvenilirlik sağlamasından ve Bartlett Testi'nin Ki-Kare=3321,160 değerinin $p=0.000 < 0.05$ değerinin anlamlı olmasından dolayı Aktivist Reklam ve Marka ile Satın Alma Boykot Anketi (B) Aktivist Reklam bölümü ölçeğinin nicel ham veri setine, faktör analizi uygulanmasının uygunluğu doğrulanmıştır. Aktivist Reklam ve Marka ile Satın Alma Boykot Anketi bölümü (B) Aktivist Reklam bağımsız değişkeninin on bir (11) ifade maddesi bileşenlerinin faktör yapısını incelenmek amacıyla Temel Bileşenler Analizi faktörleştirme ve Direct Oblimin rotasyon yöntemleri kullanılarak açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

Tablo 4. Rotasyon sonrası bileşenler matrisi ve faktörlerin madde yük değerleri

İfadeler	Faktör 1
A.3.İzlediğim aktivist reklam, israil menşeiili markaya sadakatimi ve bağlılığımı olumsuz etkiler.	,860
A.8.İzlediğim aktivist reklam, israil menşeiili markanın sivil barışı engellediğini gösterir.	,850
A.7.İzlediğim aktivist reklam, israil menşeiili markanın insanlığa dışlama ve ırkçılık yaptığını gösterir.	,832
A.6.İzlediğim aktivist reklam, israil menşeiili markanın siyonist değerlere bağlı olduğuna inandırır.	,830

⁹⁴ Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 845.

A.5.İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markaya tutumumu açık bir şekilde olumsuz ikna eder.	,784
A.4.İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markanın gerçek imajını akıl ve mantık dışı sunar.	,766
A.9.İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markanın, belirli bir dili konuşan millete yönelik suç işlediğini gösterir.	,741
A.1.İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markanın savaş finansman aracı olması nedeniyle markayı satın almamı etkiler.	,733
A.2.İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markanın reklamda sunulan gerçekliğinin toplumsal zarar verdiğini gösterir.	,717
A.11.İzlediğim aktivist reklam, israil menşei marka hakkında önemli ve anlamlı mesajı yeni bir sunumla iletir.	,708
A.10.İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markayı daha önceki reklamlarından farklı ve özgün sunar.	,706

Bileşenler matrisi verileri, orijinal değişkenler ile temel bileşenler arasındaki ilişki (korelasyon) katsayılarını ve yüksek değerleri güçlü ilişkileri gösterir.⁹⁵ Tablo 4 bulgularına göre; Bileşen matrisinde on bir (11) ifade maddesi bileşenlerinin faktörlerini ve yüklerini gösteren Aktivist Reklam bağımsız değişkeni üretilmiştir.

Tablo 5. Faktörlerin ortak varyansı paylaşılabirlik katkısı

İfadeler	Initial	Extraction
A.1. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markanın savaş finansman aracı olması nedeniyle markayı satın almamı etkiler.	1,000	,538
A.2. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markanın reklamda sunulan gerçekliği toplumsal zarar verdiğini gösterir.	1,000	,514
A.3. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markaya sadakatimi ve bağlılığımı olumsuz etkiler.	1,000	,739
A.4. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markanın gerçek imajını akıl ve mantık dışı sunar.	1,000	,586
A.5. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markaya tutumumu açık bir şekilde olumsuz ikna eder.	1,000	,615
A.6. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markanın siyonist değerlere bağlı olduğuna inandırır.	1,000	,689
A.7. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markanın insanlığa dışlama ve ırkçılık yaptığını gösterir.	1,000	,693
A.8. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markanın sivil barışı engellediğini gösterir.	1,000	,723
A.9. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markanın, belirli bir dili konuşan millete yönelik suç işlediğini gösterir.	1,000	,549
A.10. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markayı daha önceki reklamlarından farklı ve özgün sunar.	1,000	,498
A.11. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei marka hakkında önemli ve anlamlı mesajı yeni bir sunumla iletir.	1,000	,501

Yaz/Summer
17, 2025
BY-NC-ND 4.0
|111|

⁹⁵ Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 862.

Paylaşılabilirlik verileri, her bir değişkenin faktörler tarafından ne kadar iyi açıklandığını, başlangıçtaki değerler (initial) ve faktör çıkarımı sonrası elde edilen değerler (extraction) arasındaki farkı gösterir. Kaiser kriterine göre 30'dan az değişken, çıkarım sonrası paylaşılabilirlikler 0.7'den büyük veya örneklem büyüklüğü 250 üstü ve ortalama paylaşılabilirlik 0.6'dan büyük olduğunda doğru olur.⁹⁶ Tablo 5 bulgularına göre; veriler için paylaşılabilirlik değerinin toplam (6.645) sayısının paylaşılabilirlik faktörleri sayısına (11) bölümünün sonuç (0.604) değeri, her bir ifade bileşenin toplam faktör analizi modeli, Aktivist Reklam bağımsız değişkeni büyük ölçüde açıklamaya etkisini doğrulamaktadır.

Tablo 6. Faktörlerin açıklanan toplam varyansı

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	6,647	60,425	60,425	6,647	60,425	60,425
2	,819	7,442	67,867			
3	,677	6,158	74,025			
4	,618	5,621	79,646			
5	,492	4,474	84,120			
6	,382	3,473	87,593			
7	,329	2,995	90,588			
8	,327	2,976	93,564			
9	,285	2,591	96,155			
10	,218	1,986	98,141			
11	,204	1,859	100,000			

Açıklanan Toplam Varyans; her bir faktörle ilişkili özdeğerleri (eigenvalues) sırasıyla çıkarımdan önce, çıkarımdan sonra ve döndürmeden (rotation) sonra listeler. Her bir faktörle ilişkili özdeğerler, o faktör tarafından açıklanan varyansı temsil etmekte ve bu varyansın yüzdesine dönüştürülebilmektedir. İlk birkaç faktör, nispeten büyük miktarda varyansı ve sonraki faktörler yalnızca küçük miktarlarda varyans açıklar.⁹⁷ Tablo 6 bulgularına göre; Aktivist Reklam ve Marka ile Satın Alma Boykot ölçeği Aktivist Reklam bağımsız değişkenin on bir (11) ifade maddesi bileşeni yüksek katkı (%60,425) sağlamasıyla açıklamaktadır.

⁹⁶ Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 858.

⁹⁷ Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 857.

Aktivist Reklam ve İsrail Menşeli Marka Boykot Motivasyonu İlişkisi

Tablo 7. Verilerin faktör analizine uygunluğunun incelenmesi

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,933
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	3777,037
	df	21
	Sig.	,000

Verilerin faktör analizi uygunluğu; Kaiser-Meyer-Olkin $KMO \geq 0.90$ değeri mükemmel güvenilirlik ve Bartlett Testi'nin Ki-Kare değeri $p = 0.000 < 0.05$ değeri anlamlı farklılık sağlar.⁹⁸ Tablo 7 bulgularına göre; nicel ham veri setinin $KMO = 0.933$ değerinin mükemmel güvenilirlik sağlamasından ve Bartlett Testi'nin Ki-Kare = 3777,037 değerinin $p = 0.000 < 0.05$ değerinin anlamlı olmasından dolayı Aktivist Reklam ve Marka ile Satın Alma Boykot Anketi (C) Marka Boykot bölümü ölçeğinin nicel ham veri setine, faktör analizi uygulanmasının uygunluğu doğrulanmıştır. Aktivist Reklam ve Marka ile Satın Alma Boykot Anketi bölümü (C) Marka Boykot bağımlı değişkeninin yedi (7) ifade maddesi bileşenlerinin faktör yapısını incelenmek amacıyla Temel Bileşenler Analizi faktörleştirme ve Direct Oblimin rotasyon yöntemleri kullanılarak açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

Tablo 8: Rotasyon sonrası bileşenler matrisi ve faktörlerin madde yük değerleri

İfadeler	Faktör 1
B.1. İzlediğim aktivist reklam, israil menşeli markalara karşı beni öfkeliendirir.	,911
B.2. İzlediğim aktivist reklam, israil menşeli markaları boykot etmek için beni teşvik eder.	,937
B.3. İzlediğim aktivist reklam, boykot ettirerek israil menşeli markaları değişime zorlatır.	,895
B.4. İzlediğim aktivist reklam, israil menşeli markayı boykot etmezsem kendimi suçlu hissettirir.	,942
B.5. İzlediğim aktivist reklam, başkaları beni israil menşeli markaları satın alırken görürse rahatsız hissettirir.	,918
B.6. İzlediğim aktivist reklam, israil menşeli markaları boykot ederek israil ekonomisini tehlikeye attırır.	,846
B.7. İzlediğim aktivist reklam, boykotların bir değişiklik getirmesi için etkili olur	,906

Bileşenler matrisi verileri, orijinal değişkenler ile temel bileşenler arasındaki ilişkinin (korelasyon) katsayılarını ve yüksek değerleri güçlü ilişkileri gösterir.⁹⁹ Tablo 8 bulgularına göre; Bileşen Matrisinde yedi (7) ifade maddesinin faktörlerini ve yüklerini gösteren Marka Boykot bağımlı değişken üretilmiştir.

⁹⁸ Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 845.

⁹⁹ Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 862.

Tablo 9. Faktörlerin ortak varyansı paylaşılabirlik katkısı

Communalities		
İfadeler	Initial	Extraction
B.1. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markalara karşı beni öfkeliendirir.	1,000	,830
B.2. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markaları boykot etmek için beni teşvik eder.	1,000	,879
B.3. İzlediğim aktivist reklam, boykot ettirerek israil menşei markaları değişime zorlar.	1,000	,800
B.4. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markayı boykot etmezsem kendimi suçlu hissettirir.	1,000	,887
B.5. İzlediğim aktivist reklam, başkaları beni israil menşei markaları satın alırken görürse rahatsız hissettirir.	1,000	,842
B.6. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markaları boykot ederek israil ekonomisini tehlikeye atar.	1,000	,715
B.7. İzlediğim aktivist reklam, boykotların bir değişiklik getirmesi için etkili olur	1,000	,821

Paylaşılabirlik verileri, her bir değişkenin faktörler tarafından ne kadar iyi açıklandığını, başlangıçtaki değerler (initial) ve faktör çıkarımı sonrası elde edilen değerler (extraction) arasındaki farkı gösterir. Kaiser kriterine göre 30'dan az değişken, çıkarım sonrası paylaşılabirlikler 0.7'den büyük veya örneklem büyüklüğü 250 üstü ve ortalama paylaşılabirlik 0.6'dan büyük olduğunda doğru olur.¹⁰⁰ Tablo 9 bulgularına göre; veriler için paylaşılabirlik değerinin toplam (5,774) sayısının paylaşılabirlik faktörleri sayısına (7) bölümünün sonuç (0.824) değeri, her bir ifade bileşeninin toplam faktör analizi modeli, Marka Boykot bağımlı değişkeni büyük ölçüde açıklama etkisini doğrulamaktadır.

Tablo 10. Faktörlerin açıklanan toplam varyansı

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	5,775	82,496	82,496	5,775	82,496	82,496
2	,381	5,443	87,939			
3	,234	3,336	91,275			
4	,221	3,161	94,436			
5	,182	2,604	97,041			
6	,119	1,702	98,742			
7	,088	1,258	100,000			

¹⁰⁰ Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 858.

Açıklanan Toplam Varyans; her bir faktörle ilişkili özdeğerleri (eigenvalues) sırasıyla çıkarımdan önce ve sonra, döndürmeden sonra, varyansı açıklar¹⁰¹. Tablo 10 bulgularına göre; Aktivist Reklam ve Marka ile Satın Alma Boykot Anketi ölçeği Marka Boykot bağımlı değişkeninin yedi (7) ifade maddesi bileşeni yüksek katkıyla (%82,496) açıklamaktadır.

Tablo 11. Aktivist reklam ve israil menşeli marka boykot etme korelasyon analizi

Correlations			
	Aktivist Reklam		Marka Boykot
Aktivist Reklam	Pearson Correlation	1	,856**
	Sig. (2-tailed)		,000
	Sum of Squares and Cross-products	33280,998	24531,108
	Covariance	73,794	54,393
	N	452	452
Marka Boykot	Pearson Correlation	,856**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	Sum of Squares and Cross-products	24531,108	24669,688
	Covariance	54,393	54,700
	N	452	452

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Korelasyon analizi; Korelasyon katsayısı (Pearson Correlation) -1 ile +1 değerleri arasında -1'lik katsayının iki değişkenin mükemmel negatif korelasyona ve +1'lik katsayının iki değişkenin mükemmel pozitif korelasyona sahip olduğunu ve 0 katsayısı iki değişken arasında hiçbir doğrusal ilişki olmadığını gösterir.¹⁰² Tablo 11 bulgularına göre; Aktivist Reklam ve Marka Boykot arasındaki korelasyon katsayısı (Pearson Correlation): 0,856 değeri, oldukça yüksek bir pozitif korelasyonla, Aktivist Reklam arttıkça Marka Boykot eğiliminin artmasıyla ilişkisini göstermektedir. Korelasyonunun Anlamlılık (Sig. 2-tailed): p=0,000 değeri, korelasyonun istatistiksel olarak anlamlı (p<0,01) olduğunu ve veri setindeki gerçek bir etkileşimi temsil ettiğini doğrulamaktadır elde edilen korelasyonun rastlantısal olma olasılığı oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Aktivist reklam ifadelerinin toplam puanları (73,794) ile marka boykot toplam puanları (54,700) arasında (54,393) güçlü bir pozitif ilişki (r=0,856, p<0,01) olduğu bulgulanmıştır. Bu sonuç, aktivist reklamların algılanma düzeyinin artmasının, marka boykot davranışlarına yönelik artışı da beraberinde getirdiğini göstermektedir. Bağımsız ve bağımlı değişkenlerin birlikte hareket ettiğini, ancak bu ilişkinin nedensellik anlamına gelmediğini ifade etmektedir ancak aktivist reklamların marka boykotuna neden olduğu anlamını ifade etmemektedir.

¹⁰¹ Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 857.

¹⁰² Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 378.

Sonuç olarak; analiz, aktivist reklamların marka boykot davranışları üzerindeki etkisi ile ilgili önemli bir bulgu sağlamaktadır.

Aktivist Reklam ve İsrail Menşei Marka Satın Almayı Boykot Etme İlişkisi

Tablo 12. Verilerin faktör analizine uygunluğunun incelenmesi

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,949
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	4074,493
	df	21
	Sig.	,000

Verilerin faktör analizi uygunluğu; Kaiser-Meyer-Olkin KMO $\geq$ 0.90 değeri mükemmel güvenilirlik ve Bartlett Testi'nin Ki-Kare değeri $p=0.000<0.05$ değeri anlamlı farklılık sağlar.¹⁰³ Tablo 12 bulgularına göre; nicel ham veri setinin KMO=0,949 değerinin mükemmel güvenilirlik sağlamasından ve Bartlett Testi'nin Ki-Kare=4074,493 değerinin $p=0.000<0.05$ değerinin anlamlı olmasından dolayı Aktivist Reklam ve Marka ile Satın Alma Boykot Anketi (D) Marka Satın Alma Boykotu bölümü ölçeğinin nicel ham veri setine, faktör analizi uygulanmasının uygunluğu doğrulanmıştır. Aktivist Reklam ve Marka ile Satın Alma Boykot Anketi bölümü (D) Marka Satın Alma Boykot bağımlı değişkeninin yedi (7) ifade maddesi bileşenlerinin faktör yapısını incelenmek amacıyla Temel Bileşenler Analizi faktörleştirme ve Direct Oblimin rotasyon yöntemleri kullanılarak açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

Tablo 13. Rotasyon sonrası bileşenler matrisi ve faktörlerin madde yük değerleri

İfadeler	Faktör 1
C.1. İzlediğim aktivist reklam, İsrail menşei markalara sahip olma fikrini sevdirmez	,870
C.2. İzlediğim aktivist reklam, İsrail menşei markayı satın alma tercihim etkiler.	,915
C.3. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markayı satın alırsam kendimi suçlu hissettirir.	,948
C.4. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markaları satın almayarak israil'e olan öfkemi ifade etmemi sağlar.	,952
C.5. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markaları satın almayarak cezalandırmamı sağlar.	,942
C.6. İzlediğim aktivist reklam, İsrail menşei markayı boykot etmemi ve eşdeğer bir başka ülke menşei markayı %10 daha pahalı olmasına rağmen satın almamı sağlar.	,851
C.7. İzlediğim aktivist reklam, israil menşei markayı boykot etmemi ve satın almamamı sağlar.	,938

¹⁰³ Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 845.

Bileşenler matrisi verileri, orijinal değişkenler ile temel bileşenler arasındaki ilişkinin katsayılarını ve yüksek değerleri güçlü ilişkileri gösterir.¹⁰⁴ Tablo 13 bulgularına göre; Bileşen Matrisinde yedi (7) ifade maddesi bileşenlerinin faktörlerini ve yüklerini gösteren Marka Satın Alma Boykot bağımlı değişkeni üretilmiştir.

Tablo 14. Faktörlerin ortak varyansı paylaşılabirlik katkısı

İfadeler	Initial	Extraction
C.1. İzlediğim aktivist reklam, İsrail menşeli markalara sahip olma fikrini sevdirmez	1,000	,756
C.2. İzlediğim aktivist reklam, İsrail menşeli markayı satın alma tercihim etkiler.	1,000	,837
C.3. İzlediğim aktivist reklam, israil menşeli markayı satın alırsam kendimi suçlu hissettirir.	1,000	,899
C.4. İzlediğim aktivist reklam, israil menşeli markaları satın almayarak israil'e olan öfkemi ifade etmemi sağlar.	1,000	,906
C.5. İzlediğim aktivist reklam, israil menşeli markaları satın almayarak cezalandırmamı sağlar.	1,000	,887
C.6. İzlediğim aktivist reklam, İsrail menşeli markayı boykot etmemi ve eşdeğer bir başka ülke menşeli markayı %10 daha pahalı olmasına rağmen satın almamı sağlar.	1,000	,723
C.7. İzlediğim aktivist reklam, israil menşeli markayı boykot etmemi ve satın almamamı sağlar.	1,000	,879

Paylaşılabirlik verileri, her bir değişkenin faktörler tarafından ne kadar iyi açıklandığını, başlangıçtaki değerler (initial) ve faktör çıkarımı sonrası elde edilen değerler (extraction) arasındaki farkı gösterir. Kaiser kriterine göre 30'dan az değişken, çıkarım sonrası paylaşılabirlikler 0.7'den büyük veya örneklem büyüklüğü 250 üstü ve ortalama paylaşılabirlik 0.6'dan büyük olduğunda doğru olur.¹⁰⁵ Tablo 14 bulgularına göre; veriler için paylaşılabirlik değerinin toplam (5,887) sayısının paylaşılabirlik faktörleri sayısına (7) bölümünün sonuç (0.841) değeri, ifadenin toplam faktör analizi modeli, Marka Satın Alma Boykot bağımlı değişkeni ölçüde açıklamaya etkisini doğrulamaktadır.

Tablo 15. Faktörlerin açıklanan toplam varyansı

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	5,888	84,117	84,117	5,888	84,117	84,117
2	,332	4,741	88,859			
3	,270	3,859	92,717			
4	,195	2,792	95,509			
5	,132	1,881	97,390			

¹⁰⁴ Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 862.

¹⁰⁵ Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 858.

6	,102	1,454	98,843
7	,081	1,157	100,000

Açıklanan Toplam Varyans; her bir faktörle ilişkili özdeğerleri (eigenvalues) sırasıyla çıkarımdan önce ve sonra, döndürmeden sonra faktörün varyansını açıklar.¹⁰⁶ Tablo 15 bulgularına göre; Aktivist Reklam ve Marka ile Satın Alma Boykot ölçeği Marka Satın Alma Boykot bağımlı değişkeninin yedi (7) ifade maddesi bileşeni yüksek katkıyla (%84,117) sağlamasıyla açıklamaktadır.

Tablo 16. Aktivist reklam ve israil menşeli markayı satın almayı boykot etme korelasyon analizi

Correlations			
		Aktivist Reklam	Marka Satın Alma Boykot
Aktivist Reklam	Pearson Correlation	1	,841**
	Sig. (2-tailed)		,000
	Sum of Squares and Cross-products	33280,998	24905,100
	Covariance	73,794	55,222
	N	452	452
Marka Satın Alma Boykot	Pearson Correlation	,841**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
	Sum of Squares and Cross-products	24905,100	26366,520
	Covariance	55,222	58,462
	N	452	452

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Korelasyon analizi; korelasyon katsayısı (Pearson Correlation) -1 ile +1 değerleri arasında -1'lik katsayının iki değişkenin mükemmel negatif korelasyona ve +1'lik katsayının iki değişkenin mükemmel pozitif korelasyona sahip olduğunu ve 0 katsayısı iki değişken arasında hiçbir doğrusal ilişki olmadığını gösterir.¹⁰⁷ Tablo 16 bulgularına göre; Aktivist Reklam ve Marka Boykot arasındaki korelasyon katsayısı (Pearson Correlation): 0,841 değeri, oldukça yüksek bir pozitif korelasyonla, Aktivist Reklam arttıkça Marka Satın Alma Boykot eğiliminin artmasıyla ilişkisini göstermektedir. Korelasyonunun Anlamlılık (Sig. 2-tailed): $p=0,000$ değeri, korelasyonun istatistiksel olarak anlamlı ($p<0,01$) olduğunu ve veri setindeki gerçek bir etkileşimi temsil ettiğini doğrulamaktadır elde edilen korelasyonun rastlantısal olma olasılığı oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Aktivist Reklam ifadelerinin toplam puanları (73,794) ile Marka Satın Alma Boykot toplam puanları

¹⁰⁶ Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 857.

¹⁰⁷ Field, *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*, 378.

(58,462) arasında (55,222) güçlü bir pozitif ilişki ($r=0,841$, $p<0,01$) olduğu bulgulanmıştır. Bu analiz, iki değişken arasındaki ilişkinin gücünü ve yönünü etkili bir şekilde değerlendirmek için güçlü bir modeldir. Bu sonuç Aktivist Reklam algısı ile Marka Satın Alma Boykotu davranışı arasında güçlü, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmektedir. Aktivist reklamların algılanma düzeyinin artmasının, marka satın alma boykot davranışlarına yönelik artışı da beraberinde getirdiğini göstermektedir. Bağımsız ve bağımlı değişkenlerin birlikte hareket etmekte, ancak aktivist reklamlar marka satın alma boykotuna neden olmamaktadır. Sonuç olarak; Aktivist Reklamlar, tüketicilerin boykot edilen markaları satın almama davranışları üzerinde etkili olabilmektedir. Aktivist Reklamcılık ve reklamlar, eleştirel ve toplumsal bağlamlarda tüketici bireylerin, boykot edilen markaları satın alma davranışlarını olumsuz yönde etkilemesini sağlayabilmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Çalışma Filistin-İsrail sorunu bağlamında, Filistin aktivizminin BDS hakereti ile dijital içerik üreticisi aktivist birey tarafından üretilen Aktivist Reklam'ın etkisiyle insanların İsrail menşeli ürün veya hizmet markalarına yönelik, marka boykot motivasyonu ve marka satın almayı boykot etme davranışları arasındaki ilişkiselliği araştırma ve açıklamaya çalışan Aktivist Reklamı konu edinmiştir. Katılımcıların, aktivist reklamı izleme davranışları ve mecraları bağlamında genelde Instagram ve YouTube mecralarında daha önce izlemiş olmaları düşük oranda ve daha önce izlememiş olmaları yüksek oranda olmasına rağmen, İsrail menşeli marka boykot motivasyonları ve marka satın almayı boykot etme davranışları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda aktivist reklamlar, ilk kez izlenmesine rağmen insanların marka boykot veya buycott motivasyonları ve satın alma davranışları üzerinde etkili olabilmektedir. Katılımcıların yüksek oranda aktivist reklamı izlememiş olmaları, aktivist içeriklerin sosyal medya ve mecralarında hedef kitleye ulaşmadığını veya denetimlerle ulaştırılmadığını, dolayısıyla etkisinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu durum, aktivist içeriklerin ve reklamların erişim stratejilerinin gözden geçirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. İnsanların aktivist reklamı Instagram ve YouTube mecralarında izlemeyi tercih etmesi, genç nüfusun sosyal medya odaklı iletişim kanallarına duyarlı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, aktivist kampanyaları insanların sıklıkla kullandığı sosyal medya ve mecraları belirlenerek planlamak ve uygulamak önemli olmaktadır. Araştırma kapsamında aktivist reklam, marka boykot motivasyonu ve marka satın almayı boykot etme davranışlarına yönelik hipotezler test edilmiştir.

Hipotez H₁: "Aktivist reklam, pozitivist söylemli reklama karşı eleştirel söylem geliştirir" varsayımı; Toscani¹⁰⁸ tarafından ortaya konulan, klişe ve pozitivist reklam anlayışını reddeden, yaratıcı ve eleştirel yaklaşımı kabul eden aktivist reklamcılık yaklaşımı ve dev boyutlu bütçeleri boşa harcama, toplumsal yararsızlık, yalancılık, akla aykırılık, çaktırmadan inandırma, saçma ve boş şeylere tapındırma, dışlama ve ırkçılık, sivil barışı engelleme, dile karşı işlenen suç, yaratıcılığa ket vurma, yağmalama bileşenlerinden oluşan aktivist reklam teorisinin doğrulanmasıyla kabul edilmiştir. Bu bağlamda aktivist

¹⁰⁸ Toscani, *Reklam Bize Sırttan Bir Leştir*.

reklamlar, ürün veya hizmet markası kuruluşların ya da kurumların; finansman kaynaklarını doğru ve verimli kullanmaları, kamuoyu yararı gözetmeleri, hakikatli söylem ve tutarlı eylemde bulunmaları, mantıklı hareket etmeleri, örtük yerine açık şekilde ikna etmeleri, gerçek ve gerçekleştirilebilir hedeflere inandırmaları, insanlığı bütünleştirmeleri, dünya barışına katkı sağlamaları, milletlerin dillerine saygı göstermeleri, yaratıcılığı geliştirmeleri ve özgünleşmeleriyle gerçek ve hakikat doğrultusunda bir yaklaşımla geliştirilecek pozitivist söylemli reklamlar aracılığıyla insanlıkla iletişim kurabilecektir. Ezcümle, pozitivist söylemli reklama karşıt eleştirel söylemli reklam, aktivist reklamdır. Bu bağlamda reklam fikirler, ürün veya hizmet, kuruluş ve kurumlar hakkındaki hakikatleri insan odaklı ve hayırlı duyuran bir tecimsel iletişimdir.

Hipotez H₂: “Aktivist reklam ve İsrail menşeli markayı boykot etmek arasında anlamlı bir ilişki vardır” varsayımı; aktivist reklam ve insanların markaya yönelik boykot motivasyonları arasında güçlü ve olumlu ilişkileri doğrulaması sonucunda, kabul edilmiştir. Bu bağlamda, aktivist reklam insanların reklamları pozitivist yaklaşım yerine eleştirel bir yaklaşımla okumasını sağlamaktadır. Aktivist reklam, ideolojik çerçevelemeyle markanın örtük değerlerini açık mesajla insanlara sunmakta ve zihinlerde algısal değişim deneyimi sonucunda marka karşıtlığı oluşturmaktadır. Aktivist reklam, pozitivist söylemli reklamların ürün ve hizmet odaklı mesajlarına karşın, eleştirel söylemli reklam bireysel ve sosyal sorumluluk ile adalet mesajlarını vurgulamaktadır. Bu bağlamda aktivist Reklam teorisi, İsrail’in Filistin devleti topraklarını işgali ve haklarına yönelik ihlalleri finanse eden İsrail menşeli markaları¹⁰⁹ boykot motivasyonu sağlamakta önemli bir reklam yaklaşımı olmaktadır.

Hipotez H₃: “Aktivist reklam ve İsrail menşeli markayı satın almayı boykot etmek arasında anlamlı bir ilişki vardır” varsayımı; aktivist reklam ve insanların markaya yönelik satın almayı boykot etme davranışları arasında güçlü ve olumlu istatistiksel anlamlı bir ilişkinin doğrulanması sonucunda kabul edilmiştir. Bu bağlamda, aktivist reklamlar insanların markaya yönelik algılarını değiştirmekte olduğundan markayı satın alma davranışını etkilemektedir. Aktivist reklamlar, insanların harekete ve eyleme geçmesini, tüketicilerin markayı boykot etmek veya buycott etmek davranışlarını gerçekleştirmesini sağlamaktadır. Ancak, aktivist reklam iletilsinin, aktivist eylemleri ve eyleyicileri uyaran faktörel bileşenlerin ve değişkenlerin belirlenmesi önemli olmaktadır. Aktivist Reklam teorisi, Filistin devletinin, topraklarının işgalini ve halkına yönelik ihlalleri finanse eden İsrail menşeli markaları¹¹⁰ satın almayı boykot etmekte stratejik bir pratik olmaktadır.

Araştırmanın bulguları tartışmaya açıldığında, öncelikle Toscani¹¹¹ tarafından Benetton markası için ilk tartışmalı reklam kampanyası üretimiyle pozitivist reklamcılığa karşıt eleştirel söylemli reklamcılık anlayışıyla başlayan sektörel pratik aktivist reklam teorisi doğrulanmaktadır. Aktivist reklamlar, bir ürün ya da hizmet markasının pozitivist söylemli reklamlarına karşıt eleştirel söylemli reklam mesajıyla tüketici bireylerin zihninde marka karşıtlığına ikna ederek marka boykotu bilinci ve markayı satın almayı boykot etme

¹⁰⁹ Samira Yusuf, "List of Brands Supporting Israel That Muslims Are Boycotting," <https://theislamicinformation.com/news/list-of-brands-supporting-israel/>, (Son Erişim Tarihi: 2 Mart 2025)

¹¹⁰ Yusuf, "List of Brands Supporting Israel That Muslims Are Boycotting,"

¹¹¹ Toscani, *Reklam Bize Sırttan Bir Leştir*.

davranışı oluşturmaktadır. Bireylerin aktivist reklamı hiç izlememe oranının daha önce izleme oranına göre yüksek olmasına rağmen, aktivist reklam ile İsrail menşeli markayı bojkot algısı motivasyonu ve markayı satın almayı bojkot etmek davranışı arasında güçlü ilişkilerin bulunması, aktivist reklamın İsrail menşeli markanın; değerini anlamsızlaştırarak markayı parçalamakta¹¹², tüketicinin zihnindeki marka algısını dönüştürmekte¹¹³, marka değişikliği için stratejik bir araç olmakta¹¹⁴, aktivist reklama duyarlılık gösterilmekte¹¹⁵, eleştirel söylemle bireyleri ikna etmekte ve tutum oluşturmakta¹¹⁶, bireysel ve toplumsal anlayışı bilinçlendirmekte¹¹⁷, Filistin halkının haklı davasını desteklemekte ve farkındalık oluşturmakta¹¹⁸ olduğu alanyazında ulaşılan sonuçları doğrulamaktadır.

Küresel şirketlerin büyük bir çoğunluğunun İsrail'i desteklemesine¹¹⁹ ve İsrail şirketlerinin Türk menşeli markaları bojkot etmesine¹²⁰ karşıt olarak, Aktivist reklam teorisi ve pratiği yabancı menşeli markaların bojkot edilmesi ile yerli ve milli ürün veya hizmet markalarının üretimini teşvik edilmesi ve bireylerin yerli ve milli markaların tüketimine yönlendirilmesi aracılığıyla milli ekonominin desteklenmesini sağlayan önemli bir reklam yaklaşımı ortaya konmaktadır. Araştırma bağlamında akademik olarak pozitivist söylemli ve eleştirel söylemli reklamların karşılaştırmalı analizleri yapılarak aktivist reklam teori ve pratiklerini araştıran ve açıklayan çalışmaların yapılmasının alanyazına katkı sağlayacağı önerilmektedir. Bununla birlikte sektörel olarak eleştirel söylemli aktivist reklam teorisi, günümüzün pozitivist söylemli reklamcılık anlayışının bireysel ve toplumsal bilinç üreten, sosyal sorumluluk odaklı reklam kampanyalarının uygulanmasına zemin hazırlayacaktır.

Beyanname:

1. Etik Kurul İzni: Etik Kurul İzni gerekmektedir. İnönü Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'ndan 04.07.2024 tarihli ve E.459131 sayılı ve 2024/12-4 numaralı kurul onayı alınmıştır.

2. Katkı Oranı Beyanı: Makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan ederim.

3. Çıkar Çatışması Beyanı: Herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan ederim.

¹¹² Berthon, Pitt, and Campbell, "Ad Lib: When Customers Create the Ad," 6-30.

¹¹³ Aydınlioğlu ve Susur, "Destek Olmak veya Ol(a)mamak: Marka Aktivizmi Bağlamında Bir Değerlendirme," 847-869.

¹¹⁴ Kelly, and Yoon, "Corporate Brand Activism: An Exploration of Advertising Polysemy and Online Interpretive Communities," 6.

¹¹⁵ Livas, Theofanidis, and Karali, "Consumer Sentiment Toward International Activist Advertising," 250-260.

¹¹⁶ Seyidov ve Akçay, "Dijital Çağda Reklamın Aktivist Kullanımı: Finish Türkiye Reklamları Üzerine Bir İnceleme," 33-46.

¹¹⁷ Yalın, "Aktivist Reklamlar." *Reklam Perspektifleri*, 33.

¹¹⁸ Vredenburg, Kapitan, Spry, and Kemper, "Brands Taking a Stand: Authentic Brand Activism or Woke Washing?," 444-460.

¹¹⁹ Selman Aksünger, "Gazze'deki Soykırımın Küresel Ortağı Şirketler," <https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/gazzedeki-soykirimin-kuresel-ortagi-sirketler/1822261>, (Son erişim tarihi: 28 Ekim 2024).

¹²⁰ Barış Kaygusuz, "İsrail'de Süpermarket Zincirlerinden Türk Mallarını Boykot Kararı," <https://www.indytrk.com/node/671116/d%C3%BCnya/i%CC%87srailde-s%C3%BCpermarket-zincirlerinden-t%C3%BCrk-mallar%C4%B1n%C4%B1-boykot-karar%C4%B1>, 1 Kasım 2023, (Son erişim tarihi: 28 Ekim 2024).

KAYNAKÇA

Araştırma Eserler

- Aydın, Mustafa, ve Aşina Özdengül Gülerarslan. "Yeni Medya; Çevrimiçi Boykot ve Buycott'u Anlamak." *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi*, no. Özel Sayı (2024): 1-15.
- Aydınoğlu, Ömer, ve Mert Susur. "Destek Olmak veya Ol(a)mamak: Marka Aktivizmi Bağlamında Bir Değerlendirme." *Erciyes İletişim Dergisi* 8, no. 2 (2021): 847-869.
- Bayat, Asef. *Ortadoğu'da Maduniyet Toplumsal Hareketler ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Berthon, Pierre, Leyland Pitt, and Colin Campbell. "Ad Lib: When Customers Create the Ad." *California Management Review* 50, no. 4 (2008): 6-30.
- Can, Abdullah. *SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. 5. Ankara: Pegem Akademi, 2017.
- Dart, Jon. "'Giving PUMA The Boot' A Case Study of a Contemporary Consumer Sports Boycott." *International Journal of Sports Marketing and Sponsorship* 24, no. 2 (2022): 278-294.
- Dekhil, Fawzi, Hajer Jridi, and Hana Farhat. "Effect of Religiosity on The Decision to Participate in A Boycott The Moderating Effect of Brand Loyalty-The Case of Coca-Cola." *Journal of Islamic Marketing* 8, no. 2 (2017): 309-328.
- Duğan, Özlem, Haydar Hoşgör, Merve Kaya, Mustafa Demirel, Özlem Can, ve Seda Akçalı. "İsrail-Filistin Savaşı Kapsamında Tüketici Düşmanlığının Boykot Tutumuna Etkisi." *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi (İSAÜİÇDER)* 13, no. 25 (2024): 1-28.
- Ekmekçi, Zeynep. "Dijital Çağda Kadının Gücü: Boykot ve Satın Alma Kararında Çevrim İçi Sosyal Karşılaştırma." *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11, no. Filistin Özel Sayısı (2025): 106-124.
- Elmalı, Burak. "From Past to Present: The Israeli-Palestinian Conflict." İstanbul: TRT World Research Centre, (2023): 6-10.
- Field, Andy. *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. London: SAGE Publications, 2024.
- Hamzah, Hanizah, and Hasrina Mustafa. "Exploring Consumer Boycott Intelligence Towards Israel-Related Companies in Malaysia An Integration of the Theory of Planned Behaviour With Transtheoretical Stages of Change." *Journal of Islamic Marketing* 10, no. 1 (2019): 208-226.
- Hank, Naim. "İslam Hukuku Açısından Ekonomik Boykot: Aksa Tufanı Sonrası Boykot Uygulamaları Özelinde." *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11, no. 2 (2024): 531-556.
- Hendel, Igal, Saul Lach, and Yossi Spiegel. "Consumers' Activism: The Cottage Cheeseboycott." *RAND Journal of Economics* 48, no. 4 (2017): 972-1003.
- Hershkovitz, Shay. "'Not Buying Cottage Cheese': Motivations for Consumer Protest-the Case of the 2011 Protest in Israel." *Journal of Consumer Policy* 40 (2017): 473-484.
- Hickey, Tom, and Marfleet, Phil. "The 'South Africa moment': Palestine, Israel and The Boycott." *International Socialism* 2, no. 128 (2010): 31-55.

- Hoffmann, Stefan, Ingo Balderjahn, Barbara Seegebarth, Robert Mai, and Mathias Peyer. "Under Which Conditions Are Consumers Ready to Boycott or Buycott? The Roles of Hedonism and Simplicity." *Ecological Economics* 147, (2018): 167-178.
- Hoşgör, Haydar Kerem, ve Murat Sezgin. "İsrail Menşeli Ürün ve Hizmetlere Yönelik E-Boycot Söylemlerinin Çevrimiçi Bir Şikâyet Portalı Üzerinden İncelenmesi." *R&S - Research Studies Anatolia Journal* 7, no. 1 (2024): 97-122.
- Kelly, Aidan, and Hyunsun Yoon. "Corporate Brand Activism: An Exploration of Advertising Polysemy and Online Interpretive Communities." *Proceedings of the European Marketing Academy*. Denmark: EMAC, (2023).
- Kenar, Nesrin. "İsrail 2005." *Ortadoğu Yıllığı 2005*, ed. Kemal İnat ve Ali Balcı, 424. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2006.
- Klein, Jill Gabrielle, N. Craig Smith, ve Andrew John. "Why We Boycott: Consumer Motivations for Boycott Participation." *Journal of Marketing* 68 (2004): 92-109.
- Lexis Larousse Fransızca Türkçe Sözlük. *Lexis Larousse Fransızca Türkçe Sözlük*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017.
- Livas, Christos, Faidon Theofanidis, and Nansy Karali. "Consumer Sentiment Toward International Activist Advertising." *Innovative Marketing* 19, no. 2 (2023): 250-260.
- Maira, Sunaina. *Boycott! The Academy and Justice for Palestine*. California: University of California Press, 2018.
- Marfleet, Philip. "Palestine: Boycott, Localism, and Global Activism." *Boycotts Past and Present-From the American Revolution to the Campaign to Boycott Israel*, edited by David Feldman, 359. London: Palgrave Macmillan, 2019.
- Mehrabian, Albert, ve James Albert Russell. *An Approach to Environmental Psychology*. Massachusetts: The MIT Press, 1974.
- Morrison, Suzanne. "The Boycott, Divestment, and Sanctions Movement: Activism Across Borders for Palestinian Justice." PhD diss., London School of Economics and Political Science, 2015.
- Mullen, Bill V. "Palestine, Boycott, and Academic Freedom: A Reassessment Introduction." *AAUP Journal of Academic Freedom* 4, (2013): 1-5.
- Nazahra, Gusti Nadya. "Analysis of Public Responses to Political Controversies in the Beauty Industry: A Case Study of Rose All Day and Esqa Brand Owners in Support of Israel." *Gema Wiralodra* 15, no. 1 (2024): 350-54.
- Neuman, William Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. Ankara: Yayınodası, 2013.
- O'Ballance, Edgar. "The Oslo Accords." *The Palestinian Intifada*, edited by Edgar O'Ballance, 155-170. London: MacMillan, 1998.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. 7. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Öksüz, Burcu, ve Fatma Şendoğan. "Sinik Tüketici Davranışı olarak Boykot: İsrail Destekçisi Olarak Görülen Markalara Yönelik Hazırlanan Boykot Afişleri Üzerinden Göstergibilimsel Bir Analiz." *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12, no. 2 (2024): 485-506.
- Pratama, Dito Alif. "Revisiting The Thought of Yusuf Al-Qaradawi on The Boycott of Pro-Israel Brands." *MIZANUNA: Jurnal Hukum Ekonomi Syariah* 1, no. 2 (2023): 40-52.

- Rabbani, Mouin. "Envai Çeşit Başarısızlık: Oslo ve El-Aksa İntifadası." *Yeni İntifada: İsrail'in Apartheid Politikasına Direnmek*, edited by Roana Carey, 561. İstanbul: Everest Yayınları, 2022.
- Rodriguez, Timothy. "Resolving the Israel-Palestine Conflict with Activism." *Journal of Social Justice* 3, no. 1 (2013): 1-13.
- Said, Edward. "Intifada and Independence." *Social Text* 22, (1989): 23-39.
- Seyidov, Ilgar ve Ebru Akçay. "Dijital Çağda Reklamın Aktivist Kullanımı: Finish Türkiye Reklamları Üzerine Bir İnceleme." *Stratejik İletişim Yönetimi Konferansları: Dijital Çağda Reklam Yönetimi*. 2021. 33-46.
- Siniora, Hanna. "An Analysis of the Current Revolt." *Journal of Palestine Studies* 17, no. 3 (1988): 3-13.
- Soreanu, Catalin. "Artistic Strategies in Oliviero Toscani's Advertising." *Proceedings of the International Scientific Conference on Art, European Scientific e-Journal* 1, no. 1 (2021): 181-208.
- Streiner, David L. "Starting at the Beginning: An Introduction to Coefficient Alpha and Internal Consistency." *Journal of Personality Assessment* 80, no. 1 (2003): 99-103.
- Suhud, Usep. "Purchase Willingness and Unwillingness of Indonesian Consumers on Israeli Products." *Binus Business Review* 8, no. 3 (2017): 175-182.
- Svirsky, Marcelo G. "Defining Activism." *Deleuze Studies* 4, (2010): 163-182.
- Toscani, Oliviero. *Reklam Bize Sırttan Bir Leştir*. Çeviren Nihal Öno. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1996.
- Tufan Yeniçikti, Nagihan, ve Rabia Ay. "Sosyal Medyada Marka Karşıtı Aktivizm: Zara Örneği." *Yeni Medya Dergisi* 17, no. 2 (2024): 216-236.
- Turhan, Durmuş Gökhan. "Dijital Aktivizm." *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, no. 26 (2017): 26-44.
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Basım Evi, 1998.
- Uğur, Hülya, ve Nurhan Zeynep Tosun. "Aktivist Reklamlara Yönelik Y ve Z Kuşağının Tutumunun Satın Alma Niyetine Etkisi." *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, no. 12 (2024): 295-325.
- Vredenburg, Jessica, Sommer Kapitan, Amanda Spry, ve Joya A Kemper. "Brands Taking a Stand: Authentic Brand Activism or Woke Washing?" *Journal of Public Policy & Marketing* 39, no. 4 (2020): 444-460.
- Yalın, Ahsen. "Aktivist Reklamlar." *Reklam Perspektifleri*, ed. Özge Uluğ Yurttaş, 1-33. Ankara: Nobel Akademik, 2020.
- Yılmaz, Alper. *Reklam ve Nörobilim TV Reklamlarına Yönelik Nörofizyolojik Tepkiler Üzerine Bir Araştırma*. Konya: Palet Yayınları, 2022.
- Yunus, Anas bin Mohd, Anisah binti Ab. Ghani, Saadan bin Man, Mahani binti Mohamad, ve Wan Mohd Yusof bin Wan Chik. "An Analysis of Fiqh al-Waqi` (An Understanding of Contemporary Problems) on the Ruling of Compulsory Boycott of KFC (Malaysia)." *International Journal of Humanities and Social Science* 3, no. 1 (2013): 194-202.

İnternet Kaynakları

- Aksünger, Selman, "Gazze'deki Soykırımın Küresel Ortağı Şirketler," <https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/ayrimcilik/gazzedeki-soykirim-kuresel-ortagi-sirketler/1822261> (Son erişim tarihi: 28 Ekim 2024).

- Al Jazeera, "Creator of viral boycott video talks about helping Palestinian cause," <https://www.aljazeera.com/program/newsfeed/2024/3/7/creator-of-viral-boycott-video-talks-about-helping-palestinian-cause> (Son erişim tarihi: 5 Mayıs 2024).
- AlNaas Mohammed, (@mohammednaas22), "Boycott", 1 dk., 30 sn., X (Twitter), 2 Mart 2024, <https://x.com/mohammednaas22/status/1763578622755971082> (Son erişim tarihi: 5 Mayıs 2024)
- Filistin BDS Ulusal Komitesi, "Towards a Global Movement: A Framework for Today's Anti-Apartheid Activism," <https://bdsmovement.net/> (Son erişim tarihi: 7 Eylül 2024).
- Haaretz, "PepsiCo Buys Israel's SodaStream for \$3.2 Billion," 20 Ağustos 2018, <https://www.haaretz.com/israel-news/business/2018-08-20/ty-article/pepsico-buys-israels-sodastream-for-3-2-billion/0000017f-decc-df62-a9ff-dedfbd470000> (Son erişim tarihi: 7 Ekim 2024).
- Kaygusuz, Barış, "İsrail'de Süpermarket Zincirlerinden Türk Mallarını Boykot Kararı," 1 Kasım 2023, <https://www.indyturk.com/node/671116/d%C3%BCnya/i%CC%87srailde-s%C3%BCpermarket-zincirlerinden-t%C3%BCrk-mallar%C4%B1n%C4%B1-boykot-karar%C4%B1>, (Son erişim tarihi: 28 Ekim 2024).
- Samira Yusuf, "List of Brands Supporting Israel That Muslims Are Boycotting," Erişim Tarihi: <https://theislamicinformation.com/news/list-of-brands-supporting-israel/> (Son erişim tarihi: 2 Mart 2025)
- Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr>. (Son erişim tarihi: 28 Mayıs 2024).

Extended Abstract

In response to the ongoing Palestinian-Israeli conflict from past to present, national activism uprisings and international resolution processes have emerged. Activism, by its nature, involves actions aimed at supporting or opposing societal transformation. Palestine struggles against Israel through the activist Boycott, Divestment, and Sanctions (BDS) movement. The relationship between activism and advertising began when Toscani traveled to Palestine in 1994 for the Benetton brand, giving rise to an activist advertising approach that transcends traditional advertising by highlighting societal issues and raising awareness. In this context, the research investigates activist advertising within the framework of the Palestinian-Israeli conflict, focusing on the BDS movement's boycott of Israeli-origin product or service brands, and aims to explain the effects of activist advertising on individuals. The study gains significance due to the recent prominence of boycott and activism practices in the context of the Palestinian-Israeli conflict and its analysis through activist advertising theory in relation to advertising.

The methodology of the study is designed with a critical approach, activist advertising theory, the UOT model, a quantitative research method, survey technique, and population-sampling framework. The primary research question, "What is the impact of activist advertising boycotting Israeli-origin product or service brands within the context of Palestinian activism on individuals?" is addressed by measuring consumer responses to the activist video advertisement Boycott: Pepsi targeting an Israeli-origin brand. Data were analyzed using the SPSS 25 statistical package.

"Activist advertising develops a critical discourse against positivist advertising discourse"; the assumption is accepted with the validation of activist advertising theory, which rejects the cliché and positivist advertising approach proposed by Toscani, and embraces a creative and critical approach. It consists of components such as wasting large budgets, social uselessness, dishonesty, irrationality, covert persuasion, idolizing absurd and empty things, exclusion and racism, hindering civil peace, crimes against language, stifling creativity, and plundering. In this context, activist advertisements will enable product or service brand organizations or institutions to use financial resources effectively and efficiently, consider public interest, engage in truthful discourse and consistent action, be logical, persuade openly instead of covertly, convince with real and achievable things, unite humanity, contribute to world peace, respect the languages of nations, develop creativity, and become original, through a positivist advertising approach based on truth and reality. In short, critical discourse advertising against positivist discourse is activist advertising. Advertising ideas are a commercial communication that conveys the truths about products, services, organizations, and institutions with a human-centered approach.

"There is a significant relationship between activist advertising and boycotting Israeli-made brands"; the assumption is accepted as a result of validating the strong and positive relationships between activist advertising and people's boycott motivations towards the brand. In this context, activist advertising encourages people to read advertisements with a critical approach rather than a positivist approach. Activist advertising, through ideological framing, presents the implicit values of the brand with an explicit message, creating brand opposition in people's minds as a result of perceptual change. Activist advertising emphasizes individual and social responsibility and justice messages in contrast to the product- and service-focused messages of positivist advertising. Activist advertising theory is important in motivating the boycott of Israeli-made brands that finance Israel's occupation of Palestinian territory and violations of their rights.

"There is a significant relationship between activist advertising and boycotting the purchase of Israeli-made brands"; the assumption is accepted as a result of confirming a strong and positive statistically significant relationship between activist advertising and people's behavior of boycotting the purchase of the brand. In this context, since activist advertisements change people's perceptions of the brand, they affect the behavior of purchasing the brand. Activist advertisements encourage people to take action, prompting consumers to engage in the behavior of boycotting or "buycotting" the brand. However, determining the contextual components and variables that trigger activist actions and activists is important in this regard. Activist advertising theory provides a strategic practice in boycotting Israeli-made brands that finance Israel's occupation of Palestinian territory and violations of their rights.

When the findings of the research are discussed, it is seen that the results obtained in the literature are confirmed. First of all, the sectoral practice of activist advertising theory, which began with the first controversial advertising campaign for the Benetton brand by Toscani, is validated. Activist advertisements persuade consumer individuals to oppose brands through a critical discourse message against the positivist discourse of a product or

service brand, creating awareness of brand boycott and the behavior of boycotting the purchase of the brand. Despite the higher rate of individuals who have never watched an activist advertisement compared to those who have watched, the strong relationships between activist advertising, the motivation to boycott Israeli-made brands, and the behavior of boycotting the purchase of the brand indicate that activist advertising nullifies the value of the Israeli-made brand, fragments the brand, and transforms the consumer's perception of the brand. Activist advertising becomes a strategic tool for brand change, showing sensitivity to activist advertising, persuading individuals with critical discourse, creating attitudes, raising awareness of individual and social understanding, supporting the legitimate cause of the Palestinian people, and raising awareness.

Visualization of the Israeli-Palestinian War in Digital Media: An Analysis of Anadolu Agency Infographics

• İbrahim Yıldız^a

Abstract

As a visual method of communicating news, infographics are employed to convey news about politics, economy, sports, culture and arts, as well as news about extraordinary periods such as war, natural disasters, and epidemics. The succinct and concise presentation of information, supported by visual elements, facilitates more effective communication of news related to periods of war that result in humanitarian crises and social consequences for the public. The problem of this study is to examine the manner in which the Israeli-Palestinian war, which commenced on October 7, 2023, is represented through the medium of infographics. The central objective of this study is to elucidate the characteristics of data-driven visual news content by conducting a comprehensive analysis of infographics related to the Israeli-Palestinian war. To this end, a content analysis of infographics published by Anadolu Agency was conducted. The data set of the study consists of 336 Turkish and 134 English infographics published by Anadolu Agency between October 7, 2023 and October 7, 2024. Within the scope of the research, the infographics were subjected to comparative analysis in three categories: quantity, content, and visualization features. The present study is distinctive in that it addresses a critical gap in the existing literature by focusing on the coverage of the Israeli-Palestinian war through the medium of infographics. The infographics analyzed in the present study consistently employed narrative storytelling to convey the events in the Palestine war, utilizing diverse visual frames to address numerous issues. In this regard, they effectively served as a conduit for disseminating information to the public about the war on both national and international levels. It is recommended that subsequent studies in this field employ a more diverse array of data sets to further expand the scope and depth of research in this area.

Keywords: Palestinian, Digital Media, Data Journalism, Data Visualization, Infographics, Anadolu Agency.

^a Öğr. Gör. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Yurt İçi Kurumsal İlişkiler Koordinatörlüğü, ibrahim.yildiz@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2542-389X.

Dijital Medyada İsrail-Filistin Savaşının Görselleştirilmesi: Anadolu Ajansı İnfografikleri Üzerine Bir Analiz

Özet

Haber iletmenin görsel bir yöntemi olarak infografikler; politika, ekonomi, spor, kültür-sanat gibi gündemlerin yanı sıra savaş, doğal afet, salgın gibi olağanüstü dönemlerdeki haberlerin aktarılmasında da kullanılmaktadır. Bilginin kısa ve öz şekilde görsel unsurlarla desteklenerek gerçekleştirilen sunumu, insani krizlere ve sosyal sonuçlara yol açan savaş dönemlerine ilişkin haberlerin topluma daha kolay ve etkili bir şekilde aktarılmasını sağlamaktadır. 7 Ekim 2023 tarihinde başlayan İsrail-Filistin savaşının infografiklerle ne şekilde aktarıldığının ortaya konulması bu çalışmanın problemi oluşturmaktadır. Çalışmanın temel amacı İsrail-Filistin savaşı ile ilgili infografiklerin analizi ile veri odaklı görsel haber içeriklerinin özelliklerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaçla çalışmada Anadolu Ajansı tarafından yayımlanan infografiklerin içerik analizi yapılmıştır. Araştırmanın veri seti 7 Ekim 2023 - 7 Ekim 2024 tarihleri arasında Anadolu Ajansı tarafından yayımlanan 336 Türkçe ve 134 İngilizce infografikten oluşmaktadır. Araştırma kapsamında incelenen infografikler nicelik, içerik ve görselleştirme özellikleri açısından üç kategoride karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu çalışma İsrail-Filistin savaşındaki haberlerin infografiklerle aktarımına odaklanarak bu konuda alandaki boşluğu doldurması bakımından özgün niteliktedir. Araştırma kapsamında incelenen infografiklerin Filistin'deki savaşta yaşananları birçok konuda farklı görsel çerçeveler kullanarak bir hikâye anlatısı şeklinde düzenli olarak aktardığı, bu bağlamda savaşla ilgili ulusal ve uluslararası ölçekte kamuoyunu bilgilendirmede etkin rol üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Gelecek çalışmalar için Filistin konusunda alana genişlik kazandıracak farklı veri setlerini içeren infografiklerin analizinin yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Dijital Medya, Veri Gazeteciliği, Veri Görselleştirme, İnfografik, Anadolu Ajansı.

Introduction

The ongoing digital transformation of the world, coupled with the accelerating pace of life, has precipitated profound shifts in both lifestyle patterns and the modalities of information reception and dissemination. The evolution of content and the accelerated transmission of information, precipitated by advancements in information technology and the Internet, has given rise to novel approaches to influencing target audiences through a deluge of messages. In this context, the creation of content that captures people's attention has become a critical aspect of modern communication, particularly in the context of the extensive information exposure that individuals encounter daily, especially in digital spaces. The news media has not remained indifferent to these developments in communication technologies, and it has increasingly incorporated data visualization methods in its reporting. Consequently, the capacity to process data effectively has become a pivotal skill for journalists in the creation of news content.

The advent of digital technologies and the dissemination of open data have given rise to a new form of journalism known as data journalism. Data journalists' responsibilities extend beyond the collection of information and the composition of textual narratives; they also engage in the production of complex text forms that amalgamate words and numbers with graphic components.¹ The integration of words and visuals fosters a narrative effect in the minds of readers. In this regard, infographics facilitate the comprehension of intricate information by the audience. The utilization of graphics as a data visualization method dates back to the 1980s, having been employed in journalistic endeavors to support and enhance understanding of complex subjects. However, it was in the 2000s that the use of data visualization and infographics in news content underwent a marked increase. This surge has led to the popularization of the term "infographic" in the context of data visualization in journalism.²

In the current era, characterized by technological advancements, there has been a significant surge in the consumption of information. This is attributable to two major factors: the prevalence of information overload and the diminishing capacity to concentrate over extended periods. When this phenomenon is viewed in conjunction with the structure of social media, which is designed to encourage the sharing of content, it becomes evident that infographics, as a data visualization method, have emerged as one of the most effective forms of content for the purpose of information communication. Generally speaking, an infographic constitutes a type of visual representation that integrates data with design, thereby facilitating the effective communication of messages to target audiences by individuals and organizations. In other words, an infographic is defined as a visual representation of data or ideas that aims to convey complex information to an audience in a manner that is both accessible and easily comprehensible.³ This integration of data and design is achieved by infographics through the application of visual elements.

An infographic is a product that is designed to inform, educate, or visually represent data in a way that facilitates understanding of a given phenomenon. With the advent of Web 2.0 technology, infographics have evolved to persist as a medium for disseminating information. Beyond mere aesthetics, visual appeal, and practicality, infographics adapt to the evolving demands of the information age by incorporating elements such as immediacy, movement, multimedia richness, interactivity, and hypertextuality.⁴ The necessity of infographics can be attributed to several factors, including the ability to convey messages, present extensive information in a succinct and comprehensible manner, reveal data, classify relationships between data by identifying cause-and-effect relationships, and

¹ Dmytro Solodovnyk et al., "Data journalism visualization in Ukraine and in Europe: a comparative analysis," *Amazonia Investiga* 12, no. 64 (2023): 103.

² Yael de Haan et al., "When Does an Infographic Say More Than a Thousand Words?," *Journalism Studies* 19, no. 9 (2018): 1293; Rachel Jacob, "Visualising Global Pandemic: A Content Analysis of Infographics on Covid – 19," *Journal of Content, Community and Communication* (2020): 116-17.

³ Mark Smiciklas, *The Power of Infographics: Using Pictures to Communicate and Connect With Your Audiences* (Indiana: Que Publishing, 2012), 6.

⁴ Paola Eunice Rivera Salas, "Evaluation of the Infographics Posted on Facebook by Printed Newspapers in Latin American Countries during 2017 " (paper presented at the Proceedings CUICIID, 2018), 198.

observe changes or trends in data.⁵ Infographics have been demonstrated to be more effective than written content in conveying and understanding information due to their high visual power. A study revealed that users on social networks engage with publications containing visuals at a rate 30 times higher than those without, while publications incorporating infographics receive 12% more shares than those without.⁶

In an era marked by an escalating prevalence of data, there is an imperative for effective and accessible methods to facilitate the dissemination of information within the digital landscape. Infographics have emerged as a potential solution to bridge the gap between data and understanding. These visual representations integrate visual components with succinct text, thereby facilitating the comprehension of intricate subject matter and accentuating salient insights. The integration of visual elements and concise text has been shown to minimize cognitive overload, thereby enhancing the accessibility of information to a broader audience.⁷ Consequently, infographics emerge as a valuable instrument for data communication. In this regard, infographics serve as a conduit for translating complex data into a comprehensible visual format.

Data visualization has been noted by many scholars as playing an increasingly important role in journalism. This is due to the fact that data visualizations affect both journalistic content and the interactional patterns of news discourse. These developments parallel the general trend in society toward “datafication,” which is defined as the quantification of aspects of life previously experienced in qualitative, non-numerical forms, then tabulation, analysis, and visualization. This cultural trend encompasses enhanced public data accessibility and simplified data mediation through an expanding array of visualization tools. Consequently, these factors contribute to the proliferation of data in newsrooms and a heightened emphasis on data visualization as an integral component of journalistic genres.⁸

Infographics serve as an ancillary instrument employed in the news media to convey information with greater precision and to offer a visual depiction of significant events. This utilization of infographics serves to provide a more comprehensive and visually appealing exposition of significant events and phenomena.⁹ Beyond the realms of politics, economy, sports, culture, and the arts, these visual representations have emerged as a pivotal medium for news outlets to address events of national and international significance, such as wars, crises, natural disasters, and epidemics, which profoundly impact the global public.¹⁰ In such extraordinary periods, the manner in which information is disseminated

⁵ Joanna C. Dunlap and Patrick R. Lowenthal, "Getting graphic about infographics: design lessons learned from popular infographics," *Journal of Visual Literacy* 35, no. 1 (2016): 45.

⁶ "Qué es el Marketing Visual y cómo puedes aprovecharlo para tu empresa?," Love visual marketing, 2014, accessed 12.02.2025, <https://lovevisualmarketing.com/que-es-el-marketing-visual-y-como-puedes-aprovecharlo-para-tu-empresa/>.

⁷ Sarah Barnes, J N Campbell, and Lauren M Ndebele, "The Effectiveness of Infographics and Graphical Media in Communication," *International Journal of Communication and Marketing* 1, no. 1 (2024): 2.

⁸ Martin Engebretsen, "Data Visualization in Scandinavian Newsrooms," *Nordicom review* 39, no. 2 (2018): 3.

⁹ Jacob, "Visualising Global Pandemic: A Content Analysis of Infographics on Covid – 19," 116.

¹⁰ Simge Deniz Demirel and Petek Durgeç, "Dijital Medyada Deprem Haberlerini İnfografikler Üzerinden Okumak: Anadolu Ajansı ve TRT Haber Örneği," *Journal of Communication, Sociology and History Studies* 2, no. 2 (2022): 30.

to the public assumes significance. In this context, infographics emerge as a potent medium for conveying information to the public, offering a unique capacity to present data in a clear, comprehensible, and compelling manner, often unveiling otherwise imperceptible insights.¹¹ The rapid dissemination of infographics through digital media, particularly social networks, amplifies their impact during extraordinary periods.¹² For instance, during the recent pandemic, governments, research organizations, and news media extensively employed infographics to disseminate information regarding the pandemic.¹³ Furthermore, periods of war represent extraordinary circumstances of critical importance in the dissemination of information to the public. The dissemination of news during wartime, bolstered by visual components, has been demonstrated to facilitate a more comprehensive and effective understanding of the prevailing circumstances. In addition to the role of infographics in the rapid dissemination of information, their visual nature facilitates more effective comprehension of events and news during wartime. A case in point is the Israeli-Palestinian war that began on October 7, 2023, which was covered extensively both nationally and internationally. The war, which subsequently spread to the region with the participation of other countries, gained an international dimension with the involvement of many countries in the process. Consequently, numerous tools were employed to disseminate news about the war. Given the strategic nature of war, the need to inform public opinion becomes a paramount concern during these periods. In this regard, there has been an extensive exchange of information regarding the Israeli-Palestinian war across various news media outlets, particularly digital platforms. The advent of social media, with its inherent capacity to expedite the dissemination of information, has emerged as a pivotal instrument in the documentation and dissemination of war narratives.¹⁴

The employment of infographics in news coverage pertaining to the Israeli-Palestinian conflict facilitates not only the comprehension of pertinent information, but also the conveyance of events in a more impactful manner. Indeed, in the context of public communication, the employment of transparent and visually compelling infographics to convey the situation related to the war has been demonstrated to enhance knowledge and trust in news content, while potentially exerting a substantial influence on public opinion.¹⁵ The use of infographics, which are characterized by their ability to create a narrative by integrating verbal and visual elements, is particularly advantageous during emergency situations for several reasons. Firstly, infographics facilitate the reader's acquisition, understanding, and recall of the represented information. Secondly, they facilitate more

¹¹ Jacob, "Visualising Global Pandemic: A Content Analysis of Infographics on Covid – 19," 118.

¹² Mrudula Joshi and Latika Gupta, "Preparing Infographics for Post-publication Promotion of Research on Social Media," *Journal of Korean Medical Science* 36 (2021): 1.

¹³ H. Kleijssen, "Infographics as a public communication tool in the covid-19 pandemic" (Bachelor University of Twente, 2021), 3, <http://essay.utwente.nl/87636/>; Elizabeth E. Riggs, Hillary C. Shulman, and Rachel Lopez, "Using infographics to reduce the negative effects of jargon on intentions to vaccinate against COVID-19," *Public Understanding of Science* 31, no. 6 (2022): 751.

¹⁴ Nam Maharani, "Social media as a primary source of information: exploring its role in disseminating the current situation in Palestine," *Gema Wiralodra* 15, no. 1 (2024): 275.

¹⁵ M. Kiernan et al., "Effects of a methodological infographic on research participants' knowledge, transparency, and trust," *Health Psychol* 37, no. 8 (2018): 782.

effective communication, especially in situations characterized by a deluge of information, such as during wartime, when a substantial amount of information is disseminated. A third benefit is their effectiveness among individuals with limited knowledge of the subject matter.¹⁶

On October 7, 2023, in the midst of the ongoing conflict in Israel and Gaza, a significant number of casualties were reported, including children, women, and elderly individuals. The severe restrictions on the provision of basic humanitarian needs have resulted in a profound human tragedy for civilians caught in the midst of the war. The active involvement of European countries, particularly the United States, and regional states has amplified the global impact of the conflict. Media outlets have reported extensively on the war, shaping public opinion both domestically and internationally. The focal point of this study is to elucidate the manner in which infographics are employed in the dissemination of war-related news to the public.

It has been observed that the domain of news, encompassing the modern press, digital communication media, online media, and the internet, is progressively acquiring a visual character.¹⁷ Despite the increasing popularity of data visualization in the creation of news content, the number of academic publications on infographics is limited, and these studies have been conducted on various topics related to data journalism and infographics.¹⁸ A paucity of studies exists in the extant literature on infographic content related to extraordinary periods such as war, natural disasters, and epidemics. A cursory review of the extant literature reveals that the preponderance of these studies pertains to the period of the pandemic. A recent study examined the data visualizations employed in *The Hindu* and *The Times of India* during the pandemic. The study revealed a notable disparity in the frequency of infographics depicting response and self-efficacy, which were comparatively less prevalent than those focusing on violence and vulnerability.¹⁹ Another study examined the compliance of the Dutch government's infographics during the pandemic with the Gestalt laws of visual perception. The results indicated that the infographics exhibited a very high rate of Gestalt principles of visual perception, with an average of approximately 63%. A comprehensive analysis of the available data has led to the conclusion that the infographics published by the Dutch government concerning the COVID-19 pandemic appear to have employed Gestalt principles with a high degree of frequency.²⁰ Another study was conducted in accordance with feelings-as-information theory. The objective of the study was to determine whether the utilization of jargon and infographics in messages designed to elucidate the mRNA vaccines developed to combat the SARS-CoV-2 virus influences individuals' behavioral intentions to receive the vaccine. The findings indicated

¹⁶ Dylan Degeling and Ruud Koolen, "Communicating Climate Change to a Local but Diverse Audience: On the Positive Impact of Locality Framing," *Environmental Communication* 16, no. 2 (2022/02/17 2022): 44.

¹⁷ Vladimir Tulupov, "Infographic Visualization of Modern Journalistic Text" (paper presented at the European Proceedings of Social and Behavioural Sciences, Russia, 28-29 March 2019), 605.

¹⁸ Barnes, J N Campbell, and Ndebele, "The Effectiveness of Infographics and Graphical Media in Communication."; Adegboyega Ojo and Bahareh Heravi, "Patterns in Award Winning Data Storytelling," *Digital Journalism* 6, no. 6 (2018/07/03 2018); Edson C. Tandoc and Soo-Kwang Oh, "Small Departures, Big Continuities?," *Journalism Studies* 18, no. 8 (2017).

¹⁹ Jacob, "Visualising Global Pandemic: A Content Analysis of Infographics on Covid – 19."

²⁰ Kleijnsen, "Infographics as a Public Communication Tool in the Covid-19 Pandemic."

that the presence of jargon was associated with a challenging information processing experience, message resistance, diminished perceptions of message credibility, and reduced intentions to receive the vaccine for the prevention of severe acute respiratory syndrome (SARS-CoV-2) infection. However, when an infographic was integrated into the jargon message, these negative associations disappeared. Consequently, the study posits that the incorporation of infographics can mitigate some of the adverse effects associated with the use of jargon in specific contexts.²¹

In a study analyzing the infographics employed in earthquake news, earthquake-themed infographic news in Anadolu Agency and TRT News was evaluated by content analysis method. In light of the research conducted, it was ascertained that the aforementioned news articles predominantly offer a broad overview of seismic events transpiring in Turkey and globally. A paucity of information regarding earthquake-related risks, awareness-raising, and mobilizing information on what to do during and after an earthquake was determined.²² In a study conducted within the context of war, Marta et al. examined data visualizations concerning the Russian-Ukrainian war and climate change. The study has been conducted with the objective of comprehending the manner in which the war in Ukraine is associated with climate change and the manner in which this issue is represented visually. To this end, data visualisation was analysed in terms of topic distribution, infographic types used, design strategies and narrative use. With regard to the distribution of topics, it was determined that those related to energy and finance/trade were the most prevalent, while bar and line graphs were predominantly employed as infographic types. With regard to the utilisation of narrative, it was determined that data visualisations exhibited a limited representation of the broader content of the articles, with numerous visualisations employed as a supplement to the text. The analysis identified a paucity of detailed and engaging data narratives explaining the critical dimensions of war and climate change.²³ Another study was conducted by Ekram on the use of political infographics in the Israeli-Palestinian war. The study sought to ascertain the manner in which political infographics were utilized in the coverage of the Gaza War. To this end, a content analysis was conducted on the Israeli *Haaretz* website, the Palestinian *Al-Quds* website, the Egyptian *Youm7* website, the *New York* website, and *The American Times*. The analysis revealed that infographic content was predominantly utilized for the dissemination of news and information. A substantial proportion of the subjects pertained to destruction and killing, and they were predominantly produced as fixed infographics, exhibiting a consistent design.²⁴

A comprehensive academic study on the coverage of news about the Israeli-Palestinian war through infographics is lacking in the literature. In addressing this lacuna, the present

²¹ Riggs, Shulman, and Lopez, "Using Infographics to Reduce The Negative Effects of Jargon on Intentions to Vaccinate Against COVID-19."

²² Demirel and Durgeç, "Dijital Medyada Deprem Haberlerini İnfografikler Üzerinden Okumak: Anadolu Ajansı ve TRT Haber Örneği," 30.

²³ Ferreira Marta et al., "The Russia-Ukraine war and climate change: Analysis of one year of data-visualisations" (paper presented at the IASDR 2023: Life-Changing Design, Milan, Italy, 9-13 October 2023).

²⁴ Flora Ekram, "Employing political infographics in covering the war at Gaza in a sample of Arab and foreign press websites (an analytical study)," *Journal of Mass Communication Research "JMCR"* 70, no. 3 (2024).

study focuses on the reporting of news about the Israeli-Palestinian war through infographic content. This study delves into the dissemination of news during the one-year span of the Israeli-Palestinian war, specifically from October 7, 2023, to October 7, 2024, through the medium of infographics as a data visualization technique. The investigation delves into the potential of infographic news to reflect the Israeli-Palestinian war through the lens of data visualization. The primary objective of this study is to conduct a systematic analysis of infographic news concerning the Israeli-Palestinian war in the context of data visualization. To this end, the infographics prepared by Anadolu Agency during the Israeli-Palestinian war were examined in terms of quantity, content, and visualization features. The Anadolu Agency was selected as the primary source due to its possession of the most extensive data set, which was deemed essential for achieving the objectives of the research. The study's theoretical framework is anchored in a discussion of digital media, data journalism, and infographics as a data visualization method. The subsequent section details the methodology of the study and the findings obtained. The final section of the study comprises an evaluation of the findings, a discussion of the results, and concluding remarks.

Digital Media and Data Journalism

Significant changes in many fields in today's digital age have been triggered by technological innovations and features associated with these media. The digital media age is characterized by innovation and radical transformation across all facets of journalism.²⁵ In the contemporary world, the process of news production continues to evolve in close alignment with digital technology, and news media organizations are proactively leveraging these mediums. This development is evident in the ongoing transformation of daily life practices and social communication processes, which are increasingly shaped by internet networks and digital technologies. Indeed, all actions in everyday life take place on digital media, resulting in the generation of vast amounts of digital data. This profound transformation in the realm of digital media has had a significant impact on journalism, leading to a series of changes in the way news are disseminated and consumed.

In the contemporary landscape of journalism, the notion of data journalism has emerged as a pivotal genre, gaining prominence in journalistic practices. This genre places data, often considered the most fundamental element of the digitalization process, at the forefront. Howard²⁶ offers a definition of data journalism that encompasses the collection, cleansing, organization, analysis, visualization, and publication of data to support the creation of journalistic content. Berret and Phillips²⁷ offer a similar definition, characterizing data journalism as "the practice of collecting, analyzing, visualizing, and publishing data for journalistic purposes as a field." In essence, data journalism can be understood as the application of data science, defined as the study of extracting information from data, to the practice of journalism.

²⁵ Bob Franklin, "The Future of Journalism," *Journalism Studies* 15, no. 5 (2014): 481.

²⁶ Alexander Benjamin Howard, "The Art and Science of Data-Driven Journalism" (2014), 4.

²⁷ Charles Berret and Cheryl Phillips, *Teaching Data and Computational Journalism* (New York: Columbia Journalism School, 2016), 15.

Data journalism concerns itself with data that is accessible and analyzable with open-source tools. In this regard, it pertains to the utilization of numerical data from databases by journalists as primary news materials.²⁸ Rinsdorf and Boers²⁹ conceptualize data journalism as both a process and a product. In this context, data journalism is defined as the process of analyzing open datasets with semi-automated methods and transforming them into meaningful content. Data journalism is a branch of contemporary journalism that uses techniques such as data analytics, programming, and narrative visualization in combination with traditional journalistic methods to create data-driven narratives.³⁰ Consequently, data journalism signifies the presentation of a news story that has undergone processing and transformation into a narrative, accompanied by visual components, as opposed to relying solely on text-based reporting.

In light of the substantial volumes of data that are being generated by digitalization, it is imperative to examine the manner in which this phenomenon is influencing the field of journalism. The advent of large-scale data sets has fostered the emergence of data-driven journalism. In this regard, the emphasis of data journalism is not solely on the data itself, but also on its transformation, processing, and presentation. Data journalism increasingly makes the story about the dataset, provides more context for data collection and highlights meaningful findings from the analysis. In this regard, multimedia elements have become a pivotal component. The incorporation of multimedia and visual components has been demonstrated to facilitate comprehension of intricate information and enhance the presentation of patterns inherent in data-driven narratives.³¹

Data journalism is the process of examining large sets of data that can be obtained from many sources. A distinguishing element of data journalism, which is defined and understood as a form of storytelling,³² is the use of visualizations. The inherent value of numerical data is limited in isolation. The responsibility of journalists is to uncover the stories behind the numerical data and present them in an attractive way to the reader. This encompasses a wide array of visual aids, including tables, diagrams, photographs, and videos, each serving a distinct but informative purpose.³³ Data journalism employs a blend of storytelling and graphic design techniques to transform complex information into visually engaging formats.³⁴ In this context, scholars regard data visualization as a critical component of information design, facilitating readers' comprehension of news content. Data visualization can be defined as a visual representation of numerical data, in

²⁸ Astrid Gynnild, "Journalism innovation leads to innovation journalism: The impact of computational exploration on changing mindsets," *Journalism* 15, no. 6 (2014): 719.

²⁹ Lars Rinsdorf and Raoul Boers, "The need to reflect: data journalism as an aspect of disrupted practice in digital journalism and in journalism education," *Promoting Understanding of Statistics about Society IASE Roundtable Conference* (2016): n. pag.

³⁰ Ojo and Heravi, "Patterns in Award Winning Data Storytelling," 693.

³¹ Tandoc and Oh, "Small Departures, Big Continuities?," 998.

³² Franklin, "The Future of Journalism," 486.

³³ Alba Córdoba-Cabús, "Estándares de calidad en el periodismo de datos: fuentes, narrativas y visualizaciones en los Data Journalism Awards 2019," *El profesional de la información* (2020): 7.

³⁴ Katelyn Godoy, "Data Journalism Meets Information Design: Creating A Complex Infographic About The Yarnell Hill Wildfire" (Master's State University of New York, 2015), 2, <http://hdl.handle.net/20.500.12648/973>.

conjunction with other data, designed to enhance readers' cognitive processing of information.³⁵

Data storytelling is an interdisciplinary endeavor that merges the fields of computer science and journalism. The product of data-driven journalism, which is the result of the relationship between these two disciplines, is data-based visualization.³⁶ Data visualization has witnessed a surge in news media and newspaper publications. This development is part of a broader transformation of journalism in the digital age, which has given rise to new forms of visual narrative tailored to the needs of the informed news consumer. The advent of big data has led to a significant expansion of the potential for visualization in journalism. In this context, infographics have emerged as a prominent data visualization method, facilitating the comprehension and accessibility of voluminous datasets.³⁷

Data Visualization Method in Digital Media: Infographics

In the contemporary digital society, the importance of data visualization lies in its role in enhancing the comprehensibility of content and shaping its meaning. Data visualization can be defined as the visual representation of data, which is schematically abstracted information that contains attributes or variables for units of information. In essence, it can be defined as the visual depiction and exposition of data, with the objective of facilitating comprehension.³⁸ The functions of visualization generally include explaining, illustrating, and conveying complex data. In this capacity, data visualization serves to depict, support, and embellish the news story. At times, a news story may appear unyielding, and the incorporation of visual elements serves to imbue it with emotional depth. The utilization of infographics in the context of extensive news narratives facilitates comprehension.³⁹

The process of developing and publishing infographics is referred to as data visualization, and conversely, data visualization is often referred to as infographics.⁴⁰ An infographic, defined as a graphic representation of concepts or patterns in data or information, employs computer-aided, interactive visual elements to enhance cognition.⁴¹ In a broader sense, the term "infographic" refers to a technology that utilizes visual content designed to be easily comprehensible and memorable. This technology combines various graphic elements, such as pictograms, maps, graphs, graphics, photographs, and illustrations, with textual

³⁵ Solodovnyk et al., "Data journalism visualization in Ukraine and in Europe: a comparative analysis," 104.

³⁶ Wibke Weber and Hannes Rall, "Data Visualization in Online Journalism and Its Implications for the Production Process," *2012 16th International Conference on Information Visualisation* (2012): 329.

³⁷ de Haan et al., "When Does an Infographic Say More Than a Thousand Words?," 1294.

³⁸ Andy Kirk, *Data Visualisation: A Handbook for Data Driven Design*, 2 ed. (London: Sage Publications, 2019), 29; Weber and Rall, "Data Visualization in Online Journalism and Its Implications for the Production Process," 349.

³⁹ Sri Syamsiyah Lestari Sjafie et al., "Graphic Visualization in Printed Media: How Does the Use of Technology Influence Journalism Culture," *Jurnal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication* 34, no. 4 (2018): 373.

⁴⁰ de Haan et al., "When Does an Infographic Say More Than a Thousand Words?,"; Smiciklas, *The Power of Infographics: Using Pictures to Communicate and Connect With Your Audiences*, 3.

⁴¹ Daniel Chandler and Rod Munday, *A Dictionary of Media and Communication* (Oxford: Oxford University Press, 2019), 208; Waralak V. Siricharoen, "Infographics: The New Communication Tools in Digital Age" (2013), 169.

content, thereby creating clear and engaging representations of complex data.⁴² The value of an infographic lies in its ability to present complex content that is difficult to explain verbally or in writing in a visual format.⁴³ These visual representations are designed to convey complex information and data through narrative, transforming the abstract into the concrete. Infographics are frequently employed in the media as a visual method of communicating news in data journalism.⁴⁴

Historically, infographics were produced for newspapers and magazines, which are considered traditional media. However, in the contemporary era, their utilization has expanded significantly, particularly within the domains of digital journalism and social media. This shift can be attributed to the proliferation of digital media.⁴⁵ In the contemporary landscape, infographics, which enhance news content with visual elements, have become essential for numerous prominent news organizations worldwide. While data visualization has been employed in the field of journalism previously, infographics have seen a marked increase in recent years as a popular approach to presenting content visually.⁴⁶

The proliferation of digital technology and the increasing accessibility of data have contributed to the rise of infographics. As the internet has emerged as the predominant source of information for a significant proportion of the population, there has been an increased demand for visually engaging, easily comprehensible content. Infographics have emerged as a popular medium to address this demand, offering a visually appealing alternative to conventional formats such as tables and written reports. Readers have been observed to engage with graphics before delving into text. The strategic use of graphics has been demonstrated to draw readers into the narrative, thereby highlighting less significant details. Research has demonstrated that individuals inherently allocate more attention to visual content and that visual information is processed at a faster rate than textual content. Concurrently, studies have indicated that graphics and visual content enhance attention and accentuate specific details, thereby facilitating comprehension of explanatory content.⁴⁷ This growing interest in visual information underscores the efficacy of infographics in communicating complex data.

⁴² Mohammed Kamal Afify, "The Effect of the Difference Between Infographic Designing Types (Static vs Animated) on Developing Visual Learning Designing Skills and Recognition of its Elements and Principles," *International Journal of Emerging Technologies in Learning (ijET)* 13, no. 9 (2018): 204-05.

⁴³ Weber and Rall, "Data Visualization in Online Journalism and Its Implications for the Production Process," 349.

⁴⁴ Godoy, "Data Journalism Meets Information Design: Creating A Complex Infographic About The Yarnell Hill Wildfire," 3; Jonathan Gray, Lucy Chambers, and Liliana Bounegru, *The Data Journalism Handbook* (California: O'Reilly Media, 2012), 2.

⁴⁵ Kirk, *Data Visualisation: A Handbook for Data Driven Design*, 27; Dunlap and Lowenthal, "Getting graphic about infographics: design lessons learned from popular infographics," 43.

⁴⁶ de Haan et al., "When Does an Infographic Say More Than a Thousand Words?"; Dunlap and Lowenthal, "Getting graphic about infographics: design lessons learned from popular infographics," 44.

⁴⁷ Barnes, J N Campbell, and Ndebele, "The Effectiveness of Infographics and Graphical Media in Communication," 2; Murray Dick, *Book review: The infographic: a history of data graphics in news and communications* (Cambridge: The MIT Press, 2020), 2; Jacob, "Visualising Global Pandemic: A Content Analysis of Infographics on Covid – 19," 117.

The appeal of infographics stems from their visual nature. These visual representations are designed to capture and maintain the viewer's attention by employing a variety of visual elements.⁴⁸ A notable benefit of infographics is their capacity to present a substantial volume of data in a comprehensible manner, by condensing it into a single image, thereby obviating the need for extensive reading.⁴⁹ The utilization of infographics is particularly advantageous in the effective presentation of complex subjects that are challenging to articulate through verbal or written means. An infographic comprises two components: content (data, information, text, etc.) and visual elements (graphics, pictograms, photographs). Infographic designs can vary, ranging from basic design arrangements to intricate and interactive frameworks.⁵⁰

Due to their nature and manner of presentation, infographics can be utilized in a variety of settings.⁵¹ The effective presentation of information is contingent upon the format in which infographics are prepared and the media in which they are published. While the extant literature has been organized into disparate groupings, a predominant classification system divides infographics into three categories: These categories include static infographics, motion infographics, and interactive infographics.⁵² Static infographics are a type of infographics that utilizes text, photographs, drawings, and other static visual components to convey information. Static infographics present information in a single, unchanging plan and are devoid of any interactive engagement with the reader. They are the most prevalent type of infographics due to their application in print media and ease of dissemination in online environments. Their dissemination via social media platforms such as Facebook, X, and Instagram is a testament to their widespread appeal and ease of sharing. In contrast, motion infographics are dynamic data designs that incorporate music and sound effects. These are screen-based infographics that present subjects that cannot be explained in a single plan or at once by spreading it over the process. Motion infographics refer to graphics prepared for use in various digital media, especially YouTube. Interactive infographics are graphics that give readers a certain degree of control over the published data or visuals.⁵³ The distinguishing characteristic that sets interactive infographics apart

⁴⁸ Riggs, Shulman, and Lopez, "Using infographics to reduce the negative effects of jargon on intentions to vaccinate against COVID-19," 753.

⁴⁹ Godoy, "Data Journalism Meets Information Design: Creating A Complex Infographic About The Yarnell Hill Wildfire," 2.

⁵⁰ Evelina Jaleniauskiene and Judita Kasperuniene, "Infographics in higher education: A scoping review," *E-Learning and Digital Media* 20, no. 2 (2023): 192.

⁵¹ Joshi and Gupta, "Preparing Infographics for Post-publication Promotion of Research on Social Media," 2.

⁵² Mevlüt Eren, "The Reflection of Graphic Design to News Reporting (Anadolu Agency Example)" (Master's Ankara Hacı Bayram Veli University, 2020), 83; Jason Lankow, Josh Ritchie, and Ross Crooks, *Infographics: the power of visual storytelling* (Hoboken; New Jersey: John Wiley & Sons, 2012), 59; Burak Özkan, "The Effects of The Infographics on Readers Which Are Used Agency Journalism" (Master's Ankara Hacı Bayram Veli University, 2019), 54.

⁵³ Afify, "The Effect of the Difference Between Infographic Designing Types (Static vs Animated) on Developing Visual Learning Designing Skills and Recognition of its Elements and Principles," 205; Randy Krum, *Cool infographics: effective communication with data visualization and design* (Indiana: John Wiley & Sons, 2014), 48; Nader Said Shemy, "Digital Infographics Design (Static vs Dynamic): Its Effects on Developing Thinking and Cognitive Load Reduction," *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research* 21, no. 5 (2022): 107; Wibke Weber and Alexandra Wenzel, "Interaktive Infografiken: Standortbestimmung und Definition," in *Interaktive Infografiken*, ed. Wibke Weber, Michael Burmester, and Ralph Tille (Stuttgart: Springer Vieweg, 2013), 21.

from static and motion infographics is the level of control they offer to users. This attribute fosters the establishment of an interactive information environment.

Infographics are prepared in various application types as a visual content production method used in many different fields in information transfer. A review of the extant literature reveals the following common application types:

Statistics-Based (Data) Infographics: The integration of numerical data with visual elements is a method of conveying large amounts of data and displaying and comparing complex data sets. Such infographics consist of a variety of visual elements, including tables, boxes, histograms, diagrams, and pie and bar charts. This type of visual representation is particularly prevalent in news content related to economics and numerical data.⁵⁴

Image 1. Statistics-based infographic sample

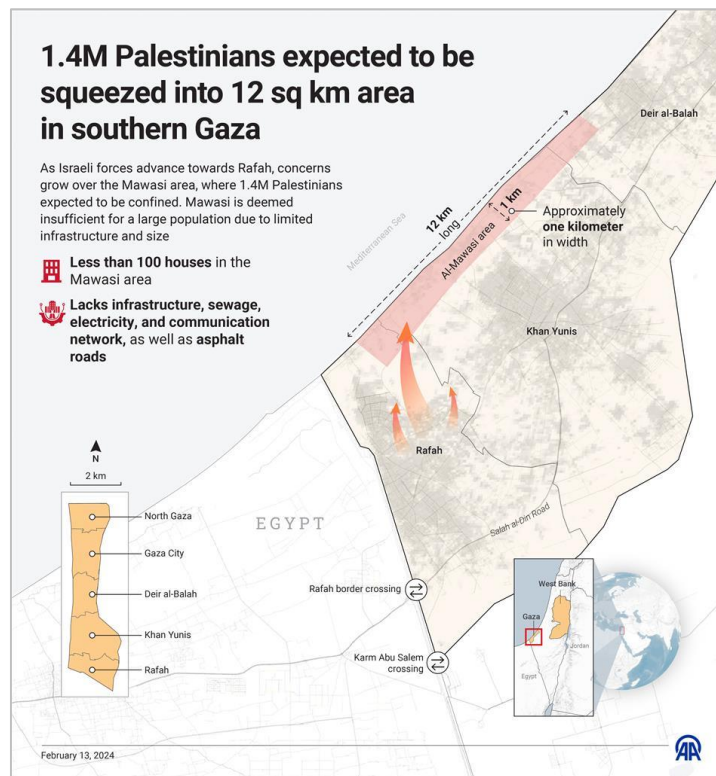

(Source: <https://www.anadoluiimages.com/p/most-us-women-young-adults-oppose-israeli-attacks-on-gaza/27414950>)

⁵⁴ S. Zwinger, J. Langer, and M. Zeiller, "Acceptance and Usability of Interactive Infographics in Online Newspapers" (paper presented at the 2017 21st International Conference Information Visualisation (IV), London, United Kingdom, 11-14 July 2017), 177; Gao Ru and Zhang Ya Ming, "Infographics applied in design education" (paper presented at the 2014 IEEE Workshop on Advanced Research and Technology in Industry Applications (WARTIA), Ottawa, Canada, 29-30 Sept. 2014), 984.

Cartography (Geographic) Infographics: In this type of infographic, maps are employed as the primary visual element. The information presented encompasses geographical regions, transportation hubs, and maps, in addition to content that delineates the geographical location of the event. Beyond textual information, these maps offer concise, lucid, and readily comprehensible data concerning spatial, temporal, and event-related aspects, thereby facilitating efficient understanding for the reader.⁵⁵

Image 2. Cartography infographic sample

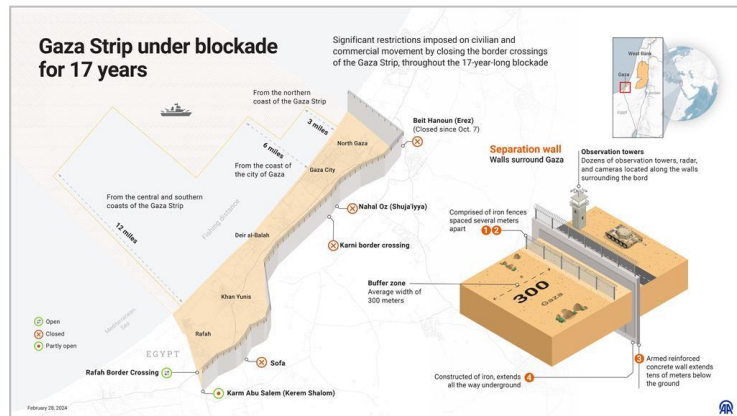
(Source: <https://www.anadoluiimages.com/p/1-4m-palestinians-expected-to-be-squeezed-into-12-sq-km-area-in-southern-gaza/27705363>)

The Visual Article: This technique is employed to diminish the volume of text by rendering it more visually appealing, thereby enhancing the appeal and enjoyment of an essay. Furthermore, the utilisation of infographics of this nature affords them a high potential for sharing, given their capacity to visualise a substantial amount of information in an appealing manner.⁵⁶

⁵⁵ Angela Jansen and Wolfgang Scharfe, *Handbuch der Infografik* (Berlin: Springer Berlin Heidelberg, 1999), 142; Helen C. Purchase et al., "A Classification of Infographics" (paper presented at the 10th International Conference on the Theory and Application of Diagrams, Edinburgh, 18-22 June 2018), 214; Siricharoen, "Infographics: The New Communication Tools in Digital Age," 171; Zwinger, Langer, and Zeiller, "Acceptance and Usability of Interactive Infographics in Online Newspapers," 176.

⁵⁶ "Infographics: Graphic Visual Representations of Information," 2020, accessed 31.01.2025, <https://www.melinakmiller.com/the-seven-common-types-of-infographics/>; Waralak Siricharoen and

Image 3. The visual article infographic sample

(Source: <https://www.anadoluiimages.com/p/gaza-strip-under-blockade-for-17-years/27780140>)

Timeline Infographics: This type of infographic is employed to convey the progression of an event or series of events in a sequential manner. These infographics, which convey the occurrence of events in a certain order, divide the time into sections and provide an easily comprehensible overview of the stages of the event.⁵⁷

Image 4. Timeline infographic sample

(Source: <https://www.anadoluiimages.com/p/1st-year-anniversary-of-escalation-in-gaza-amid-israeli-palestinian-conflict/28830039>)

Opinion Infographics: These are graphical representations that convey the opinions of experts on a given event or subject. These graphics facilitate the articulation of the

Nattanun Siricharoen, "How Infographic should be evaluated?" (paper presented at the The 7th International Conference on Information Technology, Amman, Jordan, 2015).

⁵⁷ Özkan, "The Effects of The Infographics on Readers Which Are Used Agency Journalism," 63; Siricharoen, "Infographics: The New Communication Tools in Digital Age," 171; Mayank Yuvaraj, "Infographics: tools for designing, visualizing data and storytelling in libraries," *Library Hi Tech News* 34, no. 5 (2017): 7.

perspectives of individuals or entities, as well as the range of viewpoints held by multiple parties on a particular subject.⁵⁸

Image 5. Opinion infographic sample

(Source: <https://www.anadoluiimages.com/p/79th-un-general-assembly-highlights-israels-aggression-calls-for-reform/28796081>)

Comparison Infographics: These visual representations are typically employed to facilitate comparisons between a variety of entities, including individuals, concepts, products, events, locations or groups. These visual representations communicate the disparities or congruences between the entities in question. Such infographics present two factors in a

⁵⁸ Eren, "The Reflection of Graphic Desing to News Reporting (Anadolu Agency Example)," 88; Özkan, "The Effects of The Infographics on Readers Which Are Used Agency Journalism," 64.

side-by-side format, thereby demonstrating the relative superiority or inferiority of one option over the other.⁵⁹

Image 6. Comparison infographic sample

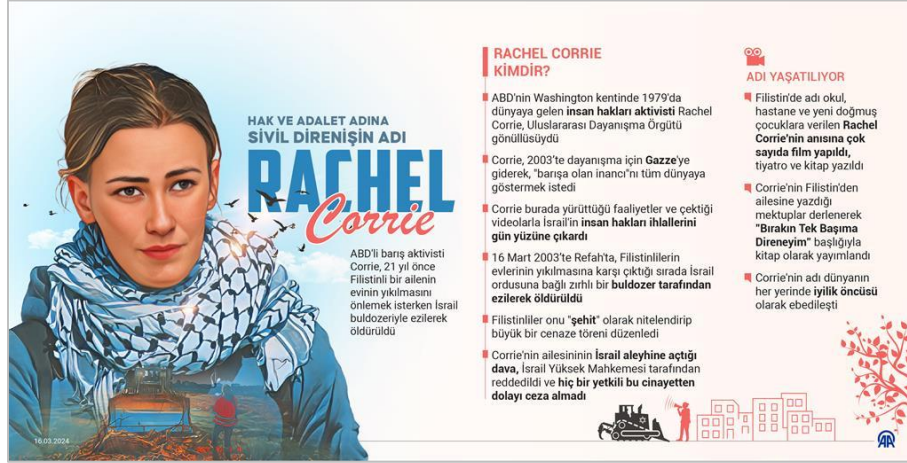
(Source: <https://www.anadoluiimages.com/p/while-world-focuses-on-humanitarian-crisis-in-gaza-western-powers-oppose-cess-f/27244806>)

Biography Infographics: This is a type of infographic that employs visual design elements to convey information about the life, achievements, works and other salient information regarding prominent individuals in various fields, including politics, business, history, art, literature and sports. The efficacy of these visual representations lies in their ability to convey comprehensive information about prominent individuals who are the subject of current news coverage to the reader, addressing all pertinent aspects of their lives and accomplishments (Eren, 2020: 91; Özkan, 2019: 67).⁶⁰

⁵⁹ Miller, "Infographics: Graphic Visual Representations of Information," 558-59; Siricharoen and Siricharoen, "How Infographic should be evaluated?"; Yuvraj, "Infographics: tools for designing, visualizing data and storytelling in libraries," 7.

⁶⁰ Eren, "The Reflection of Graphic Desing to News Reporting (Anadolu Agency Example)," 91; Özkan, "The Effects of The Infographics on Readers Which Are Used Agency Journalism," 67.

Image 7. Biography infographic sample

(Source: <https://www.anadoluiimages.com/p/hak-ve-adalet-adina-sivil-direnisin-adi-rachel-corrie/27869719>)

War Journalism and Visual Framing of War

War journalism, which fulfills the public's need to remain informed about the events of past wars that have shaped human history, occupies a significant position within the realm of journalistic practices. The advent of war journalism can be traced back to the Crimean War (1854-1856) in the mid-19th century.⁶¹ The Crimean War is widely regarded as a pivotal moment in the evolution of war corresponding and photography, as it marked the inaugural use of photography in warfare, thereby introducing a significant technological advancement within the domain of war journalism. Although some photographs were taken during the Mexican War (1846-1848) and the Burma War (1852) prior to this war, the Crimean War marked the first instance of systematic war photography. The Vietnam War represented a significant turning point in the evolution of war journalism, marking the inaugural use of cameras to convey war-related information through moving images. The American military intervention in Vietnam, the first war to be widely covered by television news networks, introduced novel forms of violence that profoundly impacted civilian lives, thereby rendering the distant more proximate. The First Gulf War is regarded as a pivotal moment in the evolution of war journalism, as it marked the inaugural instance of a war being broadcast live to a global audience through satellite transmission.⁶²

The advent of the 21st century has coincided with a period of significant transformation in the realm of war journalism, precipitated by the emergence of new media technologies such as the internet and social media. The inaugural instance of the internet's integration into war journalism occurred during the Gulf War II in 2003. Digital war journalism is defined as a type of news reporting that utilizes new media technologies to disseminate

⁶¹ Kevin Williams, *A New History of War Reporting* (Abingdon: Routledge, 2020), 1.

⁶² Kurbanî Geyik, "Savaş Haberciliğinde Değişen Roller: 2. Karabağ Savaşı Örneği," *Atatürk İletişim Dergisi* 21 (2021): 56-57; Susan Sontag, *Başkalarının Acısına Bakmak*, trans. Osman Akınhay (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2014), 20.

information, thereby altering conventional news reporting practices.⁶³ The evolution of war journalism in the historical context pertains to the manner in which journalists who are present at the war scene report on it. Indeed, war correspondents endeavor to serve as public witnesses, striving to capture and convey the reality of the war. In this regard, the coverage of war is realized as a framing.⁶⁴

Entman defines framing as the process of “selecting some aspects of perceived reality and making them more salient in the communication text in such a way as to promote a particular problem definition, causal interpretation, moral evaluation and/or treatment recommendation for the item being described”. Accordingly, framing diagnoses, evaluates and prescribes, a process that essentially involves selection and salience.⁶⁵ Frames are instrumental in the organization of experience and the guidance of action, as they serve to accentuate the significance of certain events over others. The manner in which warfare is depicted has the capacity to evoke a range of emotional responses from viewers, including sympathy or apathy. The manner in which media outlets select, present, emphasize, or ignore specific images has the capacity to influence public perceptions. Media frames have been shown to reflect dominant social norms, values, and traditions, and therefore have the capacity to influence how stories about politically, culturally, or ideologically different countries are framed.⁶⁶

Visual framing, as defined by Brantner et al., involves the selection of specific aspects of perceived reality and the subsequent emphasis of these aspects through the use of visual stimuli. The purpose of this emphasis is to facilitate the identification of a particular problem, the interpretation of causes, the evaluation of moral principles, and/or the formulation of treatment recommendations.⁶⁷ Visual framing can be achieved through the form and content of images in various ways. Examples include the frequency or number of photographs covering a particular subject or event; the inclusion or exclusion of individuals or objects in the photographs; and accompanying textual information such as camera angle, headline, caption, and related story. The visual frame has been established as a functionalist framework for the analysis of the types of meaning that news can convey.⁶⁸

The presence of graphic images in contemporary news coverage is also a salient aspect that merits consideration. The use of emotionally charged visuals has been demonstrated to be a potent instrument for the articulation of political messages, as evidenced by the conflicts

⁶³ Williams, *A New History of War Reporting*, 1-2.

⁶⁴ Stuart Allan, "Visual War Journalism," *Digital Journalism* 13, no. 1 (2025): 4.

⁶⁵ Robert M. Entman, "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm," *Journal of Communication* 43, no. 4 (1993): 52.

⁶⁶ Carol B. Schwalbe, "Visually Framing the Invasion and Occupation of Iraq in TIME, Newsweek, and U.S. News & World Report," *International Journal of Communication* 7 (2013): 243-44.

⁶⁷ Cornelia Brantner, Katharina Lobinger, and Irmgard Wetzstein, "Effects of Visual Framing on Emotional Responses and Evaluations of News Stories about the Gaza Conflict 2009," *Journalism & Mass Communication Quarterly* 88 (2011): 525.

⁶⁸ Ganga S. Dhanesh and Nadia Rahman, "Visual Communication and Public Relations: Visual Frame Building Strategies in War and Conflict Stories," *Public Relations Review* 47, no. 1 (2021): 1.

in Iraq, Palestine, Syria, and Ukraine.⁶⁹ In this sense, graphic visuals, in addition to photographs and video footage, have the capacity to influence the viewer's perspective and emotional response to events by determining which aspects of reality will be emphasized in war and conflict news within the scope of war journalism. Media outlets have the capacity to determine which of the numerous facets of warfare, including conflict, humanitarian crises, destruction, protest, diplomacy, and peace initiatives, to accentuate through the medium of visuals.⁷⁰ Consequently, the employment of infographics as a visual framing device in war journalism assumes significance in determining which issues related to war are prioritized. The mounting significance of visuals in war journalism has given rise to a novel academic research domain, namely visual framing.⁷¹

Methodology

In this study, Turkish and English infographics prepared by Anadolu Agency on the Israeli-Palestinian war were analysed comparatively with content analysis technique, one of the qualitative analysis methods. Content analysis, a research technique for deriving valid inferences from texts or other meaningful content regarding their context of use, is employed as a methodological tool in the context of data journalism. In content analysis, the analysed data are synthesised and interpreted within the framework of concepts and themes appropriate to the purpose and subject. The utilisation of comparative analysis as a methodological tool is predicated on its ability to unveil the latent similarities and divergences inherent within the analysed contents.⁷² The data set related to the infographics subject to the research was created from the Anadolu Images portal, where Anadolu Agency provides visual news content to its subscribers. The findings obtained through content analysis were interpreted using descriptive statistical methods.

Purpose and Importance

The utilisation of infographics as a data visualisation method in the dissemination of news content has witnessed a surge in popularity, largely attributable to the pervasive influence of social media. Presenting news of events like wars that cause humanitarian crises and have social consequences in a short and concise manner, supported by visual elements, enables the public to understand them more quickly. In extraordinary periods, such as wars, epidemics and natural disasters, there has been a notable increase in the use of infographics in conjunction with long news reports.⁷³ In light of the increasing ubiquity of

⁶⁹ Thomas E. Powell et al., "A Clearer Picture: The Contribution of Visuals and Text to Framing Effects," *Journal of Communication* 65, no. 6 (2015): 97.

⁷⁰ Marc Jungblut, "Visual Deductive Conflict Frame (War Coverage)," *DOCA - Database of Variables for Content Analysis* 1, no. 2 (2021); Schwalbe, "Visually Framing the Invasion and Occupation of Iraq in TIME, Newsweek, and U.S. News & World Report."

⁷¹ Dhanesh and Rahman, "Visual Communication and Public Relations: Visual Frame Building Strategies in War and Conflict Stories."

⁷² Klaus Krippendorff, *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*, 4 ed. (California: Sage Publications, 2018), 24; Ali Yıldırım and Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 10 ed. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 241; A. J. Kleinheksel et al., "Demystifying Content Analysis," *American Journal of Pharmaceutical Education* 84, no. 1 (2020): 128.

⁷³ Rahul Chauhan et al., "Understanding Covid-19 using data visualization" (paper presented at the 2021 International Conference on Advance Computing and Innovative Technologies in Engineering (ICACITE), 4-

digital media technologies, particularly the transformative impact of social media on newsgathering practices, the utilisation of infographics as a data visualisation method in digital news content remains a pivotal research area of interest within academic circles. A number of studies have been conducted in this area, examining the use of infographics in digital media in relation to extraordinary periods such as war, natural disasters and epidemics. These studies encompass a range of subjects, including the Russian-Ukrainian War, the pandemic of the Coronavirus, climate change, and earthquakes.

A survey of the extant literature reveals a paucity of studies that comprehensively analyse the use of infographics in news reporting on the Israeli-Palestinian war. In addition to the military and diplomatic aspects, wars can lead to a number of consequences that result in humanitarian crises and disasters. The utilisation of infographics is of paramount importance in the effective and compelling presentation of the multifaceted nature of warfare, a feat that written news content is often unable to achieve. It is therefore hypothesised that the disclosure of the scope and manner in which infographics are presented in war news constitutes a significant contribution to the field, in terms of the depth it will bring to the subject. The present study seeks to identify the characteristics of data-driven visual news by analysing infographics related to the Israeli-Palestinian war. Another objective of the study is to reveal how infographics about the war are reflected in terms of visual framing. In this context, the study is significant in terms of addressing a gap in the field by focusing on the transmission of news about the Israeli-Palestinian war through infographics. The study contributes to the expansion of the field by offering an alternative perspective on the news about the Israeli-Palestinian war, that is, the perspective of data visualisation. Furthermore, it is anticipated that the study will serve as a foundational reference point for future research, particularly in the determination of characteristics of content conveyed in news related to the war.

The research questions that have guided the study are as follows:

- RQ1. How often are infographics about the Israeli-Palestinian war published?
- RQ2. What visual frames are used in infographics about the Israeli-Palestinian War?
- RQ3. How is the distribution of infographics about the Israeli-Palestinian war according to their types?
- RQ4. Which visual elements are used in infographics about the Israeli-Palestinian war?
- RQ5. What is the visualization rate of infographics on the Israeli-Palestinian war?

5 March 2021 2021), 555; M. Egan et al., "Evaluating the effect of infographics on public recall, sentiment and willingness to use face masks during the COVID-19 pandemic: a randomised internet-based questionnaire study," *BMC Public Health* 21, no. 1 (Feb 17 2021): 2; Jacob, "Visualising Global Pandemic: A Content Analysis of Infographics on Covid – 19," 119; Kleijns, "Infographics as a public communication tool in the covid-19 pandemic," 3; Riggs, Shulman, and Lopez, "Using infographics to reduce the negative effects of jargon on intentions to vaccinate against COVID-19," 751.; Dylan Degeling and Ruud Koolen, "Communicating Climate Change to a Local but Diverse Audience: On the Positive Impact of Locality Framing," *Environmental Communication* 16, no. 2 (2022/02/17 2022): 44

- RQ6. What are the similarities and differences between Turkish and English infographics on the Israeli-Palestinian war?

Sampling and Limitations

The present study is based on a sample of Turkish and English infographics published by Anadolu Agency in the context of the Israeli-Palestinian war. In this context, the study was constrained to the Turkish and English infographics provided by Anadolu Agency to its subscribers between 07.10.2023 - 07.10.2024, covering a period of one year from the commencement of the war. The data utilised for the analysis was obtained from the Anadolu Images portal (<https://www.anadoluiimages.com/>), the online repository for Anadolu Agency's infographics. A search was conducted on the portal using the keywords "Filistin" for Turkish infographics and "Palestine" for English infographics, yielding 336 Turkish and 134 English infographics. These are the national and international infographics prepared in Turkish and English and made available to subscribers on the Anadolu Agency website (www.aa.com.tr) as well as on the Anadolu Images (www.anadoluiimages.com) portal. The Anadolu Agency was selected due to its possession of the most extensive data set, which was deemed to be the most suitable for achieving the objectives of the research.

Data Analysis and Coding Procedures

The infographics examined within the scope of the research were analyzed in three categories in terms of quantity, content, and visualization features. The quantitative characteristics of the infographics were analyzed in terms of the total number of news items and their distribution by months, while the content of the infographics was analyzed in terms of the visual framing features of the news subjects. The data visualization features were analyzed into three categories: infographic types, visual elements, and visualization ratio.

To facilitate a comprehensive content analysis of the visual framing and visualization features of the infographics examined in the study, a coding chart was developed. The coding chart contains instructions and rules on how to categorize and systematically record the content. The instructions and rules in question refer to the general rules that have been established to facilitate the interpretation of the content and the identification of any thematic elements.⁷⁴ The coding process, which is one of the processes in content analysis, is carried out meticulously according to predetermined variables and categories. The categories employed in coding can be selected by the researcher or derived from those previously developed in the extant literature. In the coding phase, the researcher endeavors to identify a concept that most accurately reflects the essence of a significant portion of the data during the conceptualization or coding process. Consequently, the research data are categorized in a manner that generates a coherent whole within each category.⁷⁵

⁷⁴ Lawrence W. Neuman, *Basics of Social Research : Qualitative & Quantitative Approaches* (Harlow: Pearson Education Limited, 2014), 261.

⁷⁵ Yıldırım and Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 243-44.

Themes and categories frequently employed in the infographic, data journalism, and visual framing literature were taken into consideration in the use of variables to be coded in content analysis and in the creation of the coding chart. In this context, related studies in the literature were examined to inform the coding and evaluation of the data in the study. A coding chart was developed in accordance with the study's objectives. The finalized coding chart was determined through a consensus of expert opinion. The coding chart created according to the determined categories is as follows:

Table 1. Coding chart

Content	Visual Framing	• Conflict • Human Interest • Violence/Destruction of War • Peace/Protest • Politics/Diplomacy/Law • Economy/Trade • History
	Infographic Type	• Statistics / Data • Cartography • The Visual Article • Timeline • Opinion • Comparison • Biography
Visualisation Features	Visual Elements	• Illustration • Timeline • Logo / Emblem • Graphic • Photograph • Pictogram • Map
	Visualization Rate	• Only visualisations • Only text • The text predominates • Visualisations predominate • Balanced

The subcategories in which the themes were addressed were structured on the basis of the studies in the literature as follows:

Visual Framing: The analysis of the subject distribution of infographics entailed the examination and categorization of all infographics within the scope of the research. These infographics were examined and categorized according to operational definitions that

were considered to be reproducible from the visual framing studies in the literature. The visual framing for the distribution of the subject content was created as follows:⁷⁶

- Conflict (soldiers, weapons, moments of conflict, prisoners of war)
- Human interest (civilians, victims, humanitarian aid workers)
- Violence/destruction of war (images of damage/destruction, injury and death information)
- Peace/protest (peace demonstrations, anti-war protests, actions in support of victims)
- Politics/diplomacy/law (politicians' statements, diplomatic efforts, legal activities)
- Economy/trade (economic and commercial activities)
- History (historical background of the war and its parties)

Types of Infographics: Types of Infographics: In order to ascertain the type of infographic prepared, a classification was made and seven different types of infographics commonly used in the literature were identified. These comprise statistics-based (data), cartography (geographic), the visual article, timeline, opinion, comparison, and biography.⁷⁷

Visual Elements: The analysis of visual elements employed in infographics encompassed the utilisation of maps, pictograms, photographs, graphics, logos/emblems, timelines, and illustrations.⁷⁸

Visualization Rates: The analysis of infographics was conducted by examining the usage weights of text and visual objects in terms of their visualization function according to their structural elements. The analysis involved the division of text and visual usage rates into five categories. Only visualisations, only text, balanced, visualisations predominate, the text predominates.⁷⁹

In the course of the research, the data from 336 Turkish and 134 English infographic studies obtained from Anadolu Agency were coded and recorded separately by two researchers in Microsoft Excel. This process was conducted in accordance with a coding chart specified in the aforementioned table (Table 1). This approach was adopted to ensure the security of the coding process. The Cohen's Kappa coefficient was calculated to numerically compare the coding similarities and differences between the coders. That is to say, the coefficient test was used to evaluate the validity and reliability between the coders. The Cohen's Kappa test is a statistical test that is used to determine the validity and reliability of the

⁷⁶ Daniela V. Dimitrova and Colleen Connolly-Ahern, "A Tale of Two Wars: Framing Analysis of Online News Sites in Coalition Countries and the Arab World during the Iraq War," *Howard Journal of Communications* 18, no. 2 (2007): 161; Jungblut, "Visual Deductive Conflict Frame (War Coverage)," 1-2; Schwalbe, "Visually Framing the Invasion and Occupation of Iraq in TIME, Newsweek, and U.S. News & World Report," 244.

⁷⁷ Eren, "The Reflection of Graphic Desing to News Reporting (Anadolu Agency Example)," 86-91; Özkan, "The Effects of The Infographics on Readers Which Are Used Agency Journalism," 60-67; Siricharoen and Siricharoen, "How Infographic should be evaluated?," 558-59.

⁷⁸ Özkan, "The Effects of The Infographics on Readers Which Are Used Agency Journalism," 68-85; Siricharoen and Siricharoen, "How Infographic should be evaluated?," 558; Weber and Rall, "Data Visualization in Online Journalism and Its Implications for the Production Process."

⁷⁹ Solodovnyk et al., "Data journalism visualization in Ukraine and in Europe: a comparative analysis," 110; Tandoc and Oh, "Small Departures, Big Continuities?," 1006.

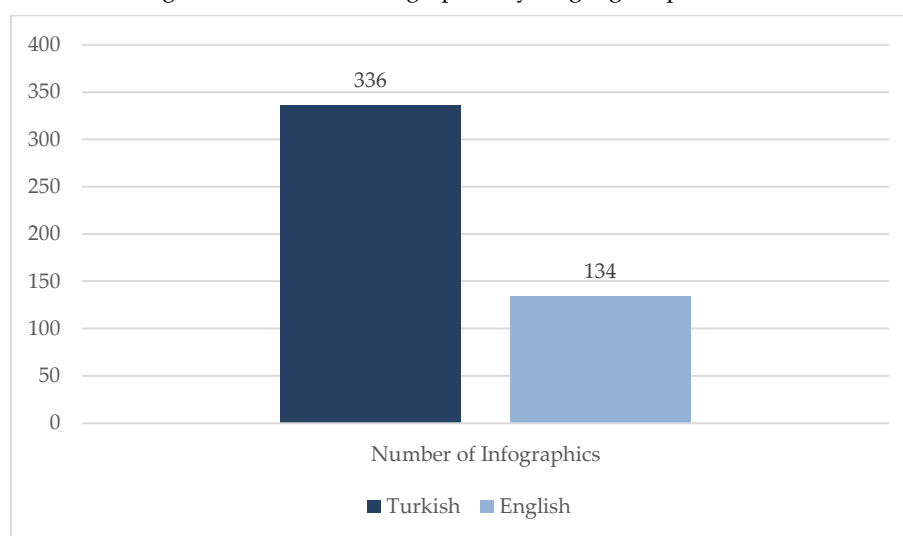
consistency between codings.⁸⁰ The reliability measure is evaluated on a scale from 0 to 1, with 1.0 denoting perfect agreement. In qualitative studies, a reliability coefficient of 0.80 and above is required for coding the same data set, but 0.70 is acceptable for exploratory research.⁸¹ In this study, the inter-coder reliability (k) was calculated to be 0.904. This value indicates a very high level of consistency between coders. For qualitative research, this value exceeds the required level of reliability.

Descriptive statistics, such as percentage and frequency analyses, were used to analyze the data collected in the study. A comparative analysis was conducted on the data obtained from Turkish and English infographics on the Israeli-Palestinian war, which was then presented in tabular form.

Findings

In this section of the study, the findings of 336 Turkish and 134 English infographic studies examined within the scope of the research are presented in terms of the number of infographics, distribution by months, visual framing distribution of news subjects, infographic types, use of visual elements and visualization rates according to structural elements.

Figure 1. Number of infographics by language of publication

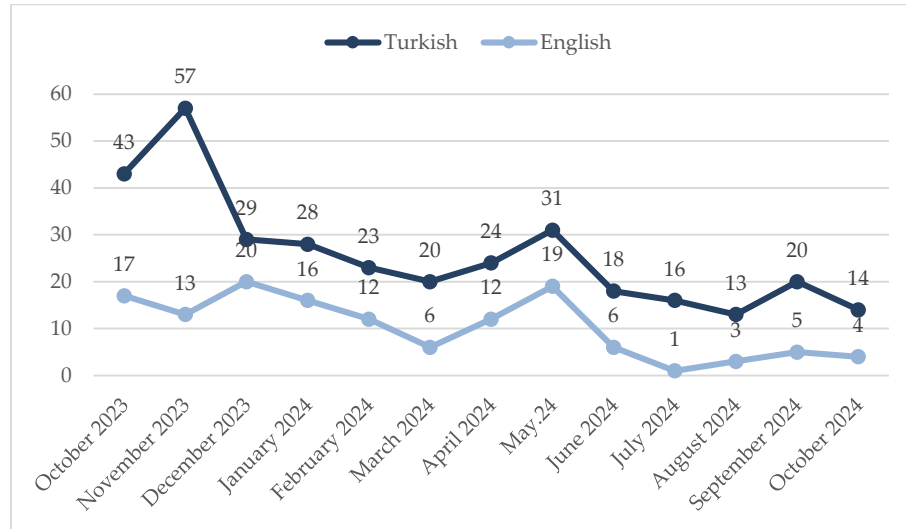
As illustrated in Figure 1, the number of infographics published on Palestine varies according to the language of publication. Accordingly, 336 of the infographics published by Anadolu Agency on Palestine are in Turkish and 134 are in English. A comprehensive analysis reveals that a greater proportion of infographics were disseminated through national channels, while a notable number were also disseminated through international media outlets. This finding underscores the notion that the issue is being supported by a substantial amount of infographic content in both national and international media outlets.

⁸⁰ Jacob Cohen, "A Coefficient of Agreement for Nominal Scales," *Educational and Psychological Measurement* 20 (1960): 37.

⁸¹ Neuman, *Basics of Social Research : Qualitative & Quantitative Approaches*, 264.

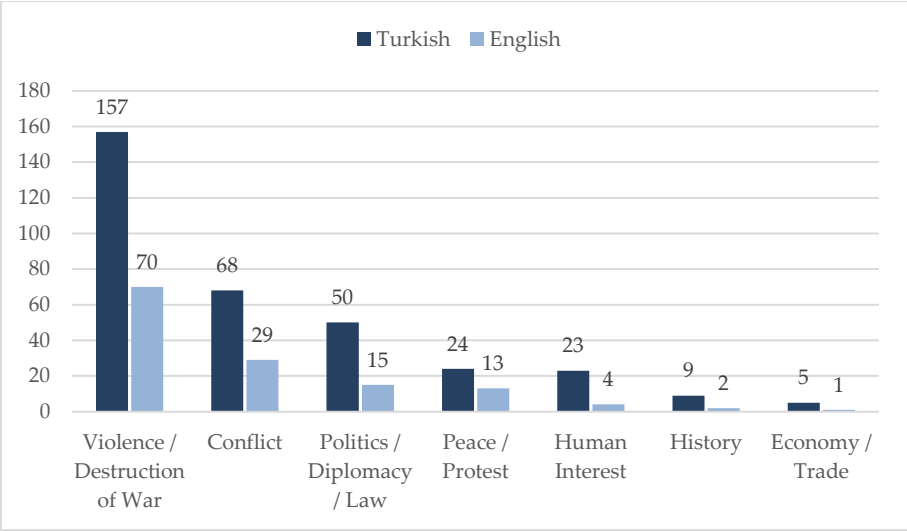
The English-language infographics appear to play a pivotal role in disseminating this information to the global media.

Figure 2. Number of infographics by month

As illustrated in Figure 2, a visual representation of the infographic distribution by month, the frequency of infographic publication exhibits a fluctuating trend. It is evident that the number of infographics exhibits a fluctuating trend, with a gradual increase followed by a subsequent decrease from one month to the next. The highest number of infographics in Turkish was observed in November 2023 ($n=57$), while the highest number in English was recorded in December 2023 ($n=20$). The initial phase of the Israeli-Palestinian war exhibited the most prolific output of infographic publications. Notably, Turkish infographics demonstrated a significant surge in the initial months of the conflict. The number of infographics, which had been in a state of decline since the previous period, exhibited an uptick in April, only to witness a subsequent decline in June. A similar pattern is observed in the number of infographics in English, which mirrors the fluctuations in Turkish infographics. The only significant difference between the number of English and Turkish infographics was observed in November 2023. In this period, Turkish infographics demonstrated a substantial increase, reaching a maximum number, while English infographics exhibited a decline. This difference can be attributed, at least in part, to the heightened national interest and sensitivity observed during the early stages of the war. The decline in infographic production observed in the initial months of 2024 is attributed to Turkey's prioritization of its domestic electoral agenda. However, a subsequent increase in the number of infographics was observed, with a notable resurgence in production after March. It is generally understood that the war remains a prominent topic on the agenda, with a consistent production of infographics on a monthly basis.

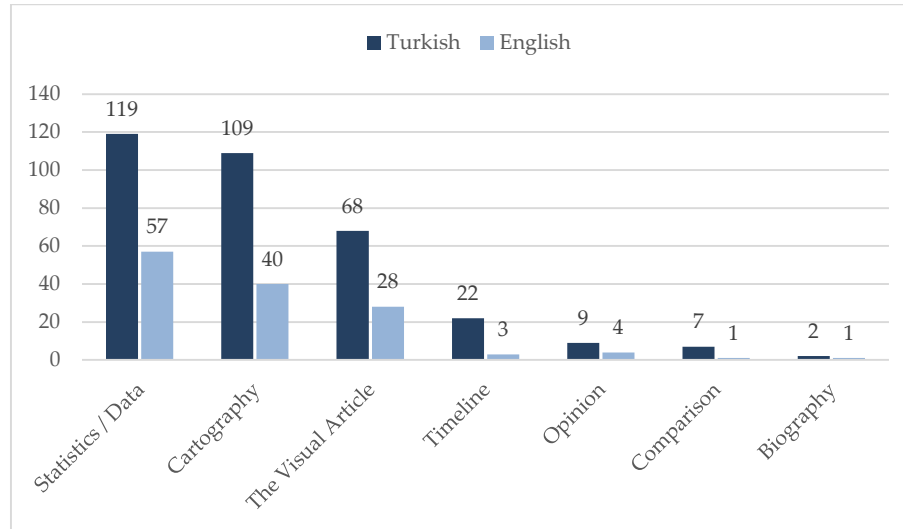
Figure 3. Visual framing distribution of news subjects

As illustrated in Figure 3, the subject distributions of infographics concerning the Israeli-Palestinian war were categorized according to their visual framing characteristics. Accordingly, the predominant visual frame in Turkish is the violence/destruction of war frame (n=157). The subsequent categories are conflict (n=68) and politics/diplomacy/law (n=50). The categories of peace/protest (n=24) and human interest (n=23) are nearly equivalent in number. The categories of history (n=9) and economy/trade (n=5) are significantly less represented than the other categories. An analysis of the number of infographics in English reveals that the most prevalent visual frame is the violence/destruction of war frame (n=70). This is followed by conflict (n=29). The categories of politics/diplomacy/law (n=15) and peace/protest (n=13) are nearly equivalent in number. The categories that yielded the lowest number of infographics were human interest (n=4), history (n=2), and economy/trade (n=1). A comparative analysis of the visual framing distribution of infographics published in both languages reveals a high degree of similarity. This finding indicates that the framing of the war is analogous in both languages. This phenomenon is evident in the consistent application of a similar attitude in both national and international contexts when discussing war. A thorough analysis of the categories reveals a predominant theme: the overwhelming majority of infographics published in both languages depict the devastation and violence of war. It is evident that the number of civilians who lost their lives in the war and the extent of the destruction are heavily emphasized. The prominence of information regarding fatalities, injuries, and destruction serves to underscore the stark and disheartening toll of the war. The presentation of policy, diplomacy, and legal activities related to the Israeli-Palestinian war in Turkish infographics is significant in terms of reflecting the efforts at the state level. Despite the paucity of English infographics in this category, the evidence suggests the presence of a comparable framing endeavor on the international stage. While less prominent, the protest/peace category is significant in terms of reflecting social

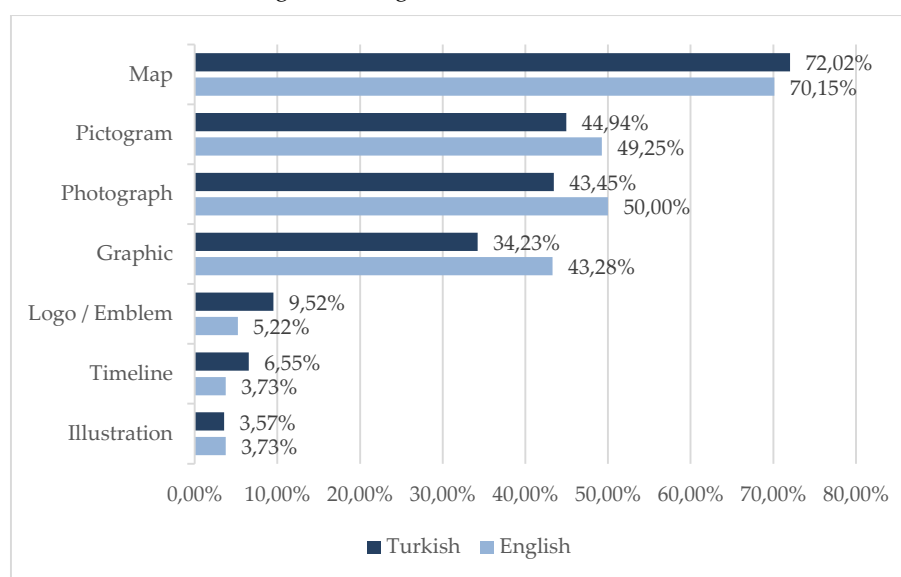
mobilization in relation to war, and the human interest category is important in terms of reflecting the dimension related to human values in a war environment.

Figure 4. Distribution of infographics by types

As illustrated in Figure 4, the distribution of infographics on Palestine is categorized on the basis of their respective types. Of the 336 Turkish infographic content that was analyzed in this study, 119 were statistics/data, 109 were cartography, 68 were visual articles, 22 were timelines, 9 were opinions, 7 were comparisons, and 2 were biographies. Among the 134 infographic content prepared in English, 57 were statistics/data, 40 were cartography, 28 were visual articles, 4 were opinions, 3 were timelines, 1 was a comparison, and 1 was a biography. Consequently, it was determined that the majority of infographics were produced in the statistics/data category, across both languages. This predominance can be attributed to the persistent dissemination of information pertaining to war-related casualties. The next most prevalent type of infographic was cartography. Cartography infographics, defined as graphics containing maps and location information, were found to be extensively utilized in conveying the regional situation and information about the war in Palestine. Visual article-type infographics, which convey news content through storytelling, were also utilized at a considerable frequency. This finding indicates a strategic effort to present the war's events as a compelling narrative, emphasizing storytelling as a key element in conveying the war's narrative.

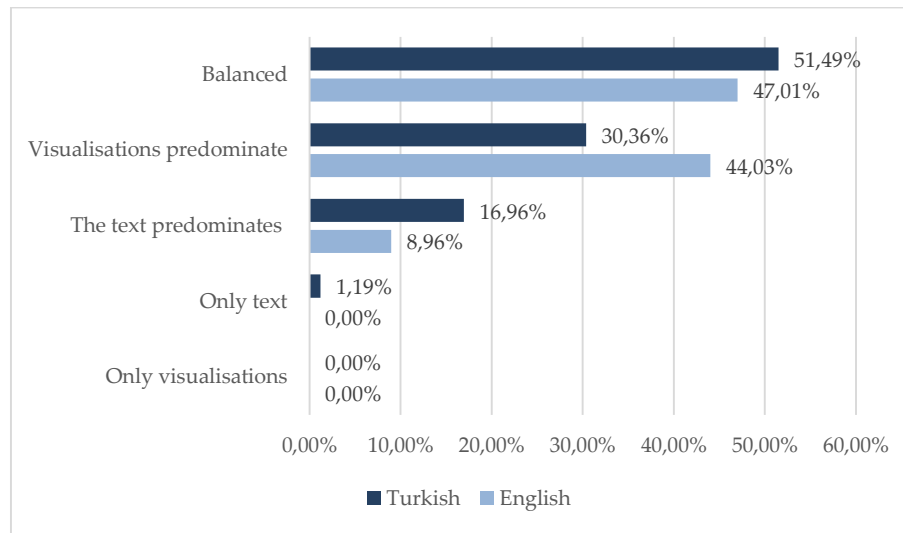
Figure 5. Usage rates of visual elements

As illustrated in Figure 5, the scope of the research revealed the following utilization of visual elements: In the 336 Turkish infographics that were examined as part of the study, the prevalence of visual element usage was as follows: 72.02% for maps, 44.94% for pictograms, 43.45% for photographs, 34.23% for graphics, 9.52% for logos/emblems, 6.55% for timelines, and 3.57% for illustrations. The map emerged as the most prevalent visual element in Turkish infographics. A survey of infographic data reveals that maps were utilized in three out of every four infographics examined. This observation indicates a prioritization of regional information within the context of infographics, particularly concerning geopolitical events such as the war. Following the map, the most frequently employed visual elements were pictograms and photographs. The utilization of pictograms and photographs was closely aligned, with pictograms being employed in approximately one out of every two infographics. The employment of pictograms in infographics is thus a prevalent practice. Especially noteworthy is the use of photographs in infographics. The incorporation of photographs in infographics can be attributed to the objective of sharing authentic visual representations related to the war. The utilization of graphics as a visual element was observed in one out of every three infographics. While illustration was the least frequently used visual element, logo/emblem and timeline were also used with low frequency. In the 134 English infographics examined in the study, the rates of visual element usage were 70.15% map, 50% photograph, 49.25% pictogram, 43.28% graphic, 5.22% logo/emblem, 3.73% timeline, and illustration. A similar trend was observed in Turkish infographics, with maps being the most prevalent visual element. The utilization of pictograms and photographs in English infographics was nearly equivalent, though it was higher in English infographics compared to Turkish infographics. The analysis revealed that pictograms and photographs were employed in approximately 50% of English infographics. Furthermore, the utilization of graphics as a visual element was more prevalent in English infographics. In contrast, logo/emblem, timeline, and illustration were the least frequently employed visual elements in English infographics. While maps

and illustrations demonstrated comparable usage across both languages, English infographics exhibited a more frequent utilization of pictograms, photographs, and graphics compared to Turkish infographics. A comparison of the contents in the two languages revealed that the most significant disparity lay in the utilization of graphic elements.

Figure 6. Visualization rates according to structural elements of infographics

As illustrated in Figure 6, the utilization rates of the infographics examined in this study are categorized on the basis of their structural elements, with particular attention to their visual representation and textual composition. Accordingly, 51.49% of the Turkish infographics had a balanced design, while visualization was more dominant in 30.36% and textual use was dominant in 16.96%. The rate of infographics created using solely text was 1.19%, while no infographics were created using solely visualization. This analysis suggests a preference for balanced designs in Turkish infographics. In contrast, English infographics demonstrated a different design preference, with a 47.01% prevalence of balanced designs and a 44.03% prevalence of infographics dominated by visualization. In the context of English infographics, it was observed that 8.96% of infographics were predominantly textual in nature, while no infographics consisted exclusively of visual elements or textual information. This revealed that balanced and visualization-dominated infographics were generally predominant in both languages, while the use of textual elements was especially infrequent in English infographics. Thus the comparative analysis of Turkish and English infographics showed that the former were relatively more inclined towards textual elements than the latter.

Conclusion

The advent of internet technologies, the proliferation of communication tools, and the digital transformation have engendered a paradigm shift in the manner in which information is disseminated, resulting in the rapid propagation of information of considerable magnitude. This shift has necessitated the presentation of information to its

intended audience in a distinctive and engaging manner. This paradigm shift has also influenced the realm of news production, compelling news outlets to adopt visualization methods to navigate effectively the demands of the contemporary media landscape. As a data visualization method, infographics facilitate faster and more effective understanding of news content by readers. This study has examined the utilization of infographics, a data visualization technique, in the news coverage of the Israeli-Palestinian war by Anadolu Agency between October 7, 2023, and October 7, 2024.

The infographics examined in this study were found to convey news and information related to the Israeli-Palestinian war. To this end, it was ascertained that an average of 28 infographics were published monthly in Turkish and approximately 11 infographics were published monthly in English. This finding indicates that the publication of infographics in the national media occurs with high frequency, on a near-daily basis. This finding suggests a notable increase in the availability of visual news content related to the war. While the number of infographics published in English appears to be lower, it can be argued that these infographics were sufficiently disseminated through international media. The fact that not all national news content related to the war is suitable for an international audience is likely to have been effective in this lower number of English infographics. Notably, fluctuations in the number of infographics during the one-year period were attributed to Turkey's domestic political agenda. However, a consistent monthly publication of infographics on the war in Palestine was observed, underscoring a reliable and consistent source of visual news coverage.

The study's findings indicated that the most prevalent category of visual framing in infographics disseminated in both languages pertained to the violence and destruction of war. This outcome can be interpreted as an attempt to portray the harrowing nature of the war to the public. A similar result was found by Dimitrova and Connolly in their study examining the Arab and Western media's coverage of the Iraq War (2003), where they found that the Arab media used "military conflict" and "war violence" frames at a higher rate. In the aforementioned study, it was determined that Western media outlets placed a greater emphasis on the reconstruction of Iraq than on the violence that characterized the war.⁸² Fahmy and Neumann's analysis of the representation of the Gaza War (2008-2009) as both war and peace journalism in three leading Western news agencies (Associated Press, Reuters, and AFP/Getty Images) employed a novel approach by using news photographs. Their findings revealed that the agencies employed varied frames depending on their respective perspectives. Consequently, while AP placed greater emphasis on external events, such as anti-war demonstrations and international summits, AFP/Getty Images placed greater emphasis on the conflict itself and the warring parties.⁸³ In another study, Schwalbe examined the frames employed by three prominent US news magazines during the invasion of Iraq. This investigation revealed that these news magazines framed the conflict from an American-centered perspective, emphasizing politicians and human

⁸² Dimitrova and Connolly-Ahern, "A Tale of Two Wars: Framing Analysis of Online News Sites in Coalition Countries and the Arab World during the Iraq War," 161-62.

⁸³ Shahira Fahmy and Rico Neumann, "Shooting War or Peace Photographs? An Examination of Newswires' Coverage of the Conflict in Gaza (2008-2009)," *American Behavioral Scientist* 56, no. 2 (2012): 1.

interest stories while disregarding alternative viewpoints, such as anti-war protests, destruction, Iraqi military leaders and troops, and human loss.⁸⁴ In a subsequent study, Ekram's analysis of political infographics employed during the Gaza War (2023) revealed a predominant emphasis on the violence and destruction aspect of the conflict. The study noted an extensive dissemination of information pertaining to the death toll and the extent of destruction.⁸⁵ In light of the findings from a variety of studies, the impact of news media perspective on the visual depiction of war becomes increasingly evident.

Beyond its depiction of the violence and destruction wrought by the war, the utilization of frames such as politics/diplomacy/law, peace/protest, and others in almost equal measure is significant in its multifaceted reflection of the war's impact. In this regard, it was determined that framing was employed on various issues related to the war, and infographics were utilized effectively in conveying the news to the public. In this sense, it can be posited that while the violence and destruction dimension of the war was accentuated in the infographics examined in the study, other dimensions of the war were not overlooked.

An analysis of infographics according to their type revealed that statistics-based and cartography-based infographics were the most prevalent in both languages. The sustained presentation of quantitative data pertaining to fatalities and injuries, coupled with geographical specifics about the region, is hypothesized to have contributed to this outcome. Conveying diverse statistical information, including damage and destruction, was also found to be effective. Indah and Hasanah's⁸⁶ study on the use of infographics, which was conducted in the context of the Coronavirus Disease 2019 (Covid-19) vaccine, yielded similar findings. The study by Stalph⁸⁷ on the quality of European news websites utilized statistics-based bar charts as the primary visual data presentation, thereby highlighting the variability in the preferred visual representation of quantitative data across different studies.

The analysis revealed maps as the most prevalent visual element. This finding is consistent with the predominance of cartography infographics among the various infographic types. The predominance of cartography infographics among the most frequently used infographic types, coupled with the prominence of maps as the most widely used visual element, suggests that a significant number of infographics with geographical content related to the war have been published. Furthermore, pictograms and photographs have been identified as prevalent visual elements in infographics. The heightened use of photographs is indicative of their role in reflecting the reality of the war. Notably, Anadolu Agency's use of authentic photographs in depicting the situation in Palestine contributes to enhancing the accuracy and impact of the information presented to the public.

⁸⁴ Schwalbe, "Visually Framing the Invasion and Occupation of Iraq in TIME, Newsweek, and U.S. News & World Report," 239.

⁸⁵ Ekram, "Employing political infographics in covering the war at Gaza in a sample of Arab and foreign press websites (an analytical study)," 1335.

⁸⁶ Sika Indah and Khuswatun Hasanah, "Infographic data visualization as an alternative form of news: content analysis of Covid-19 vaccine issues of data journalism-based media," *The Indonesian Journal of Communication Studies* 15 (2022).

⁸⁷ Florian Stalph, "Classifying Data Journalism," *Journalism Practice* 12, no. 10 (2018).

An analysis of the visualization ratios of infographics revealed that balanced designs were predominant in both languages. This finding suggests that the integration of visual elements with narrative information enhances the comprehensibility and engagement of the infographic. A notable distinction emerged between Turkish and English infographics, particularly in those employing dominant visualization. The analysis revealed a higher prevalence of visualization in English infographics. A comparative analysis of the visualization ratios revealed that the results were closely aligned in both languages, suggesting a general predominance of visual representations in the data presentation. This observation was further corroborated by the finding that text-intensive visuals were utilized less frequently. A similar finding was reported by Tandoc and Oh⁸⁸ in their analysis of The Guardian's big data journalism stories. Solodovnyk et al.⁸⁹ investigated the characteristics of data visualization in Ukrainian and European data media. Their findings, contrary to expectations, revealed a text-dominant trend in the publications of the European Data Journalism Network. Similarly, Jacob's⁹⁰ research on the visualization of the Covid-19 coronavirus pandemic in *The Hindu* and *The Times of India* revealed a preponderance of text-centered infographics. This finding suggests that the creation of text- or visual-oriented infographics is influenced by the subject of the news and the publishing institution.

A comprehensive evaluation of the research findings revealed that the Palestinian war remained a persistent subject, though the number of infographics fluctuated due to the intermittent impact of Turkey's domestic agenda. It was observed that Anadolu Agency consistently disseminated information regarding the Israeli-Palestinian conflict to both domestic and international media outlets through the medium of visual storytelling, addressing a variety of subjects. It was determined that the infographics were prepared in a manner that reflected a wide range of subjects, utilizing diverse frames related to the war. The situation related to the war was conveyed in a multidimensional way. The findings of the research indicate that the quantity and caliber of infographics adequately address the needs of digital and particularly social media for visual news concerning the war in Palestine. Consequently, it is posited that Anadolu Agency has assumed an effective role in conveying the events of the war to both national and international public opinion through the infographics it has published.

The study is confined to the analysis of infographics related to the Israeli-Palestinian war. In light of the limited number of studies that have examined infographics on wars in terms of visual news content, this research is poised to address a significant gap in the existing body of knowledge. The present study is distinctive in that it is the first to examine infographics in the context of the Israeli-Palestinian War. In this respect, the study contributes to the expansion of the academic field on the war in terms of reading and researching the events in the Israeli-Palestinian war from a different perspective. Moreover, it is anticipated that this research will lay the foundation for subsequent studies

⁸⁸ Tandoc and Oh, "Small Departures, Big Continuities?," 1009.

⁸⁹ Solodovnyk et al., "Data journalism visualization in Ukraine and in Europe: a comparative analysis," 109.

⁹⁰ Jacob, "Visualising Global Pandemic: A Content Analysis of Infographics on Covid – 19," 120.

examining the characteristics of infographics pertaining to war news. Future studies are advised to analyze infographic content on various subjects related to Palestine. Conducting new research in this direction will contribute to the expansion of the academic field on different topics related to Palestine, as well as revealing the extent to which the Palestinian issue is covered as visual content in the media.

Declarations:

1. **Ethics committee approval:** Not needed for this study.
2. **Author contribution:** The author declares that no one else has contributed to the article.
3. **Competing interests:** The author declares no competing interests.

BIBLIOGRAPHY

- Afify, Mohammed Kamal. "The Effect of the Difference between Infographic Designing Types (Static Vs Animated) on Developing Visual Learning Designing Skills and Recognition of Its Elements and Principles." *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)* 13, no. 9 (2018): 204-23.
- Allan, Stuart. "Visual War Journalism." *Digital Journalism* 13, no. 1 (2025): 1-17.
- Barnes, Sarah, J N Campbell, and Lauren M Ndebele. "The Effectiveness of Infographics and Graphical Media in Communication." *International Journal of Communication and Marketing* 1, no. 1 (2024): 1-10.
- Berret, Charles, and Cheryl Phillips. *Teaching Data and Computational Journalism*. New York: Columbia Journalism School, 2016.
- Brantner, Cornelia, Katharina Lobinger, and Irmgard Wetzstein. "Effects of Visual Framing on Emotional Responses and Evaluations of News Stories About the Gaza Conflict 2009." *Journalism & Mass Communication Quarterly* 88 (2011): 523-40.
- Chandler, Daniel, and Rod Munday. *A Dictionary of Media and Communication*. Oxford: Oxford University Press, 2019.
- Chauhan, Rahul, Pallavi Goel, Vikas Kumar, Neam Soni, and Nidhi Singh. "Understanding Covid-19 Using Data Visualization." Paper presented at the 2021 International Conference on Advance Computing and Innovative Technologies in Engineering (ICACITE), 4-5 March 2021 2021.
- Cohen, Jacob. "A Coefficient of Agreement for Nominal Scales." *Educational and Psychological Measurement* 20 (1960): 37-46.
- Córdoba-Cabús, Alba. "Estándares De Calidad En El Periodismo De Datos: Fuentes, Narrativas Y Visualizaciones En Los Data Journalism Awards 2019." *El profesional de la información* (2020): 1-11.
- de Haan, Yael, Kruikemeier Sanne, Lecheler Sophie, Smit Gerard, and Renee and van der Nat. "When Does an Infographic Say More Than a Thousand Words?". *Journalism Studies* 19, no. 9 (2018): 1293-312.
- Degeling, Dylan, and Ruud Koolen. "Communicating Climate Change to a Local but Diverse Audience: On the Positive Impact of Locality Framing." *Environmental Communication* 16, no. 2 (2022/02/17 2022): 243-61.

- Demirel, Simge Deniz, and Petek Durgeç. "Dijital Medyada Deprem Haberlerini İnfografikler Üzerinden Okumak: Anadolu Ajansı Ve Trt Haber Örneği." *Journ al of Communication, Sociology and History Studies* 2, no. 2 (2022): 27-44.
- Dhanesh, Ganga S., and Nadia Rahman. "Visual Communication and Public Relations: Visual Frame Building Strategies in War and Conflict Stories." *Public Relations Review* 47, no. 1 (2021): 1-11.
- Dick, Murray. *Book Review: The Infographic: A History of Data Graphics in News and Communications*. Cambridge: The MIT Press, 2020.
- Dimitrova, Daniela V., and Colleen Connolly-Ahern. "A Tale of Two Wars: Framing Analysis of Online News Sites in Coalition Countries and the Arab World During the Iraq War." *Howard Journal of Communications* 18, no. 2 (2007): 153-68.
- Dunlap, Joanna C., and Patrick R. Lowenthal. "Getting Graphic About Infographics: Design Lessons Learned from Popular Infographics." *Journal of Visual Literacy* 35, no. 1 (2016): 42-59.
- Egan, M., A. Acharya, V. Sounderajah, Y. Xu, A. Mottershaw, R. Phillips, H. Ashrafian, and A. Darzi. "Evaluating the Effect of Infographics on Public Recall, Sentiment and Willingness to Use Face Masks During the Covid-19 Pandemic: A Randomised Internet-Based Questionnaire Study." [In eng]. *BMC Public Health* 21, no. 1 (Feb 17 2021): 1-10.
- Ekrum, Flora. "Employing Political Infographics in Covering the War at Gaza in a Sample of Arab and Foreign Press Websites (an Analytical Study)." *Journal of Mass Communication Research "JMCR"* 70, no. 3 (2024): 1335-96.
- Engebretsen, Martin. "Data Visualization in Scandinavian Newsrooms." *Nordicom review*. 39, no. 2 (2018): 3-18.
- Entman, Robert M. "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm." *Journal of Communication* 43, no. 4 (1993): 51-58.
- Eren, Mevlüt. "The Reflection of Graphic Desing to News Reporting (Anadolu Agency Example)." Master's, Ankara Haci Bayram Veli University, 2020.
- Fahmy, Shahira, and Rico Neumann. "Shooting War or Peace Photographs? An Examination of Newswires' Coverage of the Conflict in Gaza (2008-2009)." *American Behavioral Scientist* 56, no. 2 (2012): 1-26.
- Franklin, Bob. "The Future of Journalism." *Journalism Studies* 15, no. 5 (2014): 481-99.
- Geyik, Kurbanı. "Savaş Haberciliğinde Değişen Roller: 2. Karabağ Savaşı Örneği." *Atatürk İletişim Dergisi* 21 (2021): 53-71.
- Godoy, Katelyn. "Data Journalism Meets Information Design: Creating a Complex Infographic About the Yarnell Hill Wildfire." Master's, State University of New York, 2015. <http://hdl.handle.net/20.500.12648/973>.
- Gray, Jonathan, Lucy Chambers, and Liliana Bounegru. *The Data Journalism Handbook*. California: O'Reilly Media, 2012.
- Gynnild, Astrid. "Journalism Innovation Leads to Innovation Journalism: The Impact of Computational Exploration on Changing Mindsets." *Journalism* 15, no. 6 (2014): 713-30.
- Howard, Alexander Benjamin. "The Art and Science of Data-Driven Journalism." 2014.
- Indah, Sika, and Khuswatun Hasanah. "Infographic Data Visualization as an Alternative Form of News: Content Analysis of Covid-19 Vaccine Issues of Data Journalism-Based Media." *The Indonesian Journal of Communication Studies* 15 (2022): 30-45.

- Jacob, Rachel. "Visualising Global Pandemic: A Content Analysis of Infographics on Covid – 19." *Journal of Content, Community and Communication* (2020).
- Jaleniauskiene, Evelina, and Judita Kasperuniene. "Infographics in Higher Education: A Scoping Review." *E-Learning and Digital Media* 20, no. 2 (2023): 191-206.
- Jansen, Angela, and Wolfgang Scharfe. *Handbuch Der Infografik*. Berlin: Springer Berlin Heidelberg, 1999.
- Joshi, Mrudula, and Latika Gupta. "Preparing Infographics for Post-Publication Promotion of Research on Social Media." *Journal of Korean Medical Science* 36 (2021): 1-8.
- Jungblut, Marc. "Visual Deductive Conflict Frame (War Coverage)." *DOCA - Database of Variables for Content Analysis* 1, no. 2 (2021): 1-2.
- Kiernan, M., M. A. Oppizzo, K. Resnicow, and G. L. Alexander. "Effects of a Methodological Infographic on Research Participants' Knowledge, Transparency, and Trust." [In eng]. *Health Psychol* 37, no. 8 (2018): 782-86.
- Kirk, Andy. *Data Visualisation: A Handbook for Data Driven Design*. 2 ed. London: Sage Publications, 2019.
- Kleijssen, H. "Infographics as a Public Communication Tool in the Covid-19 Pandemic." Bachelor, University of Twente, 2021. <http://essay.utwente.nl/87636/>.
- Kleinheksel, A. J., Nicole Rockich-Winston, Huda Tawfik, and Tasha R. Wyatt. "Demystifying Content Analysis." *American Journal of Pharmaceutical Education* 84, no. 1 (2020): 128-37.
- Krippendorff, Klaus. *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. 4 ed. California: Sage Publications, 2018.
- Krum, Randy. *Cool Infographics: Effective Communication with Data Visualization and Design*. Indiana: John Wiley & Sons, 2014.
- Lankow, Jason, Josh Ritchie, and Ross Crooks. *Infographics: The Power of Visual Storytelling*. Hoboken; New Jersey: John Wiley & Sons, 2012.
- Maharani, Nam. "Social Media as a Primary Source of Information: Exploring Its Role in Disseminating the Current Situation in Palestine." *Gema Wiralodra* 15, no. 1 (2024): 275-81.
- Marta, Ferreira, Nuno Nunes, Chiara Ceccarini, Catia Prandi, and Valentina Nisi. "The Russia-Ukraine War and Climate Change: Analysis of One Year of Data-Visualisations." Paper presented at the IASDR 2023: Life-Changing Design, Milan, Italy, 9-13 October 2023.
- "Infographics: Graphic Visual Representations of Information." 2020, accessed 31.01.2025, <https://www.melinakmiller.com/the-seven-common-types-of-infographics/>.
- "Qué Es El Marketing Visual Y Cómo Puedes Aprovecharlo Para Tu Empresa?" Love visual marketing, 2014, accessed 12.02.2025, <https://lovevisualmarketing.com/que-es-el-marketing-visual-y-como-puedes-aprovecharlo-para-tu-empresa/>.
- Neuman, Lawrence W. *Basics of Social Research : Qualitative & Quantitative Approaches*. Harlow: Pearson Education Limited, 2014.
- Ojo, Adegboyega, and Bahareh Heravi. "Patterns in Award Winning Data Storytelling." *Digital Journalism* 6, no. 6 (2018/07/03 2018): 693-718.
- Özkan, Burak. "The Effects of the Infographics on Readers Which Are Used Agency Journalism." Master's, Ankara Hacı Bayram Veli University, 2019.

- Powell, Thomas E., Hajo G. Boomgaarden, Knut De Swert, and Claes H. de Vreese. "A Clearer Picture: The Contribution of Visuals and Text to Framing Effects." *Journal of Communication* 65, no. 6 (2015): 997-1017.
- Purchase, Helen C., Katherine Isaacs, Thomas Buetti, Ben Hastings, Aadam Kassam, Allen Kim, and Steffan van Hoesen. "A Classification of Infographics." Paper presented at the 10th International Conference on the Theory and Application of Diagrams, Edinburgh, 18-22 June 2018 2018.
- Riggs, Elizabeth E., Hillary C. Shulman, and Rachel Lopez. "Using Infographics to Reduce the Negative Effects of Jargon on Intentions to Vaccinate against Covid-19." *Public Understanding of Science* 31, no. 6 (2022): 751-65.
- Rinsdorf, Lars, and Raoul Boers. "The Need to Reflect: Data Journalism as an Aspect of Disrupted Practice in Digital Journalism and in Journalism Education." *Promoting Understanding of Statistics about Society IASE Roundtable Conference* (2016).
- Ru, Gao, and Zhang Ya Ming. "Infographics Applied in Design Education." Paper presented at the 2014 IEEE Workshop on Advanced Research and Technology in Industry Applications (WARTIA), Ottawa, Canada, 29-30 Sept. 2014 2014.
- Salas, Paola Eunice Rivera. "Evaluation of the Infographics Posted on Facebook by Printed Newspapers in Latin American Countries During 2017 " Paper presented at the Proceedings CUICIID, 2018.
- Schwalbe, Carol B. "Visually Framing the Invasion and Occupation of Iraq in Time, Newsweek, and U.S. News & World Report." *International Journal of Communication* 7 (2013): 239-62.
- Shemy, Nader Said. "Digital Infographics Design (Static Vs Dynamic): Its Effects on Developing Thinking and Cognitive Load Reduction." *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research* 21, no. 5 (2022): 104-25.
- Siricharoen, Waralak, and Nattanun Siricharoen. "How Infographic Should Be Evaluated?" Paper presented at the The 7th International Conference on Information Technology, Amman, Jordan, 2015.
- Siricharoen, Waralak V. "Infographics: The New Communication Tools in Digital Age." 2013.
- Sjafiie, Sri Syamsiyah Lestari, Sri Hastjarjo, Widodo Muktiyo, and Pawito. "Graphic Visualization in Printed Media: How Does the Use of Technology Influence Journalism Culture." *Jurnal Komunikasi: Malaysian Journal of Communication* 34, no. 4 (2018): 373-85.
- Smiciklas, Mark. *The Power of Infographics: Using Pictures to Communicate and Connect with Your Audiences*. Indiana: Que Publishing, 2012.
- Solodovnyk, Dmytro, Inna Havryliuk, Inna Sypchenko, Olena Ishchenko, and Oksana Kyrylenko. "Data Journalism Visualization in Ukraine and in Europe: A Comparative Analysis." *Amazonia Investiga* 12, no. 64 (2023): 102-16.
- Sontag, Susan. *Başkalarının Acısına Bakmak*. Translated by Osman Akinhay. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2014.
- Stalph, Florian. "Classifying Data Journalism." *Journalism Practice* 12, no. 10 (2018): 1332-50.
- Tandoc, Edson C., and Soo-Kwang Oh. "Small Departures, Big Continuities? ". *Journalism Studies* 18, no. 8 (2017): 997-1015.

- Tulupov, Vladimir. "Infographic Visualization of Modern Journalistic Text." Paper presented at the European Proceedings of Social and Behavioural Sciences, Russia, 28-29 March 2019.
- Weber, Wibke, and Hannes Rall. "Data Visualization in Online Journalism and Its Implications for the Production Process." *2012 16th International Conference on Information Visualisation* (2012): 349-56.
- Weber, Wibke, and Alexandra Wenzel. "Interaktive Infografiken: Standortbestimmung Und Definition." In *Interaktive Infografiken*, edited by Wibke Weber, Michael Burmester and Ralph Tille, 3-24. Stuttgart: Springer Vieweg, 2013.
- Williams, Kevin. *A New History of War Reporting*. Abingdon: Routledge, 2020.
- Yıldırım, Ali, and Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 10 ed. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Yuvaraj, Mayank. "Infographics: Tools for Designing, Visualizing Data and Storytelling in Libraries." *Library Hi Tech News* 34, no. 5 (2017): 6-9.
- Zwinger, S., J. Langer, and M. Zeiller. "Acceptance and Usability of Interactive Infographics in Online Newspapers." Paper presented at the 2017 21st International Conference Information Visualisation (IV), London, United Kingdom, 11-14 July 2017.

Mescid-i Aksâ Kitâbeleri Bağlamında Yazı-Mekân İlişkisi

• Gülşen Soycanı^a

Özet

Yapı kitâbeleri veya âyet, hadis gibi dinî içerikli âbidevi yazılar mimari eserin özelliğine, fonksiyonuna ya da yapılış amacına yönelik ipuçları barındırır. Bu bazen inşa, tamir yahut tecdid kitâbesinin başındaki âyetin yapının işlevine yönelik seçilmesi bazen yapım ifadesinden sonra mimari eseri tanımlayan birkaç kelimelik terkiplerin yazılması bazen de dinî muhtevalı metinlerin yapıya işlenmesidir. Kitâbelerin, mekânların tanımlamasına katkıda bulunduğu hususu dikkate alındığında “Sözün imgesi hükmündeki bu yazıların mekâna etkisi nedir?” sorusu önemli hale gelmektedir. “Bir mimari yapının, kitâbelere tesiri var mıdır?” şeklinde soruyu tersten sorup çift taraflı bir etkileşimin peşine düşmek de pek tabii mümkündür. Bu iki sorunun cevabını aramak için en uygun yerlerden biri şüphesiz, Emevî’den günümüze değin pek çok İslâm devletine ev sahipliği yapan Kudüs Harem-i Şerif mahallidir.

Yapılan literatür taramasında Kudüs kitâbelerini derinlikli inceleyen akademik çalışmaların ekseriyetinin Batılı araştırmacılara ait olduğu görölmüştür. Genellikle belli bir döneme ait olan bu çalışmalar, Kudüs’ün mimari yapılarını ve yazılarını mercek altına almaktadır. Ülkemizde ise kitâbeleri konu alan pek çok yayın olmakla birlikte bu araştırmaların bir kısmı içeriğe odaklanarak tarihî bilginin peşinden giderken kimisi de biçimdeki değışiklikleri tespit ederek İslâm yazı sanatının izini sürmektedir. Her iki kategoride kıymeti haiz araştırmalar yapılmakta iken İslâm’ın ilk kıblesi ve üçüncü Harem-i Şerif’i olarak marûf Mescid-i Aksâ kitâbelerini konu alan çalışmaların yetersizliğı ortadadır. Bu makale, erken dönem oryantalistlerin iddia ettiğı gibi kitâbelerin “rastgele ve sadece süsleme amaçlı” nakşedilmediklerini aksine mimaride mevcut en eski yazı vassfına sahip Kubbetü’s-Sahra Emevî kitâbesinden itibaren bulundukları yerlerin itinayla seçilip bir amaca mâtuf işlendiklerine dair Mescid-i Aksâ özelinde örnekler sunmayı hedeflemektedir. Bunu yaparken çalışmanın boyutunu aşmamak adına Mescid-i Aksâ’nın tüm kitâbeleri değil yazı tezyinatı açısından dikkat çekici olanlar ve âbidevî yapıda bulunanlar tercih edilmiş; güncel fotoğraflarla kitâbelerin günümüzdeki durumları gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, Kudüs, Harem-i Şerif, Mescid-i Aksâ, Mimari Yapı, Kitâbe.

^a Dr, MEB, gulsen55soycan@gmail.com, ORCID: 0000 0003 0176 2069

Writing-Space Relationship in the Context of Masjid al-Aqsa Inscriptions

Abstract

Building inscriptions or monumental writings with religious content such as verses and hadiths give clues about the characteristics, function or purpose of the architectural work. This is sometimes achieved by selecting a verse related to the function of the building at the beginning of the construction, repair or renovation inscription, sometimes by including a few words describing the architectural work after the construction statement, and sometimes by engraving religious texts directly on the building. Considering that inscriptions contribute to the definition of spaces, the question 'What is the effect of these inscriptions, which are visual representations of sacred texts, on space?' gains importance. It is also possible to ask the question in reverse as 'Does an architectural structure affect the inscriptions on it?' and discover a two-way interaction. One of the most suitable places to search for the answers to these two questions is undoubtedly the Harem-i Sharif in Jerusalem, which has hosted many Islamic states from the Umayyad period to the present day.

In the literature review, it is seen that the majority of academic studies that examine Jerusalem inscriptions in depth belong to Western scholars. These studies generally belong to a certain period and focus on the architectural structures and writings of Jerusalem. In Turkey, on the other hand, publications on the inscriptions focus on content, historical information and the art of Islamic writing. Although there are valuable studies in both categories, the insufficiency of studies on the inscriptions of Al-Aqsa Mosque, the first Qibla of Islam and the third Haram al-Sharif, is evident. Starting with the Umayyad inscription of the Dome of the Rock, which is the oldest existing inscription in architecture, this article aims to provide examples in the case of Al-Aqsa Mosque that the inscriptions were not engraved 'randomly and only for ornamental purposes' as the early orientalis claimed, but that their locations were carefully selected and engraved for a purpose. In doing so, in order not to exceed the size of the study, not all the inscriptions of Al-Aqsa Mosque, but the ones that are remarkable in terms of the content, ornamentation and monumentality, starting from the oldest chronologically, have been selected. The current status of the inscriptions is shown with new photographs. At the same time, the historical background of the period in which the inscriptions were engraved has been taken into account together with their meanings.

Keywords: Palestine, Jerusalem, Haram al-Sharif, Masjid al-Aqsa, Architectural Structure, Inscription.

Giriş

İ. C. Schick'in tanımıyla, bir mekânın "yazılı hafızası" hükmünde olan kitâbeler, işlendiği malzemenin yapısından kaynaklı olarak geçmişten günümüze birçok bilginin intikalini sağlayan en güvenilir vesikalardandır.¹ Nitekim taş veya benzeri malzemeye mahkûk bir kitâbeden hareketle mimari yapının inşa, tecdid veya tamir tarihini, dönemini, bânisini, yapı ustasını, yapılış amacını ve daha birçok şeyi tespit etmek mümkündür. Bir mimari eserin kimlerin elinde şekillendiğinin, hangi aşamalardan geçerek bugüne ulaştığının işaretlerini taşıyan kitâbeler, her zaman bulundukları yerin tarihine veya özelliğine dair

¹ İrvin Cemil Schick, "Şehrin Yok Edilmekte Olan Yazılı Hafızası: Kitabeler," *Toplumsal Tarih*, no. 238 (2013): 24.

bilgiler ihtiva etmeyebilir. Bazen bir âyet-i kerime, hadîs-i şerif, esmâ-i mübâreke veya kelâm-ı kibâr vasıtasıyla mimari yapıyı tezyin ederek o mekâna şahsiyet kazandırdığı da görülür. İster tarih kitâbesi ister dinî içerikli levha olsun yazının hattatı, hayal gücünü mimari esere yansıtırken maddi yönü ağır basan yapıya duygusunu da katar.²

İslâm mimarisinde mekânların inşasına, süslemesine ve kimliğine katkıda bulunan kitâbeler olduğu gibi kitâbelerin içeriğine, yazı üslûbuna, boyutuna tesir eden mekânlar da vardır. Sözelimi mimari yapının özelliğine göre kitâbenin ebatı, yazı türü, tezyinî özellikleri değişebilir veya verilmek istenen mesaj kitâbenin boyutu, istifi, yazı üslûbu üzerinden anlatılabilir. Yazı-mekân arasındaki bu çift taraflı ilişkiye bağlı olarak bazı ifadelerin sıklıkla kullanıldığı görülür. Bunun sebebi yazının estetik güzelliğinin yanı sıra kullanılan ibarenin mekânın vasfı veya önemiyle uyumlu olmasından ileri gelir.³ İşte bu ilişkiden hareketle yola çıkan araştırmamız erken dönem oryantalistlerin iddia ettiği gibi özellikle âyet içerikli kitâbelerin rastgele seçilerek mimari esere işlendikleri savının aksine Mescid-i Aksâ Harem kitâbeleri özelinde yazı ile mekân arasındaki etkileşimin anlam boyutuna odaklanmaktadır.⁴

Doğudan Bâbu'r-Rahme Mezarlığı, güneyden Kible Mescidi, batıdan ve kuzeyden daha ziyade Eyyûbî ve Memlûk dönemi mimari yapılarıyla donatılan Mescid-i Aksâ; Müslüman hâkimiyetinde kaldığı yaklaşık 13 asırlık süre zarfında Emevî, Abbâsî, Fâtımî, Eyyûbî, Memlûk, Osmanlı dönemlerine tarihlendirilen çok sayıda kitâbeyi bünyesinde barındırmaktadır.⁵ İslâm medeniyetinin dilsiz şahitleri kabul edilen bu kitâbelerin kimisi dinî içerikli levhalardan kimisi yapıya dair bilgilerden oluşmaktadır. Yapılan saha araştırmasında içeriği ne olursa olsun her kitâbenin bulunduğu yerle bir irtibatının olduğu

² Nihat Boydaş, *Ta'lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım* (M.E. B., 1994), 68.

³ Aynur Maktal, "Hüsni Hat Tasarımlarında Yazı - Mekan İlişkisi," *2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel Türk El Sanatlarının Sanatsal, Tasarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), 198.

⁴ İrvan Cemil Schick ve Mohammad Gharipour, ed., *İslam Dünyasında Hat ve Mimari* (İstanbul: alBaraka Yayınları, 2022), 10-11. Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Jamal J. Elias, Hz. Ayşe'nin Minderi İslam'da Dini Sanat, Algı ve Pratik, çev. İsa İlkey Karabaşoğlu (İstanbul: Küre Yayınları, 2021), 288-91.

⁵ Müstakil olarak İslâmî dönem Kudüs kitâbelerini konu alan en eski çalışma, Arap epigrafisinin temelini atan İsviçreli ünlü epigrafist Max van Berchem'e aittir. Yaklaşık yirmi yıllık araştırmaları neticesinde hem Kudüs'deki hem de Mescid-i Aksâ'daki mimari yapıların üzerinde bulunan veya kaynaklarda geçen kitâbeleri kayda geçiren Berchem, yazı-mekân ilişkisinden ziyade kitâbelerin muhtevasını analiz ederek tarihî bilgileri gün yüzüne çıkarmıştır. Berchem, âyet-i kerimelerden müteşekkil çoğu kuşak yazısını eserine almamıştır. Bk. Max van Berchem, *Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum Deuxième Partie Syrie du Sud: Tome Premier-Jerusalem "Ville"* (Caire: Institut Français D'archéologie Orientale, 1922); Max van Berchem, *Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum Deuxième Partie Syrie du Sud: Tome Deuxième - Jérusalem "Haram"* (Caire: Institut Français D'archéologie Orientale, 1925). Berchem'in eserindeki kitâbelerin yeniden tespitini yapmak ve yerlerini bir haritada göstermek amacıyla Archibald G. Walls ve Amal Abu'l-Hajj tarafından hazırlanan bir el kitapçığı da bulunmaktadır. Archibald G. Walls ve Amal Abul-Hajj, *Arabic Inscriptions in Jerusalem: A Handlist and Maps* (London: World of Islam Festival Trust, 1980). Bunların dışında Kudüs'ü konu alan bazı Arapça kaynaklar, konuları bağlamında kitâbelere kısmen de olsa yer vermiştir. bkz. Ârif el-Ârif, *el-Mufasssal fi târihi'l-Kuds* (Kudüs: Matbaatü'l-Maârif, 1999); Muhammed Hâşim Mûsâ Gûşe, *Târîhü'l-Mescidi'l-Aksâ: Delîlun eseriyyun târihiyyun li'l-meâlim el-İslâmiyye fi'l-Mescidi'l-Aksâ'l-mübâreke* (Filistin: Vizâretü'l-Evkâf ve Ş-Şuûnî'd-Diniyye, 2002); İhâb el-Cellâd, *Meâlimü'l-Aksâ tahte'l-micher* (Kudüs: Merkezü Beyti'l-Makdis li'l-Edeb, 2017). Eyyûbî dönemi özelinde Kudüs ve civarındaki kitâbeleri hat sanatı açısından konu alan Türkçe tek yayın için bk. Ahmet Gedik, *Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyûbî Kitâbeleri* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020). Yazı-mekân ilişkisini Amasya kitâbeleri özelinde konu edinen çalışma için bk. Mehtap Gülşen Serin, "Amasya Türk-İslam Mimarisinde Yazı-Mekân İlişkisi," (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2024).

görülmüştür. Bu münasebet bazen mekânın neden yapıldığını izah ederek yapının fonksiyonunu ve önemini ortaya çıkarırken bazen bir âyet, hadis gibi dinî metinlerle Müslüman kimliğine vurgu yapmaktadır.

Emevî Kitâbeleri

Kubbetü's-Sahra

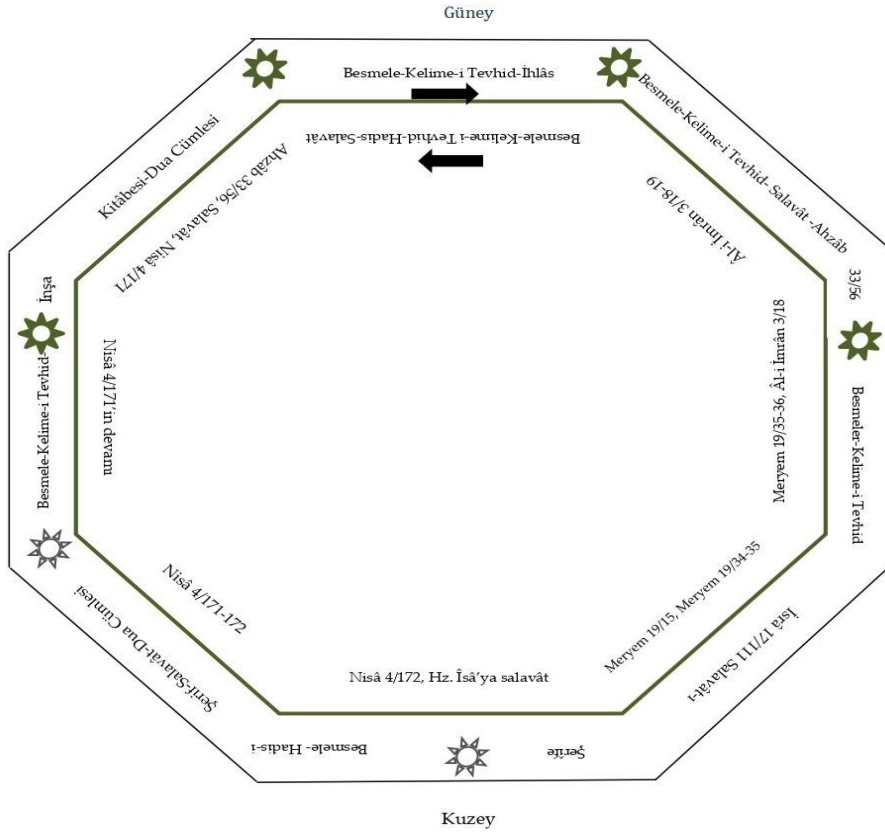
Özgünlüğünü büyük oranda koruyarak günümüze kadar gelen, Mescid-i Aksâ mahallindeki en erken tarihli mimari yapı Kubbetü's-Sahra'dır. Bu mukaddes alandaki en eski kitâbe ise yine bu yapıya ait olup Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân dönemine tarihlenmektedir.⁶ Kaya Kubbesi'nin iç kısmındaki ilk sekizgen revak kemerin her iki yüzüne 72/691 tarihinde işlenen Emevî kitâbesi, yaklaşık 240 metre uzunluğundadır (Tablo 1).⁷ Yeşil zemin üzerine celî kufîyle nakşedilen yazı kuşağının bulunduğu mekânın yüksekliği nedeniyle ilk bakışta fark edilmesi zordur (Resim 1). Bununla birlikte hem tezyinatın ayrılmaz parçası olması hem verdiği mesaj hem de hat sanatı cihetinden son derece kıymetlidir. Emevî dönemi kuşak yazısının araştırmamıza konu olan vasfı, muhtevası ve bulunduğu mekânla uyumudur.⁸ Bu kitâbede geçen âyet-i kerîme, salavât-ı şerîfe, kelime-i tevhid ve diğer dua cümleleri aşağıdaki sekizgen şemada gösterilmiştir.

⁶ Emevî kitâbesi, en erken tarihli kuşak yazısı olarak da kabul edilmektedir. Nusret Çam, *İslamda Sanat Sanatta İslam* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2012), 206; Fatih Özkafa, *Hat Sanatı Osmanlı'dan Bugüne* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2023), 222; Hilal Kazan, "Kudüs'te İslâm Sanatları'nın İzlerini Sürmek," ed. Fulya İbanoğlu, *Din ve Hayat Dergisi*, no. 44 (2022): 81.

⁷ Oleg Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu*, çev. Yavuz Nuran (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1998), 70; Oleg Grabar, *İslam Sanatı Çalışmalarının İnşası IV: Kudüs*, çev. F. Tülay Kazancı (İstanbul: alBaraka Yayınları, 2024), 220-21. Kitâbenin uzunluğunu 254 metre olarak veren kaynaklar da vardır. Bk. Marcus Milwright, *Dome of the Rock and Its Umayyad Mosaic Inscriptions* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016), 65.

⁸ Kubbetü's-Sahra Emevî kitâbesinin harf karakterlerinin hat sanatı bakımından değerlendirilmesi için bk. Gülşen Soycan, "Kudüs Harem-i Şerif Kitâbelerinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi" (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2024), 171-84.

Şekil 1. Kubbetü's-Sahra Emevî kuşak yazısının muhtevası ve konumu

Şekil 1'e göre Kubbetü's-Sahra revak kemerlerinin dışındaki (duvara bakan) yazılar, Arapça'nın tabii seyrine uygun olarak güneyden başlayıp saat yönü istikametinde devam ederek güneydoğuda sonlanmaktadır. Revak kemerin içindeki (kayaya bakan) yazılar ise yine güneyde başlayıp saat yönünün aksine güneydoğudan ilerleyerek güneybatıda nihayete ermektedir.⁹

İlk revak kemerin (duvar tarafındaki) güney kapısının girişine besmele ve kelime-i tevhidden sonra İhlâs sûresinin tamamı hakkedilmiştir. Hz. Peygamber'den mervî bir hadise göre Kur'ân-ı Kerim'in üçte birine denk olan mezkûr sûrenin diğer cephe yazılarına nispetle daha sıkışık halde buraya sığdırıldığı görülmektedir.¹⁰ Bunun nedenlerinden biri muhtemelen kible kapısından içeriye giren kimsenin başını kaldırıp yukarıya baktığında Cenâb-ı Hakk'ın birliğini tefekkür etmesine imkân tanımaktadır. Aynı zamanda tevhid akîdesi odaklı bu sûrenin nakşedilme sebepleri arasında Kudüs'ün yeni sahiplerinin inanç biçimini yerli halka duyurmak olduğu da söylenebilir. Kitâbede yer alan iki farklı dua cümlesinin dış revak kemerin kuzeydoğu ve güneydoğu cephelerine yazılması dikkat çekicidir. "Kıyamet gününde onun, ümmetine şefaati (Allah) kabul etsin" dua cümlesinin diğer taraflar yerine kuzeydoğuya işlenmesinin arka planında bu cephenin Bâbü'r-Rahme Mezarlığı ve Kidron Vadisi'ne bakmasıyla ilgisi olmalıdır. Cehennem Vadisi olarak da adlandırılan bu mekân, semavî dinlerde kıyamet günü ile

⁹ Soycan, "Kudüs Harem-i Şerif Kitâbelerinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi," 171.

¹⁰ Buhârî, Tevhîd 1.

ilişkilendirilmektedir. Yine Müslüman mezarlarından müteşekkil Bâbü'r-Rahme Kabristanı sahabî kabirlerini muhafaza etmektedir. Hz. Peygamber'in mi'racı yükseldiği Mescid-i Aksâ'nın zirvesine inşa edilen Kubbetü's-Sahra'nın kuzeydoğusuna şefaitle ilgili dua cümlesinin yazılması yazı-mekân ilişkisinin gözetildiğinin emaresidir. Bâninin adı, yapım yılını takiben güneydoğu cephesine dua cümlesi nakşedilmiştir. Kitâbelerde alışlagelinen bir uygulamanın belki de ilk örneği olan bu dua cümlesi, Halife Abdülmelik b. Mervân ile ilgilidir.

İlk sekizgen revak kemer, Kubbetü's-Sahra'nın beden duvarlarına yakındır (Resim 1, 2). Bu durum yazıların görünmesi ve okunması güçleştirmektedir. Muhtemelen bu nedenle, revağın dış yüzüne her Müslümanın aşına olduğu besmele ve salavât 5, kelime-i tevhid 6 defa yazılmıştır.¹¹ Buna mukabil âyet olarak sadece tevhid akîdesini konu edinen İhlâs sûresi ile Medine'de nazil olan Ahzâb sûresinin 36. ve İsrâ sûresinin 111. olmak üzere 3 farklı sûreden 6 âyet nakşedilmiştir.¹² Mezkûr âyetlerin ortak noktaları Hz. Muhammed'in nübüvvetinden, Allah'ın vahdâniyetinden, sıfatlarından, mutlak hâkimiyetinden, ezeli ve ebedî olmasından bahsetmesidir.

Dış revak kemerin doğusundan başlamak suretiyle güneydoğu boyunca uzanan kısma ise بنى هذه القبة عبد الله عبد الله الإمام المأمون أمير المؤمنين في سنة اثنتين وسبعين ("Bu kubbe Allah'ın kulu, Allah'ın kulu, imam, mü'minlerin emîri Me'mûn tarafından 72 yılında yapılmıştır") cümlesi hakkedilmiştir.¹³ Kubbetü's-Sahra'nın fonksiyonunu, bânisini ve yapım tarihini bildiren bu ibareyi mimari yapıdaki en eski inşa kitâbesi saymak yanlış olmayacaktır.

Buradaki "هذه القبة" (hâzihi'l-kubbe) terkibi, yapının bir mescit olarak değil bir ziyaretgâh olarak tasarlandığını ima ederken, Abbâsî halifesi el-Me'mûn'un (813-833) isminin nakşedildiği yerdeki mozaiklerin daha koyu olması ve halifenin hilâfet yılları ile Kubbetü's-Sahra'nın inşa tarihi olan 72/691 senesinin uyuşmaması yapılan değişikliğe işaret etmektedir (Resim 1).

¹¹ Besmele kısaltma olmaksızın güney, güneybatı, doğu, batı ve kuzey cephelerine yazılmıştır. Salavâtla kastedilen dış revak kemerin güney, kuzeydoğu ve doğusunda "محمد رسول الله صلى الله عليه", güneybatısında "محمد رسول الله", kuzeybatıda başlayıp kuzey boyunca devam eden "محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم" cümleleridir. Kitâbede geçen kelime-i tevhid ile dış revak kemerin güney ve doğusunda "لا إله إلا الله وحده لا شريك له", batıda "لا إله إلا الله وحده لا شريك له" cümleleri; dua cümlesiyle "وتقبل شفيعته يوم القيمة في أمته" ibareleri kastedilmektedir.

¹² Kubbetü's-Sahra Emevî kitâbesinin detayları hakkında bk. Soycan, "Kudüs Harem-i Şerif Kitâbelerinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi", 164-92.

¹³ "Allah'ın kulu" ibaresi kitâbede iki defa geçmektedir.

Resim 1. Kubbetü's-Sahra, Kubbetü's-Sahra, Emevî kitâbesi, dış revak kemer doğu cephesi

Bu kısımda عبد الله (Abdullah) terkinin iki defa yazılmasının sebebi, ikincisinin Abdülmelik'in عبد الملك (Abdü'l-melik) ismi iken melik kelimesinin silinip yerine Allah lafzının yazılmasından kaynaklı olmalıdır. Zaman zaman kitâbelerde rastlanan bu durum âbidevî yapıdaki en erken tarihli yazı kuşağı olarak bilinen Emevî kitâbesinde de yaşanmış ve Kubbetü's-Sahra'nın restorasyonunu gerçekleştiren Me'mûn tarafından yapının inşasını emreden Abdülmelik b. Mervân'ın adı silinmiştir (Resim 1).¹⁴ Benzer durum yine Emevî dönemine tarihlendirilen Kubbetü's-Sahra'nın kuzey ve doğu kapılarında bulunan ancak sonradan Mescid-i Aksâ İslâm Müzesi'ne kaldırılan iki adet bronz kitâbe için de geçerlidir.¹⁵ Bâninin isminin silinip yapının inşa tarihinin bırakılmasını Abbâsî halifesinin, Emevî iktidarına tepkisi ve bölgenin yeni sahiplerini göstermesi olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim Abdülmelik b. Mervân'ın adı silindikten sonra Me'mûn'un adı "imam ve müminlerin emiri" unvanları eşliğinde yazılarak Emevîler'e karşı üstünlük vurgusu yapılmıştır.¹⁶ Zira Emevîler döneminde halifeler için "halifetü rasûlillah" (خليفة) (emirü'l-mü'minîn) (امير المؤمنين) lakapları kullanılırken Abbâsî hilâfesinde bunlara "imam" (امام) da ilave edilmiştir.¹⁷

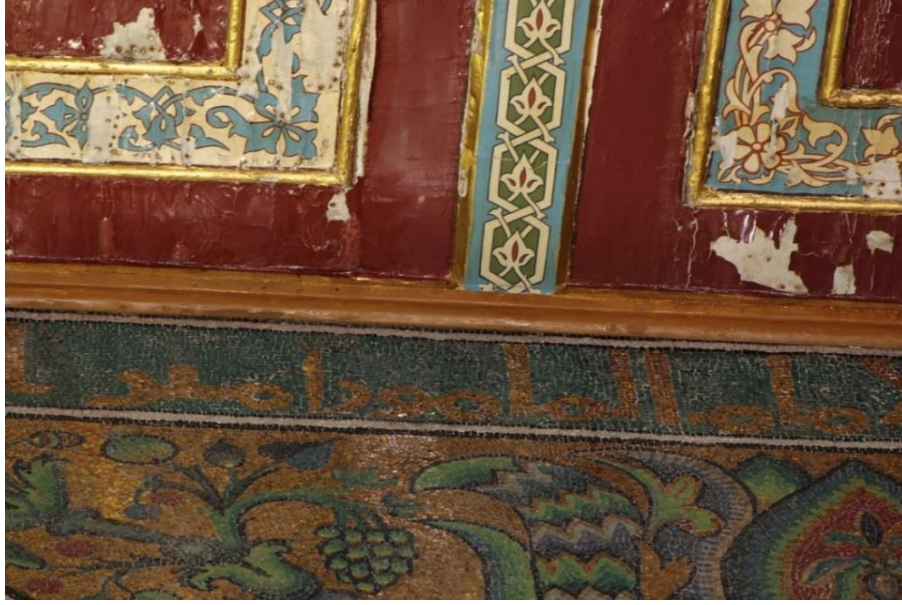
¹⁴ Kahire merkezli mimari yapılarda bâninin adının silindiğine dair örnek için bk. Bernard Q'Kane, "Orta Çağ Kahiresi'nde Anıtsal Kitâbelerin Mecra ve Mesajları", *İslâm Dünyasında Hat ve Mimari*, ed. İrvin Cemil Schick ve Mohammad Gharipour (İstanbul: alBaraka Yayınları, 2020), 547.

¹⁵ Grabar, *İslâm Sanatının Oluşumu*, 71. Bronz kitâbelerin muhtevaları ve görselleri için bk. Mehmet Tütüncü, "Kubbetüssahra Yazıları", *Düşünce ve Tarih*, no. 40 (2018): 41-43.

¹⁶ Soykan, "Kudüs Harem-i Şerif Kitâbelerinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi", 572.

¹⁷ Cahid Bilgiç, "Memlûk Devletinde Sultanların Ünvan Lakab ve Nisbeleri" (Yüksek Lisans, Ankara, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2019), 2-3.

Resim 2. Kubbetü's-Sahra, Emevî kitâbesi, dış revak kemer güneydoğu cephesi, Halife Me'mûn'un isim detayı

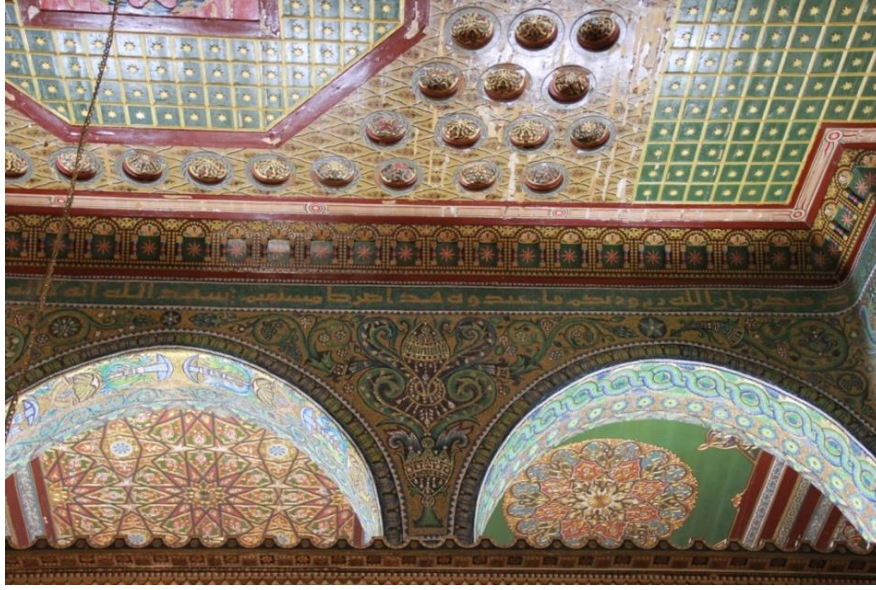
İlk sekizgenin iç yüzü (kayaya bakan cephesi), insanların görmesine daha müsait olduğundan buraya besmele, kelime-i tevhid, hadis ve salavât birer defa yazılmış, ilaveten Ahzâb 56, Nisâ 171-172, Meryem 15, 34-36, Âl-i İmrân 18-19. âyetleri nakşedilmiştir. Dört farklı sûrede geçen bu sekiz âyetin muhatabı genel olarak müminler ve Ehl-i kitabtır. Kubbetü's-Sahra'nın inşa edildiği dönemde, civarda meskûn yerli halkın Hristiyan ağırlıklı Ehl-i kitab olması, muhtemel ki bahse konu âyetlerin tercih edilme sebepleri arasındadır. İç revak kemer kitâbesindeki mevcut âyetlerin rastgele seçilmediği, konularının aynılığından da anlaşılmaktadır.¹⁸ İç revak kemer âyetleri ve Kur'an dışı ifadeler, dış yüzde alıntılanan temaları tekrarlamakta ancak bunlara yeni unsurlarda eklemektedir.¹⁹ Ana hatlarıyla ifade etmek gerekirse bu âyetlerde Hz. Muhammed'in İslâm'daki konumuna vurgu yapılmakta, Meryem oğlu İsâ'nın Allah'ın elçisi ve kulu olduğu, teslîs inancının yanlışlığı beyan edilmektedir. Hz. İsâ'nın dilinden hak ve adaleti ayakta tutan Cenab-ı Hakk'ın bir ve tek olduğu ifade edilmekte, melekler ve ilim sahiplerinin O'ndan başka tanrı olmadığını kabul ettikleri bildirilmektedir. Esasında iki yazı kuşağının konuları arasında bir devamlılığın olduğu söylenebildiği gibi iç kuşağın muhatabını hedef alan daha spesifik temaları içermesi hasebiyle farklılık taşıdığı da belirtilebilir. Bununla birlikte pek çok konuyu ihtiva eden Kur'ân-ı Kerim âyetlerinden bilhassa Allah'ın vahdâniyetine, tevhid akîdesine, Hz. İsâ'nın ubûdiyet ve nübüvvet yönüne odaklananların seçilmesi, bu kitâbelerin bir gayeye mâtuf kaydedildiklerinin işaretidir. Yapının bânisi Abdülmelik b. Mervân'ın hangi niyetle Kubbetü's-Sahra'nın yapımına başladığı öteden beri tartışılmış ancak bu konuda nihâî bir sonuca varılamamıştır. Kubbetü's-Sahra kitâbelerinin yapının inşa sebebini zımnî de olsa ima

¹⁸ Gülru Necipoğlu, "The Dome of the Rock as Palimpsest: 'Abd Al-Malik's Grand Narrative and Sultan Süleyman's Glosses," *Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World* 25 (2008): 36.

¹⁹ Milwright, *Dome of the Rock and Its Umayyad Mosaic Inscriptions*, 73.

ettiğini ve bir mesaj içerdiğini düşünen kişilerin başında İslâm mimarisi ve sanatı hakkında müteahhas Oleg Grabar gelmektedir. Grabar, dış kaynaklı ve metinlere dayalı bilgilerle binanın yapıldığı zamandan bugüne kalan tek kanıt olarak Emevî kuşak yazısının birlikte değerlendirilmesinin Kubbetü's-Sahra'nın yapım nedenini daha kapsamlı ve kesin bir şekilde açıklayacağını düşünmektedir.²⁰ Shaile Blair ise Eyyûbî kitâbeleri özelinde Kudüs'teki mimari yapılarda Kur'an âyetlerinin kullanılmasını şehri İslamlaştırma politikası olarak yorumlamıştır.²¹

Resim 4. Kubbetü's-Sahra, Kubbetü's-Sahra, Emevî Kitâbesi, iç revak kemer batı cephesi

Burada ifade edilmesi gerekli kayda değer bir başka husus, Kubbetü's-Sahra'nın ilk revak kemerinin hem iç hem dış kısmında bulunan “ لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد يحيي ويميت وهو على كل شيء قدير ” ibaresinin kaynağıdır (Resim 4, 5).²³ Kubbetü's-Sahra ve Emevî kitâbesi üzerine çalışmalarıyla tanınan Oleg Grabar ve Marcus Milwright bu cümleyi Tegâbûn sûresinin birinci âyeti ile Hadid sûresinin 2. âyetinin birleşimi olarak kaydetmiştir.²⁴ Ancak sahih hadis kitaplarının pek çoğunda mezkûr ifadenin tamamına yer verilmesi, onun bir hadis metni olduğunu göstermektedir. Konu bakımından diğer âyet

²⁰ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu*, 63.

²¹ Sheila Blair, “The Power of the Word: Ayyubid Inscriptions in Jerusalem”, *Ayyubid Jerusalem: The Holy City in Context 1187-1250*, ed. Robert Hillenbrand ve Auld Sylvia (London: Altajir Trust, 2009), 124.

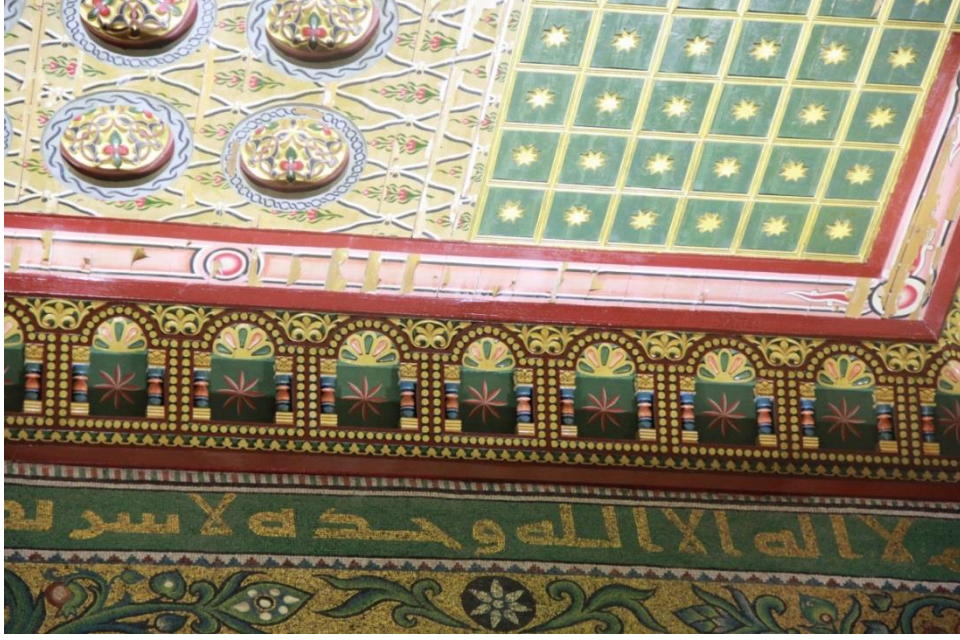
²² Kitâbenin Okunuşu: “Lâ ilâhe ilallâhu vahdehû lâ şerîke leh. Lehu'l-mülkü ve lehu'l-hamdü yühyî ve yümît ve hüve a'lâ külli şey'in kâdir.” Anlamı: “Allah'tan başka ilah yoktur, O tektir, O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'nadır. O hem hayat verir, hem öldürür. O'nun her şeye gücü yeter.” Buhârî, Sıfâtü's-Salât, 71; Müslim, Mesâcid, 137. Câmiu's-Sahîh olarak isimlendirilen bu kitapta hadisin varyantında ufak farklılıklar vardır. Tirmizî, Salât, 108, Da'vât, 36, 97; Ebû Dâvûd, Menâsik, 57, 87; İbn Mâce, Menâsik, 84; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 163, 181. Bu hadisin sıhhat derecesi için bk. Bekir Tatlı, *Mimarî Hadisler: Türk-İslam Mimarisini Taçlandıran Peygamber Sözleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 67-68.

²³ Soycan, “Kudüs Harem-i Şerif Kitâbelerinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi”, 490.

²⁴ Bk. Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu*, 71; Milwright, *Dome of the Rock and Its Umayyad Mosaic Inscriptions*, 62.

metinleri ile uyumlu olması nedeniyle seçildiğini tahmin ettiğimiz ibare, bir hadis metninin âbidevî yapıdaki bilinen en erken tarihli örneğini oluşturmaktadır.

Resim 3. Kubbetü's-Sahra, Emevî Kitâbesi, iç revak kemer güney cephesi, hadis metninden kesit

Resim 4. Kubbetü's-Sahra, Emevî kitâbesi, iç revak kemer güney cephesi, hadis metninden kesit

Emevî kuşak yazısında, Mescid-i Aksâ isminin geçtiği İsrâ sûresinin birinci âyetinin zikredilmeyişi ise dikkat çekici bir ayrıntıdır. Bu durum Abdülmelik b. Mervân'ın hilâfetinde Kubbetü's-Sahra'nın çevrelediği kayanın Hz. Peygamber'in göğe yükseldiği

yer olarak bilinmediğine kanıt oluşturabilir.²⁵ Yapının bânisi Abdülmelik'in, Hz. Muhammed'in mi'racı yükselişinin anısından ziyade, ekseriyeti Hristiyan ve Yahudi olan yerli halka yeni dini tanıtmak, Ehl-i kitabın İslâm'daki yerini, Allah'ın sıfatlarını, Hz. İsrâ'nın konumunu göstermek istemesi Kubbetü's-Sahra'nın neden inşa edildiğinin sebeplerine işaret edebilir.²⁶ Bu durum, (günümüzde gayr-i Müslimlerin ziyaretine kapalı olan) Kubbetü's-Sahra'nın, âyetlerin nakşedildiği Emevî iktidarında Müslüman olmayanların erişimine açık olduğunu düşündürmektedir.²⁷ Kubbetü's-Sahra, bu açıdan, bölgede Emevî varlığını ve İslâm hâkimiyetini şehre hâkim silüetiyle gözle görünür kılan en önemli delildir.

Fâtımî Kitâbeleri

Kible Mescidi

Mescid-i Aksâ kitâbelerinin mekânla münasebetini kronolojiye göre takip ettiğimizde, karşımıza Fâtımî halifesi Zâhir Li-i'zâzidillâh'ın iktidarında, Kible Mescidi'nin orta sahnındaki kuzey kubbe kemerinin üzerine cam mozaik tekniği ile iki satır halinde nakşedilen yazı kuşağı çıkmaktadır (Resim 6). Celî kûfî hatlı mezkûr kitâbe, İsrâ sûresinin birinci âyetinin Mescid-i Aksâ'ya işlenmiş en eski örneğidir.²⁸

Resim 5. Kible Mescidi Fâtımî kitâbesi

Fâtımî hilâfetinden evvel bu mukaddes alanı himâye eden Emevî ve Abbâsî iktidarında söz konusu âyet nakşedildiyse de buna dair bir bilgiye rastlanmamıştır. Halife Zâhir el-Fâtımî'nin Mescid-i Aksâ'da başlattığı kapsamlı restore çalışmalarını görünür kılan kitâbenin başına, İsrâ sûresi'nin birinci âyetinin neden yazıldığı hususu, cevabını bekleyen

²⁵ Grabar, *İslam Sanatının Oluşumu*, 71.

²⁶ Nebi Bozkurt, "Kubbetü's-Sahre," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 306.

²⁷ Necipoğlu, "The Dome of the Rock as Palimpsest," 52.

²⁸ Oleg Grabar, *The Shape of the Holy: Early Islamic Jerusalem* (Princeton: Princeton University Press, 1996), 151.

mühim bir sorudur. Bu sorunun muhtemel yanıtlarını aramak için 11. yüzyıl Fâtımî Kudüs'ünün koşullarına bakmak gerekecektir.

Sert mizaçlı, zor bir babanın hilâfetinden sonra 411/1021 senesinde devletin başına geçen Halife Zâhir'i bekleyen pek çok sorundan biri Kıyâme (Saint Sepulcre) Kilisesi'nin yıktırılma kararı başta olmak üzere Kudüs ve civarında -özellikle Ehl-i kitaba ve Müslümanlara karşı- yürütülen tutarsız devlet politikasıdır.²⁹

Zâhir el-Fâtımî, babasından intikal eden sorunlara karşı koyma sadedinde Kudüs'ün imarına özel önem vermiştir. Başkent Kahire'de veba salgınları ve bedevi isyanlarının arttığı bir dönemde, Kible Mescidi'nin ve Kubbetü's-Sahra'nın restorasyonu için bütçe ayırmasının sebebi; muhtemeldir ki özelde babasına genelde Fâtımîler'e karşı toplum nezdinde oluşan menfi imajı bertaraf etmek istemesidir.³⁰ Yapılan yenileme çalışmaları neticesinde kible duvarına dik yedi sahnalı, mihrab önü kubbeli Kible Mescidi, büyük oranda günümüzdeki mevcut haline kavuşmuştur.³¹ Zâhir tarafından özellikle Kible Mescidi'nde gerçekleştirilen tecdid ve tezyin faaliyetlerinin mühim bir yönü, Emevî dönemi Kubbetü's-Sahra'nın mozaiklerinin üslûbunu anımsatmasıdır.³² Cam mozaik tekniğiyle yapılan tezyin çalışmaları, hem kubbe ve destek kemerlerinde hem de mihrab önü kubbenin kuzey sathında yer alan kitâbede görülmektedir (Resim 7). Halife Zâhir'in İslâm'ın üçüncü mukaddes haremünde Fâtımî izlerini yaşatmak arzusuyla mekânın tezyinî dokusunu bozmadan o dönemde İslâm mimarisinde nadir görülmesine rağmen -Emevî dönemi Kubbetü's-Sahra'sında olduğu gibi- mozaikleri kullanmaktan çekinmediği anlaşılmaktadır.³³ Benzer durum Kubbetü's-Sahra tamburunda yer alan kitâbede de müşahade edilmektedir. Her iki yapıda bulunan Fâtımî kitâbeleri, Kubbetü's-Sahra Emevî kuşak yazısı gibi yeşil zemin üzerine altın varakla işlenmiştir. Özellikle Fâtımîler'e ait Mısır kitâbelerinin mermer, taş veya ahşap üzerine nakşedildikleri gerçeğinden hareketle aynı dönemde Kible Mescidi'ne nakşedilen mozaik süslemelerin ve kitâbelerin varlığı, bu

²⁹ Murat Öztürk, "Zâhir el-Fâtımî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 88; Jennifer Pruitt, "The Fatimid Holy City: Rebuilding Jerusalem in the Eleventh Century," *Re-Assessing the Global Turn in Medieval Art History*, ed. Christina Normore (Amsterdam: ARC Humanities Press, 2018), 42. Zira bir önceki saltanat sahibi el-Hâkim Biemrillâh'ın Hristiyan tebaaya dayattığı uygulamalardan bazıları gayr-i müslim olduklarını belli edecek şekilde farklı kıyafet giymeleri, siyah sarık takıp ve zünnar kuşanmaları, çan çalınmasını yasaklanmasıdır. Müslümanlara yönelik olarak yaptığı eziyetler arasında ise Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Aişe, Muaviye ve diğer sahabîye'nin ağızdan lanetlenmesini istemesi, hatta isimlerini "lanet" ifadeleri ile dükkânların, evlerin ve mezarlıkların girişine yazdırması sayılabilir. Ancak halk, bu kışkırtıcı karara büyük bir tepki gösterdiği zaman, tıpkı Kıyâme Kilise'sini yıktırdıktan sonra yaptırılmasını emretmesi gibi uygulatmamış; camilerde, evlerde ve mezarlıklarda yazılan her şeyin silinmesini istemiştir. el-Ârif, *el-Mufasssal fî târîhi'l-Kuds*, 132-34. el-Hâkim'in sıra ve akıl dışı uygulamaları bunlarla sınırlı kalmamış kendisini ilah ilan ederek Dürzîlik Mezhebi'nin temellerini de atmıştır. Ölümü de yaşantısı gibi ilginç olan el-Hâkim, 411/1021'de ortadan kaybolunca bir daha onu gören olmamıştır. Mustafa Öz, "Hâkim-Biemrillâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 200.

³⁰ Pruitt, "The Fatimid Holy City," 44-45.

³¹ Eldar Hasanoglu ve Nuh Arslantaş, *Kudüs: Vahiyle Kutsanan Şehir* (Albaraka Türk Yayınları, 2021), 198; Pruitt, "The Fatimid Holy City," 45; Nebi Bozkurt, "Mescid-i Aksâ," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004), 270.

³² Lorenz Korn, "Ayyubid Mosaics in Jerusalem," *Ayyubid Jerusalem: The Holy City in Context 1187-1250*, ed. Robert Hillenbrand ve Auld Sylvia (London: Altajir Trust, 2009), 377.

³³ Pruitt, "The Fatimid Holy City," 45.

mekânı Emevî Mescid-i Aksâ'sına benzetme arzusuyla izah edilebilir.³⁴ Ancak mezkûr kitâbelerin Emevî kuşak yazısından belirgin farkı muhtevasıdır. Kible Mescidi Fâtımî kitâbesinin anlamı şöyledir:

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla. Bir gece, kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. Onun binasını, efendimiz, imam, müminlerin emiri, Ebü'l-Hasen Zâhir Lii'zâzidînillâh bin Hâkim-Biemrillâh, -Allah'ın salâtı onun, temiz atalarının ve saygıdeğer evlatlarının üzerine olsun- Ebû Muhammed Hasen bin Ali bin Abdurrahmân -Allah onu mükafatlandırсын- eliyle yeniledi. Bu şerefli işi Ebü'l-Kasım el-Hasen el-Hüseynî -Allah ona yardım etsin- 417/1026-1027 (?)³⁵ senesinde üstlendi.

Modern Batılı kaynaklar Kible Mescidi'ne İsrâ sûresinin ilk âyetinin Fâtımîler tarafından nakşedilmesini, bu mekânın Hz. Peygamber'in mi'rac hadisesi ile ilişkilendirilmesine bağlamaktadır.³⁶ Hatta Oleg Grabar, kitâbenin camiye bu mucizevi olayın gerçekleştiği yer olarak tanımladığını belirtmektedir. Ona göre kutsallık Fâtımîler'in soyağacı ve güçlerinin kaynağı ile yakından ilişkilidir.³⁷ Dolayısıyla, Abdülmelik b. Mervân'ın Kubbetü's-Sahra'nın kemer dizilerine Kur'ân-ı Kerim'den hususi âyetleri yazdırarak yapının inşa sebebini bu âyetler aracılığıyla anlatması gibi Halife Zâhir de benzer bir yaklaşım sergilemiştir. "Mescid-i Aksâ'nın geçtiği tek âyet olan İsrâ sûresini Kible Mescidi'ne nakşederek, bu mukaddes mekâna Fâtımîler'in de hizmet ettiğini Kur'an'dan referansla ortaya koymuştur.

Kitâbenin baş tarafında İsrâ sûresi birinci âyetinin akabinde Halife Zâhir'in ve babası Hâkim-Biemrillâh'ın adının dua cümlesiyle zikredilmesi dikkat çekicidir. Harem sahasında mevcut olup günümüze intikal eden yahut sadece kaynaklarda geçen diğer Fâtımî kitâbelerinde bu kadar detaylı bilgiye tesadüf edilmediği gibi, halifenin babasının adının kaydedildiği de görülmemektedir.³⁸ O halde Zâhir el-Fâtımî bu kitâbede soyunu

³⁴ Bernard O'Kane, "Monumental Calligraphy in Fatimid Egypt: Epigraphy in Stone, Stucco, and Wood," *The World of the Fatimids*, ed. Assadullah Souren Melikian-Chirvani (Toronto-London: Aga Khan Museum: The Institute of Islamic Studies, 2018), 395-97; Soyca, "Kudüs Harem-i Şerif Kitâbelerinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi," 491.

³⁵ 1922 öncesi Fâtımî kitâbesinin üzeri sıvayla kaplı olduğundan ünlü İsviçreli epigrafist Max van Berchem tarafından tespit edilememiştir. 1922-1927 yılları arasında Mimar Kemaleddin ve ekibinin gayretleri neticesinde Kible Mescidi'nde bulunan Fâtımî dönemi mozikleri gün yüzüne çıkarılınca kitâbe de ortaya çıkmıştır. Yıldırım Yavuz, "Mescid-i Aksa ve Mimar Kemalettin", 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler: 9th International Congress of Turkish Art Contributions 3, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995), 472; Yıldırım Yavuz, "The Restoration Project of the Masjid al-Aqsa by Mimar Kemalettin (1922-26)", *Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World* 13 (1996): 151; Bozkurt, "Mescid-i Aksâ", 270. Bu olaydan sonra mezkûr kitâbe, Fransız şarkiyatçı Gaston Wiet tarafından, Berchem'in Mescid-i Aksâ kitâbelerini konu alan meşhur kitabına ilave edilmiş fakat Wiet, kitâbenin tarihlendirilemediğini söylemiştir. Berchem, *Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum Deuxième Partie Syrie du Sud: Tome Deuxième - Jérusalem "Haram"*, 452. Oleg Grabar ise Nâsır-ı Hüsrev'in anlatısına dayanarak kitâbenin büyük ihtimalle 1035 senesine işaret ettiğini belirtmiştir. Grabar, *The Shape of the Holy: Early Islamic Jerusalem*, 151. Ârif el-Ârif ise kitâbenin tarihini hicrî 427 olarak kaydetmiştir. 'Ârif 'Ârif, *A Brief Guide to the Dome of the Rock and Al-Haram al-Sharif* (Jerusalem: Supreme Awqaf Council, 1961), 58; el-Ârif, *el-Mufasssal fi târihi'l-Kuds*, 136-37. 2022 yılında Mescid-i Aksâ'da bulunan diğer kitâbelerle beraber Fâtımî yazı kuşağının da fotoğrafını yakından çekip dikkatlice incelediğimizde سنة ibaresinin üzerinde hicrî 417 ya da 427 tarihinin yazıldığını fark ettik. Fakat bu tarihin yazıldığı mozaiklerin diğer kısımlara nispetle daha koyu renkte olması daha sonradan nakşedilme ihtimalini de akla getirmektedir.

³⁶ Pruitt, "The Fatimid Holy City," 46.

³⁷ Grabar, *The Shape of the Holy: Early Islamic Jerusalem*, 151.

³⁸ Berchem, *Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum Deuxième Partie Syrie du Sud: Tome Deuxième - Jérusalem "Haram"*, 7-21.

özellikle belirtmek istemiş olmalıdır. Bu durumda Fâtımî kitâbesi, bir manada Dürzi inanışında el-Hâkim'in ölmediği öğretisine karşı çıkarken Zâhir'in, babasının meşru halefi olduğunu da görünür kılmaktadır.³⁹

Kible Mescidi'ne girilince, diğerlerine nispetle daha geniş olan orta sahnın boyunca ilerlerken Fâtımî kitâbesi ile karşılaşmaktadır.⁴⁰ Ancak hem göz hizasının çok yukarısında yer alması hem de harf karakterlerinin küçüklüğü ve tezyinatın zenginliği, Kubbetü's-Sahra'daki Emevî yazı kuşağı gibi hemen fark edilmesini engellemektedir (Resim 7). Bununla birlikte Abdülmelik b. Mervân'ın Kubbetü's-Sahra'da yazı tezyinatı aracılığıyla başlattığı mesajı asırlar ötesine iletme çabası, Fâtımî halifesi Zâhir tarafından Kible Mescidi'nde gerçekleştirmiştir. Zâhir el-Fâtımî, Emevî seleflerinin Kubbetü's-Sahra'sına mukabil Mescid-i Aksâ Haremi'nin ikinci büyük yapısını tercih ederek bu mukaddes alanda varlığını hem muasırlarına hem de haleflerine göstermiştir.

Resim 6. Kible Mescidi Fâtımî kitâbesinin bulunduğu yer

Eyyûbî Kitâbeleri

Kible Mescidi

27 Recep 583/2 Ekim 1187'de Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin Kudüs'ü fethiyle Haçlılara dair izlerin silinmesi ve Mescid-i Aksâ Harem'inin temizlenip imar faaliyetlerinin yürütülmesi eş zamanlı gerçekleştirilmiştir.⁴¹ Şehrin İslâmî kimliğini yeniden tesis etmek amacıyla Selâhaddin, Kur'an âyetlerini ve tecdid kitâbelerini Harem mimarisinde daha önce

³⁹ Pruitt, "The Fatimid Holy City", 51.

⁴⁰ Pruitt, "The Fatimid Holy City", 50.

⁴¹ Blair, "The Power of the Word: Ayyubid Inscriptions in Jerusalem," 118.

müşahede edilmeyen celî sülûs hattıyla ilişkili yerlere yazdırmıştır. Bunun en güzel ve dikkat çekici örneklerinden biri Kible Mescidi mihrab nişinin üstünde diğeri Kubbetü's-Sahra'nın kubbe kasnağında yer almaktadır. Kudüs'teki ilk Eyyûbî yazısı olan Kible Mescidi kitâbesinin anlamı şöyledir:

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla. Bu kutsal mihrabın yenilenmesini ve takva üzere kurulu olan Mescid-i Aksâ'nın imarını; Allah'ın kulu ve dostu Ebu'l-Muzaffer, melik, nâsır din ve dünyanın salâhı Eyyub oğlu Yusuf, Allah onun eliyle (Mescid-i Aksâ'nın) fethini gerçekleştirdiği zaman 583/1187-1188 yılının aylarında emretti. O, bu nimete şükretmeyi, kendisine mağfiret ve rahmetten Allah'ın bol bol ihsan etmesini istemektedir.⁴²

Kitâbe, hem Kible Mescidi mihrabının yenilenmesini hem de Mescid-i Aksâ'nın genel restorasyonunu içermektedir. Mihrabın İslâm geleneğinde oynadığı rol dikkate alınınca yapılan tecdid faaliyeti, kutsal şehrin İslâm'a dönüşünü sembolize etmektedir.⁴³ Kitâbede Mescid-i Aksâ "takva üzere müesses", mihrab ise "mukaddes" olarak tavsif edilmiştir. "Takva üzere kurulu" ifadesi Tevbe sûresi 108-109. âyetlerde "لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى" ve "أَسَسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَى" ibareleriyle geçmektedir. Muhtemelen bu âyetlerden mülhem Kible Mescidi Eyyûbî kitâbesinde mezkûr ifade "على التقوى مؤسس" olarak nakşedilmiştir. İşin bânisi Selâhaddin için daha önce bilinmeyen ve alışılmadık bir özellik olarak "abdu'llâhi ve veliyyühî" ibaresi kullanılmıştır. Selâhaddin'in "Allah'ın kulu ve dostu" olarak vasıflandırılması, onun iyi bir komutan yahut yönetici olmasından ziyade iman ve ihsan sahibi bir kul olduğuna ve bu şuurla Kudüs'ü fethettiğine işaret etmektedir. Başka hiçbir Selâhaddin-i Eyyûbî dönemine ait kitâbede yer almayan mezkûr ibare, Blair'e göre Fâtımîler'e bir cevap niteliği taşımaktadır.⁴⁴ Klasik Eyyûbî kitâbesinde Selâhaddin'in unvanları genellikle "mevlânâ, el-melik, en-nâsır, salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn, ebu'l-muzaffer Yusuf b. Eyyûb" şeklinde sıralanırken Kible Mescidi mihrab kitâbesinde "abdullâhi ve veliyyühî Yûsuf bin Eyyûb ebû'l-muzaffer el-melikü'n-nâsır salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn" olarak devam etmektedir.⁴⁵ Blair, bu kitâbedeki unvan ve sıralamanın doğrudan Fâtımî protokolünden alındığını, tipik Fâtımî kitâbesinde unvanlardan önce bâninin neseb ve künye bilgilerinin bulunduğunu, veliullah unvanının aslen Hz. Ali'nin "Allah'ın dostu" olduğu Alioğullarına verildiğini belirtmiştir. Berchem ise Selâhaddin'in Fâtımî veziri olduğu ve Kâdî el-Fâzıl'ın Selâhaddin'e daha önceki vezirin unvanlarını verdiği halifenin protokolünün de "abdu'llâhi ve veliyyühî" ibaresiyle başladığının altını

⁴² Kitâbenin Metni:

بسم الله الرحمن الرحيم أمر بتجديد هذا المحراب المقدس وعمارة المسجد الأقصى الذي هو على التقوى مؤسس عبد الله وليه يوسف بن أيوب أبو المظفر الملك الناصر صلاح الدين عند ما فتحه الله على يديه في شهور سنة ثلاث وثمانين وخمس مائة وهو يسئل الله إزاءه شكر هذه النعمة وأجزال الحظ من المغفرة والرحمة

Okunuşu: "Bismillâhirrahmânirrahîm. Emera bitecdîdi hâze'l-mihrâbi'l-mukaddesi ve 'imâratil-Mescidi'l-Aksâ'ilezî hüve ala't-takvâ müessese abdullâhi ve veliyyühî Yûsuf bin Eyyûb Ebû'l-Muzaffer el-melikü'n-nâsır Salâhu'd-dünyâ ve'd-dîn inde mâ fetehahü'llâhü alâ yedeyhi fî şuhûri seneti selâsine ve semânine ve hamsimietin ve hüve yeselü'l-lâhe izâahü şükra hâzihi'n-ni'meti ve iczâle'l-hazzîhi mine'l-mağfirati ve'r-rahmeti" Kitâbe metni için bk. Gedik, *Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyûbî Kitâbeleri*, 61-62; Soycan, "Kudüs Harem-i Şerif Kitâbelerinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi," 97-98.

⁴³ Berchem, *Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum Deuxième Partie Syrie du Sud: Tome Deuxième - Jérusalem "Haram"*, 404.

⁴⁴ Blair, "The Power of the Word: Ayyubid Inscriptions in Jerusalem," 127.

⁴⁵ Berchem, *Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum Deuxième Partie Syrie du Sud: Tome Deuxième - Jérusalem "Haram"*, 405; Blair, "The Power of the Word: Ayyubid Inscriptions in Jerusalem," 127.

çizmektedir.⁴⁶ Ona göre -kitâbenin metnini yazdığı tahmin edilen- Kâdî el-Fâzıl, Fâtımî veziri olarak yola çıkan efendisi Selâhaddin'in dinî olmasa da Fâtımîler'in siyasi halefliliğine layık olduğunu kastetmektedir.⁴⁷ Bu nedenle Fâtımî kitâbelerinde olduğu üzere bu kitâbede unvandan sonra halifenin adı ve künyesi zikredilmiştir.⁴⁸ Kitâbenin sonunda yer alan bağışlanma duasıyla hem Selâhaddin'in kulluğu hem de yaratıcının fetih görevini Selâhaddin'in şahsında birleştirdiği vurgulanmaktadır.⁴⁹ Yeşil zemin üzerine altınla yazılan dört satırlık kitâbenin herkesin okuyabileceği bir yüksekliğe yerleştirilmesi de mekân-metin ilişkisinde bilinçli bir tercihin göstergesidir (Resim 9). Kudüs'te bulunan Eyyûbî kitâbelerinde okunaklı olmak ve görünürlük önemsenmiştir. Nitekim pek çok kitâbede görsel etkiyi artırmak için kabartma tekniği kullanılarak yazılar çerçeve içine alınmış ve metnin yataylığını vurgulayan çizgilerle birkaç satıra bölünmüştür (Resim 8).⁵⁰ Seçilen renk, malzeme ve teknikle Emevî-Fâtımî geleneğini sürdüren mihrab kitâbesi, Selâhaddin'in muazzam bir dehâ ve iman sahibi bir kul olduğunu bildiren muhtevası ve yenilikçi yazı üslûbu ile Eyyûbî mührünü kutsal mekâna vurmaktadır.

Resim 7. Kible Mescidi Eyyûbî mihrab kitâbesi

⁴⁶ Kâdî el-Fâzıl, bir ara dönem hariç vefat edene dek Fâtımîler ve Eyyûbîler'in Divân-ı İnşâ başkanlığını yapmıştır. Aynı vazifeyi Selâhaddin-ı Eyyûbî'nin Fâtımî veziri olmasından sonra da sürdürmüştür. Hatta Selâhaddin'in sultan olmasıyla hem vezirliği hem de Divân-ı İnşâ başkanlığını yürütmüştür. Ramazan Şeşen, "Kâdî el-Fâzıl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 114.

⁴⁷ Blair, "The Power of the Word: Ayyubid Inscriptions in Jerusalem", 127.

⁴⁸ Berchem, *Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum Deuxième Partie Syrie du Sud: Tome Deuxième - Jérusalem "Haram"*, 405-406.

⁴⁹ Lorenz Korn, "The Structure of Architectural Patronage in Ayyubid Jerusalem", *Governing the Holy City: The Interaction of Social Groups in Jerusalem between the Fatimid and the Ottoman Period*, ed. Lorenz Korn ve Johannes Pahlitzsch (Weisbaden: Reichert Verlag, 2004), 80.

⁵⁰ Blair, "The Power of the Word: Ayyubid Inscriptions in Jerusalem", 123.

Resim 8. Kible Mescidi Mihrabı Eyyûbî kitâbesi

Kubbetü's-Sahra

Eyyûbî döneminde Kubbetü's-Sahra'nın kubbe kasnağına işlenen kuşak yazısında Tâhâ sûresinin seçilmesi, yazı-mekân ilişkisi zaviyesinden önemsenmesi gereken bir başka husustur. Üzerinde tarih ibaresi bulunmayan kuşak yazısı, epigrafik üslûbundan yola çıkılarak Eyyûbî celi sülüsünü andırması sebebiyle bu dönemine tarihlendirilmektedir.⁵¹ Kubbetü's-Sahra'nın altındaki Kaya'nın birçok kaynakta Hz. Musa ile ilişkilendirilmesi, daha önce var olan Latince bir yazıtın yerini aldığı düşünülen mezkûr yazı kuşağında Hz. Musa'dan bahseden âyetlerin seçilmesi sadece bir rastlantıdan ibaret olmamalıdır.⁵² Tâhâ sûresinin ilk yirmi bir âyetini içeren bu kitâbe, Necipoğlu'na göre Kaya'nın kozmolojik önemini ima etmektedir.⁵³ Mezkûr sûrenin nakşedilme sebebini anlamak için muhtevasına bakmak yerinde olacaktır.

⁵¹ Berchem, *Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum Deuxième Partie Syrie du Sud: Tome Deuxième - Jérusalem "Haram"*, 369; Korn, "Ayyubid Mosaics in Jerusalem", 382; Gedik, *Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyûbî Kitâbeleri*, 67.

⁵² Necipoğlu, "The Dome of the Rock as Palimpsest", 46; Milwright, *Dome of the Rock and Its Umayyad Mosaic Inscriptions*, 79.

⁵³ Necipoğlu, "The Dome of the Rock as Palimpsest", 46.

İslâm'ın ilk yıllarında Mekke'de nazil olan Tâhâ sûresi, Hz. Peygamber'e ve muhataplarına manevi huzur veren ilk âyetten sonra Yüce Kitab'ın neden ve nasıl indirildiğini açıklayan, bütün kâinatın Allah'ın mutlak egemenliği altında olduğunu ve hiçbir şeyin O'na gizli kalmadığını bildiren âyetlerle devam etmektedir.⁵⁴ Gerek inanç özgürlüğü gerekse can-mal güvenliği açısından zor günler geçiren ilk Müslümanlara umut vaad eden bu sûrenin 9. âyetinden itibaren Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'de kendisinden en çok söz edilen Hz. Mûsâ'dan bahis açılmaktadır.⁵⁵ Bilindiği üzere Mescid-i Aksâ olarak isimlendirilen Kudüs'ün Moriah tepesindeki mukaddes alan, semavî dinlerden Yahudilik ve İslâmiyet'te daha fazla önem arz etmektedir. İslâm dininde mekânın tamamı kutsal kabul edilirken Yahudilikte bilhassa Kubbetü's-Sahra'nın üzerinde bulunduğu "even şetiyya" da denilen kaya, mukaddestir. Bu kaya, bir rivayete göre Hz. Musa'nın kiblesidir.⁵⁶ Benî İsrâîl'e dair rivayetleriyle tanınan Ka'b el-Ahbâr'ın Kudüs'ü fetheden Hz. Ömer'e sahranın arkasına gelecek şekilde bir mescid inşa ederse hem Hz. Musa'nın hem Hz. Muhammed'in kiblelerini birleştirmiş olacağını söylemesi o dönemde buranın Musa peygamberin kiblesi olarak bilindiğini göstermektedir.⁵⁷ Bu noktadan hareketle Tâhâ sûresinin ilk âyetleri buraya nakşedilmiş olabileceği gibi daha önceden var olduğu söylenen Latince yazıtın muhtevassından kaynaklı da yazılmış olabilir.

Yeşil zemin üzerine altın varakla işlenen ve sonunda sadaka'llâhü'l-azîm (Allah doğru söyledi)" ibaresi bulunan sûrenin 21. âyeti "... Biz onu hemen eski haline döndüreceğiz ..." ⁵⁸ meâlinedir. Kimi Batılı araştırmacının da ifade ettiği üzere Kubbetü's-Sahra'nın yeniden orijinal şekline döndürülmesinden kaynaklı olarak bu âyetin yazılması muhtemel gözükmektedir.⁵⁹ Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Kudüs'ü fethinden evvel burada Latin Krallığı kuran Haçlılar, Templum Domini (Rabbin Tapınağı) adını verdikleri Kubbetü's-Sahra'yı kiliseye, Templum Salominis (Süleyman Tapınağı) olarak isimlendirdikleri Kible Mescidi'ni önce saraya sonra Tapınak Şövalyeleri'nin tarikatına dönüştürmüşlerdir.⁶⁰ 21. âyetin manasına uygun olarak Selâhaddin, Mescid-i Aksâ'yı eski haline döndürmek için ciddi emek harcamış, Kubbetü's-Sahra'nın üzerindeki haç başta olmak üzere mukaddes mekândaki Tapınakçılara ait her türlü ikon, resim, ekleme ve süslemeleri ortadan

⁵⁴ Sûrenin meâl ve tefsiri için bk. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 3, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 622-27.

⁵⁵ Bekir Topaloğlu, "Tâhâ Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 380; *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2020, 3:628.

⁵⁶ Bozkurt, "Kubbetü's-Sahre", 304. Kimi kaynaklarda ise bütün peygamberler için Beyt-i Makdis inşa edilene dek ilk mabed ve ilk kiblenin Kâbe olduğu söylenmektedir.(bk. Ahmet Güç, "Dinlerde Kible Anlayışı", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 11, no. 2 (2002): 3-4. Ancak Ebû Zer'den (ra) rivâyet olunan bir hadise göre Peygamberimiz'in yeryüzünde inşa edilen ilk mescid'in Mescid-i Haram ikincisinin Mescid-i Aksâ olduğunu ve bu iki mescid arasında kırk yıl bir süre bulunduğunu (Buhârî, Enbiyâ, 10) buyurulması Hz. Süleyman'ın Beyt-i Makdis'i inşasından önce de burada bir yapının bulunduğu işaret etmektedir.

⁵⁷ M. Yaşar Kandemir, "Kâ'b el-Ahbâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 1; Bozkurt, "Kubbetü's-Sahre", 305.

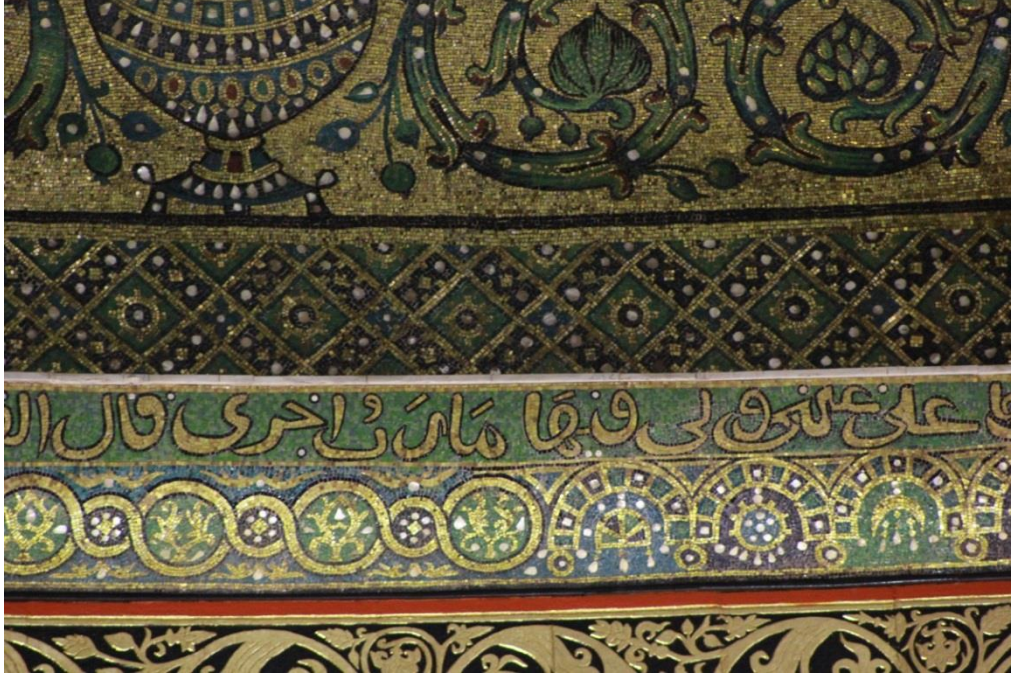
⁵⁸ *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2020, 3:628.

⁵⁹ Bk. Korn, "Ayyubid Mosaics in Jerusalem", 386.

⁶⁰ Eldar Hasanoğlu, "Haçlılar Döneminde Kudüs", *Huzuru Bekleyen Şehir Kudüs*, ed. Osman Aydın (İstanbul: İlim Yayıma Vakfı Yayınları, 2020), 92-93.

kaldırarak âdetâ âyetin sonunda yer alan “sadaka’llâhü’l-azîm” cümlesinin gerçekleştiğini ima etmiştir.⁶¹

Resim 9. Kubbetü’s-Sahra Tâhâ Sûresi yazı kuşağından kesit

Mekân ile kitâbenin uyumu cihetinden nazar-ı dikkate alınması gereken bir diğer yazı örneği, Kubbetü’s-Sahra’nın mihrab nişine nakşedilen Ankebût sûresinin 45. âyetidir (Resim 9).⁶² Üzerinde tarih kaydı olmamasına rağmen yazı özellikleri sebebiyle Selâhaddîn-i Eyyûbî dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Yarım daire formunda olup yeşil zemin üzerine altın mozaikle işlenmiştir.⁶³ Beş satır halindeki kitâbenin alttan ikinci satırının harfleri diğerlerinin aksine siyah, arka planı ise sarı mozaiktir.⁶⁴ Namaza davet etmesi hasebiyle tercih edildiğini düşündüğümüz âyet, daha önce değindiğimiz Emevî kuşak yazısında zikredildiği üzere bulunduğu kayayı örtmek maksatlı inşa edilen Kubbetü’s-Sahra’nın tarihî süreç içerisinde bir mescit olarak da kullanıldığının işaretidir.⁶⁵

⁶¹ Ebü’l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü’l-Esîr, *İslâm Tarihi: El-Kâmil Fi’t-Tarih Tercümesi* 11, çev. Abdülkerim Özaydın, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), 435; Soycan, “Kudüs Harem-i Şerif Kitâbelerinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi”, 34-35.

⁶² Âyetin meâli: “Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder. Allah’ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir...” *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* 4, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 273.

⁶³ Gedik, *Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyûbî Kitâbeleri*, 71.

⁶⁴ Soycan, “Kudüs Harem-i Şerif Kitâbelerinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi”, 205-6.

⁶⁵ Ankebût sûresinin 45. âyetin aynı kısmı, Selçuklu celî sülüsü ile Konya Beyhekim Cami’nin mihrab alınlığına da nakşedilmiştir. bk. Beste Çok, “Anadolu Selçuklu Dönemi (1071-1308) Çinili Mihraplarda Alınlık Tezyinatı”, *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)* 5, no. 27 (2018): 2698.

Resim 10. Kubbetü's-Sahra mihrabı

Resim 11. Kubbetü's-Sahra mihrab kitâbesi

Memlük Kitâbeleri

Revaklar

Osmanlı'dan sonra İslâm'ın ilk kiblesi ve üçüncü haremini en uzun süre himâye eden Memlükler, hüküm sürdükleri yaklaşık iki buçuk asır boyunca şehri mimari anıtlar hazinesine dönüştürdüler.⁶⁶ Mescid-i Aksâ'nın kuzey ve batı tarafında, Eski Şehir'in içinde yer alan pek çok mimari eser, gösterişli portalleri, kendine mahsus celi sülüs yazıları, ablak

⁶⁶ Ali Qleibo, *Mamluk Architectural Landmarks in Jerusalem* (Jerusalem: Old City of Jerusalem Revitalization Program (OCJRP)-Taawon, 2019), 5.

usulü tezyinatıyla bu döneme aidiyetini izhar etmektedir. Memlûk Harem-i Şerîf’inde kitâbeleri ile öne çıkan mimari yapılar arasında ise Kubbetü’s-Sahra platformundaki merdivenlerin başına inşa edilen kemerli revak dizileri gelmektedir. Kitâbelerinde kanâtır olarak da adlandırılan bu otantik mimari unsurları Memlûkler, tecdid ederek günümüze intikalini sağlamışlardır. Kubbetü’s-Sahra platformunun dört tarafında yer alan sekiz kemerli revak silsilesinden en erken tarihli Memlûk kitâbesi, Bâbü’l-Atem’in karşısında bulunan kuzey kemerinde olup anlamı şöyledir:

Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla. Allah’ın mescitlerini, ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan..... kimseler imar eder.”⁶⁷ “Sultan, şehit, el-Melikü’l-Mansûr Kalavun’un oğlu efendimiz, sultan el-Melikü’n-Nâsır, adil Muhammed -Allah merhamet etsin- zamanında cemâziyelâhırde 721/Haziran-Temmuz 1321 senesinde bu mübarek kemer inşa edildi.”⁶⁸

Bu yapıdan yaklaşık beş yıl sonra kuzeydoğu kemerine hakkedilen kitâbenin metni de benzer anlama sahiptir:

Rahmân ve Rahîm Allah’ın adıyla... Bu mübarek zemin döşemesi ve kemerlerin tamamlanması, “Yüce Allah’ın fakir kulu, haremeyn-i şerîfeyn nâzırı -Allah onu başışlasın- Eydemir eş-Şucâi el-Melikî en-Nâsırî idaresinde (gerçekleşmiştir).
Rahmân ve Rahîm Allah’ın adıyla. Allah’ın mescitlerini, ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan kimseler imar eder.” “Sultan, şehit, el-Melikü’l-Mansûr Kalavun’un oğlu mevlânâ, sultan, el-Melikü’n-Nâsır, âlim, âdil, Muhammed’in saltanatında rebûlevvelin ikisinde 726/6 Şubat 1326 senesinde mukkaddes Harem’in döşemesi tamamlandı ve bu kemerler inşa edildi.”⁶⁹

el-Melikü’l-Eşref Kayıtbay’ın hâmilliğinde tecdid edilen Kubbetü’s-Sahra’nın güneybatısında yer alan kemer kitâbesinin anlamı ise şu şekildedir:

Rahmân ve Rahîm Allah’ın adıyla. Allah’ın mescitlerini, ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan ... kimseler imar eder.” “Bu mübarek merdiven; efendimiz, el-Melikü’l-Eşref Ebû Mansûr Kayıtbay zamanında -Allah ona zaferiyle yardım etsin- Yüce Allah’ın fakir kulu, Haremeyn-i şerîfeyn nazırı Muhammed’in idaresinde -Allah onu başışlasın- cemâziyelevvel

⁶⁷ Kur’ân Yolu, çev. Hayrettin Karaman vd., (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), et-Tevbe 9/18.

⁶⁸ Kitâbenin Metni:

بسم الله الرحمن الرحيم إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنشَأَتْ هَذِهِ الْقَنَاظِرُ الْمُبَارَكَةُ فِي أَيَّامِ مَوْلَانَا السُّلْطَانِ الْمَلِكِ النَّاصِرِ الْعَادِلِ مُحَمَّدِ بْنِ السُّلْطَانِ الشَّهِيدِ الْمَلِكِ الْمَنْصُورِ قَلَّوْنَ رَحِمَهُ اللَّهُ فِي جَمَادَى الْآخِرَةِ سَنَةِ (و) اِحْدِ وَ عَشْرِينَ وَسَبْعِمِائَةٍ

Okunuşu: “Bismillâhirrahmânirrahîm. İnnemâ ya’muru mesâcide’ llâhi men âmene bi’llâhi ve’l-yevmi’l-âhiri ünşiet hâzihi’l-kanâturu’l-mübâraketu fî eyyâmi mevlânâ es-sultânî’l-meliki’n-nâsırî’l-âdili Muhammedi’bni es-sultani’ş-şehîdî’l-meliki el-mansur Kalâvune rahimehu’llâhi fî cemâde’l-âhireti senete vahidin ve işrîne ve sebimietin” Soycan, “Kudûs Harem-i Şerîf Kitâbelerinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi”, 430, 434.

⁶⁹ Kitâbenin Metni:

بسم الله الرحمن الرحيم ...فراغ هذا البلاط المبارك والقناظر المباركة بنظر العبد الفقير إلى الله تعالى إيدمر الشجاعى الملكى الناصرى ناظر الحرمين الشريفين عفا الله عنه

بسم الله الرحمن الرحيم إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ تَكْمَلُ بِلَاطُ الْحَرَمِ الشَّرِيفِ وَأَنْشَأَتْ هَذِهِ الْقَنَاظِرُ فِي أَيَّامِ مَوْلَانَا السُّلْطَانِ الْمَلِكِ النَّاصِرِ الْعَادِلِ مُحَمَّدِ بْنِ السُّلْطَانِ الشَّهِيدِ الْمَلِكِ الْمَنْصُورِ قَلَّوْنَ وَذَلِكَ فِي ثَانِي رَبِيعِ الْأَوَّلِ سَنَةِ سِتَّةٍ وَعَشْرِينَ (و) سَبْعِ مِائَةٍ

Okunuşu: “Bismillâhirrahmânirrahîm... Ferâgun haze’l-belâtî’l-mübâraki ve’l-kanâturi’l-mübâraketi bi-nazari’l-abdi’l-fakîri ila’llâhi teâlâ Eydemir eş-Şucâi el-melikiyyi en-nasiriyyi nâziri’l-haremeyni’ş-şerîfeyni afa’llâhu anhu

Bismillâhirrahmânirrahîm, innemâ ye’muru mesâci’dallâhi men âmene bi’llâhi ve’l-yevmi’l-âhiri, tekemmele belâtü’l-haremî’ş-şerîfi ve ünşiet hâzihi’l-kanâturu fî eyyâmi mevlânâ es-sultânî’l-meliki’n-nâsırî’l-âlimi’l-âdili Muhammedi’bni’s-sultânî’ş-şehîdî’l-meliki’l-mansûr Kalâvune ve zâlike fî sâni rebû’l-evveli senete sittin ve işrîne ve sebi’mietin” Soycan, 442-43.

ayında 877/Ekim-Kasım 1472 yılında -Allah'ın selâmı Hz. Muhammed'in üzerine olsun- inşa edildi.⁷⁰

Her üç kitâbenin baş kısmına bismelenin akabinde cami ve mescitlerin girişlerinde sıklıkla görülen Tevbe sûresinin 18. âyeti nakşedilmiştir. Ancak mescitleri inşa etmenin fazileti ve bu işi yapan kişilerin vasıflarından bahseden mezkûr âyet yarıda kesilmiş; ⁷¹ “Namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve sadece Allah’tan korkan kimseler” ibaresi ya yazılan yerin yetersizliğinden ya bâninin isteği ya da hakkakın tasarrufu ile eksik bırakılmıştır. Anadolu coğrafyası dahil olmak üzere pek çok mimari yapıda karşılaşılan bu âyetle siyasi güç sahipleri ilâhi kudretten referans alarak Allah’ın evlerini mamur ettiklerini tebasına göstermiş ve böylece faaliyetlerinde motivasyon unsurunu kaydetmişlerdir. Manası itibarıyla İslâm coğrafyasında Müslümanları mabed yapımına ve inşa edilen mabedleri tamir veya tecdide sevk eden mezkûr âyet Anadolu’da da yaygın kullanım alanına sahiptir.⁷² Kanaatimizce kemer kitâbelerinin baş kısmına yazılmasının Mescid-i Aksâ’nın tamamının mescit hükmünde olmasıyla da ilgisi bulunmaktadır. İlk iki kitâbede kullanılan “أُنشئت” kelimesi inşa faaliyeti anlamına gelse de Memlûk döneminden önce her iki kemer silsilesinin var olduğu bilinmektedir.

Resim 12. Kubbetü’s-Sahra kuzeydoğu kemeri ve kitâbelerinin konumu

⁷⁰ Kitâbenin Metni:

بسم الله الرحمن الرحيم إِنَّمَا يَغْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ أَمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ عَمَرَتْ هَذِهِ الدَّرَجَةُ الْمُبَارَكَةُ فِي أَيَّامِ (مولانا الملك الأشرف أبو النصر قايتباي) أَيَّدَهُ اللَّهُ بِنَصْرِهِ وَذَلِكَ بِنَظَرِ الْعَبْدِ الْفَقِيرِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى مُحَمَّدٍ نَازِلِ الْحَرَمَيْنِ الشَّرِيفَيْنِ غُفِرَ اللَّهُ لَهُ بِتَارِيخِ شَهْرِ جُمَادَى الْأُولَى سَنَةِ سَبْعِ (وسبعين وثمان مائة) وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ

Okunuşu: : “Bismillâhirrahmânirrahîm. İnnemâ ye’muru mesâcida’llâhi men âmene billâhi ve’l-yevmi’l-âhiri ümmirat hâzihi’d-deracetü’l-mübâraketü fî eyyâmi (mevlânâ el-meliki’l-eşrefi Ebû’n-nasr Kayıtbay) Eyyedehu’llâhu bi-nasrihî ve zâlike bi-nazarî’l-abdi’l-fakîri ila’llâhi Teâlâ Muhammedün nâzirü’l-haremeyni’ş-şerîfeyni gafera’llâhu lehû bi-târîhi şehri cumâde’l-evveli senete seb’in ve seb’îne ve seanimietin ve salla’llâhu alâ muhammedin” Soycan, 448, 451.

⁷¹ Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 468.

⁷² Recep Gün, “Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı” (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1999), 191.

Resim 13. Kubbetü's-Sahra güneybatı kemeri ve kitâbelerinin konumu

Resim 14. Kubbetü's-Sahra güneybatı kemer kitâbesinden kesit

Osmanlı Kitâbeleri

Kubbetü's-Sahra

Harem-i Şerif'te yer alan çok sayıda kitâbe, bu mukaddes mekânda en fazla iz bırakan siyasi otoritenin Osmanlı Devleti olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Kendi döneminin hat sanatına özgü üslup özelliklerini yansıtan kuşak yazılarıyla da Osmanlı, dikkate değer örnekler meydana getirmiştir. Bu döneme ait yazı kuşaklarından en eski tarihli Kubbetü's-Sahra'da bulunmaktadır. İsrailoğullarının yeryüzünde bozgunculuk çıkarmasını ve mi'rac hadisesini konu edinen İsrâ sûresinin ilk âyetlerinin bir zamanlar Süleymân mabedinin bulunduğu yere inşa edilen Kubbetü's-Sahra'ya nakşedilmesi yazı-mekân ilişkisinin gözetilmesi açısından önemli bir örnektir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın iktidarında, Kubbetü's-Sahra'nın tecdid faaliyetleri kapsamında dış kubbe kasnağına nakşedilen bahse konu sûrenin ilk 19 âyeti, mekânın kudsîyetinin Kur'an kaynaklı olduğunu haber vermektedir (Resim 16, 17). Bu döneme gelinceye dek, kutsal kayayı çevreleyen yapının herhangi bir yerinde Mescid-i Aksâ'nın geçtiği İsrâ sûresinin birinci

âyetine yer verilmemiş olması, yaygın kabulün aksine kutsiyetin yalnızca Kubbetü's-Sahra'ya değil, yaklaşık 144 dönümlük tüm Harem bölgesine atfedildiğine işaret etmektedir. Hattat ketebesini olmaksızın güneydoğu payandasının sonuna düşülen 952/1545-1546 tarihi, I. Süleymân döneminde Kubbetü's-Sahra'nın dış sekizgeninin üzerine oturduğu tamburun restorasyonu ile mozaiklerin çinilerle tebdil tarihini vermektedir. Ahmed Şemseddin Karahisârî üslûbunda nakşedilen İsrâ sûresi, aynı zamanda Cenab-ı Hakk'ın, kulu ve Peygamberi Hz. Muhammed ile arasındaki manevi bağı ifade etmektedir.

Resim 15. Kubbetü's-Sahra Kubbe kasnağında İsrâ Sûresi yazı kuşağı

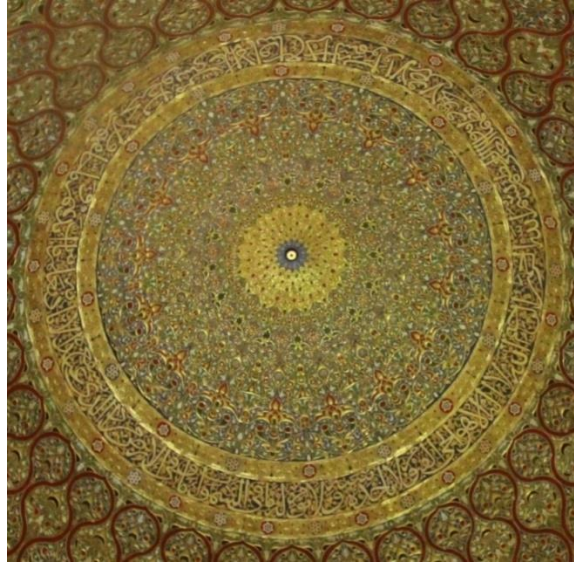
Resim 16. Kubbetü's-Sahra İsrâ Sûresi yazı kuşağından kesitler

Sultan Abdülaziz (1861-1876) dönemine tarihlenen ve Kubbetü's-Sahra'nın ahşap kubbesini kaplayan Âyetü'l-kürsî, İslâm mimarisinde öteden beri alışlagelmiş bir

geleneğin Harem-i Şerif'te devamlılığının tezahürüdür.⁷³ Pek çok mimari yapıya Âyetü'l-kürsî'nin işlenmesi bu âyete verilen önemi gösterdiği gibi aynı zamanda bu âyetin bulunduğu mimari öğeye verilen değere de işaret etmektedir.⁷⁴ Yıldızla süslü harfleri ile güneşin ışınları gibi parlayan âyetler; arşı, gökyüzünü ve yeri ihtiva eden "Kürsî" anlamıyla Allah'ın azameti karşısında insanın acziyetinin ifadesidir.⁷⁵ İslâm'ın ilk kubbeli yapısı kabul edilen Kubbetü's-Sahra'nın zirvesine Bakara sûresi'nin 255. âyeti nakşedilerek kâinatın asıl hükümdarının ve sonsuz güç sahibinin Cenâb-ı Hâk olduğu hakikati, tüm cihana duyurulmak istenmiş olmalıdır.⁷⁶ Kubbetü's-Sahra'da Âyetü'l-kürsî'nin nakşedildiği bir başka yer kuzeybatı cephesidir. Âbbâsî halifesi Muktefi-Billâh (902-908) dönemine ait olduğu tahmin edilen altın yaldızlı kitâbenin baş kısmında söz konusu sûrenin ilgili âyetinden sadece birkaç kelime bulunmaktadır. Allah'ın birliğini, ebedî ve ezeli oluşunu ikrar eden bu âyetler tıpkı gök kubbenin altında olduğu gibi bu kubbenin altında İslâm ümmetinin birliğine bir işaret olarak yazılmış gibidir. Nitekim yılın muhtelif günlerinde İslâm coğrafyasının çeşitli yerlerinden Kubbetü's-Sahra'ya yapılan ziyaretlerde kılınan namazlar bu tevhidin bir fotoğrafını daimi olarak vermektedir.

Resim 17. Kubbetü's-Sahra Âyetü'l-Kürsî kuşak yazısı

⁷³ Berchem, *Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum Deuxième Partie Syrie du Sud: Tome Deuxième - Jérusalem "Haram"*, 371.

⁷⁴ Nitekim Anadolu coğrafyasında Konya Karatay Medresesi'nin kubbe göbeğine ve kasnağına, Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nin yine kubbesine Âyetü'l-kürsî'nin (Bakara 2/255) nakşedilmesi bu geleneğin devamlılığına örnektir. Bunun dışında Kılıç Ali Paşa Camii, Süleymaniye Camii gibi pek çok caminin beden duvarlarına; Konya Alâeddin, Konya Aziziye, Ankara Arslanhane, Niğde Sungurbey Camilerinin mihrab bordürlerinde mezkûr sûreye yer verilmiştir. Bk. Murat Sülün, *Kur'an'dan Sa'nata* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 1/84-95. Ali Uzay Peker, "Evrenin Binası: Mimaride Yazı ve Kozmolojik Anlam", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2*, ed. Ali Uzay Peker ve Kenan Bilici, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006), 36.

⁷⁵ Fevzi Güntüç, "Anadolu-Asya İlişkisi İçerisinde Kuşak Yazı Geleneği", *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri: Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan*, ed. Turgay Yazar (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2006), 200; Necipoğlu, "The Dome of the Rock as Palimpsest", 46.

⁷⁶ Necipoğlu, "The Dome of the Rock as Palimpsest", 46.

Kubbetü's-Sahra'nın dış sekizgen duvarının güney cephesinden başlamak suretiyle güneybatı istikametinde devam eden Mehmet Şefik Efendi imzalı Yâsîn sûresi kuşak yazısı, Harem-i Şerif'i ziyaret eden Müslüman-gayr-i müslim herkesin dikkatini çekmektedir. Yapının dış cephesi Emevî dönemi cam mozaikle tezyin iken (yahut Kânûnî döneminde çinilerle müzeyyen hale getirildiğinde) yine aynı sûrenin var olup olmadığı şimdilik cevabını bekleyen sorulardandır. Bununla birlikte 1292/1875 tarihli yazı kuşağının neden nakşolunduğu sorusu, kanaatimizce Yâsîn sûresinin İslâm'daki önemiyle ilişkili olarak yanıtlanabilir. Hadis kitaplarında "kalbü'l-Kur'ân" olarak nitelenen sûrenin Mescid-i Aksâ mahallinin yaklaşık 4 metre yukarısına ve neredeyse orta noktasında bulunan Kubbetü's-Sahra'ya işlenmesinin arka planında âdetâ Harem'in de kalbini gösterme amacı yatmaktadır. Kudüs'ün hangi noktasından bakılırsa bakılsın sekizgen planı, altın kubbesi, mavi çinileri ve gerdanlığında yer alan Yâsîn sûresi ile mukaddes mekânın merkezini gösteren Kubbetü's-Sahra, önemini sadece kutsal kayadan değil aynı zamanda üzerine nakşolunan Kur'an âyetlerinden de almaktadır. Âbidevî yapıya işlenen âyetler ise bir manada Kur'an'ın estetik-görsel tebliğini yerine getirmektedir.⁷⁷ Çift taraflı etkileşim diyebileceğimiz bu durum mekâna anlam katarken âyetlere aşına olunmasını böylece Allah'ın emirlerinin hatırlanmasını da sağlamaktadır.

Resim 18. Kubbetü's-Sahra'nın güneybatı cephesi ve Yâsîn Sûresi

⁷⁷ Ahmet Gedik, "Kur'an'ın Estetik Tebliği: Kubbetü's-Sahra'nın Osmanlı Dönemi Yazı Kuşakları ve Ayet Kitâbeleri", *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat: Sempozyum Bildiri Metinleri: 01-03 Kasım 2013*, ed. Recep Orhan Özel (Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat Sempozyumu, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 237.

Resim 19. Kubbetü's-Sahra Yâsîn Sûresi batı cephesinden kesit

Silsile Kubbesi

Kubbetü's-Sahra platformunda erken döneme ait olan ve Harem-i Şerif'in en büyük üçüncü yapısı kabul edilen Silsile Kubbesi'nin mihrabına 969/1531-1562 tarihli tecdid kitâbesi yerleştirilmiştir. Bu kitâbenin başına Sâd sûresinin 26. âyetinin yazılması dikkat çekicidir. Mihrab kitâbelerinde pek tesadüf edilmeyen bu âyetin Silsile Kubbesi'ne neden nakşedildiğinin tarihî arka planını izah etmeden önce konuyu anlamada faydalı olacağından kitâbenin metnini vermek gerekmektedir:

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla. Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır.⁷⁸ Kerim ve azîm olan Allah doğru söyledi. Bu şerefli makamın çinilerinin yenilenmesini Beyazîd Han oğlu Selim oğlu Sultan Efendimiz Sultan Süleyman -Allah onun saltanatını daim kılsın ve devletini kıyamete kadar ebedileştirsin- 969/1561-1562 senesinde emretti.⁷⁹

Eski dönemlerden beri Mahkeme-i Dâvûd olarak bilinen Silsile Kubbesi, Dâvûd Peygamber'e adaletin dağıtılmasında yardımcı olan bir zincirin anısına Abdülmelik b. Mervân zamanında yapılmıştır ve Kubbetü's-Sahra ile yaşıttır.⁸⁰ Kimi kaynaklarda Hz. Dâvûd'un oğlu Hz. Süleymân'ın adalet mekânı olarak da tanımlanmaktadır.⁸¹ Bir anma yeri olmasının yanı sıra yapının Kubbetü's-Sahra için model veya beytül-mâl olarak inşa edildiğini söyleyenler de vardır.⁸² Kur'an'da hükümlerine Allah'ın şahit olduğu kimseler olarak zikredilen bu iki Peygamberin adalet dağıttığı yer olduğu kabul edilirse bu adaletin varisleri olan Hz. Muhammed'in ümmetinin, zincirin bir kez daha gökten ineceği kıyamet

⁷⁸ Kur'an Yolu, çev. Hayrettin Karaman vd., (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), Sâd 38/26.

⁷⁹ Kitâbenin Metni:

بسم الله الرحمن الرحيم يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ صَدَقَ اللَّهُ الْعَظِيمُ الْكَرِيمُ أَمْرٌ بِتَجْدِيدِ هَذَا الْكَاشَانِيِّ الْمَقَامِ الشَّرِيفِ السُّلْطَانِيِّ مَوْلَانَا السُّلْطَانِ سُلَيْمَانَ بْنِ سَلِيمٍ بْنِ بَايَزِيدِ خَانَ خَلْدِ اللَّهِ مَلِكُهُ وَأَبْدَ دَوْلَتِهِ إِلَى يَوْمِ الْاَلْمِيعَادِ فِي سَنَةِ تِسْعٍ وَسِتِّينَ وَتِسْعَ مِائَةٍ

Okunuşu: "Bismillâhirrahmânirrahîm. Yâ dâvudu innâ cealnâke halîfeten fi'l-arzi fehküm beyne'n-nâsi bi'l-hakkı velâ tettebii'l-hevâ feyüdilleke an sebîli'l-İlâhi sadaka'llâhu'l-azîmü'l-kerîm Emera bi-tecdîdi hâze'l-kâşânî'l-makâmi'ş-şerîfi es-sultânî mevlânâ es-sultânü Süleymanü'bni Selimi'bni Bâyezîd Hân hallede'l-İlâhu mülkehû ve ebbede devletehû ilâ yevmi'l-mîâdi fi seneti tis'in ve sittine ve tis'imietin" Soycan, "Kudüs Harem-i Şerif Kitâbelerinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi", 330.

⁸⁰ Berchem de bu kubbeyi eserine Kubbetü's-Silsile veya Mahkame-i Dâvûd ismiyle almıştır. Bk Berchem, *Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum Deuxième Partie Syrie du Sud: Tome Deuxième - Jérusalem "Haram"*, 173; Heba Mostafa, "From the Dome of the Chain to Mihrâb Dâ'ûd: The Transformation of an Umayyad Commemorative Site at the Haram Al-Sharif in Jerusalem", *Muqarnas* 34 (2017): 10-11.

⁸¹ Necipoğlu, "The Dome of the Rock as Palimpsest", 41.

⁸² Mostafa, "From the Dome of the Chain to Mihrâb Dâ'ûd", 11; Myriam Rosen-Ayalon, "The Early Islamic Monuments of Al-Haram Al-Sharîf: An Iconographic Study", *Qedem* 28 (1989), 26.

gününe kadar Allah'ın mülkünü yönetmek üzere görevlendirildikleri kabul edilebilir.⁸³ Bu bağlamda Silsile Kubbesi'nin bu görevi simgeleyen görsel bir hatırlatıcı olarak inşa edildiğini söylemek mümkündür.⁸⁴ Dâvûd sûresi olarak da bilinen mezkûr sûrenin ilgili âyetinin kitâbenin başında yer alması, mekânın inşa edilme gerekçesiyle uyumlu gözükmektedir. Bahse konu âyette Cenab-ı Hak, yeryüzündeki halifesi Hz. Dâvûd'a nefsinin isteklerine uymadan adaletle hükmetmesini emretmektedir. Esasında kitâbe, Silsile Kubbesi ile Hz. Dâvûd'un adaleti arasındaki ilişkiyi vurgulamak için nakşedilmiş gibi görünmektedir.⁸⁵ Özellikle Sâd sûresinin âyetlerinin Kur'an'da hilâfetin bahşedilmesinin zikredildiği iki örnekten biri ve adaletin dağıtımının mimari bir mekân olarak mihrabla ilişkilendirildiği tek örnek olduğu göz önünde bulundurulduğunda yazı-mekân arasındaki ilişki daha da netleşmektedir.⁸⁶ Osmanlı dönemi kitâbelerinde alışlageldiği üzere mihrab nişi üzerine celi sülûs ile yazılan kitâbe, uzaktan görünmeye ve okunmaya müsaittir.

Resim 20. Silsile Kubbesi kitâbesi

Resim 21. Silsile Kubbesi günümüz görünümü

⁸³ Bk. el-Enbiyâ 21/78. Necipoğlu, "The Dome of the Rock as Palimpsest", 43.

⁸⁴ Mostafa, "From the Dome of the Chain to Mihrâb Dâ'ud", 12.

⁸⁵ Mostafa, "From the Dome of the Chain to Mihrâb Dâ'ud", 13.

⁸⁶ Diğer örnek Hz. Âdem'in hilâfetine atıfta bulunan el-Bakara 2/30'dır. Bunların dışında insanın Allah'ın halifesi olduğunu vurgulayan âyetler için bk. el-En'âm 6/165; Yûnus 10/73, 14; en-Neml 27/62; Fâtır 35/39; el-A'râf 7/69, 74. Mostafa, "From the Dome of the Chain to Mihrâb Dâ'ud", 13.

Sonuç

Kudüs Mescid-i Aksâ örnekleminde âbidevî yazıların mekânın anlamlandırılmasına etkisini konu edinen bu çalışma, çeşitli Müslüman devletlere ait misallerle kitâbe-mekân arasındaki çift taraflı etkileşimin izini sürmüştür. Bunu yaparken kitâbenin nakşedildiği dönemin şartları, tarihî arka planı ve muhtevası nazar-ı itibara alınmış; tezyinî vasıfları, harf hususiyetleri çalışmanın hacmini aşacağı düşüncesiyle kapsam dışı bırakılmıştır. Bu noktadan hareketle yaklaşık 144 dönümlük alana sahip Mescid-i Aksâ mahallinde inşa, tecdid, tamir, âyet, hadis gibi çeşitli konuları muhtevî çok sayıda kitâbeden gerek yazı tezyinatı gerekse içerik cihetinden dikkat çekici olanlar ve anıtsal yapıda bulunanlar tercih edilmiştir. İslâm'ın ilk yıllarından itibaren mimari bezemenin odağı olan yazının, mekânın kullanımı ve anlamına dair ipuçları barındırdığını gösteren makalede ulaşılan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

Tarihin çeşitli dönemlerinde birçok aşamadan geçerek bir sonraki nesle intikali sağlanan mimari yapılar, üzerindeki kitâbeleri zımnî veya aşîkar etkilemiştir. Harem-i Şerif örneğinde mekânın etkilediği kitâbeler arasında Fâtımî dönemine ait Kible Mescidi yazı kuşağını göstermek mümkündür. Zâhir el-Fâtımî dönemine ait bu kitâbenin en mühim vasfı, "Mescid-i Aksâ" ibaresinin geçtiği İsrâ sûresinin ilk âyetinin baş kısmı yazılmış olmasıdır. Harem-i Şerif'e önceki dönemlerde bu âyet nakşedildiyse bile günümüze kadar gelmemiş ve hakkında bir bilgiye de rastlanmamıştır. Bu durumda Fâtımî iktidarında Kible Mescidi'ne nakşedilen âyetin tamamen tezyinî amaçlı ve rastgele yazıldığını söylemek zordur. Halife Zâhir'in babası Hâkim-Biemrillâh'ın hilâfet yıllarında genel olarak Kudüs, hususen Harem-i Şerif bölgesinde yapılan çalışmalara bakıldığında kitâbenin nakşedilme sebebi daha anlaşılır olmaktadır. Bu âyetten hareketle Şii-Fâtımî devletinin mekânın öneminin dinî kanıtını görünür kılmak gayesiyle kitâbeyi nakşettiği söylenebilir. Aynı zamanda Emevîler'in Kubbetü's-Sahra'daki revak kemerlerinin üzerine işlenen yazı kuşağına mukabil Fâtımîler Kible Mescidi'nin orta sahnundaki kemerin üst kısmına Fâtımî kitâbesini konumlandırarak Mescid-i Aksâ'da günümüze kadar gelen varlığını göstermiştir. Latin Haçlı Krallığından Kudüs'ü alarak Mescid-i Aksâ mahallini aslî kimliğine kavuşturan Selâhaddin-i Eyyûbî'nin ilk kitâbeyi Kible Mescidi mihrabına yerleştirmesi, mihrabın İslâm dininde ve camilerdeki hususi önemiyle ilgilidir. Yine bu dönemde Kubbetü's-Sahra'nın kubbe kasnağına Hz. Mûsa'dan bahseden Tâhâ sûresinin ilk âyetlerinin işlenme sebebini mekânın özelliğinden bağımsız izah etmek zordur. Çünkü bu kubbenin altındaki kaya, Hz. Mûsâ'nın kiblesi olarak da bilinmektedir. Kubbetü's-Sahra mihrabına nakşedilen Ankebût sûresinin ilgili âyetlerinde namazdan bahsedilmesi ise mihrab-namaz ilişkisinden ileri gelmektedir. Memlük hilâfetinde Kubbetü's-Sahra merdivenlerindeki kemerlerin yenilenmesi sırasında kitâbelerin baş kısmına Tevbe Sûresinin 18. âyetinin yazılmasının arka planında Mescid-i Aksâ'nın tamamının mescid kabul edilmesiyle ilgisi bulunmaktadır. Osmanlı döneminde tecdid edilen Silsile Kubbesi mihrab kitâbesine Hz. Dâvûd'dan bahseden Sâd sûresinin nakşedilmesi ise mekânın eski dönemlerde Dâvûd Peygamberle ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Yazının gücünün mekâna galebe geldiği kitâbelerin başında ise Kubbetü's-Sahra Emevî kuşak yazısı gelmektedir. Kaynaklarda yeteri kadar bahsi geçmeyen bu kitâbe esasında

âbidevî yapıdaki İslâm yazısının hem en erken örneği hem de ilk kuşak yazısı kabul edilmektedir. Yaklaşık 240 metre uzunluğundaki Emevî yazı kuşağında 6 sûreden 14 âyet ile kelime-i tevhid, salavât-ı şerife, dua cümleleri ve inşa kitâbesi bulunmaktadır. İslâm geleneğinde mimari yapıların muhtelif kısımlarına âyet yazılmasının ana gayelerinden biri Kur'ân-ı Kerim'i görünür kılmaktadır. Bu amaçla bir taraftan bahse konu âyetlerin Müslümanın hayatındaki bağlayıcılığı vurgulanırken diğer taraftan şehre ziyarete gelen yahut orada meskûn gayr-i Müslimlere yönelik bir mesaj niteliği taşıdığı da söylenebilir. Yazıların muhtevasının mekânla uyumlu olmasına dikkat edilmesinin sebeplerinden biri de bu olmalıdır. Nitekim Emevî kuşak yazısında sadece âyetler değil Kur'an dışı ifadeler de hem birbiriyle hem de bulundukları mimari yapının inşa edildiği dönemin özellikleriyle uyumludur. Öyle ki Emevî iktidarından sonra Harem-i Şerif'i muhafaza eden Abbâsî hilâfetinde mezkûr yazı kuşağından Abdülmelik'in adının silinip el-Me'mûn'un isminin yazılmasının arka planında da dönemin etkisi vardır. Bu bağlamda yapılan tahrifatı yeni siyasi otoritenin Emevî hilâfetine tepkisi olarak yorumlamak imkân dâhilindedir.

İslâm dünyasında Müslüman kimliğinin mekâna vurulmuş mührü hükmünde olan kitâbeler arasında ise Kubbetü's-Sahra'ya Osmanlı döneminde nakşedilen Yâsîn sûresi sayılabilir. Kur'ân'ın kalbi olarak nitelendirilen mezkûr sûrenin Harem-i Şerif'in kalbi konumundaki Kubbetü's-Sahra'ya, göze ve gönle hitap edecek şekilde işlenmesi, mekânın İslâm'daki yerini vurgulama amacına matuftur.

Çok sayıda devletten örnekler sunarak muayyen bir bölgede yazı-mekân ilişkisinin anlam boyutunu mercek altına alan bu çalışmanın neticesinde kitâbelerin bir yapıyı sadece süslemediği bilakis inşa sebebi, dinî önemi, fonksiyonu başta olmak üzere pek çok özelliğine vurgu yapacak şekilde nakşedildiği anlaşılmaktadır. İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren bazı kitâbelerin yazı kuşağı olarak tasarlanmasının sebebi ise mekânın önemini vurgulamanın ve estetik etkisinin yanı sıra muhatabın verilmek istenen mesajı kolayca algılanmasını sağlamak arzusunun kaynaklanmalıdır.

Beyanname:

- 1. Etik kurul izni:** Bu çalışma için gerekmemektedir.
- 2. Katkı oranı beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar çatışması beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

- el-Ârif, Ârif. *el-Mufasssal fî târihi'l-Kuds*. Kudüs: Matbaatü'l-Maârif, 1999.
- Berchem, Max van. *Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum Deuxième Partie Syrie du Sud: Tome Deuxième - Jérusalem "Haram."* Caire: Institut Français D'archéologie Orientale, 1925.
- Berchem, Max van. *Matériaux Pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum Deuxième Partie Syrie du Sud: Tome Premier - Jerusalem "Ville."* Caire: Institut Français D'archéologie Orientale, 1922.

- Bilgiç, Cahid. "Memlûk Devletinde Sultanların Ünvân Lakab ve Nisbeleri". Yüksek Lisans, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2019.
- Blair, Sheila. "The Power of the Word: Ayyubid Inscriptions in Jerusalem." *Ayyubid Jerusalem: The Holy City in Context 1187-1250*, ed. Robert Hillenbrand ve Auld Sylvia, 118-28. London: Altajir Trust, 2009.
- Boydaş, Nihat. *Ta'lik Yazıya Plastik Değer Açısından Bir Yaklaşım*. M.E. B., 1994.
- Bozkurt, Nebi. "Kubbetü's-Sahre." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 26:304-8. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.
- Bozkurt, Nebi. "Mescid-i Aksâ." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 29:268-71. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîh* 9. Beyrut: Dârü Tavkî'n-Necâh, 1422.
- el-Cellâd, İhâb. *Meâlimü'l-Aksâ tahte'l-micher*. Kudüs: Merkezü Beyti'l-Makdis li'l-Edeb, 2017.
- Çam, Nusret. *İslamda Sanat Sanatta İslam*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Çok, Beste. "Anadolu Selçuklu Dönemi (1071-1308) Çinili Mihraplarda Alınlık Tezyinatı." *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)* 5, no. 27 (2018): 2694-2702.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistânî. *Sünen-i Ebû Dâvûd* 7. Dârü'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Elias, Jamal J. Hz. *Ayşe'nin Minderi İslam'da Dini Sanat, Algı ve Pratik*. çev. İsa İlkey Karabaşoğlu. İstanbul: Küre Yayınları, 2021.
- Gedik, Ahmet. *Hat Sanatı Bakımından Kudüs ve Çevresindeki Eyyûbî Kitâbeleri*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2020.
- Gedik, Ahmet. "Kur'an'ın Estetik Tebliği: Kubbetü's-Sahra'nın Osmanlı Dönemi Yazı Kuşakları ve Ayet Kitâbeleri." *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat: Sempozyum Bildiri Metinleri: 01-03 Kasım 2013*, ed. Recep Orhan Özel, 237-50. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Grabar, Oleg. *İslam Sanatı Çalışmalarının İnşası IV: Kudüs*. çev. F. Tülay Kazancı. İstanbul: alBaraka Yayınları, 2024.
- Grabar, Oleg. *İslam Sanatının Oluşumu*. çev. Yavuz Nuran. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1998.
- Grabar, Oleg. *The Shape of the Holy: Early Islamic Jerusalem*. Princeton: Princeton University Press, 1996.
- Gûşe, Muhammed Hâşim Mûsâ. *Târîhü'l-Mescidi'l-Aksâ: Delîlun eseriyyun târîhiyyun li'l-meâlimi'l-İslâmiyye fi'l-Mescidi'l-Aksâ'l-mübârek*. Filistin: Vizâretü'l-Evkâf ve Ş-Şuûni'd-Dîniyye, 2002.
- Güç, Ahmet. "Dinlerde Kible Anlayışı." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 11, no. (2002): 1-30.
- Gün, Recep. "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı." Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1999.
- Günüç, Fevzi. "Anadolu-Asya İlişkisi İçerisinde Kuşak Yazı Geleneği." *Sanatta Anadolu Asya İlişkileri: Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı'ya Armağan*, ed. Turgay Yazar, 193-205. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Hasanoğlu, Eldar. "Haçlılar Döneminde Kudüs." *Huzuru Bekleyen Şehir Kudüs*, ed. Osman Aydın, 91-95. İstanbul: İlim Yayma Vakfı Yayınları, 2020.
- Hasanoğlu, Eldar ve Nuh Arslantaş. *Kudüs: Vahiyle Kutsanan Şehir*. Albaraka Türk Yayınları, 2021.
- ‘Ârif, ‘Ârif. *A Brief Guide to the Dome of the Rock and Al-Haram al-Sharif*. Jerusalem: Supreme Awqaf Council, 1961.

- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen-i İbn Mâce* 5. Dârü'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim. *İslâm Tarihi: El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi* 11. çev. Abdülkerim Özeydin. İstanbul: Bahar Yayınları, 1987.
- Kandemir, M. Yaşar. "Kâ'b el-Ahbâr." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24:1-3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.
- Kazan, Hilal. "Kudüs'te İslâm Sanatları'nın İzlerini Sürmek," *Din ve Hayat Dergisi*, no. 44 (2022): 80-82.
- Korn, Lorenz. "Ayyubid Mosaics in Jerusalem." *Ayyubid Jerusalem: The Holy City in Context 1187-1250*, ed. Robert Hillenbrand ve Auld Sylvia, 377-87. London: Altajir Trust, 2009.
- Korn, Lorenz. "The Structure of Architectural Patronage in Ayyubid Jerusalem." *Governing the Holy City: The Interaction of Social Groups in Jerusalem between the Fatimid and the Ottoman Period*, ed. Lorenz Korn ve Johannes Pahlitzsch, 71-89. Weisbaden: Reichert Verlag, 2004.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir 3. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir 4. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Maktal, Aynur. "Hüsn-i Hat Tasarımlarında Yazı-Mekan İlişkisi." *2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel Türk El Sanatlarının Sanatsal, Tasarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri*, 197-201. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- Milwright, Marcus. *Dome of the Rock and Its Umayyad Mosaic Inscriptions*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2016.
- Mostafa, Heba. "From the Dome of the Chain to Mihrâb Dâ'üd: The Transformation of an Umayyad Commemorative Site at the Haram Al-Sharif in Jerusalem." *Muqarnas* 34 (2017): 1-22.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahih* 8. Türkiye: Dârü't Tıbbâti'l Âmire, 1334.
- Necipoğlu, Gülru. "The Dome of the Rock as Palimpsest: 'Abd Al-Malik's Grand Narrative and Sultan Süleyman's Glosses." *Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World* 25 (2008): 17-105.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünen-i Nesâî* 8. Kahire: elMektebetü'l-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1930.
- O'Kane, Bernard. "Monumental Calligraphy in Fatimid Egypt: Epigraphy in Stone, Stucco, and Wood". *The World of the Fatimids*, ed. Assadullah Souren Melikian-Chirvani, 142-59. Toronto-London: Aga Khan Museum: The Institute of Ismaili Studies, 2018.
- Öz, Mustafa. "Hâkim-Biemrillâh." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 15:199-201. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- Özkafa, Fatih. *Hat Sanatı Osmanlı'dan Bugüne*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2023.
- Öztürk, Murat. "Zâhir el-Fâtımî." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 44: 88-89. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Peker, Ali Uzay. "Evrenin Binası: Mimaride Yazı ve Kozmolojik Anlam." *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı* 2, ed. Ali Uzay Peker ve Kenan Bilici, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Pruitt, Jennifer. "The Fatimid Holy City: Rebuilding Jerusalem in the Eleventh Century". *Re-Assessing the Global Turn in Medieval Art History*, ed. Christina Normore, 35-56. Amsterdam: ARC Humanities Press, 2018.
- Q'Kane, Bernard. "Orta Çağ Kahiresi'nde Anıtsal Kitabelerin Mecra ve Mesajları." *İslam Dünyasında Hat ve Mimari*, ed. İrvin Cemil Schick ve Mohammad Gharipour, 547-64. İstanbul: alBaraka Yayınları, 2020.

- Qleibo, Ali. *Mamluk Architectural Landmarks in Jerusalem*. Jerusalem: Old City of Jerusalem Revitalization Program (OCJRP)-Taawon, 2019.
- Rosen-Ayalon, Myriam. "The Early Islamic Monuments of Al-Ḥaram Al-Sharīf: An Iconographic Study." *Qedem* 28 (1989): 3-73.
- Schick, İrvin Cemil. "Şehrin Yok Edilmekte Olan Yazılı Hafızası: Kitabeler". *Toplumsal Tarih*, no. 238 (2013): 24-29.
- Schick, İrvin Cemil ve Mohammad Gharipour, ed. *İslam Dünyasında Hat ve Mimari*. İstanbul: alBaraka Yayınları, 2022.
- Serin, Mehtap Gülşen. "Amasya Türk-İslam Mimarisinde Yazı-Mekân İlişkisi." Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2024.
- Soycan, Gülşen. "Kudüs Harem-i Şerif Kitâbelerinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi." Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2024.
- Sülün, Murat. *Kur'an'dan Sa'nata 1*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Şeşen, Ramazan. "Kâdî el-Fâzıl." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 24:114-15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001.
- Tatlı, Bekir. *Mimarî Hadisler: Türk-İslam Mimarisini Taçlandıran Peygamber Sözleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ et-. *Sünenü't-Tirmizî* 5. Mısır: Şirketü Mektebetü ve Matbaatü Mustafâ el-Bâbî el-Halebi, 1975.
- Topaloğlu, Bekir. "Tâhâ Sûresi." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39:379-80. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit. *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Tütüncü, Mehmet. "Kubbetüssahra Yazıları." *Düşünce ve Tarih*, no. 40 (2018): 37-44.
- Walls, Archibald G., ve Amal Abul-Hajj. *Arabic Inscriptions in Jerusalem: A Handlist and Maps*. London: World of Islam Festival Trust, 1980.
- Yavuz, Yıldırım. "Mescid-i Aksa ve Mimar Kemalettin." 9, *Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi Bildiriler: 9th International Congress of Turkish Art Contributions*, 3:471-85. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Yavuz, Yıldırım. "The Restoration Project of the Masjid al-Aqsa by Mimar Kemalettin (1922-26)." *Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World* 13 (1996): 149-64.

Extended Abstract

This study examines the impact of monumental inscriptions on space, specifically in the Al-Aqsa Mosque, considering the historical background, content, and conditions of the period. The aim of the research is to investigate the accuracy of early orientalist claims that inscriptions, especially those containing verses, were written randomly and for decorative purposes. It also tests the hypothesis that writing, a prominent element of architectural decoration since the early years of Islam, contains clues about the importance or characteristics of the space beyond its visual appeal. The Al-Aqsa Mosque was chosen as a sample because it has been under Islamic rule since 638, except for an 88-year Crusader occupation, and has hosted various Islamic states centered on the caliphate. The study seeks answers to questions such as "What is the impact of inscriptions on the space in this approximately 144-acre area, also known as the Haram al-Sharif?" or "Do inscriptions have an influence on the architectural structures of the Haram?"

Field research and literature review have identified more than 100 inscriptions in this sacred space. To stay within the scope of the research, inscriptions on monumental structures from different Islamic periods, including the Umayyad, Fatimid, Ayyubid, Mamluk, and Ottoman periods, were selected based on their decorative features. The Abbasid and Seljuk periods were not included due to the scarcity of inscriptions from these two states in the Haram area and their unsuitability for analysis. Current photographs of the Haram inscriptions and architectural structures are included to clarify the relationship between the inscriptions and the space.

The first of the Al-Aqsa Mosque inscriptions classified in the context of the period is the Umayyad frieze inscription. This inscription, which is not mentioned sufficiently in the sources, is essentially considered both the earliest example of Islamic writing in monumental structures and the first frieze inscription. The approximately 240-meter-long Umayyad inscription frieze contains 14 verses from 6 sūrats as well as the phrase of Tawhid (Oneness of God), salutations, prayer sentences, and a construction inscription. One of the main purposes of writing verses on various parts of architectural structures in the Islamic tradition is to make the Quran visible. While emphasizing the binding nature of these verses in the life of a Muslim, it can also be said that they carry a message to non-Muslims visiting or residing in the city. One of the reasons why attention is paid to the content of the writings being compatible with the space must be this. As a matter of fact, in the Umayyad frieze inscription, not only verses but also non-Quranic expressions are compatible both with each other and with the characteristics of the period in which the architectural structure was built. So much so that the fact that Abd al-Malik's name was erased from the inscription frieze and al-Ma'mun's name was written during the Abbasid caliphate, which preserved the Haram al-Sharif after the Umayyad rule, was also due to the influence of the period. In this context, it is possible to interpret the defacement as a reaction of the new political authority to the Umayyad caliphate.

Another inscription frieze that needs to be taken into consideration in our article examining the connection between the power of writing and space is the Fatimid inscription placed on the northern dome arch in the central nave of the Qibla Mosque. The inscription frieze is the oldest example of the Sūrat al-Isrā' verse 1 inscription in the Al-Aqsa Mosque. Even if this verse was inscribed in the Haram al-Sharif in previous periods, it has not survived to the present day, and no information about it has been found. In this case, it is difficult to say that the verse inscribed in the Qibla Mosque during the Fatimid rule was written entirely for decorative purposes and randomly. The inscription, commissioned by Caliph az-Zahir, specifically aims to emphasize the contributions of the Fatimids to the holy place after the controversial reign of the predecessor. For this, the central nave of the Qibla Mosque was chosen as the most suitable place, corresponding to the Umayyads' Dome of the Rock. Like their Umayyad predecessors, the inscription, which was inscribed with glass mosaic, was written in jali kufic script, in accordance with the characteristics of the period, again on the uppermost part of the space where it was located. Thus, the Shiite-Fatimid state made visible the proof of the Al-Aqsa Mosque in Islam.

It is important that Saladin Ayyubi, who took Jerusalem from the Latin Crusader Kingdom and restored the Al-Aqsa Mosque to its original identity, placed the first inscription in the mihrab of the Qibla Mosque, which is a special place in Islam and mosques. Again, in this period, the inscription of the Sûrat Tâ Hâ, which tells about Prophet Musa, on the Dome of the Rock, also known as the qibla of Prophet Musa, shows the relationship between the verses of the Quran and the architectural structure. It is also possible to evaluate the verses of the Sûrat al-'Ankabût inscribed on the mihrab of the Dome of the Rock in this context.

The Mamluks, who transformed Jerusalem and the Al-Aqsa Mosque into a treasure of monuments in less than three centuries, inscribed inscriptions by considering the harmony with the space in their construction, repair or renovation activities. Among the best examples of this are the inscriptions belonging to the arch chains placed on the steps of the Dome of the Rock. The background of writing the 18th verse of the Sûrat al-Tawba on these arches is related to the acceptance of the entire Al-Aqsa Mosque as a mosque.

Although it was far from the capital, the Ottoman Empire did not neglect the first qibla and third haram of Islam; it showed this with continuous construction and renovation activities. The fact that most of the inscriptions in the Haram architectural structures belong to the Ottoman Empire is the most important evidence of this situation. It is understood that the Haram Ottoman inscriptions, whether processed on tiles or engraved on wood, have a relationship with the architectural structure in which they are located. In particular, the verse inscriptions on the dome drum and outer body walls of the Dome of the Rock prove this situation. Again, the fact that the Sûrat Şâd, which mentions Prophet David, was inscribed on the Dome of the Chain during the reign of Suleiman the Magnificent is due to the association of the place with Prophet David in ancient times.

As a result of this study, which examines the meaning dimension of the relationship between writing and space by presenting examples from many states in a limited specific region, it is understood that the inscriptions do not only decorate a structure, but are inscribed in a way that emphasizes many features, especially the reason for construction and religious importance